ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

2

TOMUL 27
APRILIE—IUNIE
1976

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE

Preţul unui abonament anual este de 100 lei. În ţară, abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii. Revista se poate procura direct sau prin poştă şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Bucureşti, Calea Victoriei 125, sectorul 1.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM, serviciul export-import presă, Calea Griviţei nr. 64—66, P.O.B. 2001, telex 011226, Bucureşti, România.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă se vor trimite Comitetului de redacţie pe adresa: str. I. C. Frimu, nr. 11 Bucureşti.

APARE DE 4 ORI PE AN

STUDII ŞI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE

TOMUL 27 Nr. 2 aprilie—iunie 1976

SUMAR

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOME 27 | N° 2 | avril—juin 1976

SOMMAIRE

PROFESORUL D.M. PIPPIDI A ÎMPLINIT 70 DE ANI

De la înfiinţarea sa şi pînă astăzi, revista Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie a numărat printre colaboratorii ei de seamă pe profesorul D. M. Pippidi, care, în calitate de membru al Comitetului de redacţie sau prin contribuţiile sale personale, a sprijinit substanţial apariţia şi buna ţinută a publicaţiei. Începînd din 1971, cînd a devenit directorul Institutului de arheologie, revista a trecut nemijlocit sub îndrumarea sa. Este deci un plăcut prilej pentru Comitetul de redacţie ca şi pentru colaboratorii mai tineri sau mai vîrstnici ai revistei să-i exprime, la împlinirea vîrstei de 70 de ani, împreună cu sentimentele lor de recunoştinţă, urările cele mai sincere de sănătate şi viaţă lungă.

Născut la 30 decembrie 1905 la Craiova, unde şi-a făcut şi studiile liceale, D. M. Pippidi a urmat, începînd din 1923, cursurile Facultăţilor de litere şi drept din Bucureşti, apoi între 1929—1931 pe cele ale Şcolii de înalte studii din Paris (secţia istorico-filologică), înainte de a petrece alţi doi ani de cercetări în Italia, ca membru al Şcolii române din Roma.

După întoarcerea în ţară, în toamna anului 1933, a fost numit mai întîi asistent la Facultatea de litere din Iaşi, apoi — în urma unui concurs — conferenţiar de istoria literaturilor clasice la Universitatea din Bucureşti. Profesor de istoria culturii antice între 1945—1948, apoi de istorie veche şi epigrafie la Facultatea de istorie a aceleiaşi Universităţi,

d-sa își continuă și astăzi vocația de dascăl, în calitate de profesor consultant, după o activitate neîntreruptă de 45 de ani în învățămînt.

Paralel cu ocupațiile didactice, prof. D. M. Pippidi a îndeplinit ocazional și alte munci cu caracter științific: consilier la Institutul de istorie universală din București (1943—1948), consilier la Consiliul național al cercetării științifice (1965—1967), iar din 1956 pînă în 1973, șef al Secției de epigrafie și numismatică din Institutul de arheologie.

Doctor în litere și filozofie al Universității din București, cu teza *Tacite et Tibère. Une contribution à la technique du portrait dans l'historiographie latine* (1932), profesorul D. M. Pippidi și-a desfășurat activitatea de cercetător în domenii felurite ale științei antichității: de la istoria literară și istoria gîndirii antice pînă la istoria politică și socială, la istoria religiilor și studiul antichităților naționale. În toate aceste direcții a dat timp de mai multe decenii contribuții numeroase și valoroase, înainte de a se consacra aproape în exclusivitate unei rodnice activități arheologice și epigrafice, în cadrul lucrărilor de explorare și valorificare a ruinelor coloniei milesiene Histria. Mai întîi ca membru al colectivului de cercetători, apoi ca șef al șantierului, și-a concentrat atenția asupra unuia din cele mai interesante sectoare ale cetății — Zona sacră —, ostenindu-se în același timp să editeze și să interpreteze un mare număr de documente epigrafice, unele de o însemnătate excepțională.

Varietatea și amploarea operei științifice a profesorului D. M. Pippidi se oglindește nemijlocit în lista de lucrări pe care o publicăm mai departe și care nu e desigur nici completă, nici încheiată. Vrednic de luat în seamă, sub acest raport, e faptul că atît în domeniul istoriei antichității îndeobște, cît și în acel al istoriei vechi a pămîntului românesc, el ne-a oferit, prin problematică și metodă, contribuții originale, făcînd să progreseze substanțial lămurirea subiectelor tratate și contribuind la pregătirea unei noi generații de specialiști, care a găsit în lucrările înaintașului nu numai un mijloc de informare, dar și un model de lucru. Autorul acestora poate fi mîndru de rodul ostenelilor sale și poate aștepta cu încredere judecata cititorului de azi și de mîine. Studii redactate cu peste 40 de ani în urmă și-au păstrat deplin valabilitatea și pot fi acum retipărite fără alte adaose decît de bibliografie.

Prins în munca de creație științifică și în activitatea de învățămînt, profesorul D. M. Pippidi n-a nesocotit nici alte sarcini de interes obștesc, cum ar fi conducerea unor reviste — Studii clasice, SCIVA, Dacia —, unde prezența sa s-a făcut simțită prin îmbunătățiri și contribuții reale, participarea la viața Societății de studii clasice din România (ca Secretar general al Societății de la întemeierea ei în 1958), în cadrul căreia a militat neobosit nu numai pentru atingerea țelurilor urmărite, cultivarea și dezvoltarea în țara noastră a studiilor greco-latine, dar și pentru creșterea prestigiului cercetătorilor români peste hotare; de asemenea, în cadrul Institutului de arheologie, a cărui activitate s-a silit — nu fără jertfe personale — s-o călăuzească într-un spirit de înaltă exigență și de adecvare la menirea dintotdeauna a acestui așezămînt și la sarcinile ceasului de față.

Meritele și realizările sale științifice au primit de-a lungul timpului recunoașteri numeroase, în țară și peste hotare. Din 1963 e membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România, iar din 1970 membru

titular al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. Doctor *honoris causa* al Universităţii din Lyon, membru titular al Institutelor de arheologie din Republica Federală Germania şi Austria, membru de onoare al Societăţii „for the Promotion of Roman Studies" din Londra, membru corespondent al Academiei Britanice, membru asociat străin al Institutului Franţei (Académie des Inscriptions et Belles Lettres), el a fost ales, cu prilejul ultimului Congres internaţional de studii clasice (Madrid, 1974), preşedinte al Federaţiei internaţionale a Asociaţiilor de studii clasice.

În pragul unei noi etape a vieţii sale de muncă şi de dăruire de sine, urăm profesorului şi îndrumătorului nostru ani mulţi şi rodnici pentru ducerea mai departe a unei activităţi care-l cinsteşte, aşa cum cinsteşte ţara.

BIBLIOGRAFIE

Volume, studii, note, cronici. Titlurile marcate cu asterisc au fost reluate într-o culegere [1].

1. „*Occentare sive carmen condere". Contribuţie juridică la lămurirea unei probleme de istorie literară*, în Orpheus, 4, 1928, p. 65—71.
2. *Tiberiu la Tacit*, în Orpheus, 4, 1928, p. 129—149.
3. *Diarchie şi constituţionalism*, în Revista clasică, 1, 1929, p. 90—94.
4. *Luna în tradiţiile romane agricole de origine magică*, în Revista clasică, 1, 1929, p. 221—236; 344—368.
5. *Note despre cultul imperial*, I—II, în Revista clasică, 2, 1930, p. 25—35; 3, 1931, p. 16—29.
6. **Le „Numen Augusti". Observations sur une forme occidentale du culte impérial*, în REL, 9, 1931, p. 83—112.
7. *Note sur une épigraphe funéraire grecque métrique de Capri*, în Revista clasică, 4—5, 1932—1933, p. 51—72 (şi extras).
8. Δαίμονες ἐσθλοί (Callim., *Epigr.*, 26, 4), în Revista clasică, 4—5, 1932—1933, p. 207—210.
9. *La date de l'Ara numinis Augusti de Rome*, în REL, 11, 1933, p. 435—456.
10. **În jurul stelei lui Asclepiades din Tomis*, în Revista clasică, 6—7, 1934—1935, p. 168—180.
11. *Sur un passage controversé de Sénèque. De tranq. animi*, XIV, în Revista clasică, 6—7, 1934—1935, extras, p. 1—46, Bucureşti, 1936.
12. *Tibère et Arruntius*, în Atheneum, Iaşi, 1, 1935, p. 96—103.
13. *Preciziuni despre catharsis la Aristotel şi la abatele Bremond*, în Atheneum, 1, 1935, p. 289—306.
14. „*Dominus Noster Caesar". À propos du texte de Scribonius Largus*, în Atheneum, 1, 1935, p. 637—660 (şi extras).
15. *Horace, Art Poétique, 309*, în Revista clasică, 8, 1936, p. 48—71 (şi extras, p. 1—24, Bucureşti, 1937). Rec. Pierre Boyancé, în REA, 40, 1938, p. 51.
16. *Autour de la chronologie des Epitres d'Ovide Ex Ponto*, în Atheneum, 2, 1936 (şi extras, p. 1—16, Iaşi, 1936).
17. **L'assomption de César dans un passage des Fastes d'Ovide*, în Revista clasică, 9—10, 1937—1938, p. 165—192.
18. *Tacite et Tibère, Une contribution à l'étude du portrait dans l'historiographie latine*, în ED, 8, 1938, p. 233—299 (şi extras, p. 1—67; thèse pour le doctorat ès lettres présentée à la Faculté des Lettres de Bucarest en juin 1932). Rec. de A. Piganiol, în REL, 15, 1938, p. 465—467.
19. *Cezar Papacostea*, în Revista clasică, 9—10, 1937—1938, p. 11—16; *D. Evolceanu*, loc. cit., p. 23—24.

[1] Prescurtări întîlnite numai în această listă: BCH: Bulletin de correspondance hellénique; CRAI: Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles lettres; IGB: Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, edidit G. Mihailov, Sofia SEG: Supplementum epigraphicum graecum; JÖAI: Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes; JRS: Journal of Roman Studies; REA: Revue des études anciennes; REG: Revue des études grecques; REL: Revue des études latines; RHSEE: Revue historique du Sud-est européen; RRH: Revue roumaine d'histoire; St. cl.: Studii clasice.

20. *Recherches sur le culte impérial*, Paris — Bucarest, 1939, 205 p. Rec. de J. Carcopino, în CRAI, 1940, p. 23; N. Iorga, în Rev. istorică, 26, 1940, p. 303; E. Frankl, în REL, 18, 1940, p. 235—238; Ernst Hohl, în Philol. Wochenschrift, 62, 1942, p. 440—442; Jean Bayet, în Rev. de Philologie, 16, 1942, p. 97—98; A. Brelich, în Doxa. Rassegna critica di antichità classica, 2, 1949, p. 284—285.
21. *Problema literaturii la Platon*, în Revista fundaţiilor, 2, febr. 1939, p. 353—369 (şi extr. p. 1—19, Bucureşti, 1939).
22. *Fragmentele estetice ale lui Filodem*, în Revista fundaţiilor, 9, sept. 1939, p. 609—618 (şi extr., p. 1—12, Bucureşti, 1939).
23. *À propos de Properce*, III, 18, 32, în Revista clasică, 11—12, 1939—1940 (şi extras, p. 1—8).
24. *Aristofan critic literar*, în Viaţa românească, sept.-oct., 1939, p. 28—35.
25. **Sur un procédé critique d'Hérodote*, în Revista clasică, 11—12, 1939—1940, p. 29—37.
26. *Memoriu de titluri şi lucrări*, 4 p., f.a., f.l.
27. *Aristotel, Poetica*, Traducere, introducere, comentariu, Bucureşti, 1940, 176 p. Rec. Miron Radu Paraschivescu, *Reîntoarcerea la clasici*, în Timpul, 6 martie, 1940, p. 2; semnalată de N. Iorga, în Rev. istorică, 28, 1942, p. 127; C. Daicoviciu, în Studii literare, I, 1942. Reeditată în 1965: Edit. Acad., 253 p. şi rec. de Dumitru Isac în Tribuna, 18 noiembrie, 1965, p. 8—9; E. Moutsopoulos, în Chronika Aesthetikis, 5, 1966, p. 185; P. Georgountzos, în Platon, 13, 1965, p. 33.
28. *O colecţie naţională a scriitorilor greci şi latini*, în Revista fundaţiilor, decembrie 1940, p. 638—641.
29. *Începuturile criticii literare la greci*, în Revista fundaţiilor, martie, 1941, p. 634—643.
30. *Între clasic şi modern*, în Revista fundaţiilor, aprilie 1941, p. 204—210.
31. *Un clasic elin în româneşte*, în Revista fundaţiilor, decembrie, 1941, p. 666—675.
32. *L'avènement officiel de Tibère en Egypte*, în RHSEE, 18, 1941, p. 87—94 (şi extras).
33. *Tibère, Dion et Pseudo-Callisthène*, în Revista clasică, 13—14, 1941—1942, p. 74—110.
34.**Dion Cassius et la religion des empereurs*, în RHSEE, 19, 1942, p. 407—418 (şi extras).
35. *Studii de istorie antică şi filologie clasică*, în *Douăzeci de ani de activitate a Şcolii române din Roma*, Bucureşti, 1942, p. 19—26.
36. *În jurul clasicismului*, în Studii literare, 2, 1943, p. 155—163 (Cluj-Sibiu, Seminarul de istoria literaturii române moderne; şi extras, Sibiu, Cartea românească din Cluj, 1943). Rec. de A. Marino, în Universul literar, LIV, 5, 18 febr. 1945.
37. *Însăilări*, în Revista clasică, 15, 1943, p. 72—85.
38. **Intorno alle fonti letterarie del cristianesimo daco-romano*, în RHSEE, 20, 1943, p. 166—181.
39. *Autour de Tibère*, Bucarest, 1944, 201 p.; ed. a II-a, Roma, L'Erma di Bretschneider, 1965. Rec. J.P.V.D. Balsdon în JRS, 36, 1946, p. 168—173, Russell Meiggs, în Classical Review, 61, 1947, p. 27—28; M. Durry, în Rev. de Philologie, 21, 1947, p. 190—191; A. Passerini, în Athenaeum, 26, 1948, p. 140—146; S. J. De Laet, în Rev. Belge de Philologie et d'Histoire, 26, 1948, p. 395; Albino Garzetti, în Riv. Storica Italiana, 67, 1955, p. 74—77.
40. *Les Grecs et l'esprit historique*, în RHSEE, 21, 1944, p. 5—35 (şi extras).
41. *Formarea ideilor literare în antichitate. Schiţă istorică*, Bucureşti, Casa şcoalelor, 1944, 175 p.; ed. a II-a, Bucureşti, 1972, 207 p. Rec. de N. Bănescu, în Rev. istorică, 31, 1945, p. 213 şi de Tudor Vianu, în Revista fundaţiilor, martie, 1945, p. 613—617, sub titlul *Figuri şi forme literare. O istorie a doctrinelor literare în antichitate*; F. Nicolau, în Universul literar, 54, 6, 25 febr. 1945; Edgar Papu, în Democraţia, 1945; Şerban Cioculescu, în Tribuna poporului, 7, febr. 1945. La ed. a II-a din 1972: Dana Popescu, în Rev. ist. şi teorie lit., 22, 3, 1973, p. 509—514; Vasile Florescu, în Luceafărul, 26 mai, 1973, p. 7.
42. *Nicolae Iorga, istoric al antichităţii* (Şedinţa din 6 decembrie 1944) Bucureşti, 1945, 51 p. (Institutul de istorie universală ,,N. Iorga''. Darea de seamă de activitate pe anul 1943/1944 de G. I. Brătianu) şi în l. franceză, în RHSEE, 22, 1945, p. 37—66 (şi extras).
43. *Les études classiques en Roumanie de 1939 à 1945*, în Bulletin de l'Association G. Budé, Paris, n.s., nr. 2, 1946, p. 77—81.
44. *,,Mimesis'' în Poetica lui Aristotel*, în Revista fundaţiilor, febr. 1945, p. 335—343.
45. *Două fragmente din Parmenides*, în Revista fundaţiilor, mai, 1945, p. 476—478.
46. **Niceta di Remesiana e le origini del cristianesimo daco-romano*, în RHSEE, 23, 1946, p. 99—117 (şi extras).
47. *Renaissance et humanisme. En marge du livre de M. Oţetea*, în RHSEE, 23, 1946, p. 248—269.
48. *Une oeuvre inédite de N. Iorga. L'Historiologie humaine*, în RHSEE, 23, 1946, p. 21—30 (şi extras).

49. *Înțelesul actual al Umanismului*, în Ramuri, 1947, p. 301—324; și în l. franceză în Lettres d'Humanité, 6, 1947, p. 5—22.
50. *Fragmentele Eleaților. Xenophanes, Parmenides, Zenon, Melissos*, în românește cu comentariu de D. M. Pippidi, București, Casa școalelor, 1947, 177 p.
51. **Apothéoses impériales et apothéose de Pérégrinos*, în *Studi e Materiali di Storia delle Religioni*, Bologna, 21, 1947—1948, p. 77—103. Rec. A. Brelich, în Doxa II, 1949, p. 158.
52. *Aristote et Thucydide. En marge du chapitre IX de la Poétique*, în *Mélanges Jules Marouzeau*, Paris, 1948, p. 483—490.
53. **A propos d'un Ange gardien. Bague à inscription de la collection Orghidan*, în REA, 1949, p. 68—82.
54. *,,Arie apostolică" și onestitate istorică. În marginea unui articol al părintelui Ion Coman*, în SCIV, 1, 1950, 1, p. 277—279.
55. *Cercetările arheologice efectuate în campania anului 1950 la Histria. Sectorul templului grec*, în SCIV, 2, 1951, 1, p. 134—138.
56. **Histria și Callatis în sec. III—II î.e.n., cu prilejul unei inscripții inedite*, în SCIV, 3, 1952, p. 487—512.
57. *Rectificări la unele inscripții histriene publicate de V. Pârvan*, (I) în SCIV, 4, 1953, p. 796—801.
58. *Raport preliminar asupra săpăturilor de la Histria din anul 1952, sectorul templului grec*, în SCIV, 4, 1953, p. 95—99.
59. *Raport preliminar asupra săpăturilor de la Histria, campania anului 1953*, în SCIV, 5, 1954, p. 79—87, 92—94 (în colaborare).
60. *Cu privire la o inscripție histriană recent publicată*, în SCIV, 5, 1954, p. 549—556.
61. *Histria. Monografie arheologică*, vol. I, Edit. Acad. București, 1954, p. 231—278; 473—564: *,,Sectorul templului grec"*; *,,Monumente epigrafice inedite"*. Rec. L.Robert, în REG, 63, 1955, p. 238—243.
62. **Știri noi despre organizarea internă a cetății Histria în perioada autonomiei*, în SCIV, 5, 1954, p. 431—447 și în l. franceză în *Nouvelles études d'histoire présentées au Xᵉ Congrès des sciences historiques, Rome, 1955*, Bucarest, 1955, p. 85—102. Rec. Borszak Istvan, în Antik Tanulmanyok, 3, 1956, p. 307.
63. *Homer, Iliada*, în românește de G. Murnu. Studiu introductiv și comentarii de D. M. Pippidi, București, ESPLA, 1955, p. 5—26; ed. a II-a, 1959, ed. a III-a, 1967.
64. *Raport preliminar asupra săpăturilor de la Histria din campania anului 1954, Sectorul templului grec*, în SCIV, 6, 1955, p. 529—531.
65. **O inscripție agonală din Histria*, în SCIV, 6, 1955, p. 61—74.
66. **Tiberius Plautius Aelianus și frontiera Dunării de Jos în secolul I al erei noastre*, în SCIV, 6, 1955, p. 355—383.
67. *Rectificări la unele inscripții histriene publicate de V. Pârvan*, II, în SCIV, 6, 1955, p. 889—896.
68. **Data decretului histrian pentru Aristagoras, fiul lui Apaturios*, în *Analele Universității București*, istorie, 5, 1956, p. 9—23; și în l. franceză, în Dacia, N.S., 1, 1957, p. 165—177.
69. **Die Herkunft des Beschlusses zu Ehren Epikrates, Sohnes des Nikoboulos* (Syll. ³, 707), în JÖAI, Wien, 43, 1956, p. 63—76.
70. *Homer, Odissea*, în românește de G. Murnu. Studiu introductiv și comentarii de D. M. Pippidi, București, ESPLA, 1956, p. 5—26; ed. a II-a, 1959; ed. a III-a, 1971.
71. **Hotărnicia lui Laberius Maximus (la patruzeci de ani de la descoperire)*, în SCIV, 7, 1956, p. 137—159; și în lb. germană în Dacia, N.S., 2, 1958, p. 227—248.
72. *Varia* (Inaugurarea Institutului pentru studiul antichității din Berlin. Descoperirile arheologice de la Claros. Explorările submarine de la Marsilia. Un volum omagial închinat prof. A. Salač, Studiile clasice în R. P. Ungară), în SCIV, 7, 1956, p. 443—447.
73. *Beiträge zur romischen Prosopographie des III. Jhs.*, în Philologus, Bd. 101, 1957, p. 148—162.
74. **Proveniența inscripției grecești de la Mănăstirea Dragomirna*, în SCIV, 8, 1957, p.125—135.
75. *Sur un passage obscur du décret en l'honneur de Diophantos, fils d'Asclépiodore*, în Archeologija, Warszawa, 9, 1957, p. 92—99.
76. *Varia* (Despre revista siciliană Kokalos, vol. 48 din revista Eos din Varșovia închinat prof. R. Taubenschlag. Ultimele studii ale filologilor cehi grupate în revista Listy Filologičke, în SCIV, 8. 1957, p. 373—375.
77. *Raport preliminar asupra săpăturilor din campania anului 1955, sectorul templului grec*, în Materiale, IV, 1957, p. 10—16.
78. *Les études classiques en Roumanie 1946—1957*, în Dacia, N.S., 2, 1958, p. 499—511.
79. **În jurul unei inscripții din Muzeul național de antichități al Institutului de arheologie*, în SCIV, 9, 1958, p. 357—372.

80. *Claros*, în SCIV, 9, 1958, p. 491—496.
81. *Contribuţii la istoria veche a României*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1958, 344 p. ; ed. a II-a, revăzută şi mult sporită, Bucureşti, 1967, 599 p. Rec. de Em. Popescu, în Balkan Studies, 11, 1, 1968, p. 205—208 ; Zoe Petre, în RRH, 5, 1968, p. 801—810 ; Thérèse Liebmann-Frankfort, în Latomus, 28, 1969, p. 256—257. W. G. Forrest, JNS, 91, 1971, p. 198.
82. *Les fouilles d'Istros* (1914—1957), în BCH, 82, 1958, p. 335—350.
83. *Histria w swietle badan arheologicznych w Latach 1914—1956*, în Z otchani wiekow, Poznan, 24, fasc. 1, 1958, p. 33—39.
84.* *Un nuovo prefeto del pretorio in un iscrizione della Scizia Minore*, în Dacia, N.S., 2, 1958, p. 249—257.
85. *Tragicii greci. Antologie.* Traducere, studiu introductiv şi comentariu de D. M. Pippidi, Bucureşti, ESPLA, 1958, 704 p.
86.* *Dionysische Inschriften aus Histria aus dem II.—III. Jh. u.z.*, în Dacia, N.S., 3, 1959, p. 391—414.
87.* *Ein Augustus-Tempel in der Dobrudscha*, în JÖAI, 46, 1959, Beibl., col. 229—238.
88. *Les relations d'Istros et d'Apolonie du Pont à l'époque hellénistique. À propos d'une inscription inédite*, în Dacia, N.S., 3, 1959, p. 235—258 (în colaborare cu Em. Popescu) ; şi în lb. română în St. cl., 2, 1960, p. 203—224.
89. *Der sogenannte Aphroditetempel zu Istros*, în Ethnogr.-Archäologische Forschungen, Berlin, 6, 1959, p. 72—83.
90. *Le temple du Theos Megas à Istros*, în BCH, 82, 1959, p. 455—465 (în colaborare).
91. *Un corpus des inscriptions grecques et latines de Roumanie*, în Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin, 37, 1959, p. 336—337.
92. *Zur Geschichte Histrias im 3.—2. Jh. v.u.Z.*, în Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, 37, 1959, p. 119—134.
93. *Raport asupra activităţii şantierului Histria în campania 1956*, în Materiale, V, 1959, p. 283—328 (în colaborare).
94. *Raport asupra activităţii şantierului Histria în campania 1957*, în Materiale, VI, 1959, p. 265—306 (în colaborare).
95. *Popas arheologic la Histria*, în Contemporanul, nr. 41, 16 oct. 1959, p. 7.
96. *Aristotel şi Aristofan. În jurul teoriei aristotelice a comediei*, în St. cl., 1, 1959, p. 196—206.
97. *Aristote et Aristophane. À propos d'un livre sur la théorie aristotélique de la comédie*, în Acta Antiqua (Budapesta), 7, 1959, p. 221—230.
98. *Les colonie grecques de la Dobroudja à l'époque hellénistique*, în *XIe Congrès international des sciences historiques. Résumés des communications*, Stockolm, 1960, p. 75—76.
99. *Izvoarele scrise*, în *Istoria României*, I, Edit. Acad., Bucureşti, 1960, p. LII—LXVII (în colaborare).
100. *Stabilirea pe teritoriul Dobrogei a primelor oraşe state de tip sclavagist : coloniile greceşti*, partea I (cap. IV), în *Istoria României*, I, Edit. Acad., Bucureşti, 1960, p. 176—212.
101. *Stăpînirea romană în Dobrogea, Muntenia şi Moldova* (Partea a III-a, cap. II), în *Istoria României*, I, Edit. Acad., Bucureşti, 1960, p. 477—484 ; 530—557 (în colaborare).
102. **Ştiri noi despre legăturile Histriei cu geţii în epoca elenistică*, în SCIV, 11, 1960, p. 39—54.
103. **Sur la philosophie de l'histoire d'Hérodote*, în Eirene (Praga), 1, 1960, p. 75—92.
104. **Sur les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'époque hellénistique*, în *Nouvelles études d'histoire*, 2, 1960, p. 45—54.
105. *Un nouveau document sur le Koinon pontique au IIe siècle*, în BCH, 84, 1960, p. 434—455.
106. *Un nuovo pontarca callatiano del III secolo e.n.*, în Dacia, N.S., 4, 1960, p. 511—514.
107. *Pierres errantes* (IGB, I, 58) (IGB., I, 300), în Dacia, N.S., 4, 1960, p. 515—517.
108.* *Die Agrarverhältnisse in den griechischen Städten der Dobrudscha in vorrömischer Zeit*, în *Griechische Städte und einheimische Völker des Schwarzmeergebietes*. Eine Aufsatzsammlung besorgt von J. Irmscher und D.B. Schelow, Akademie Verlag, Berlin, 1961, p. 89—105.
109.* *Despre o ipoteză a lui Patsch privind istoria Moesiei în secolul I e.n.*, în SCIV, 12, 1961, p. 25—34.
110. *Inscriptions d'Istros. Décret d'Istros pour un prêtre des Dieux de Samothrace*, în Dacia, N.S., 5, 1961, p. 305—316.
111. *Istros et les Gètes au IIIe siècle avant notre ère*, în St. cl., 3, 1961, p. 53—66.
112. *Pierres errantes*, în Dacia, N.S., 5, 1961, p. 533—536.
113. *Problema sclavajului greco-roman la cel de-al XI-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice*, în SCIV, 12, 1961, p. 75—83.
114. *Reviste noi de studii clasice în ţările socialiste*, în St. cl., 3, 1961, p. 445—448.
115. *In memoriam A. Salač*, în St. cl., 3, 1961, p. 501—502.

116. *Raport preliminar asupra săpăturilor efectuate în campania 1958 la Histria în sectorul templului grec*, în Materiale, VII, 1961, p. 229—234 (în colaborare).
117. *Raport preliminar asupra săpăturilor efectuate în campania 1959 la Histria în sectorul templului grec*, în Materiale, VIII, 1962, p. 383—389 (în colaborare).
118. [Intervenţii la rapoartele Lauffer şi Blawatsky], *XIe Congrès international des sciences historiques*, Stockolm, 1962, p. 89—90, 95—96.
119. *Apologia lui André Bonnard. Amintirea lui Concetto Marchesi*, în St. cl., 4, 1962, p. 363—366.
120. *Décrets honorifiques de Callatis*, în Dacia, N.S., 6, 1962, p. 469—474
121. **Dédicaces au Cavalier thrace découvertes à Histria*, în Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta, 10, 1962, p. 219—224.
122. *Despre organizarea militară a Histriei în epoca preromană*, în SCIV, 13, 1962, p. 337—348.
123. **Dezvoltarea studiilor de epigrafie greacă şi latină*, în Studii, 15, 1962, p. 1 377—1 388.
124. *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit*, Akademie Verlag, Berlin, 1962, XII + 216 p. (Deutsche Akademie der Wisenschaften zu Berlin. Schriften der Sektion für Altertumswissenschaft, 34). L. Vidman, în Eirene, III, 1964, p. 175—177.
125. *Inscription oraculaire de Callatis*, în BCH, 86, 1962, p. 74—80.
126. *Pour une histoire des cultes d'Istros. Documents d'époque hellénistique*, în St. cl., 1962, p. 125—142.
127. *Gli scavi nella zona sacra di Histria. Stadio attuale*, în Dacia, N.S., 6, 1962, p. 139—156.
128. *Ştiri noi despre comunitatea pontică în sec. II e.n.*, în St. cl., 4, 1962, p. 291—300.
129. *À propos du Basileus Rhemaxos*, în *Acta Antiqua Philoppopolitana. Studia Historica et Philologica*, Serdicae-Plovdiv, 1963, p. 91—98.
130. **Histria şi geţii în secolul al II-lea î.e.n., Observaţii asupra decretului în cinstea lui Agathocles, fiul lui Antiphilos*, în St. cl., 5, 1963, p. 137—164.
131. **Note sur l'organisation militaire d'Istros à l'époque préromaine*, în Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, Berlin, 41, 1963, p. 158—167.
132. *O colecţie de studii despre cultele orientale în imperiul roman*, în St. cl., 5, 1963, p. 351—354.
133. *Raport de activitate al biroului Societăţii de studii clasice pe anul 1961—1962*, în St. cl., 5, 1963, p. 449—452.
134. *A VI-a Conferinţă intersocialistă de studii clasice (Plovdiv 24—29 aprilie 1962)*, în St. cl., 5, 1963, p. 335—336 (şi în lb. franceză în RESEE, 1, 1963, p. 167—168).
135. *Al IV-lea Congres internaţional de epigrafie greacă şi latină (Viena 17—22 sept. 1962)*, în St. cl., 5, 1963, p. 339—340.
136. *Raport de activitate al biroului Societăţii de studii clasice pe anul 1962—1963*, în St. cl., 6, 1964, p. 454—455.
137. *Aram Frenkian*, în St. cl., 6, 1964, p. 436—466 (La moartea lui. Schiţă bio-bibliografică).
138. *Epigrafia latină în 1963*, în St. cl., 6, 1964, p. 361—364.
139. **Grottes dionysiaques à Callatis*, în BCH, 88, 1964, p. 151—158.
140. **Les inscriptions grecques de Scythie Mineure de Boeckh à nos jours*, în *Akten des IV. internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik*, Wien, 1964, p. 318—330.
141. **Sur la diffusion des cultes égyptiens en Scythie Mineure*, în St. cl., 6, 1964, p. 103—118; rezumat în lb. franceză în CRAI, Paris, 1964, p. 69—70.
142. **La seconde fondation d'Istros à la lumière d'un document nouveau*, în BCH, 88, 1964, p. 151—158.
143. *Un fragment inedit al hotărniciei lui Laberius Maximus* (SEG, I, 329), în St. cl., 6, 1964, p. 331—339.
144. *Raport de activitate al biroului Societăţii de studii clasice pe anul 1963—1964*, în St. cl., 7, 1965, p. 497—499.
145. *Cultul muncii*, în Luceafărul, 27 noiembrie 1965.
146. *Intorno a un corpus delle stele funerarie di Bisanzio*, în St. cl., 7, 1965, p. 353—358 (în colaborare cu Gabriela Bordenache).
147. *Les cités de la Dobroudja dans l'histoire de l'antiquité.* Cours d'été et colloques scientifiques. Sinaia 25 juillet — 25 août, Bucarest, 1965, 23 p. (litografiat).
148. *Les colonies grecques de Scythie Mineure à l'époque hellénistique*, în Balkan Studies, 6, 1965, p. 99—118.
149. *Decrete elenistice din Histria*, în St. cl., 7, 1965, p. 181—195.
150. *Din istoria Dobrogei*, vol. I: *Geţi şi greci la Dunărea de Jos din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană*, Edit. Acad., Bucureşti, 1965, p. 138—324. Rec. de P. Alexandrescu, *Une nouvelle synthèse de l'histoire des villes grecques de la Dobroudja à l'époque préromaine*, în RRH, 2, 1968, p. 263—279; Zoe Petre, RESEE, 4, 1966, p. 621—628.

151. *Spicuiri epigrafice*: *1. Album dionysiac de la Histria*; *2. Inscripție onorifică publicată de V. Pârvan*; *3. Catalog histrian de ἱερονῖκαι din sec. al II-lea*; *4. Dedicație fragmentară în cinstea familiei Severilor* (cu rezumat francez), în St. cl., 7, 1965, p. 297—309.
152. *Les plus anciens monuments grecs de la Dobroudja*: *VIe et Ve siècle avant notre ère*, în vol. *Huitième Congrès international d'archéologie classique*, Paris, 1963. *Le rayonnement des civilisations grecque et romaine sur les cultures périphériques*, Editions E. de Boccard, Paris, 1965, p. 332—336.
153. *Note de lectură*: 1. **Ξενικὰ Διονύσια la Callatis*; *2. O scrisoare a unui rege bosporan*; *3. Peşti şi pescari la Istros şi la Odessos*; *4. Cetăți Dobrogene în „Lista triburilor atice"*, în St. cl., 7, 1965, p. 319—333 (cu rez. francez).
154. *Note de lectură*: 6. **Teatre greceşti în Dobrogea antică*; 7. **Sclavi „histrieni" la Rheneia?*; 8. **În jurul gerusiilor din Istros şi Callatis*; 9. *Din nou despre un important decret din Istros*; 10. *Histrieni la Olbia în sec. IV î.e.n.* (cu rez. francez), în St. cl., 8, 1966, p. 231—246.
155. *Sesiunea de lucru a asociațiilor engleze de studii clasice*, în St. cl., 8, 1966, p. 281—282.
156. *Raport de activitate al Biroului Societății de studii clasice pe anul 1964—1965*, în St. cl., 8, 1966, p. 400—401.
157. *Al cui elev sînteți?* în Viața studențească, 29, X, 1966.
158. *Miracolul grec*, în Gazeta literară, 24, febr. 1966, p. 6, apoi în vol. Ion Biberi, *Orizonturi spirituale* (*Dialoguri*), Bucureşti, 1968, p. 48—71.
159. *Inscripții inedite din Istros*, în St. cl., 8, 1966, p. 45—60.
160. *Inscription monumentale d'Istros*, în *Mélanges Kazimierz Michalowski*, Varsovie, 1966, p. 619—623.
161. *Les rois gètes et les colonies grecques de Scythie Mineure* în *Mélanges Jérôme Carcopino*, Paris, 1966, p. 763—770.
162. *Sur un décret des thiasites de Callatis*, în St. cl., 8, 1966, p. 87—96.
163. *Sur une inscription funéraire de Callatis*, în *Mélanges André Piganiol*, I, Paris, 1966, p. 281—288.
164. *„A doua întemeiere" a Histriei în lumina unui document inedit*, în St. cl., 8, 1967, p. 153—166 şi în lb. franceză în BCH, 102, 1968, p. 226—240.
165. *Din nou despre pontarchi şi pontarchie*, în SCIV, 18, 1967, p. 423—430; în lb. franceză în *Mélanges Marcel Renard*, Bruxelles, 1969, p. 623—633.
166. *Epigraphie et historiographie*, în Acta classica Univ. Scient. Debrecen, 3, 1967, p. 35—41.
167. *Histria şi Burebista*, în Magazin istoric, 1, 1967, p. 33—34.
168. *Note de lectură*: 11. *În jurul decretului pentru Epinikos*; 12. *Inscripție greacă din colecția Marcu Beza*; 13. *Tomitana iterum*; 14. **Cybele sau Anaitis?*; 15. *Instalații portuare în Histria romană*; 16. *Altă aşezare uitată în Dobrogea antică*; 17. *Pietre călătoare* (cu rezumat francez), în St. cl., 9, 1967, p. 223—237.
169. **În jurul papirilor de la Derveni şi Callatis*, în St. cl., 9, 1967, p. 203—210.
170. **Sur les gérousies d'Istros et de Callatis*, în Χαριστήριον εἰς Α.Κ. Ὀρλάνδον, 4, Athena, 1967—1968, p. 75—82.
171. *Nouveaux documents diplomatiques concernant les peuples anciens du bassin de la Mer Noir*, în *Archives diplomatiques et consulaires*, 33, nr. 2, febr. 1968, p. 122—126; şi în lb. engleză.
172. *Al V-lea Congres internațional de epigrafie greacă şi latină* (Cambridge, 1967), în St. cl., 10, 1968, p. 267—270.
173. *Note de lectură*: 18. *În legătură cu iarna „scitică"*; 19. *Despre un antic drum al mătăsii, mai puțin cunoscut*; 20. *Pentru un comentariu epigrafic al lui Aeneas Tacitus* (cu rezumat francez), în St. cl., 10, 1968, p. 233—243.
174. *Spicuiri epigrafice*: *Două decrete fragmentare din epoca elenistică*; *Trei dedicații din epoca imperială. Două inscripții funerare*, în SCIV, 19, 1968, p. 429—439.
175. M. I. Finley, *Lumea lui Odiseu*, traducere de Liliana şi D. M. Pippidi. Studiu introductiv de D. M. Pippidi, Edit. ştiințifică, Bucureşti, 1968, 199 p. (Pagini de istorie universală).
176. *N. Iorga. Materiale pentru o istoriologie umană. Fragmente inedite*, publicate de Liliana Iorga-Pippidi. Cuvînt înainte de D. M. Pippidi, Bucureşti, 1968, p. I—XV.
177. *Ξενικὰ Διονύσια à Callatis*, în Acta Antiqua Acad. Scient. Hung. 16, 1968, p. 191—195.
178. *Raportul de activitate al biroului Societății de studii clasice pe anul 1966—1967*, în St. cl., 10, 1968, p. 385—388.
179. *Autour de la Catharsis tragique*: *Aristote et l'abbé Brémond*, în St. cl., 10, 1968, p. 63—76.
180. *O soluție definitivă în restaurarea monumentului Tropaeum Traiani?* în Tomis, III, 3, 1968, p. 19—20.

181. *Note de lectură* : 21. *O familie de histrieni la Athena in secolul al IV-lea*; 22. *Frămîntări politice și sociale în Heracleea Pontică*; 23. *Despre pătrunderea stilului doric la Histria și despre unele vechi inscripții histriene*; 24. ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΗ ΠΟΛΙΣ; 25. *În legătură cu ascendența tracă a lui Tucidide* (cu rezumat francez), în St. cl., 11, 1969, p. 233—249.
182. *Raport de activitate al biroului Societății de studii clasice pe anul 1967—1968*, în St. cl., 11, 1969, p. 420—422.
183. *Revista „Studii Clasice". Realizări și perspective*, în St. cl., 11, 1969, p. 410—413.
184. *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*, Edit. științifică, București, 1969, 334 p. Rec. de Em. Popescu, în RESEE, 8, 1970, p. 373—375; P. I. David, Studii teologice, 22, 1970, p. 468—470; Gh. Vlădulescu, în Tomis, IV, 12, 1969, p. 17.
185. *Cinquante ans de fouilles à Istros : la tradition littéraire et les données archéologiques et épigraphiques*, în Klio, 52, 1970, p. 355—363.
186. *Antiquité — Époque grecque, Rapport.* I. Rapport général. Etat actuel des études du Sud-est européen (objets, méthodes, sources, instruments dc travail, place dans les sciences humaines). Histoire. Association Internationale des Études du Sud-est européen, în *IIé Congrés International des Études du Sud-est européen, Athènes, 7—13 mai 1970.* Athènes, 1970, 19 p.
187. *Guvernator necunoscut al Moesiei Inferioare într-o inscripție din Callatis*, în St. cl., 12, 1970, p. 127—133 (și în lb. franceză, în Mélanges Marcel Durry, în REL, 47, bis, Paris, 1970, p. 311—319).
188. *Note de lectură* : 26. *În jurul unei iscripții fragmentare publicate de V. Pârvan*; 27. *Din nou despre decretul în cinstea lui Dionysos*; 28. *Probleme ale sclaviei în „Economicele" Pseudo-Aristotelice*; 29. *Discuții în jurul lui Pontiu Pilat*; 30. *Piccolos și literatura greacă, veche și nouă* (cu rezumat francez), în St. cl., 12, 1970, p. 171—190.
189. *Contribuții grecești la știința antichității*, în St. cl., 12, 1970, p. 205—207.
190. *Proză istorică greacă.* Culegere îngrijită de D. M. Pippidi, Edit. pentru literatura universală, București, 1970, 750 p.
191. *Arte poetice. Antichitatea.* Culegere îngrijită de D. M. Pippidi, Edit. Univers, București, 1970, 470 p.
192. *În jurul descopeirilor mitriace din Peștera Adam*, în St. cl., 13, 1971, p. 143—148.
193. *Note de lectură* : 31. *Ceva despre data tratatului de artă militară al lui Mauricius*; 32. *Un document și trei interpreți*; 33. *Halmyris și Ozolimne*; 34. *Amintirile lui J. Carcopino din Roma și Macedonia*, în St. cl., 13, 1971, p. 171—190.
194. *Al VIII-lea Congres al Asociației G. Budé* în St. cl., 13, 1971, p. 201—206.
195. *I Greci nel Basso Danubio*, Il Saggiatore, Milano, 1971, 342 p. Rec. de Fausto Bosi, *I Greci dal Ponto all'Adriatico*, în Studi storici, 14, 4, 1973, Bologna, p. 921—930; Em. Popescu, în Germania, 51, 1973, p. 605—606. G. Zalin, *La penetrazione ellenica nel Ponto Euxino in un recente contributo romeno*, în Economia e storia, 3, Milano, p. 388—394.
196. *O pasiune statornică*, în Tomis, 10 iulie 1972, p. 13—14.
197. *În marginea unei inscripții bilingve din Callatis*, în St. cl., 14, 1972, p. 141—148.
198. *Note de lectură* : 35. *Însemnările lui Adam Neale despre Moldova și Dobrogea la începutul secolului trecut*; 36. ΣΤΙΒΑΣ *într-o inscripție greacă*; 37. *Gînduri de ieri și de azi cu privire la cultul lui Zalmoxis*; 38. *„Munus" într-o inscripție latină din Nistorești*; 39. *Sarmați în regiunile pontice într-o lucrare recentă* (cu rezumat francez), în St. cl., 14, 1972, p. 195—222.
199. *Trei reviste noi de istorie veche, epigrafie și papirologie*, în St. cl., 14, 1972, p. 245—249.
200. *În jurul corespondenței lui V. Pârvan*, în St. cl., 14, 1972, p. 251—258.
201. *Raport de activitate al biroului Societății de studii clasice pe anul 1970—1971*, în St. cl., 14, 1972, p. 383—386.
202. *La sursa activității istoricului*, în Magazin istoric, VI, 11, 1972, p. 29—32.
203. *N. Iorga, l'homme et l'oeuvre. A l'occasion du centième anniversaire de sa naissance.* Recueil édité par D. M. Pippidi, Edit. Acad. Bucarest, 1972, 414 p. Rec. de Sherman D. Spector, în Canadian-American Slavic Studies, VIII, 4, 1974, p. 607.
204. *Les premiers rapports de Rome avec les cités grecques de l'Euxin*, în Rivista storica dell'antichità, 2, 1972, 1—2, p. 17—38.
205. *Les villes de la côte ouest de la Mer Noire d'Auguste à Dioclétien*, în *Akten des VI. internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik*, München, 1972, p. 99—114.
206. *O vorbă despre cele mai vechi poezii compuse în Dobrogea*, în Tomis, 25, VI, 1972.; cf nr. 211.
207. *Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei.* Traducere după originalul latin de Gh. Guțu. Introducere de Maria Holban. Comentariu istoric de N. Stoicescu. Studiu cartografic

de Vintilă Mihăilescu. Indice de Ioana Constantinescu, cu o notă asupra ediţiei de D. M. Pippidi. *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae*, Edit. Acad. Bucureşti, 1973.

208. *Homer, Iliada*. Traducere în metrul original de G. Murnu. Studiu introductiv de Adelina Piatkowski. Note şi comentarii de D. M. Pippidi, vol. I, II. Edit. Albatros, Bucureşti, 1973, 254 + 272 p.
209. *Cuvînt înainte* la Constantin Preda şi H. Nubar, *Histria, III. Descoperirile monetare, 1914—1970*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1973, p. 7—10.
210. *În jurul tratatului Roma-Callatis*, în St. cl., 15, 1973, p. 57—67 (= *Autour de la date du „foedus" Rome-Callatis*, în *Polis et Imperium. Studies in Honour of Edward Togo Salmon*, Toronto, 1974, p. 183—200).
211. *Note de lectură*: 40. *O vorbă despre cele mai vechi poezii compuse în Dobrogea*; 41. *O ipoteză despre Flavius Macedo*; 42. *O nouă culegere de studii histriene*; 43. *Ştiri noi despre răspîndirea Callatienilor în epoca elenistică*; 44. *Două documente la dosarul Cavalerului trac*; 45. *Zamolxis şi Kogaion. În marginea unei ipoteze a lui Henri Grégoire* (cu rez. francez), în St. cl., 15, 1973, p. 163—181.
212. *Al VI-lea Congres internaţional de epigrafie greacă şi latină* (München 18—23 sept. 1972), în St. cl., 15, 1973, p. 185—187.
213. *Al IX-lea Congres internaţional de studii asupra frontierelor romane (Mamaia 6—13 sept. 1972)*, în St. cl., 15, 1973, p. 195—197.
214. *Raport de activitate al biroului Societăţii de studii clasice pe anul 1971—1972*, în St. cl., 15, 1973, p. 334—336.
215. *Le problème de la main d'oeuvre agricole dans les colonies grecques de la Mer Noire*, în *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Paris — La Haye, 1973, p. 63—82.
216. *O ipoteză cu privire la templul Concordiei din Callatis*, în St. cl., 16, 1974, p. 89—99.
217. *Note de lectură*: 46. *Lex — „Credinţă" — într-o inscripţie africană*; 47. *În marginea vol. II din culegerea „Izvoarele istoriei României"*; 48. *O nouă scrisoare pe plumb descoperită la Olbia*; 49. *În jurul alipirii oraşelor vest-pontice la Imperiul roman*; 50. *„Theos Hypsistos" la Tomis* (cu rezumate în franceză), în St. cl., 16, 1975, p. 249—265.
218. *Romania Romana. Colocviul italo-român, Roma 10—11 mai 1973*, în St. cl., 16, 1974, p. 267.
219. *Colocviul anglo-român de epigrafie greco-latină (Cambridge, 1—11 iulie, 1973)*, în St. cl., 1974, p. 269—270.
220. *Din nou despre corespondenţa lui V. Pârvan*, în St. cl., 16, 1974, p. 275—279.
221. *Raport de activitate al biroului Societăţii de studii clasice pe anul 1972—1973*, în St. cl., 16, 1974, p. 399—400.
222. *Actes du IXe Congrès international d'études sur les frontières romaines. Mamaia 6—13 sept. 1972*, édités par D. M. Pippidi, Directeur de l'Institut d'archéologie de Bucarest, Edit. Academiei — Böhlau Verlag, Bucureşti, Köln, Wien, 1974, 557 p. + 74 pl.
223. *Le rôle des centres urbains dans le processus de romanisation de la Dacie et de la Scythie Mineure*. Colloquio italo-romeno sul tema *Romania Romana*, Roma, Accademia nazionale dei Lincei, 1974, Quaderno no. 207, p. 7—26.
224. *Un capitaine crétois au service de Michel le Brave prince de Valachie*, Πεπραγμένα τοῦ Γ'διεθνοῦς Κρηθιολογικοῦ συνεδρίου, II, Athena, 1974, p. 274—279 (în colaborare cu AndreiPippidi).
225. *Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du litoral roumain de la Mer Noire*, Edit. Acad. Adolf M. Hakkert B. V., Bucureşti — Amsterdam, 1975, 315 p.
226. *Sur un album de Callatis récemment édité*, în *Essays in honour of Basil Laourdas*, Thessaloniki, 1975, p. 137—146.
227. *Cu privire la triburile histriene în epoca romană*, în SCIVA, 26, 1975, p. 181—187 (şi în *Mélanges Claire Préaux*, Bruxelles, 1975).
228. *Histria à l'époque romaine*, în Dacia, N.S., XIX, 1975, p. 141—150.
229. *Dicţionar de istorie veche a României (paleolitic. — sec. X e.n.)*, elaborat de un colectiv de autori sub conducerea prof. univ. dr. doc. D. M. Pippidi, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1976, 625 p.
230. *Grecs, Gètes en Romains en Scythie Mineure. Coéxistence politique et interférences culturelles*, în *Assimilation et résistance a la culture gréco-romaine dans le monde ancien. Travaux du VIe Congrès international d'Etudes classiques*, Bucarest, 1976 (sub tipar).

N-au fost incluse în lista de mai sus cele 360 recenzii publicate de-a lungul timpului în reviste româneşti şi străine, nici alte însemnări de mai mică întindere.

Em. Popescu

COMPLEXUL ORLEA — SADOVEC

DE

PETRE I. ROMAN

Permisiunea de a pune în valoare, la nivelul cunoaşterii actuale, un lot de materiale arheologice păstrat în depozitul MNA[1] o datorăm amabilităţii lui Vlad Zirra.

Un alt lot, compus din 59 de fragmente ceramice, neinventariat, a fost păstrat în depozitul prof. I. Nestor, fiindu-ne pus la dispoziţie de Eugenia Zaharia.

Avem de asemenea în vedere şi 19 fragmente ceramice rezultate din cercetările lui C.S. Nicolăescu-Plopşor (1960, p. 367—372).

Mai întîi, rezumăm textul comunicării „Sondagiu arheologic la Măgura Grădiştei[2]. Orlea, jud. Romanaţi", prezentată de Vlad Zirra, în 1948, la facultatea de istorie din Bucureşti.

1. În 1947, Ion Nestor şi Vlad Zirra au întreprins săpături pe „Grindul lui Iancu Muşat" (com. Orlea, jud. Olt), cu scopul de a preciza mediul cultural în care, în 1930, se descoperise, întîmplător, o fibulă de tip Peschiera.

2. Săpăturile s-au desfăşurat pe un loc mai înalt al grindului.

3. Depunerile arheologice din zona investigată au fost în întregime deranjate de inundaţiile Dunării.

4. O primă aşezare, complet răvăşită, a aparţinut „culturii Sălcuţa" şi ea a oferit, în afară de ceramică (o categorie de bună calitate, avînd pictură cu grafit, şi o alta, inferioară, conţinînd ca degresant amestec de scoici pisate şi pietricele), trei idoli antropomorfi fragmentari, o undiţă de

---

[1] Obiectele pe care le discutăm, în număr de 152, au fost înregistrate sub următoarele numere de inventar: III 3605 a; III 3608 a-b; III 3613 b; III 3614 a, c; III 3620 a-b; III 3621 a-c; III 3622—26; III 3631—32; III 3634; III 3639; III 3640 a-b; III 3641—42; III 3643 a-d; III 3644 b-f; III 3647 b; III 3763 a-e; III 3764 a-e; III 3765 a-b; III 3766 a-c; III 3767 b-h; III 3768 a-i; III 3769 a-m; III 3770 a-n; III 3771 a-g; III 3772 a-i; III 3773 a-d; III 3774 a-d; III 3775 a-e; III 3776 a-b; III 3777 a-b, d; III 3778 a-c, f, g, h, j, l; III 3780 a, d, g, h; III 3781 a-b; III 3782 a-b; III 3783—84; III 3785 a-b; III 3786 a-b; III 3787 a-c; III 3845 a-c, f, i, j, k; III 3846—47; III 3848 b-c, e-g; III 3849 a-d; III 3850—51; III 4110; III 4111 a; III 4116. Marea majoritate a obiectelor păstrează pe ele şi marcajul de şantier. Un număr restrîns are doar numărul de inventar sau marcajul „Orlea". În caietele de evidenţă nu se face însă nici o specificare deosebită.

[2] Din investigaţiile noastre rezultă că este vorba de o confuzie, săpăturile fiind executate în realitate pe „grindul lui Iancu Muşat", în aval de indicatorul fluvial 645 şi nu pe „Măgura Grădiştei", aflată pe un alt grind, situat mai spre vest. Datele lămuritoare le datorăm lui Eug. Comşa şi Eustaţiu Cumpănaşu (scrisoare din 22.12.1975), precum şi relatărilor din Plopşor 1960, p. 368. Chiar în comunicarea comentată se specifică, dealtfel, că pe grindul investigat se află şi proprietatea lui Iancu Muşat.

S C I V A, tomul 27, nr. 2, Bucureşti, aprilie—iunie 1976, p. 147—169

cupru şi un mormînt de copil, cu schelet chircit, orientat sud-nord. Atelierul de confecţionat unelte din silex, aflat pe acelaşi grind, este atribuit de asemenea locuirii Sălcuţa.

5. După locuirea Sălcuţa a urmat alta de tip Coţofeni, dar şi stratul acesteia a fost complet răvăşit. Locuirii Coţofeni îi sînt atribuite fragmente de ceşti cu toarta înălţată, vase globulare cu gît strîmt şi buza resfrîntă, chiupuri. Acestea şi alte fragmente au fost lucrate din pastă cu amestec de scoici pisate şi pietricele, iar, în unele cazuri, din pastă fină, cu slip şi luciri de mică. Ornarea consta din linii incizate neglijent, mai groase sau mai subţiri, dispuse, în forma frunzelor de brad, în cîmpuri ce alternează cu spaţii neornamentate. În unele cazuri s-au observat urme de incrustaţie cu roşu.

6. În afară de materialele „tipice pentru Sălcuţa sau Coţofeni" este menţionată o grupă ceramică de aspect diferit, confecţionată din lut amestecat cu cochilii de scoici pisate. Formele constau din vase cu pereţii verticali sau uşor tronconici, ornate la exterior cu 1—4 brîuri în relief, aplicate sau organice, crestate vertical; străchini cu prag interior; ceşti cu buza uşor răsfrîntă; vase cu gît mare, tronconic. Printre ornamente sînt menţionate: impresiuni adînci sub formă de dinţi alungiţi; impresiuni circulare sau aproape circulare, triunghiulare şi — în 2 cazuri — ornamente şnurate.

Cu referire directă la această categorie ceramică, Vlad Zirra afirma: „faţă de ceea ce ştim despre Sălcuţa şi mai puţin despre Coţofeni e cel puţin aparent străină... „aparent" fiindcă dacă analizăm rînd pe rînd elementele constitutive şi caracteristice ale celor două civilizaţii prezentate şi acelea ale grupei noastre găsim şi cîteva elemente comune, demne de semnalat". Elementele comune sînt remarcate în amestecul de scoici în pasta vaselor Sălcuţa [3] şi ale grupei în discuţie, precum şi în existenţa străchinilor cu prag interior. Ornamentarea este socotită diferită de Sălcuţa şi apropiată de Coţofeni. Pentru încadrarea culturală, Vlad Zirra a formulat două ipoteze: această grupă aparţine „unei faze mai noi a civilizaţiei Sălcuţa, în care au pătruns elemente străine nebandceramice, de exemplu a civilizaţiei Coţofeni sub a cărei influenţă factura ceramică din vremuri bune a luat un caracter aparte şi în acelaşi timp mai inferior; ori sîntem în faţa unui grup ce aparţine efectiv civilizaţiei Coţofeni dar care n-a fost îndeajuns de cunoscut". Vlad Zirra va înclina spre a doua ipoteză.

C. S. Nicolăescu-Plopşor (1960, p. 367—372) a întreprins cercetări pe marginea de sud a „Grindului lui Iancu Muşat" încercînd să stabilească perioada căreia a aparţinut un atelier de silex. Au rezultat şi fragmente ceramice (Plopşor 1960, pl. II/1—13 şi la noi, fig. 11/10—13), identice cu cele din săpăturile Nestor-Zirra, fiind vorba, probabil, de aceeaşi aşezare. Pe acelaşi loc a efectuat săpături, în 1966, Eug. Comşa, care, după amabilele informaţii orale pe care ni le-a dat, a descoperit un strat de cultură, gros de 1,50 m, cu resturi „Sălcuţa, Celei şi Coţofeni". Materialul nu ne este cunoscut, dar nu credem să se deosebească de cel colecţionat anterior pe „Grindul lui Iancu Muşat".

---

[3] Cercetarea materialului „sălcuţean" ne arată că amestecul de sfărîmături de scoici nu este intenţionat, cum se va întîmpla ulterior. Aceste sfărîmături de cochilii se află întîmplător, în chip natural, în nisipul şi lutul folosit la confecţionarea vaselor.

Din săpăturile Nestor-Zirra au rezultat şi fragmente publicate de Morintz-Roman (1968, fig. 44) ca provenind de pe ,,Grindul Cremenari"[4]

★

În cele ce urmează discutăm doar acele materiale (vezi nota 1) atribuite de Vl. Zirra, în a sa comunicare, culturii Coţofeni şi grupei pe care o numim provizoriu *X*.

Despre materialul ,,Sălcuţa", afirmaţia că *el aparţine în realitate culturii Gumelniţa timpurie* (I b după noi, I a după o părere orală a prof. D. Berciu) ni se pare suficientă pentru a scoate în evidenţă marea sa importanţă pentru înţelegerea procesului de formare a culturii Sălcuţa. Este deci un material mai vechi decît locuirile Sălcuţa cunoscute nouă pînă acum, sprijinind, într-un fel, punctul de vedere emis de Simeonová (1968, p. 47—49).

Printre obiectele din silex, Alexandru Păunescu crede a recunoaşte şi o serie de piese (aşchii, gratoare, lame, vîrfuri) păstrînd deseori cortexul pe segmente variabile, uneori cu retuşe marginale, care pot fi atribuite locuirii post gumelniţene.

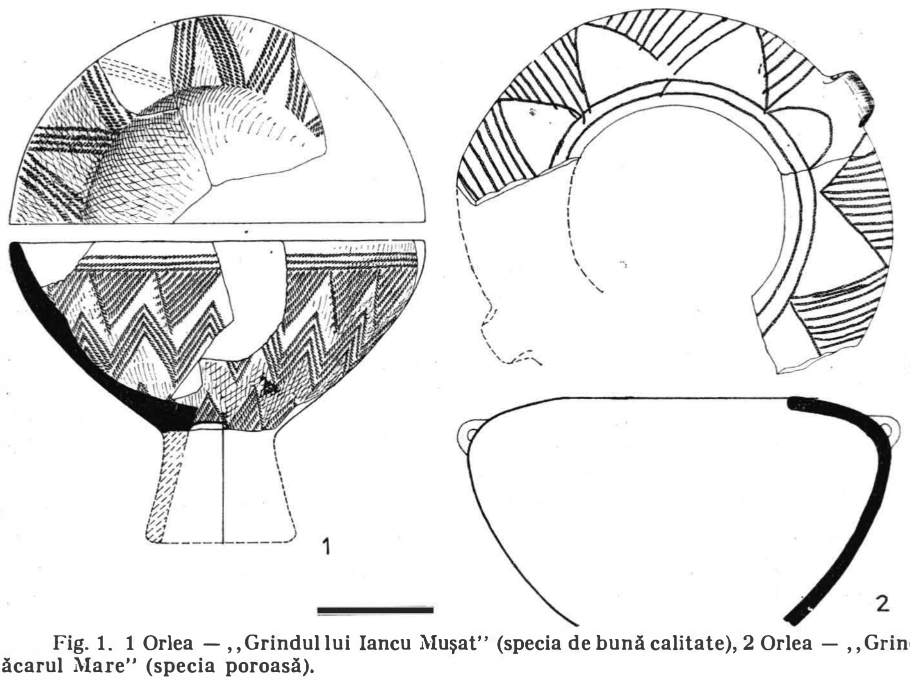

Fig. 1. 1 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat" (specia de bună calitate), 2 Orlea — ,,Grindul Răcarul Mare" (specia poroasă).

În legătură cu ,,grupa X" sau ,,cultura Coţofeni" — Zirra poate sta şi un topor fragmentar (fig. 10/6) aflat în muzeul Orlea, cu provenienţă grindul lui Iancu Muşat.

[4] Confuzia a rezultat din inscripţia ,,GG", citită ,,GC", de pe obiectele în discuţie.

Elementul definitoriu este ceramica. Materialul pe care-l avem la dispoziţie este selecţionat astfel încît sîntem lipsiţi de unele elemente care provin în special de la mijlocul şi mai ales de la partea inferioară a vaselor.

Deosebim mai multe specii ceramice :

1. Specia poroasă, rezultată din amestecul de scoici pisate, bucăţi de calcar, materii organice. Este numeroasă, de culoare cenuşie-deschis, castanie, cărămizie la exterior şi cenuşie-închis în spărtură.

2. Specia „mozaicată". Bucăţile de cochilii de scoici, mărunt pisate, apar într-un lut compact şi bine frămîntat, fără goluri şi deci porozităţi, ca o suprafaţă cu mozaic. Categoria nu este numeroasă. Are culoarea cenuşie-închis, castanie şi cărămizie la exterior, miezul cenuşiu-închis.

3. Specia nisipoasă. Amestecul de nisip mărunt dă asprime la pipăit. Sînt cîteva fragmente de culoare cenuşie.

4. Specia fină. Lut fără impurităţi, de culoare cenuşie, neagră şi castanie.

5. Specia de bună calitate. La fel de numeroasă ca şi cea poroasă. Pasta este compactă, dură, bine frămîntată, uneori cu mici goluri. Ca degresant, puţin nisip în care „scapă", rar, cîteva pietricele sau bucăţi de scoică pisată. La exterior, straturi superficiale şi chiar slip. Culoarea este cenuşie, rar neagră, castanie cu nuanţe cărămizii.

6. Specia grosieră. Modelare neîngrijită, pastă compactă dar cu bucăţi mari de lut sau cioburi şi calcar pisat. Culoare castanie, cenuşie şi cărămizie.

FORMELE

Reconstituirea este dificilă, materialul fiind foarte fragmentar.

A. *Străchini.* A_1 (fig. 1/1 ; 2/1—3, 5—6) tendinţă semisferică, buză îngroşată prelung sub formă de manşetă, prevăzută — cel puţin într-un caz (fig. 1/1) — cu picior inelar ; A_2 (fig. 2/4, 7, 9, 11 ; 10/3,5) pereţi curbaţi, margine îngroşată sau uniformă şi teşită oblic, scurt spre interior. Pe umăr, tortiţe perforate orizontal (fig. 2/7) ; A_3 (fig. 3/3, 8 ; 7/1 ; 10/9), tronconice, cu buză îngroşată prelung, teşită oblic sau rotunjită şi cu o toartă (două ?) într-un caz ; A_4 (fig. 3/7) semisferică, cu marginea uşor evazată ; A_5 (fig. 9/8) cu marginea îndoită mult spre interior (asemenea fig. 1/2 ?).

B. *Castroane.* B_1 (fig. 2/8) cu marginea lăţită spre interior ; B_2 (fig. 6/8 ; 10/4) marginea teşită oblic ; B_3 (fig. 10/10) curbura pereţilor accentuată.

C. *Borcane.* C_1 (fig. 7/3—5, 11, 12) formă probabil înaltă, pereţii uşor curbaţi, marginea îngroşată şi teşită scurt spre interior ; C_2(fig. 11/4, 13) margine cu tendinţă de evazare ; C_3 (fig. 7/2 ; 10/1) gît scurt, umăr uşor arcuit ; C_4 (fig. 7/7,19 ; 10/7) profil în S prelung.

D. *Amfore.* Sînt ilustrate prin fragmente de gît cu marginea lată, evazată sau dreaptă (fig. 6/12, 13) şi fragmente de umăr, corp sau de la partea inferioară a vaselor (fig. 6/6 ; 7/17 ; 8/1—5, 7—10 ; 9/1—7, 9 – 11, 13).

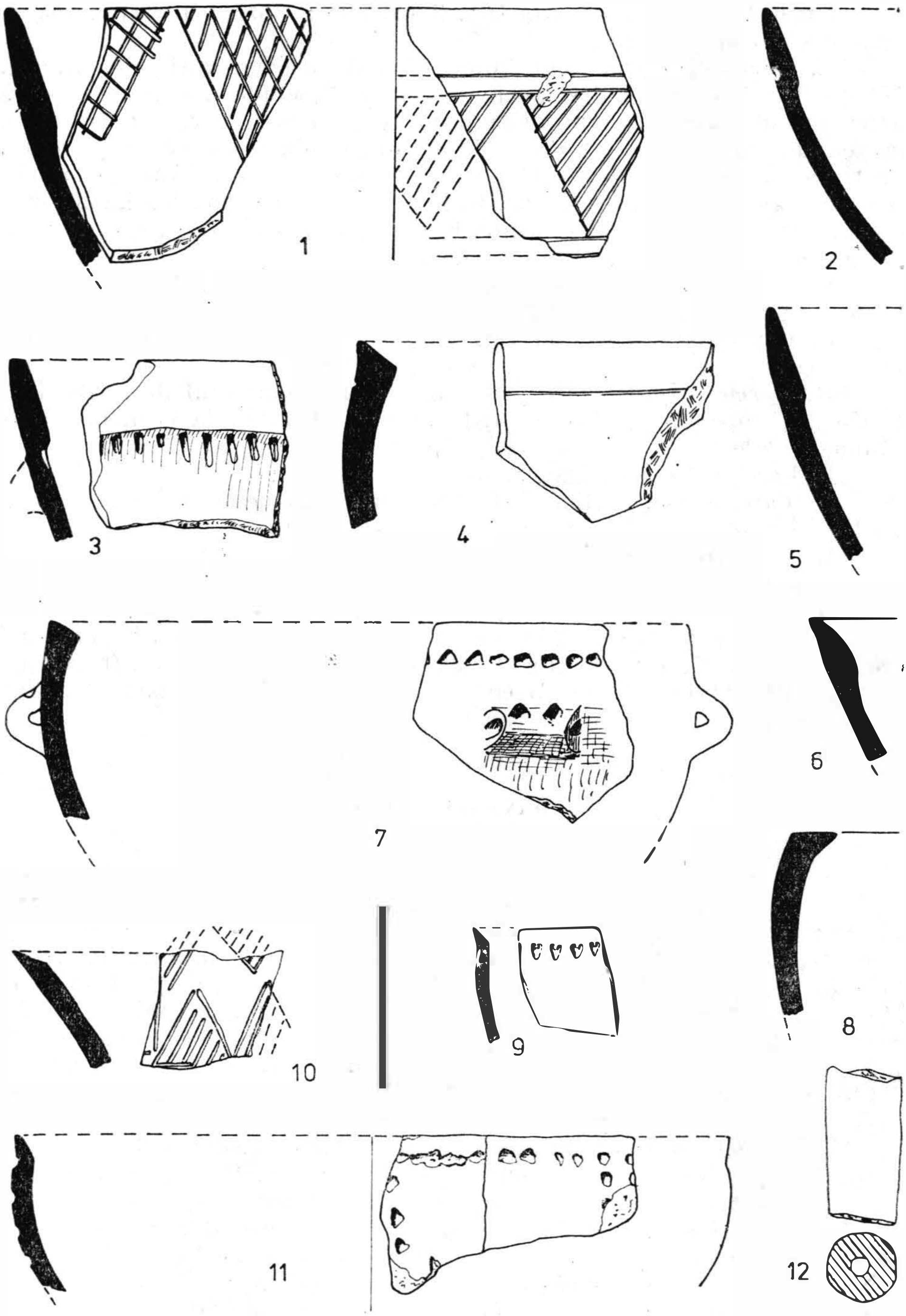

Fig. 2. Orlea — ,,Grindul lui Iancu Mușat''. 2, 8, 9, 12 specia poroasă ; 6 specia nisipoasă ; 1, 3—5, 7, 10, 11 specia de bună calitate.

Unele torţi în bandă lată (fig. 3/4 ; 7/18 ; 8/6 ; 9/15) ar putea să aparţină aceleiaşi forme.

E. *Vase de provizii*. Sînt numeroase, de mărimi variabile. E_1 (fig. 4/4—8, 10 ; 5/5—10) cu diametrul maxim pe deschidere, marginea teşită oblic spre interior, uşor tronconice la partea superioară, cu sau fără torţi, partea inferioară formînd probabil un unghi obtuz cu cea superioară. Torţi de tipul din fig. 6/10—11 nu este exclus să fi fost fixate pe părţile inferioare ale acestor vase ; E_2 (fig. 4/11 ; 5/1—4) cu pereţii drepţi, marginea teşită, îngroşată sau uşor rotunjită ; E_3 (fig. 5/11 ; 6/1—5) pereţii curbaţi, marginea teşită ; E_4 (fig. 6/9) chiupuri.

F. *Ceşti*. Avem fragmente de la 3 exemplare. Fig. 3/2 ne indică o formă cu gura oblică ; fig. 10/2 şi 11/17, forme cu torţi uşor supraînălţate.

G. *Oale* (fig. 10/13 ; 11/18), specia grosieră, prevăzute cu torţi puternice.

H. *Forme askoidale*. Prezente sigur prin exemplarul de la fig. 3/6. Unele torţi, precum fig. 7/8, 9, 14, 16 provin, probabil, de asemenea de la căni askoidale.

I. *Vase pîntecoase* (fig. 7/6, 13).

J. *Vase de agăţat* (fig. 7/10, 15), formă asemenea celor de la fig. 12/4,5.

K. *Vase tronconice* (fig. 4/1—3).

Gama formelor este mai variată, după cum o arată fragmentele ilustrate, dar reconstituirea este dificilă.

Destul de frecvente sînt de asemenea micile „tuburi", probabil greutăţi de plasă, din lut (fig. 2/12). Unele fusaiole sînt din fragmente ceramice (fig. 11/14), altele tronconice (fig. 11/15). Un alt exemplar (fig. 11/16) poate imita o roată de car.

ORNAMENTAREA

I. PROCEDEE TEHNICE

Ia prin adîncire (Ia_1 incizie = fig. 2/1,10 ; 3/1, 2, 4, 6, 7 ; 7/2, 3, 8, 14, 18 ; 8 ; 9/3, 4, 6, 8, 9, 12, 13, 15—17 ; 10/1, 14—16 ; Ia_2 şănţuleţe adîncite, uneori lustruite sau şlefuite, imitînd canelura = fig. 3/1,7 ; 8/1—5, 8—10 ; 9/11 ; 10/14, 16 ; 11/17 ; Ia_3 striuri = fig. 3/5 ; 9/7 ; 10/14 ; Ia_4 haşuri fine = fig. 8/1 ; 9/1, 2, 5 ; Ia_5 impresiuni cu şnurul răsucit = fig. 1/1 ; 9/14 ; Ia_6 impresiuni de diferite forme, executate prin apăsare a unui băţ, în pasta moale = fig. 2/3, 7, 9, 11 ; 3/2, 6 ; 4—6 ; 7/4, 8, 9, 11, 12, 14, 16 ; 8/2, 3, 4 ; 9/7, 8, 11, 15, 16 ; 10/2—5, 8—11, 13 ; 11/1—5, 7—8, 11—13, 16 ; Ia_7 crestături = fig. 6/12).

Ib în relief (Ib_1 brîuri organice, foarte rar aplicate, îndeosebi pe specia poroasă, apar în şiruri orizontale de 1—3 = fig. 4/7—11 ; 5/2—11 ; 6/1—7 ; 7/16 ; o dată de la baza sau partea superioară a unei torţi = fig. 6/11 ; Ib_2 creste = fig. 7/5 ; Ib_3 aplicaţii scurte, alveolate sau crestate= fig. 4/5 ; 5/2, 3, 8 ; Ib_4 proeminenţe cu rol ornamental sau practic = fig. 11/6,7, 9 ; Ib_5 într-un caz = fig. 10/2, „boabe de linte" ; *Ic* incrustaţie sau spoire cu roşu crud peste zona scrijelată sau incizată anterior (fig. 9/4a—b, 5,6,9a—b).

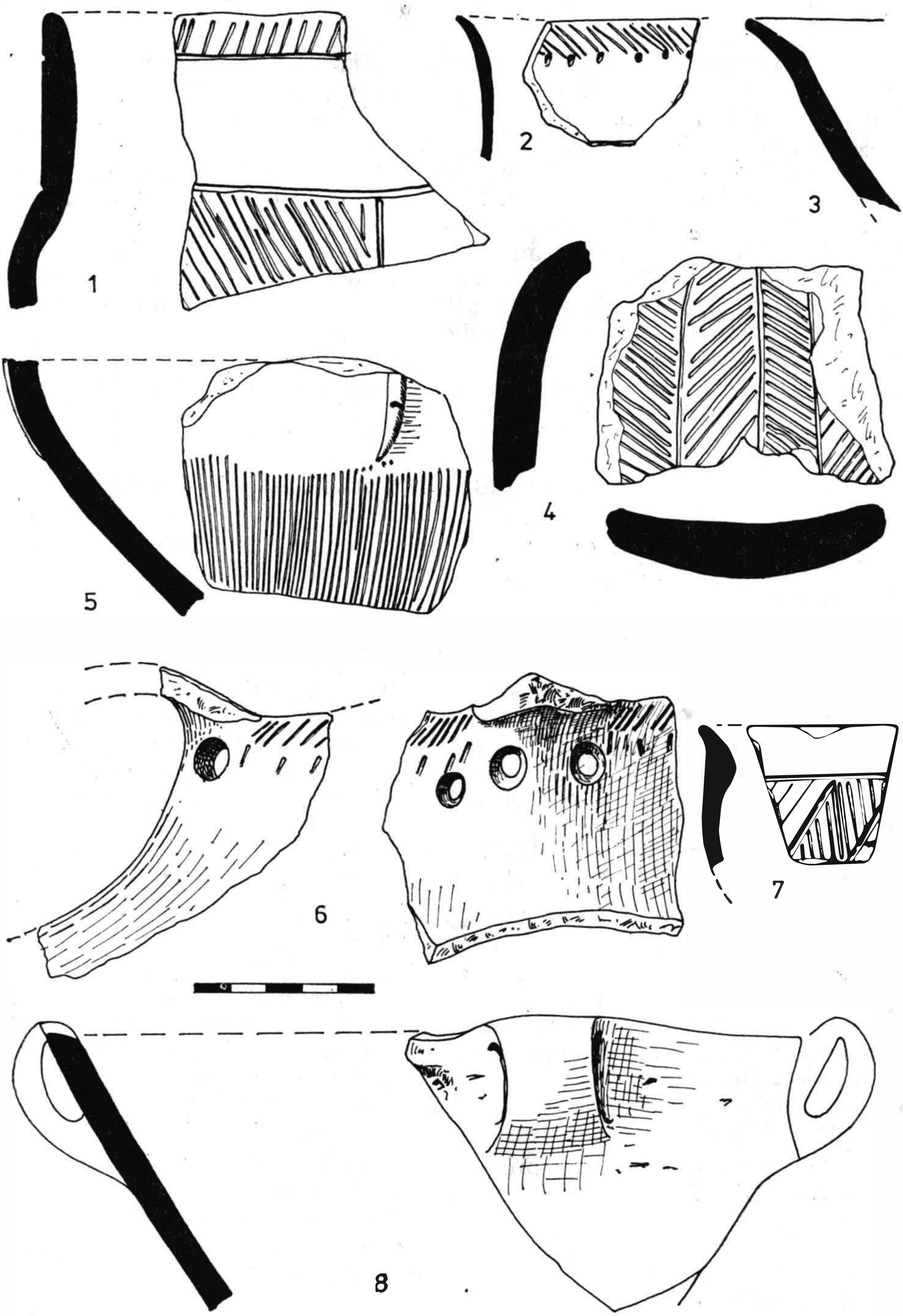

Fig. 3. Orlea — „Grindul lui Iancu Mușat". 8 specia poroasă; 4 specia „mozaicată"; 3 specia fină; 1, 2, 5—7 specia de bună calitate.

II. MOTIVE ORNAMENTALE

IIa triunghiuri (IIa_1 haşurate oblic = fig. 1/1 ; 2/1,10 ; 9/8 ; IIa_2 în reţea = fig. 2/1 ; IIa_3 orizontal = fig. 9/16 ; IIa_4 realizate din alternanţe de linii în „căpriori" = fig. 9/14). *IIb* benzi (IIb_1 în zig-zag = fig. 1/1 ; IIb_2 haşurate = fig. 3/1—2, 6 ; 7/9, 14, 18 ; 8/8, 10 ; 9/1—7, 9, 11, 15 ; IIb_3 benzi de linii paralele, oblice = fig. 9/15, 17 ; *IIc* şiruri de impresiuni (IIc_1 sub marginea vasului = fig. 2/7, 9, 11 ; 4/2—6, 9 ; 7/4, 11, 12 ; 10/2—5, 10, 11 ; IIc_2 pe margine = fig. 4/1—6, 8, 10, 11 ; 5 ; 6/1—5, 8, 13 ; 11/4, 13 ; IIc_3 pe umărul sau corpul vasului = fig. 2/3 — în interior ; 2/11 ; 10/8, 13 ; 11/1—3, 5, 11, 12 ; IIc_4 delimitînd alte motive ornamentale = fig. 3/2, 6 ; 7/8, 9, 14 ; 9/11, 16 ; IIc_5 separă cîmpuri ornamentale = fig. 8/2—4 ; IIc_6 scot în relief o parte componentă a vasului = fig. 2/7). *IId* şiruri de brîuri paralele în relief sub marginea vaselor, într-un caz pe o toartă, în altul de la baza sau partea superioară a unei torţi (fig. 4—6 ; 7/16). *IIe* false caneluri (fig. 3/7 ; 9/11).

III. MODUL DE ORDONARE ŞI MANIERA ORNAMENTALĂ

Fig. 1/1 ne oferă un ornament complex, dispus pe ambele feţe ca şi în cazul 2/1 (eventual 2/10), la care reţinem alternanţe de spaţii cruţate cu altele ornamentate.

O manieră specifică de ornamentare repetată este şi încadrarea cu impresiuni a benzilor de haşuri libere (fig. 3/2 ; 7/8, 9, 14).

Maniera de ornamentare de la fig. 8/1—5, 9 ; 10/16 ne reţine atenţia în mod deosebit : aci pare a fi vorba de pregătirea unui grund scrijelat sau haşurat peste care, cu ajutorul şănţuleţelor, se realizează motive ornamentale. În legătură cu această manieră stă şi tendinţa de a ornamenta mari suprafeţe din corpul vasului (fig. 3/1,4 ; 8/8, 9 ; 10/14, 16). Primul caz aminteşte foarte clar maniera complexului Herculane—Cheile Turzii (Roman 1971), în timp ce al doilea indică trecerea spre etapa Coţofeni timpurie, cînd grundul devine el însuşi singurul ornament (Roman 1976).

Haşurile foarte fine de genul fig. 9/1, 2, 5, striurile de tipul fig. 9/7 sînt de asemenea un specific al materialelor discutate.

În muzeul din Orlea se află vasul de la fig. 12/3, care, ca şi cel de la fig. 1/2 (o parte din el în muzeul Corabia, altă parte la cel din Orlea), provine de pe grindul Răcarul Mare. Forma acestor vase şi ornamentarea sînt caracteristice celor descoperite pe grindul lui Iancu Muşat. O cercetare de suprafaţă, întreprinsă de noi pe acest grind în septembrie 1968 (Morintz, Roman 1968, nota 9), a dus atît la descoperirea unor urme de locuiri Cernavoda III, cît şi ale altora, asemenea celor de la fig. 2/1 ; 5/6 ; 9/1.

Din vatra satului Orlea provin fragmentele de la fig. 12/1,2 şi vasele de la fig. 12/4, 5 ; acestea din urmă sînt descoperite în punctul „Vii" (mormînt?). Toate se păstrează în muzeul din Orlea. Ornamentaţia de pe fragmentul din fig. 12/1 (askos?), ca şi acelea de pe toarta din fig. 12/2 sînt prea tipice pentru a nu fi atribuite aceleiaşi manifestări culturale ca şi cea de pe grindurile Iancu Muşat şi Răcaru Mare. Tipologic, vasele de la fig. 12/4,5 pot fi atribuite aceleiaşi perioade sau, eventual, celei Coţofeni foarte timpurii.

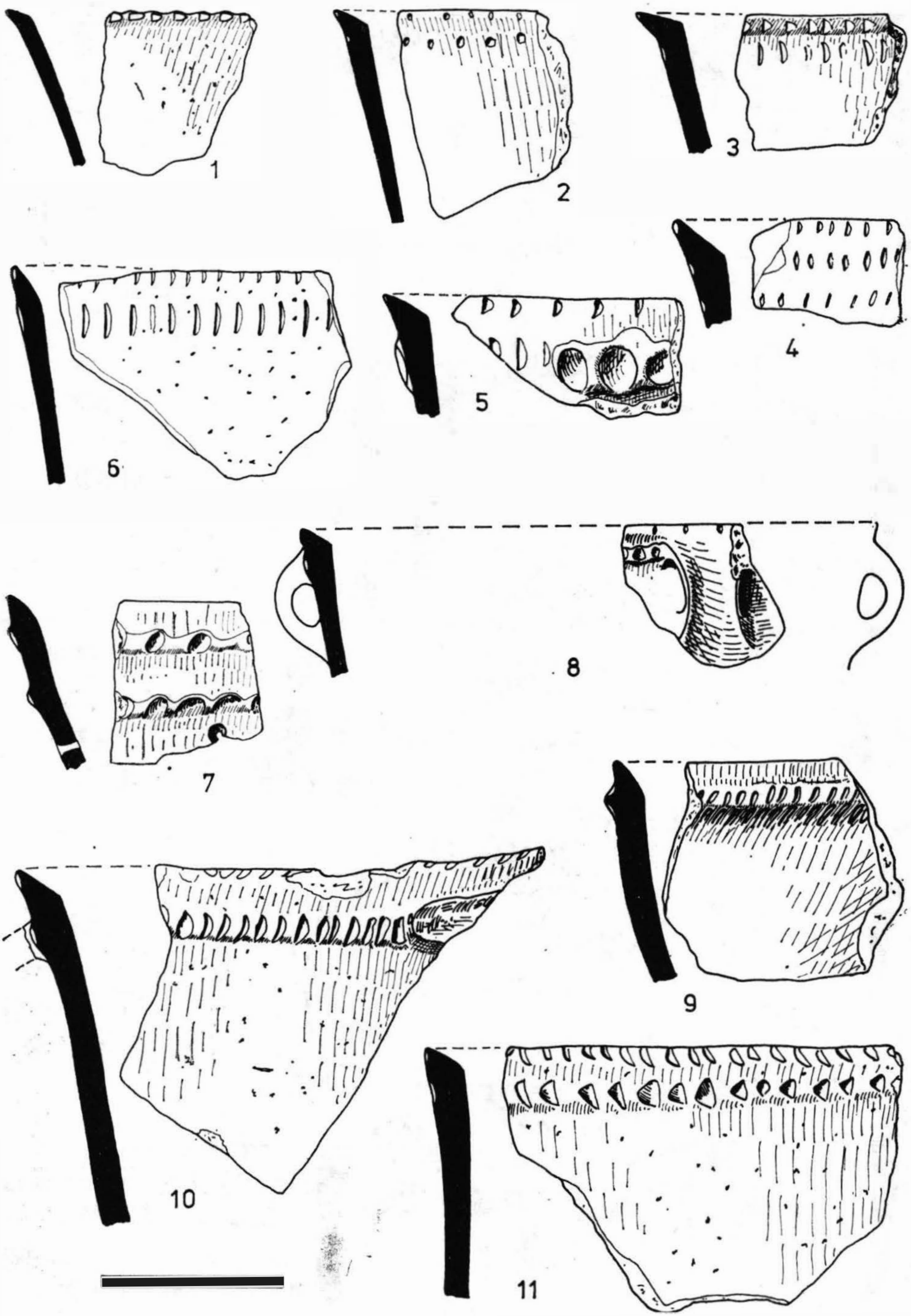

Fig. 4. Orlea — „Grindul lui Iancu Mușat". 1—3, 5, 6, 8—11 specia poroasă; 4, 7, specia „mozaicată".

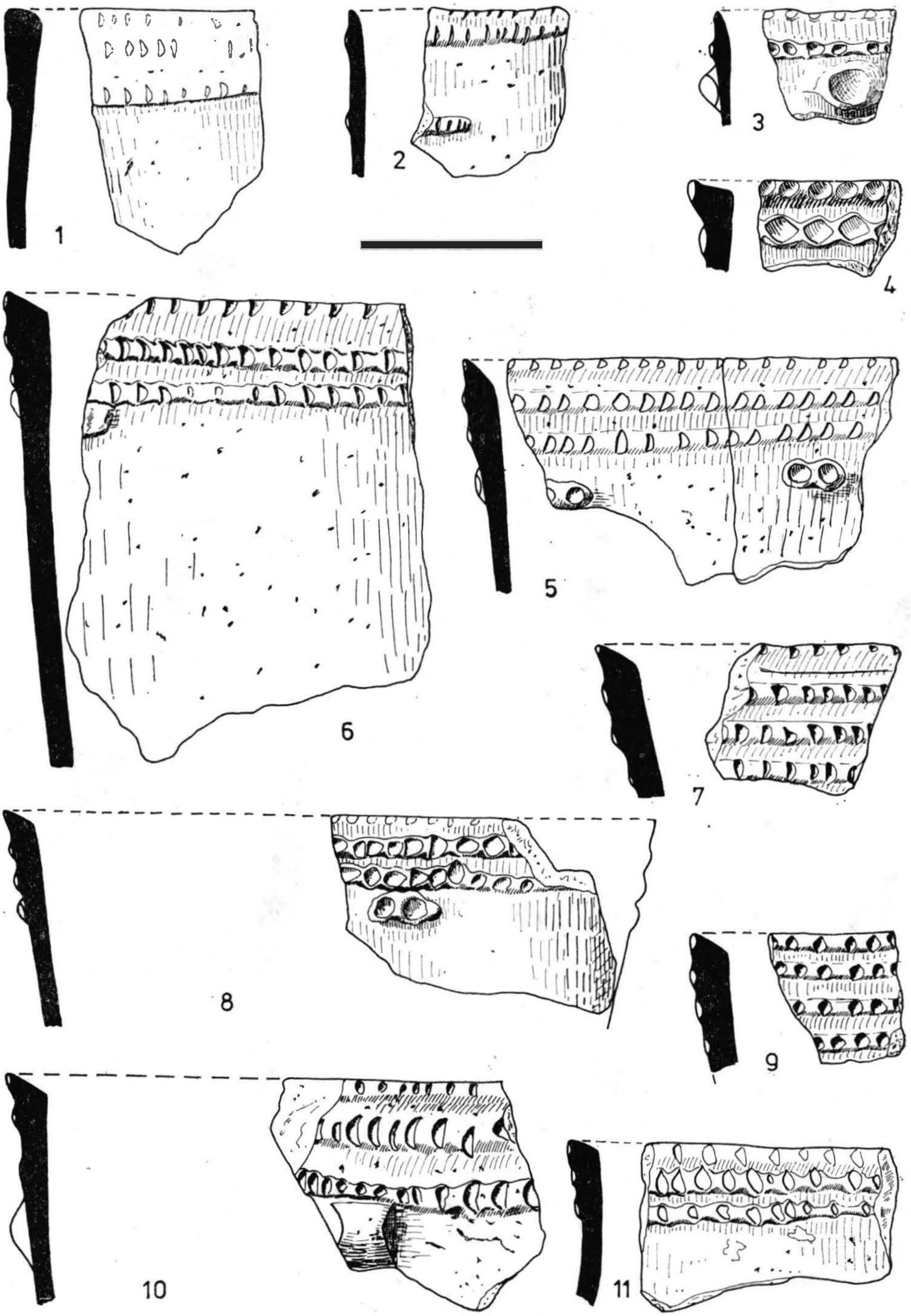

Fig. 5. Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat''. 1—3, 5—11 specia poroasă; 4 specia ,,mozaicată''.

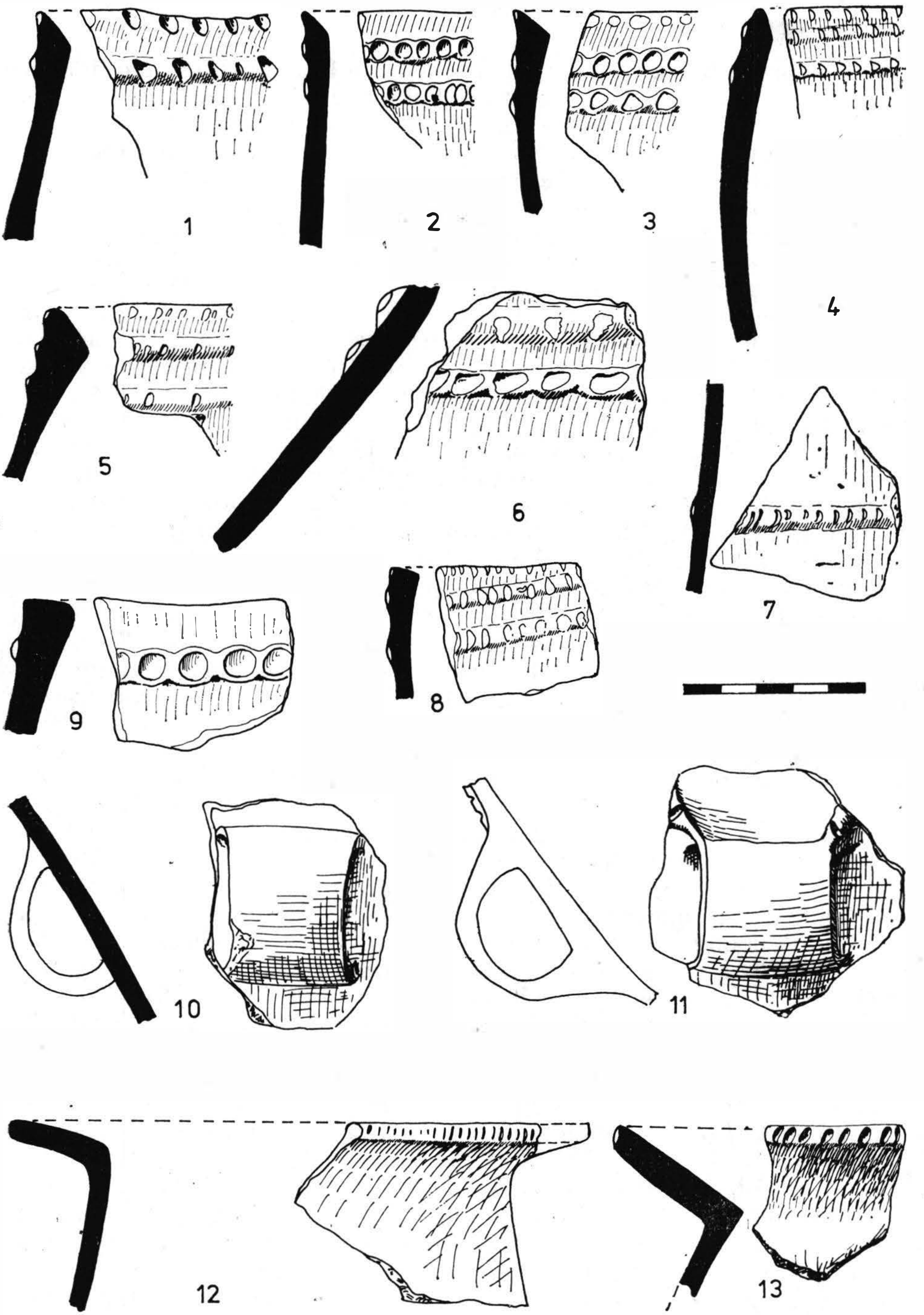

Fig. 6. Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat''. 1—7, 10, 12 specia poroasă ; 8 specia ,,mozaicată'' ; 9 specia nisipoasă ; 13 specia de bună calitate ; 11 specia grosieră.

ÎNCADRAREA CULTURALĂ

Roman (1964, p. 322 şi tabel cronologic) a atribuit fragmentele de tipul celor de la fig. 6/12, 13, culturii Folteşti II. Morintz, Roman (1968, p. 104 sub titlul „Grindul Cremenari" şi fig. 44) încadrează o parte din materialul de pe grindul lui Iancu Muşat în cultura Celei. Referindu-ne la ipotezele formulate de Vlad Zirra — citate la început — subliniem că nu poate fi sesizată nici o legătură între materialele gumelniţene timpurii din grindul lui Iancu Muşat şi grupa desemnată de noi cu *X*. Din capul locului afirmăm de asemenea că materialul discutat nu poate fi atribuit nici uneia din etapele sau manifestările Coţofeni pe care noi, în urma unui studiu de ansamblu (Roman 1976), le-am putut preciza. Altfel, ar trebui să admitem că într-o zonă foarte limitată şi la o distanţă mică totuşi de aşezări specifice Coţofeni avea loc o evoluţie regională, diferită substanţial de restul aşezărilor complexului Coţofeni. În primul rînd, forme de tipul A_1, E_1, G nu pot fi semnalate în aşezări Coţofeni. Ornamentul, atît de definitoriu pentru o cultură arheologică, în maniera fig. 1/1 ; 2/1 interior, 10 ; 3/1, 2, 6, 7 ; 4—6 — ca sistem de brîuri sub marginea vasului ; 7/8, 9, 14, 16 ; 8 ; 9/1, 2, 4a—b, 5, 7, 11, 16 ; 10/3—5, 10, 14, 16 ; 12/1—3 este necoţofenesc, chiar dacă, prin simplificare, va intra, prin toate sau doar prin unele elemente, în cadrul culturii Coţofeni. Despre aceste materiale se poate spune că formează o bază sau un centru de emanaţie care va ajuta substanţial la procesul de coţofenizare.

Prin separarea unei grupe ceramice deosebite — grupa *X* —, Vl. Zirra *a caracterizat*, de fapt încă din 1947, *un grup cultural nou care, ulterior, a primit numele de cultura Celei* (Bujor 1967, p. 216), Într-adevăr, în aşezările de tip Celei de la Celei (Ibidem, p. 211—216), Siliştioara (Comşa 1967, p. 207—221), Locusteni (Tătulea, Nica 1974, p. 13, 16) găsim analogii perfecte pentru vasele noastre de tip E (Comşa 1967, fig. 3/11—16, 18 ; 4/11,14 ; 5/6—14 ; 6/4, 14 ; 7/6 ; Bujor 1967, p. 212 ; Tătulea, Nica 1974, fig. 2/18—21, 23—31 ; 5/1—12). Vase asemenea fig. 2/4, 7 ; 4/1—3 întîlnim aidoma printre materialele de la Celei, aflate în muzeul din Corabia. Despre străchini de tip A_1 pare a vorbi Bujor (1967, p. 213) la paragraful, „castroane-străchini de tip b". Fragmentul de picior (Comşa 1967, fig. 6/21) de la Siliştioara poate proveni de la o strachină A_1, asemenea fig. 1/1. Sistemul de brîuri în relief este tipic Celei. Motivele triunghiulare (Bujor 1967, p. 214), benzile haşurate (Comşa 1967, fig. 6/7, 8), crestele verticale în relief (Ibidem, fig. 6/11), impresiunile cu şnurul (Bujor 1967, p. 214, dreapta sus şi dreapta jos) sînt comune grupului Celei şi descoperirilor de la Orlea. Ceea ce separă evident grupul Orlea de Celei este frecvenţa străchinilor de tip A_1 la Orlea şi lipsa amforelor cu marginea lată, a torţilor în bandă lată, a vaselor de agăţat, ca şi a motivisticii ornamentale de la fig. 1/1 ; 2/10 ; 3/1, 2, 4—7 ; 7/8, 9, 14, 18 ; 8 ; 9/4, 5, 7, 11, 15 ; 10/14, 16 ; 11/17 ; 12/1—3 în descoperiri de tip Celei.

Elementele comune şi deosebitoare mai sus discutate pot indica : a) descoperirile din săpăturile Nestor-Zirra pe grindul lui Iancu Muşat sînt unitare, în acest caz ele putînd reprezenta o fază a grupului Celei încă nedocumentată la Celei şi Siliştioara ; b) descoperirile nu sînt unitare ci aparţin pe de o parte grupului Celei, iar pe de alta unui grup încă nedefinit. Desluşiri în acest sens vom căpăta probabil, în viitor, de la Locusteni.

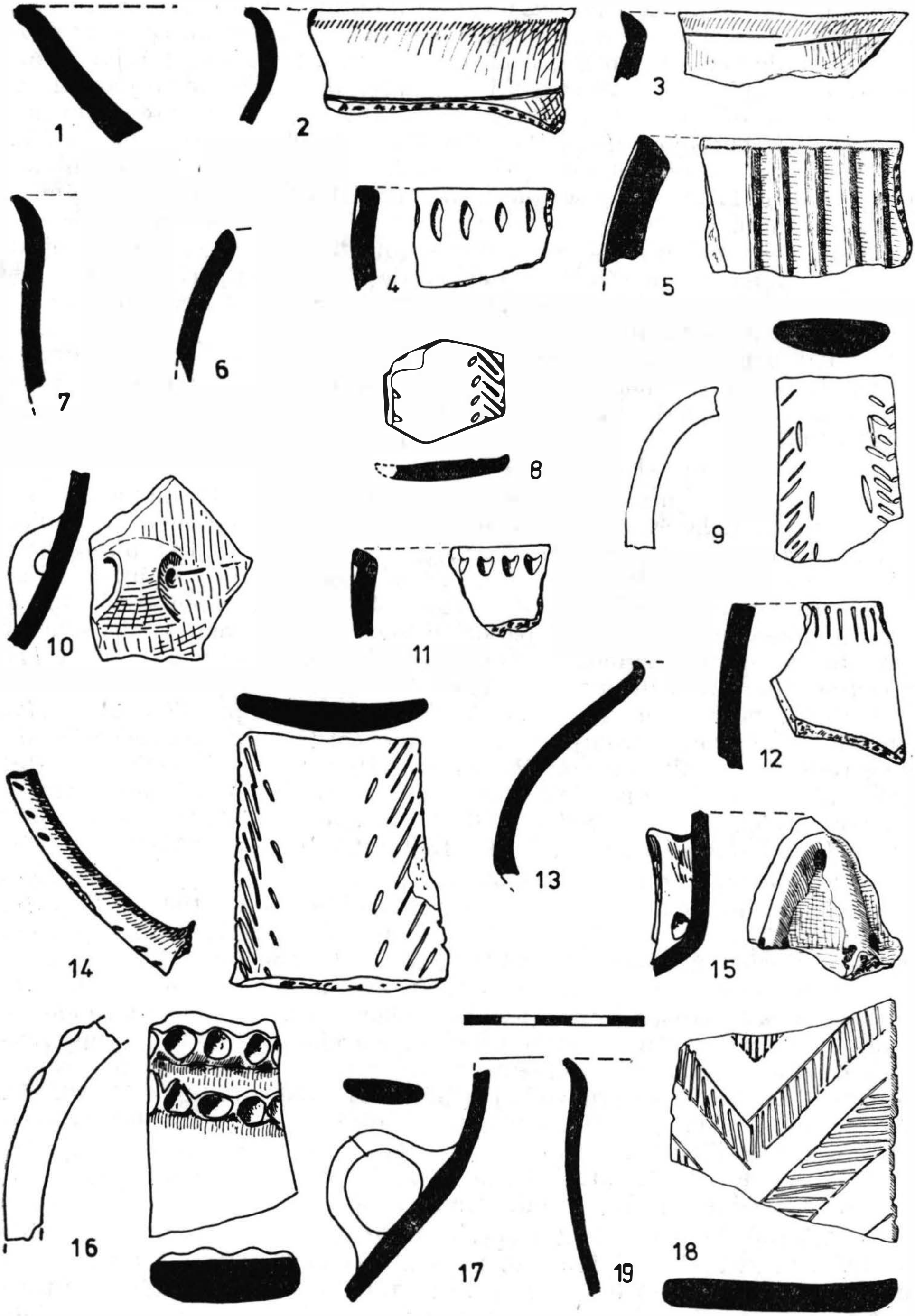

Fig. 7. Orlea—,,Grindul lui Iancu Mușat''. 1, 15, 19 specia poroasă; 18 specia ,,mozaicată''; 17 specia nisipoasă; 4, 8, 11, 12 specia fină; 2, 3, 5—7, 9, 10, 13, 14 specia bună; 16 specia grosieră.

Acolo, într-un complex suprapus de un altul Coţofeni I (Tătulea, Nica 1974, p. 13, 16, 18 ; pentru încadrarea aşezării în Coţofeni, Roman 1976) au apărut materiale Celei de tip E (Tătulea, Nica 1974, fig. 2/16—31), iar în alt loc (S I din 1972, patratul 14, gr. 1—2, material analizat de noi) materiale tipice Orlea de genul fig. 2/1—5 ; 7/6, 13 — cu ornamente asemenea fig. 2/1, 7, 9, 11 ; 3/5 ; 6/7 ; 7/11 ; 9/6, 12. Tot acolo au apărut o toartă în bandă lată, un fragment Coţofeni I, un fragment de vas cu buza oblică provenind de la un askos sau de la o cană askoidală (asemenea cănilor Celei sau Zimnicea — Alexandrescu 1974 —), un topor miniatural de lut, cu gaură de înmănuşare şi cu protuberanţe laterale pe care era incizat un X, un fragment de strachină Cernavoda III. Nu a apărut nici un ciob de vas tip E, în schimb s-au descoperit 4 fragmente de epocă romană care indică un deranjament.

Atît pentru aria de manifestare cît şi pentru conturarea cadrului cultural, elemente importante ne oferă descoperirile de la Sadovec (25 km sud-vest de Plevna), rezultate din săpăturile germane efectuate, în 1936—1937, în fortificaţia feudală timpurie de la Golemanovo Kale (Simeonová 1968, p. 15—63, pl. 2—19).

O analiză atentă a ceea ce Simeonová (1968, p. 41) numeşte „die frühbronzezeitliche Keramik" — compusă din 65 de fragmente ceramice şi 7 vase reconstituite (Ibidem, fig. 12/1—12, 14, 15, 18 ; 13 ; pl. 3/2—9 ; 8/7, 12, 13 ; 14 ; 15/1—8) — ne arată clar că avem de-a face cu un material neunitar. Astfel, pl. 8/7 ; 14/18a—18b = fig. 13/14, poate şi pl. 3/2 şi fig. 13/2, aparţin *cu siguranţă* perioadei hallstattiene, complexul Ostrovul Banului în cazul fragmentului de la pl. 8/7. Fragmentul de la pl. 14/24 aparţine *sigur* bronzului tîrziu. Fragmentele de la pl. 14/26—34 formează, probabil împreună cu ceaşca cu fund ascuţit de la pl. 3/6 = fig. 12/4, un orizont al bronzului mijlociu. Pl. 15/3 socotită „eine schneckenförmig eingerollte Handhabe... ohne Parallelen" (Ibidem, p. 44) are, în realitate, cele mai bune şi fireşti paralele în straturile Troia IIg—V (Blegen, Caskey, Rawson 1950, I_2, fig. 389/35.1160 şi 35. 485 ; 390/35.490 ; 78.33.201 ; 78 III/—20 ; 59 b/C_{29} ; Idem 1951, II_2, fig. 258/10, 11 ; 251/19, 21, 23).

Fragmente ceramice absolut tipice, care fac din Sadovec al doilea punct important de tip Orlea, sînt ilustrate de Simeonová (1968) la fig 13/1, 3, 5, 6, 8, 13 şi, mai ales, la pl. 14/1, 2, 4, 6—13, 15—17, 21, 23 şi 15/1, 2, 5—8. Unele dintre ele — pl. 14/2, 6, 23 ; 15/2 (Ibidem, p. 42) — poartă resturi de incrustaţie cu roşu ca şi la Orlea. Cu toate că materialul este foarte redus, remarcăm totuşi absenţa vaselor de tip E — respectiv Celei — cu buza teşită şi ornamentele cu brîuri sub margine, atît de bogat reprezentate la Orlea. Subliniem de asemenea frecvenţa fragmentelor de vase cu ornamente în maniera Cernavoda II (Simeonová 1968, pl. 14/7—13, 16, 17). Aceste două observaţii ar putea fi dovezi de disociere, respectiv de asociere a acestor categorii ceramice în cazul descoperirilor de la Orlea. Un specific regional nu se exclude totuşi, cu toate că, în peştera Devetaki apare un fragment Celei de tip E (Morintz, Roman 1968, p. 106).

Askosul de la Cîrna (descoperire întîmplătoare, atribuită de Bichir — 1958, p. 101—103 şi 1959, p. 276—278 — unui mormînt tumular cu ocru Coţofeni) are un ornament care ar rămîne unicat în cadrul culturii Coţofeni. În cazul de faţă nu este vorba de benzi haşurate în general, ci de benzi „îngemănate", marcate de impresiuni alveolare ; şirul ornamental

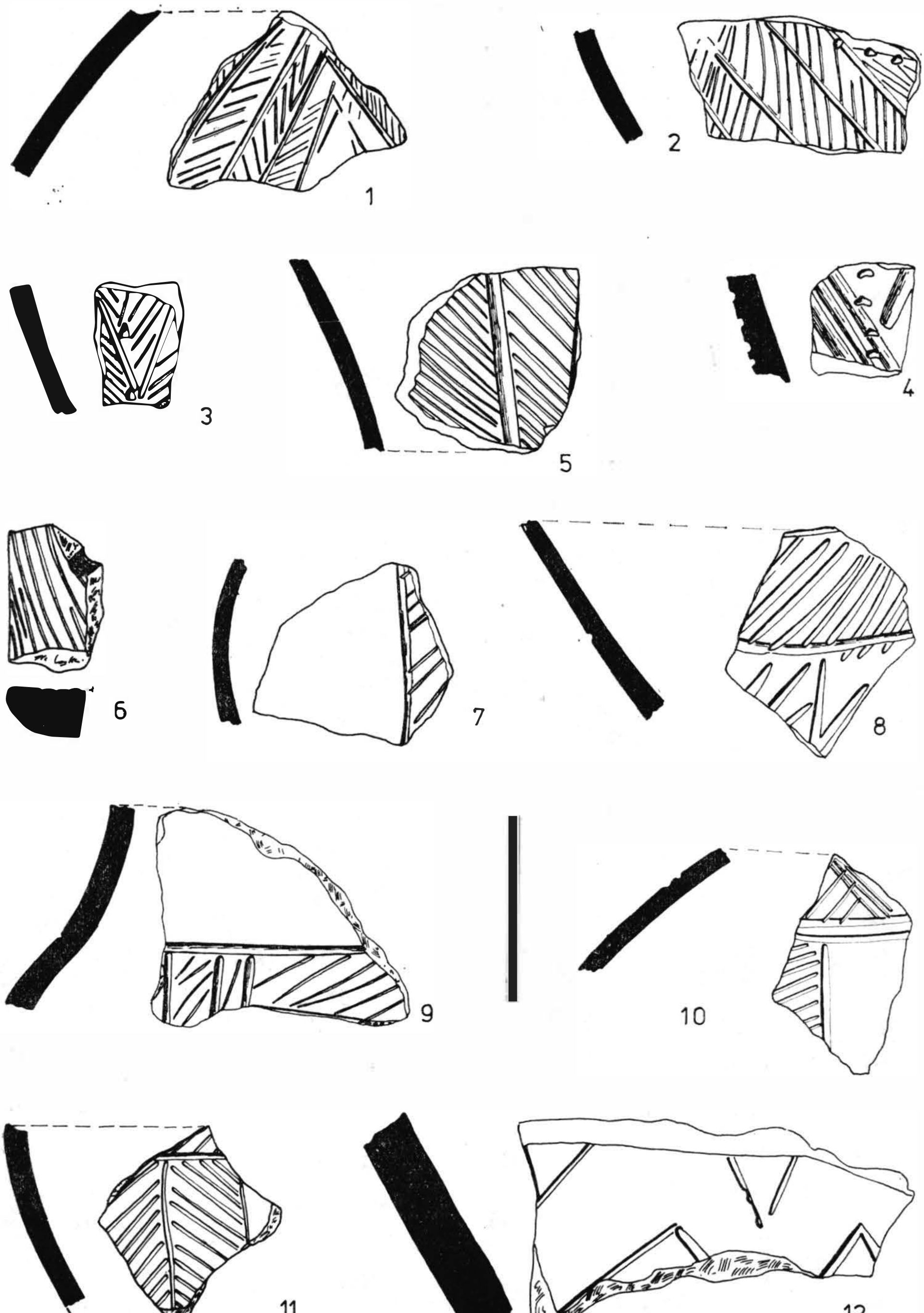

Fig. 8. Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat''. 3, 5, 6 specia ,,mozaicată'', 1, 2, 4, 7—12 specia de bună calitate.

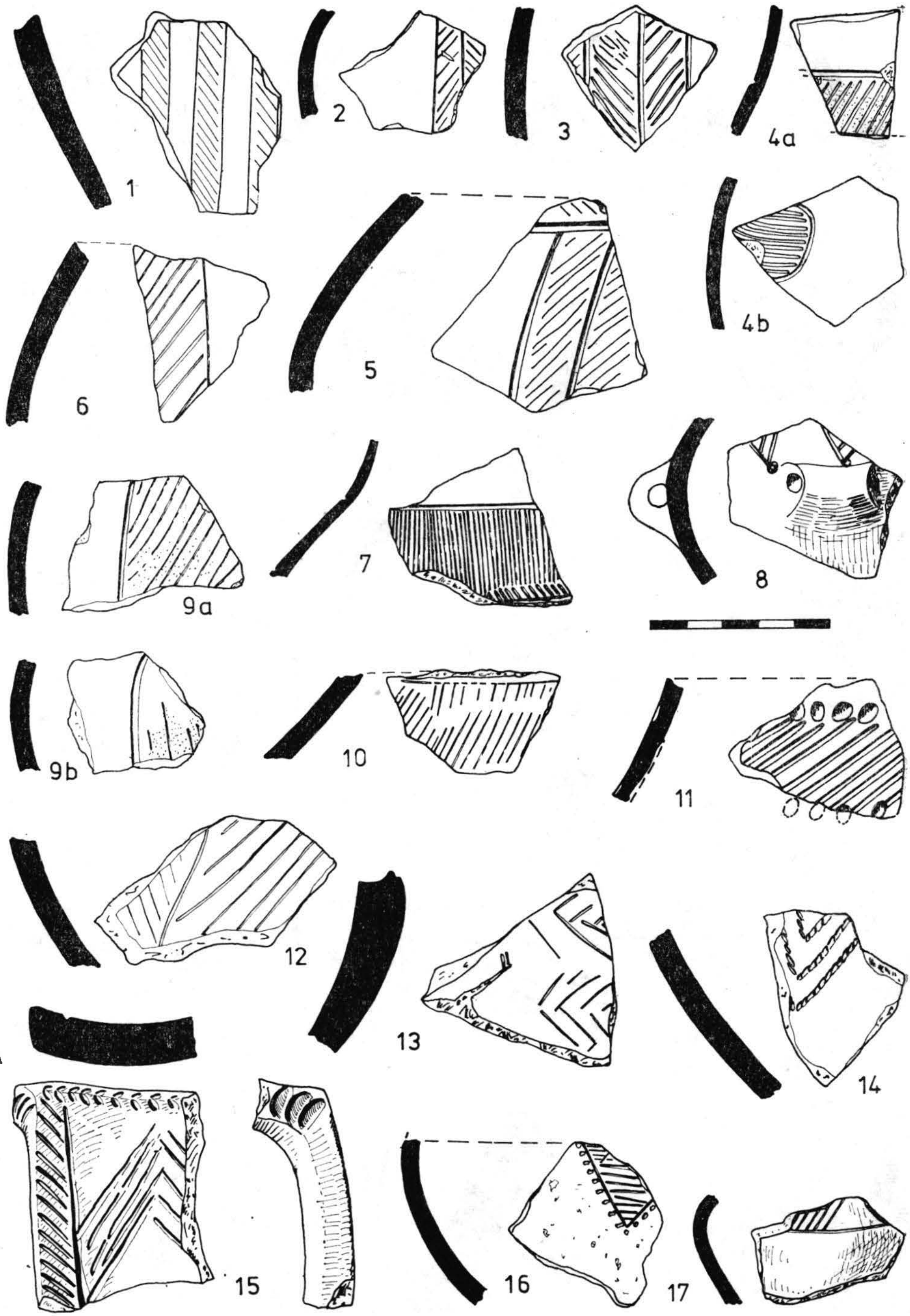

Fig. 9. Orlea — ,,Grindul lui Iancu Mușat''. 12, 13, 16 specia poroasă ; 10 specia ,,mozaicată'' ; 3, 9 a-b, 17 specia nisipoasă ; 1, 4 a-b, 5 specia fină ; 2, 6—8, 11, 14, 15 specia bună.

de sub marginea vasului este încadrat, la bază, de impresiuni ; toarta are ornamente marginale. Toate aceste detalii prea sînt absente în orice complex Coţofeni obişnuit şi prea caracteristice pentru descoperirile de la Orlea mai sus discutate pentru a nu încerca o apropiere culturală şi cronologică.

Unele elemente, analoage celor de la Orlea (fig. 3/2 şi 4/5, spre exemplu), mai evoluate însă şi stînd în legătură cu un orizont Coţofeni I, se află şi printre descoperirile răzleţe de la Zimnicea (Alexandrescu 1974, p. 92—93, fig. 3, precum şi materiale studiate de noi prin amabilitatea autoarei săpăturilor).

ÎNCADRARE CRONOLOGICĂ

În zona Orlea sînt documentate culturile Gumelniţa timpurie, sporadic Cernavoda III şi, foarte bogat, Celei. Descoperirile Coţofeni autentice sînt aproape absente şi susţinute prin materiale insuficient de convingătoare. Nu ne sînt cunoscute nici descoperiri Sălcuţa IV. Dacă resturile Cernavoda I (de nuanţă Cucuteni C) de la Vădastra (Christescu 1927—32, fig. 50/3, 8 ; 51/12 ; Morintz, Roman 1968, p. 74 ; Nestor, Zaharia 1968, fig. 4/6, 11—13, p. 34) reprezintă o pătrundere a unor astfel de populaţii în această zonă, care înlătură pe cele Sălcuţa, nu ştim. Evoluţia ulterioară — Cernavoda III, Celei, Orlea, Coţofeni are la bază însă un fond Cernavoda I, sesizabil mai ales în tehnica vaselor poroase şi „mozaicate". Dacă, teoretic, slaba documentare Coţofeni din zona Orlea ne permite să presupunem pentru acest interval de timp o evoluţie paralelă cu descoperiri de tip Celei şi Orlea, analiza tipologică ne arată însă că acestea din urmă reprezintă mai ales un centru de emanaţie culturală care au ajutat procesul iniţial de coţofenizare din regiunile mai nordice. Dealtfel, la Locusteni, 25 km la nord de Dunăre, descoperiri de tip Celei, Orlea, Cernavoda III şi Coţofeni I se află pe acelaşi loc. Faptul că la Orlea nu sesizăm decît slabe influenţe Coţofeni I (fig. 3/4 ; 7/18) ne arată că descoperirile de la Orlea se înscriu mai ales la începutul fazei Coţofeni I. De la Vădastra cunoaştem descoperiri Coţofeni II care de asemenea nu au similitudini cu Orlea. Acelaşi lucru se poate afirma despre aşezările Coţofeni III olteneşti. În raport cu Celei, problema este mai complicată, deoarece materialele discutate nu au o situaţie stratigrafică clară. În cazul în care materialul este unitar, el poate reprezenta, tipologic, o fază finală a complexului Celei. În cazul în care nu este unitar, poziţia sa cronologică, în raport cu Celei şi Coţofeni, nu credem că se va modifica.

Simeonová (1968, p. 50—51), socotind materialul de la Sadovec unitar, găseşte cele mai bune paralele pentru ceramica fină în stratul II de la Junacite, cu referire la ceştile cu fund ascuţit sau rotunjit şi la strachina cu marginea îndoită. Analogii caută de asemenea şi în stratul inferior de la Raskopanica. Pentru ornamentare, indică similitudini în Coţofeni (socotit mai vechi) şi în Baden dezvoltat. Ceramicii grosiere, Simeonová îi caută paralele în Schneckenberg, Glina III, Ezero, Ezerovo şi Strašimirovo. Asemenea trimiteri nu ajută, evident, la o încadrare cronologică mulţumitoare.

Resturi de tip Orlea sînt prezentate în nivelurile XIII-XI de la Ezero (Katinčarov 1974, fig. 21/1, 2, 8 ; 22/3) şi sînt folosite pentru sincronizarea culturii Coţofeni cu Ezero I (Ibidem, p. 17, 23).

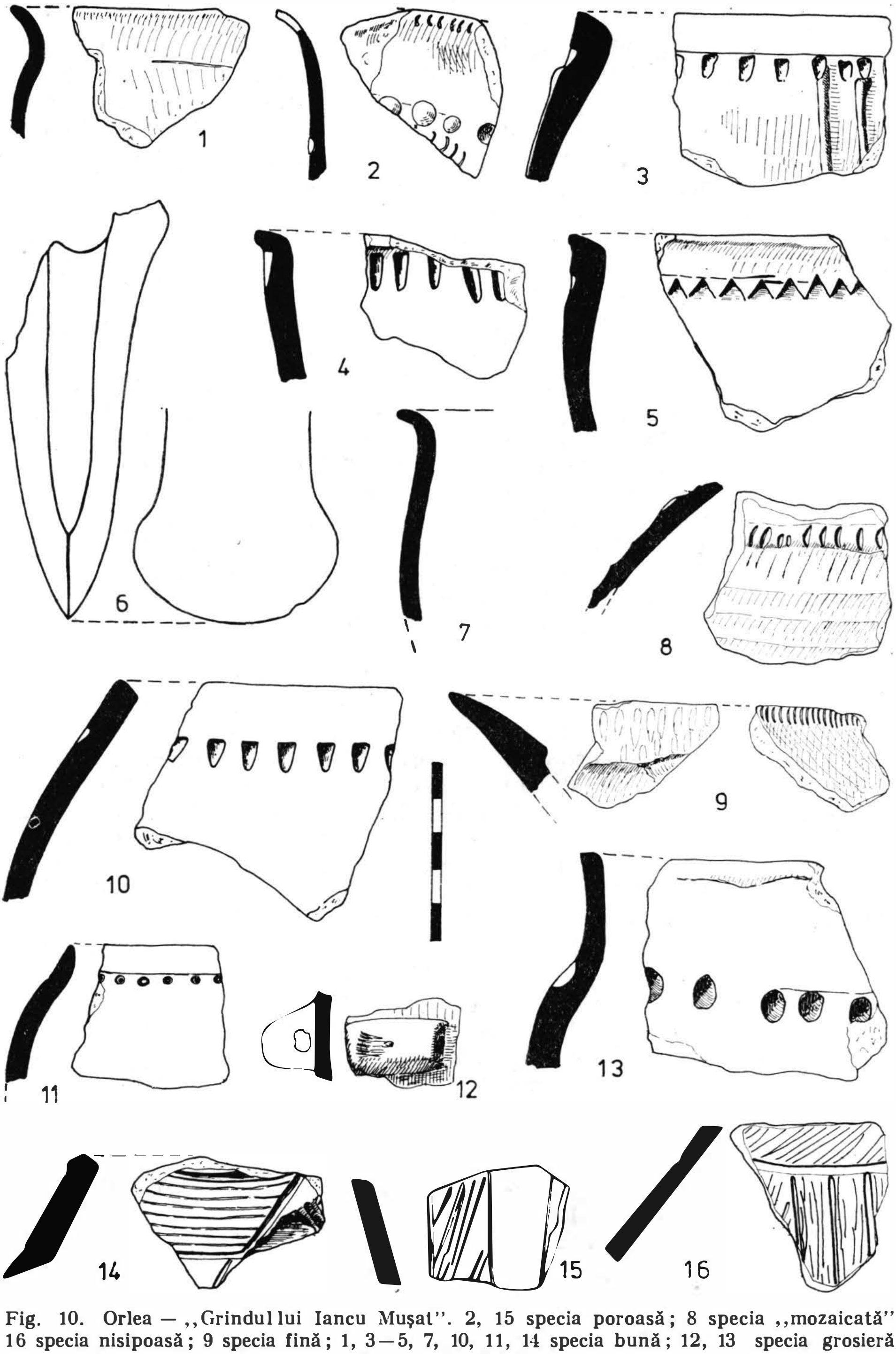

Fig. 10. Orlea — ,,Grindul lui Iancu Mușat''. 2, 15 specia poroasă; 8 specia ,,mozaicată''; 16 specia nisipoasă; 9 specia fină; 1, 3—5, 7, 10, 11, 14 specia bună; 12, 13 specia grosieră; 6 topor de piatră.

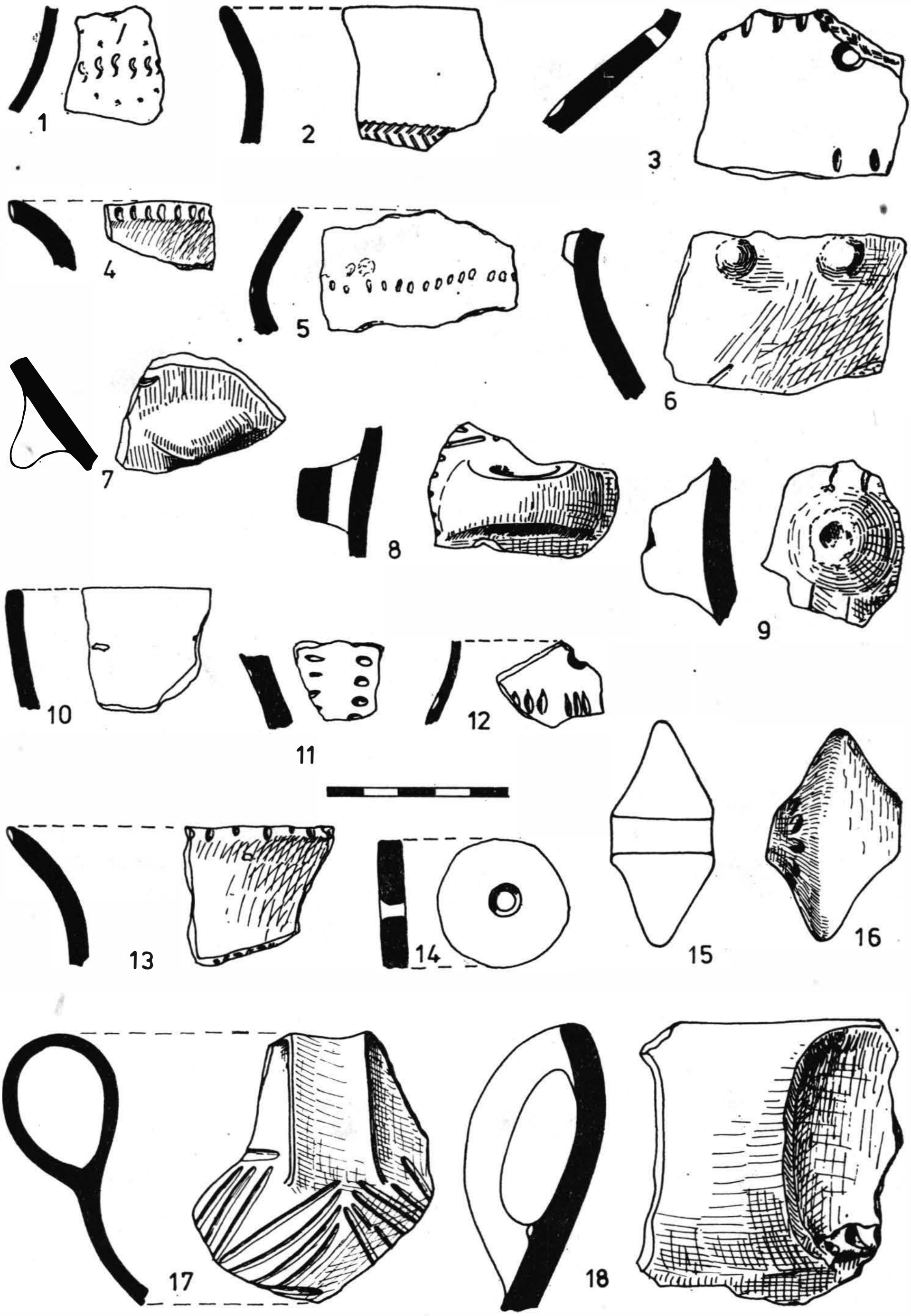

Fig. 11. Orlea — ,,Grindul lui Iancu Mușat''. 10—13 din cercetări C.S. Nicolăescu-Plopșor. 14 specia poroasă ; 1, 13 specia ,,mozaicată'' ; 4, 5, 12 specia nisipoasă ; 2, 10 specia fină ; 3, 11, 15—17 specia bună ; 6—9, 18 specia grosieră.

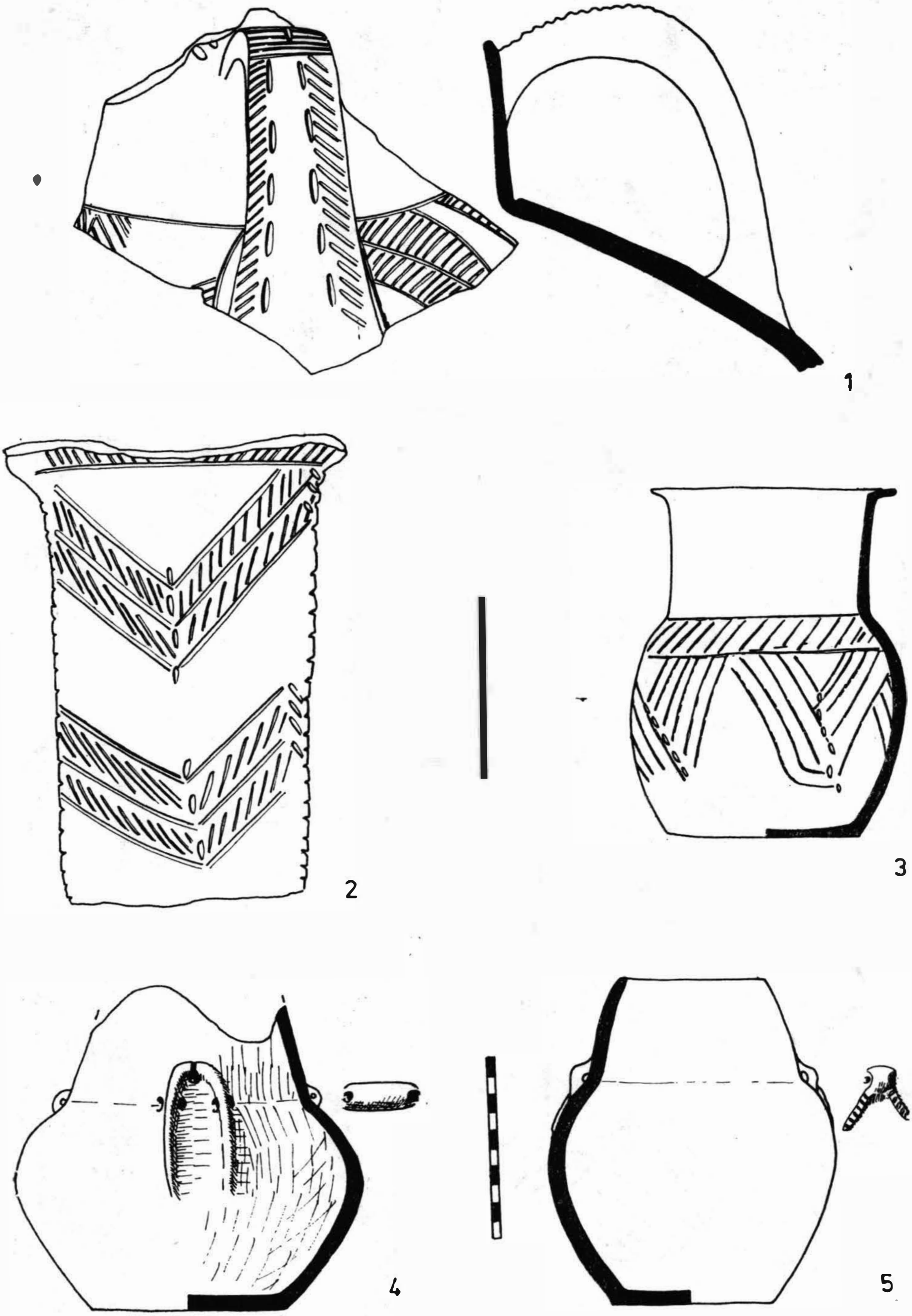

Fig. 12. 1, 2 Orlea — sat ; 3 ,,Grindul Răcarul Mare'' ; 4, 5 Orlea ,,Vii". 1, 2, 4, 5 specia nisipoasă ; 3 specia bună.

Prin fragmentele de la fig. 2/9; 4/1—3; 7/4, 11, 12; 10/3—5, 7, 9—11, 13 şi mai ales 11/1—7, 10, 12, 13, materialele de la Orlea, ca şi cele similare lor de la Sadovec (Simeonová 1968, pl. 14/7—13, 16, 17) îşi găsesc bune paralele în aşezările de la Strašimirovo (Ivanov 1973, pl. V/15—17; Mikov 1950, fig. 141; Margos 1973, pl. VIII/12; IX/1, 3, 8) şi Kolarov (Margos 1961, fig. 5) situate pe malul lacului Varna. Aceleaşi materiale prezintă însă elemente de comparat cu cele de tip Cernavoda II (Berciu, Morintz, Roman 1973, pl. 1; 7/5—7, 9; 8/5,7; 13/2—4; 9, 10); în cazul Margos 1973, pl. IX/1, 8 fiind vorba de autentice materiale Cernavoda II, aflate în stratul 2 al aşezării Strašimirovo 1. La comparaţii cu Cernavoda II ne obligă şi fragmentele de amfore de la fig. 6/12, 13 (a se

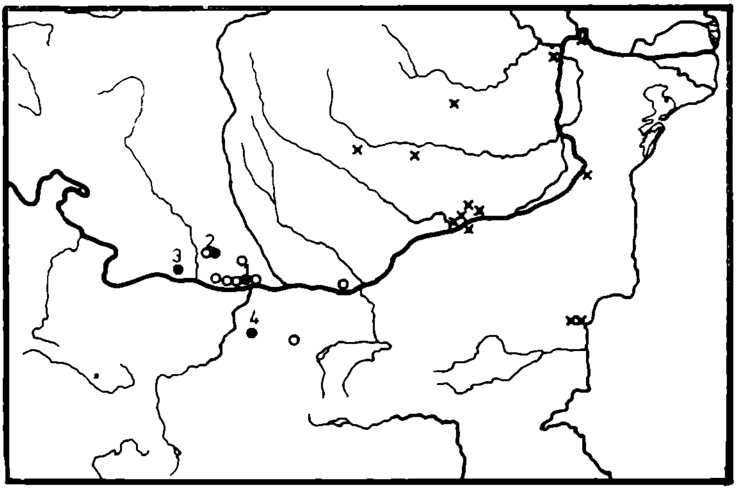

Fig. 13. Descoperiri de tip Orlea-Sadovec (●); Celei (O) şi Cernavoda II (X). 1 Orlea, 2 Locusteni, 3 Cîrna, 4 Sadovec.

compara cu Berciu, Morintz, Roman 1973, pl. 10/1—8). Spre un sincronism cu Cernavoda II ne îndeamnă şi motivele cu benzi haşurate, dispuse în unghi, aflate în complexe Cernavoda II (Morintz, Roman 1968, fig. 48/6 = 52/9; 53/12). Acesta este cadrul cronologic pe care, în clipa de faţă, cînd cercetarea spaţiului dintre Dunăre şi Balcani prezintă numeroase goluri, îl putem fixa pentru descoperirile de la Orlea.

Scoţînd în relief particularităţile descoperirilor din diferite puncte de pe teritoriul comunei Orlea, chiar cu riscul de a greşi în ipotezele formulate, sîntem convinşi că vom stimula şi alte contribuţii care să completeze numeroasele goluri din cercetarea ţinuturilor nord-balcanice. Nu mai este necesar, credem, să subliniem cît de importantă este această cunoaştere pentru înţelegerea evoluţiei culturale de la nordul Dunării.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrescu 1974 = A. D. Alexandrescu, Dacia, N. S., 18, p. 79—93.
2. Berciu, Morintz, Roman 1973 = D. Berciu, Sebastian Morintz, Petre Roman, SCIV, 24, 3, p. 373—405.
3. Bichir 1958 = Gh. I. Bichir, SCIV, 9, 1, p. 101—112.
4. Bichir 1959 = Gh. Bichir, Materiale, 5, p. 276—278.

5. Blegen, Caskey, Rawson 1950, I_2 = Carl W. Blegen, John L. Caskey, Marion Rawson, *Troy I*, 1950, vol. 2.
6. Blegen, Caskey, Rawson 1951, II, 2 = Idem, *Troy II*, 1951, vol. 2.
7. Bujor 1967 = Expectatus Bujor, RevMuz, 4, 3, p. 211—216.
8. Christescu 1927—32 = V. Christescu, Dacia, 2—4.
9. Comşa 1967 = Eugen Comşa, SCIV, 18, 2, p. 207—221.
10. Ivanov 1973 = Ivan Sim. Ivanov, Izvestija Varna, 9 (24), p. 285—288.
11. Katinčarov 1974 = Rumen Katinčarov, Arheologija Sofia, 16, 1, p. 1—24.
12. Margos 1961 = Ara Margos, Izvestija Varna, 12, p. 128—131.
13. Margos 1973 = Ara Margos, Izvestija Varna, 9 (24), p. 267—284.
14. Mikov 1970 = V. Mikov, Izvestija Sofia, 17, p. 215—218.
15. Morintz, Roman 1968 = Sebastian Morintz şi Petre Roman, Dacia, N. S., 12, p. 45—128.
16. Morintz, Roman 1969 = Sebastian Morintz şi Petre Roman, Dacia, N. S., 13, p. 61—71.
17. Nestor, Zaharia 1968 = Ion Nestor şi Eugenia Zaharia, Dacia, N. S., 12, p. 17—43.
18. Plopşor 1960 = C. S. Nicolăescu-Plopşor, SCIV, 11, 2, p. 367—372.
19. Roman 1964 = Petre I. Roman, RevMuz, 1, 4, p. 314—325.
20. Roman 1971 = Petre I. Roman, Dacia, N. S., 15, p. 31—169.
21. Roman 1976 = Petre I. Roman, *Cultura Coţofeni* (sub tipar).
22. Simeonová 1968 = Henrietta Todorová Simeonová, JahrbRGZM, 15, p. 15—63.
23. Tătulea, Nica 1974 = Corneliu Tătulea, Marin Nica, *Oltenia*, Studii şi comunicări, ser. istorie, 1, Craiova, p. 9—24.

DIE ORLEA — SADOVEC GRUPPE

ZUSAMMENFASSUNG

Zufolge der von Ion Nestor und Vlad Zirra, im Jahre 1947 bei „Grindul lui Iancu Muşat" (Gemeinde Orlea, Kreis Olt) durchgeführten Ausgrabungen ergaben sich Früh-Gumelniţa (Ia-b, gemäß D. Bercius Periodeneinteilung) Funde, sowie die durch Abb. 1—12 veranschaulichten Materialien. Durch eine Reihe von gleichartigen Elementen bilden Letztere, zusammen mit anderen Funden von Locusteni, Cîrna und Sadovec eine kulturelle Einheit. Bei Sadovec (Simeonová 1968. 41—46, 50—51) sind die Materialien nicht einheitlich; einige gehören der Hallstattzeitlichen Kultur (Simeonová, Taf. 8/7 ; 14/18a—18b), andere der Mittel-Bronzezeit (diegl., Taf. 3/6 ; 14/26—34), und der Späten-Bronzezeit (diegl., Taf. 14/24) an. Simeonová 1968, Abb. 13/1, 3, 5, 6, 8, 13 ; Taf. 14/1, 2, 4, 6—13, 15—17, 21, 23 ; 15/1, 2, 5—8 findet vollkommene Analogien bei Orlea. Derartige Funde wurden ebenfalls in den Niveaus XIII—XI von Ezero (Katinčarov 1974, S. 17, 23), wie auch in den Pfahlbautensiedlungen an dem Varna See (Margos 1961 u. 1973, Mikov 1950, Ivanov 1973) oder in Cernavodă II Siedlungen (Berciu, Morintz, Roman 1973) verzeichnet.

Die Funde des Types Orlea-Sadovec sind chronologisch gegen das Ende der Celei Gruppe und dem Beginn der Coţofeni-Kultur eingeordnet.

ABBILDUNGSVERZEICHNIS

Abb. 1 Orlea — „Grindul lui Iancu Muşat" (gute Gattung), 1 ; Orlea — „Grindul Răcarul Mare" (poröse Gattung), 2.

Abb. 2 Orlea — „Grindul lui Iancu Muşat". 2, 8, 9, 12 poröse Gattung ; 6 sandige Gattung ; 1, 3—5, 7, 10, 11 gute Gattung.

Abb. 3 Orlea — „Grindul lui Iancu Muşat". 8 poröse Gattung ; 4 „mosaikartige" Gattung ; 3 feine Gattung ; 1, 2, 5—7 gute Gattung.

Abb. 4 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat". 1—3, 5, 6, 8—11 poröse Gattung; 4, 7 ,,mosaikartige" Gattung.

Abb. 5 Orlea — ,,Grindul lui Muşat", 1—3, 5—11 poröse Gattung; 4 ,,mosaikartige" Gattung.

Abb. 6 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat". 1—7, 10, 12 poröse Gattung; 8 ,,mosaikartige" Gattung; 9 sandige Gattung; 13 gute Gattung; 11 grobe Gattung.

Abb. 7 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat". 1, 15, 19 poröse Gattung; 18 ,,mosaikartige" Gattung; 17 sandige Gattung; 4, 8, 11, 12 feine Gattung; 2, 3, 5—7, 9, 10, 13, 14 gute Gattung; 16 grobe Gattung.

Abb. 8 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat". 3, 5, 6 ,,mosaikartige" Gattung; 1, 2, 4, 7—12 gute Gattung.

Abb. 9 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat". 12, 13, 16 poröse Gattung; 10 ,,mosaikartige" Gattung; 3, 9 a-b, 17 sandige Gattung; 1, 4 a-b, 5 feine Gattung; 2, 6—8, 11, 14, 15 gute Gattung.

Abb. 10 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat". 2, 15 poröse Gattung; 8 ,,mosaikartige" Gattung; 16 sandige Gattung; 9 feine Gattung; 1, 3—5, 7, 10, 11, 14 gute Gattung; 12, 13 grobe Gattung.

Abb. 11 Orlea — ,,Grindul lui Iancu Muşat" 10—13 aus C. S. Nicolăescu-Plopşors Forschungen. 14 poröse Gattung; 1, 13 ,,mosaikartige" Gattung; 4, 5, 12 sandige Gattung; 2, 10 feine Gattung; 3, 11, 15—17 gute Gattung; 6—9, 18 grobe Gattung.

Abb. 12 Orlea Dorf 1, 2; ,,Grindul Răcarul Mare" 3; Orlea ,,Vii" 4, 5. Sandige Gattung 1, 2, 4, 5; gute Gattung 3.

Abb. 13 Funde des Types Orlea-Sadovec (●); Celei (O) und Cernavoda II (X). 1 Orlea, 2 Locusteni, 3 Cîrna, 4 Sadovec.

DATE NOI PRIVIND SFÎRŞITUL CULTURII VERBICIOARA

DE

D. BERCIU

Identificată în 1949 prin săpăturile de la Verbicioara-Dolj, cultura epocii bronzului denumită Verbicioara [1] a fost documentată prin cercetările ulterioare în întreaga Oltenie, în vestul Munteniei (pe malul stîng al Oltului), în Banat, în R.S.F. Iugoslavia şi mai puţin în nord-vestul Bulgariei. Este una dintre culturile reprezentative ale epocii bronzului în special în Oltenia, unde au putut fi deosebite în evoluţia sa cinci faze corespunzătoare perioadelor mijlocii şi celei tîrzii ale epocii bronzului [2].

Descoperirile făcute la Orodel, Gubaucea, Verbiţa, Sălcuţa [3], Fărcaşele, Govora-sat, Slatina şi Vlădeşti [4] au permis precizarea ultimelor două faze (IV şi V), în care s-au constatat puternice influenţe şi chiar pătrunderi de tip Gîrla Mare în aria culturii Verbicioara şi strînse legături cu ultimele două faze ale culturii Tei (IV şi V) din Muntenia. Referitor la ornamentarea ceramicii, s-au semnalat unele elemente Wietenberg [5], iar în privinţa modului de viaţă, ilustrat de tipul aşezărilor, au fost amintite unele asemănări cu cultura Noua. În ceea ce priveşte ultimul aspect al culturii materiale a epocii bronzului din Oltenia, corespunzător subfazei V *b*, s-a sesizat o pondere mai mare a elementelor Gîrla Mare.

Studiul descoperirilor din Oltenia în legătură cu cele din regiunile învecinate a dus la o înţelegere mai amplă a schimbărilor ce au avut loc la sfîrşitul epocii bronzului şi în perioada de tranziţie la epoca fierului în regiunile Dunării Mijlocii şi ale Dunării de Jos, schimbări ce explică din ce în ce mai clar participarea populaţiilor din regiunile carpato-dunărene la mişcările şi transformările culturale şi etnice cunoscute sub denumirea de „marea migraţie egeeană".

În studiul de faţă prezentăm o serie de descoperiri noi (fig. 1) ce contribuie la o mai bună cunoaştere a fazelor tîrzii ale culturii Verbicioara şi aruncă unele lumini şi asupra procesului de încheiere a epocii bronzului.

1. *Vultureşti* (jud. Olt). Cu prilejul unei cercetări de suprafaţă făcute în 1970 pe teritoriul comunei Vultureşti, situată în zona deluroasă din nordul judeţului Olt, au fost adunate fragmente ceramice şi fusaiole care atestă o aşezare din fazele tîrzii ale culturii Verbicioara.

---

[1] SCIV, 1, 1950, 1, p. 103–107.

[2] SCIV, 2, 1951, 1, p. 229–243; SCIV, 3, 1952, p. 149–157; Materiale, 3, 1957, p. 179–185; D. Berciu, SCIV, 12, 1961, 2, p. 227–239; idem, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 123–161.

[3] D. Berciu, *Contribuţii la problemele neoliticului în România, în lumina noilor cercetări*, Bucureşti, 1961, p. 339, fig. 140/5; fig. 151/1–5, 7–9.

[4] Materiale, 7, 1961, p. 131 şi p. 139.

[5] *Ibidem*, p. 132, fig. 1/9; p. 133, fig. 2/2.

SCIVA, tomul 27, nr. 2, Bucureşti, aprilie–iunie 1976, p. 171–180

În 1972 [6] s-au făcut în locul respectiv scurte săpături. Deşi nu s-au putut face observaţii stratigrafice clare, dat fiind faptul că depunerile de locuire din locul cercetat alternează cu nivele de alunecări pe pantă, s-a recoltat în schimb un material interesant pentru studiul perioadei finale a epocii bronzului din vestul Munteniei, folosindu-se cu precădere criteriile tipologice-comparative.

Ceramica descoperită este foarte variată. Din punct de vedere tehnic se poate observa că lutul din care au fost modelate vasele a fost în general bine frămîntat cu nisip şi uneori cu pietricele. În acest sens se deosebesc două categorii ceramice, care corespund şi unor anumite forme. Există o categorie mai grosolană a borcanelor cu unul sau două brîuri alveolare (fig. 2/7) din pastă mai puţin îngrijit lucrată şi o categorie corespunzătoare cănilor, ceştilor, castroanelor şi altor forme lucrate dintr-o pastă fină, cu nisip mărunt. Suprafaţa vaselor este în general bine netezită, uneori cu slip lustruit, avînd o culoare ce variază între castaniu-roşcat cenuşiu şi negru-cenuşiu. Ornamentarea vaselor este destul de variată, atît prin motivele decorative, cît şi prin modul de execuţie al acestora. Prezentăm aci cîteva din descoperirile mai caracteristice :

— Ceaşcă cu două torţi supraînălţate, fund profilat inelar, cu corpul scund, de formă, văzută de sus, aproximativ pătrată. Suprafaţa cu slip uşor lustruit de culoare cărămizie-castanie deschisă are mijlocul decorat cu caneluri fine verticale (fig. 3/1).

— Fragment de vas de dimensiuni mari cu marginea îndoită spre exterior. Sub margine este ornamentat cu un şir de triunghiuri haşurate pentru a reţine incrustaţia de culoare albă. La unghiurile inferioare ale triunghiurilor apare cîte o adîncitură făcută cu un ,,vîrf'' cu secţiunea triunghiulară (fig. 2/1).

— Fragment de vas cu corpul bombat, gît relativ scurt, înclinat spre interior şi uşor arcuit în afară, marginea îngroşată, răsfrîntă la exterior, cu o toartă pe umăr (fig. 2/2 şi 4/1). Vasul era ornamentat cu benzi alcătuite din linii dese şi înguste, paralele şi executate prin incizie, dar şi prin împunsături succesive. Sub marginea ce încinge gîtul vasului se află o bandă, iar de o parte şi de cealaltă a torţii se găsesc două benzi. Pe corpul vasului este un ornament meandric.

— Fragment de strachină cu umerii rotunjiţi şi cu marginea în ,,colţuri'', avînd o toartă pe umăr (fig. 2/5). Corpul vasului a fost ornamentat cu benzi spiralice, alcătuite din linii realizate prin împunsături succesive. Pe gît apare o bandă orizontală executată în aceeaşi tehnică, iar pe marginea vasului un şir de triunghiuri cu haşuri incizate pentru a menţine materia colorantă.

— Un fragment de vas cu corpul bombat şi gîtul cilindric este bogat ornamentat cu benzi din linii orizontale şi verticale combinate cu şiruri de puncte adîncite. În cadrul ornamentului complex apare şi motivul ,,solar'', avînd în interior benzi dispuse în cruce, iar în spaţiile formate de cruce, benzi în unghi, avînd laturile paralele cu braţele crucii.

Pentru ornamentarea acestui vas s-a practicat tehnica împunsăturilor succesive, a inciziei şi a imprimării (în Muzeul Slatina).

---

[6] Săpăturile au fost efectuate de Muzeul de la Slatina. De la suprafaţă au fost adunate fragmente ceramice de Ciucă Ion, profesor în satul Vultureşti.

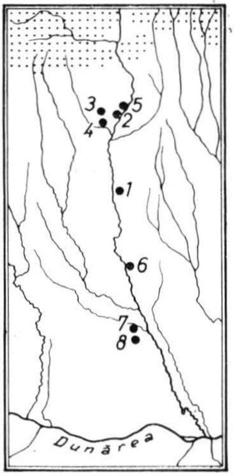

Fig. 1. Harta descoperirilor prezentate în articol: 1 Vulturești (Olt); 2 Copăcelu (Vîlcea); 3 Ocnița (Oc. Mari-Vîlcea); 4 Cărpiniș (Vîlcea); 5 Căzănești (Vîlcea); 6 Slatina; 7 Fărcașul de Sus (Olt); 8 Hotărani (Olt).

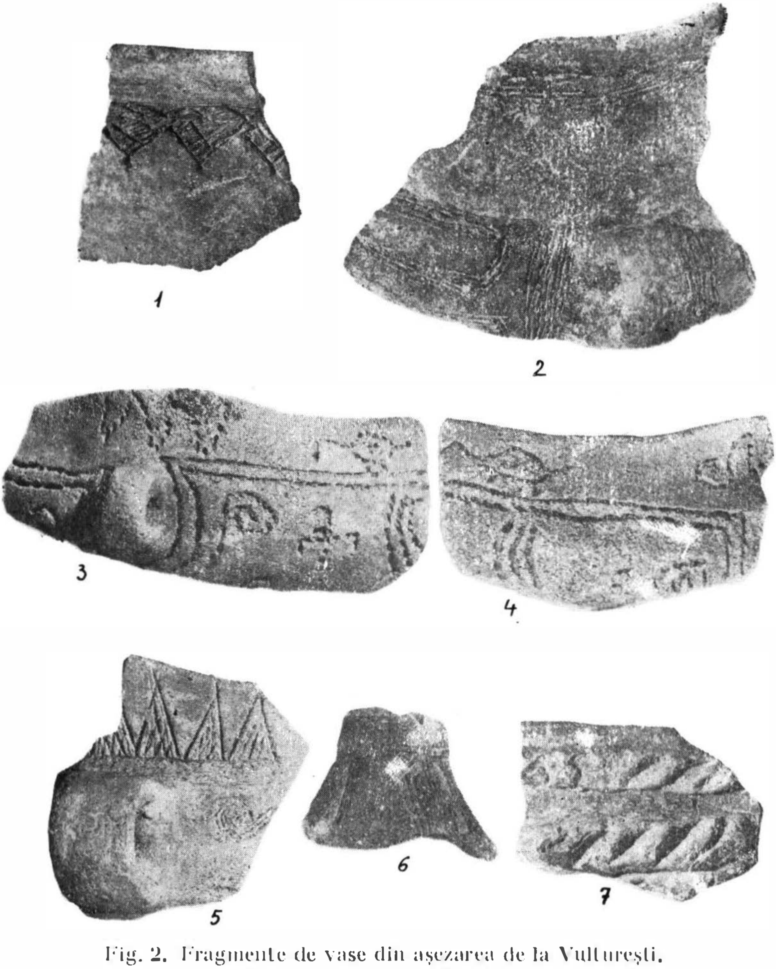

Fig. 2. Fragmente de vase din așezarea de la Vulturești.

Fig. 3. Vase. 1 Vultureşti ; 2 Slatina (Crişan II).

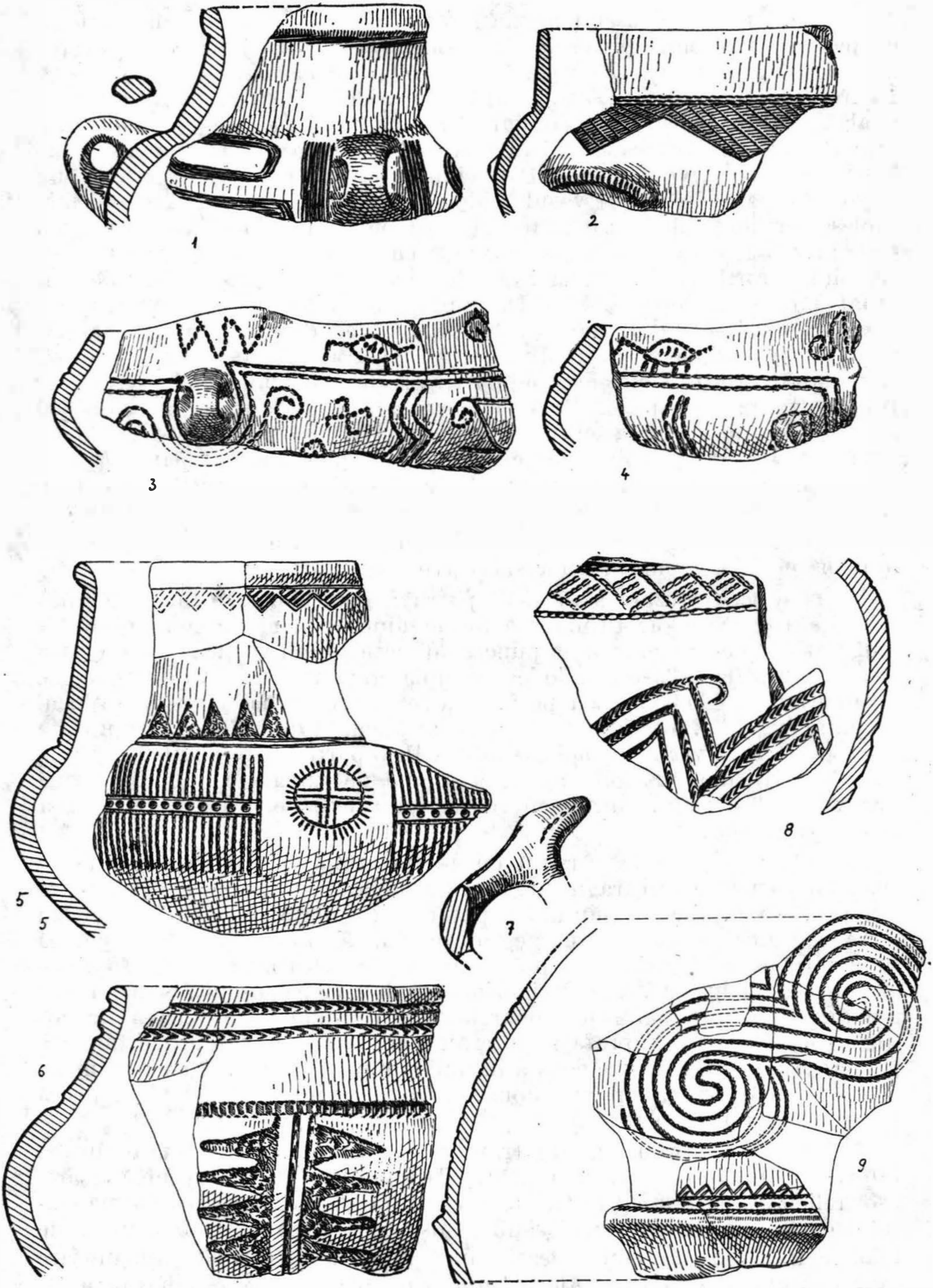

Fig. 4. Fragmente de vase. 1, 3—4 Vulturești; 2 Hotărani; 5—6 Copăcelu; 7—9 Ocnița.

— Un interes deosebit prezintă o strachină largă cu corpul bombat, cu partea superioară adusă spre interior, avînd buza în colţuri (acestea reprezentînd mai exact o uşoară înălţare a buzei (fig. 2/3—4, 4/3—4). În dreptul fiecărui „colţ" se află cîte o tortiţă în bandă îngustă cu secţiunea ovală. Vasul a fost ars secundar. Ornamentarea a fost realizată prin împunsături care formează linii adînci incrustate cu o materie făinoasă albă. Motivele decorative sînt pe cît de simple pe atît de variate. Două linii orizontale paralele separă vasul în două zone ornamentale. Aceleaşi linii ocolesc torţile pe dedesubt în formă aproape semicirculară. Sub torţi o a treia linie paralelă are capetele terminate cu spirale plasate de o parte şi de cealaltă a torţilor. Cele două zone delimitate prin liniile orizontale sînt ornamentate în chip deosebit. Deasupra unei torţi apare un motiv asemănător unui triplu V. Sub o înălţare a buzei, care corespunde desigur unei torţi, distingem un motiv, parţial păstrat, asemănător literei M. Sub o altă înălţare a buzei se mai păstrează din motivul decorativ doar un rest în formă de spirală. Între motivele menţionate apare pe cele două fragmente reprezentarea schematizată a unei păsări (raţă ?), într-un caz cu două picioare, în al doilea caz cu patru (! !) picioare. În spaţiile dintre torţi apare un motiv din trei linii paralele ce se frîng. La stînga lor apare un capăt de spirală. Între acest decor şi o toartă apare o cruce încîrligată.

Un alt fragment provine de la o cupă cu picior, ornamentată cu linii în tehnica împunsăturilor succesive (fig. 2/6).

În aceeaşi aşezare s-au găsit patru fusaiole, lucrate într-o tehnică asemănătoare vaselor. Prima are forma unui trunchi de con, înaltă de 0,01 m şi este ornamentată cu puncte adîncite şi linii verticale făcute prin împunsături (fig. 5/3a-b). Al doilea exemplar are forma unui vas bitronconic cu înălţimea de 0,035 m cu perforaţia ce merge numai pînă la mijlocul corpului (fig. 5/5). A treia are o formă conică, înaltă de 0,03 m cu suprafaţa decorată cu linii verticale incizate adînc. Pe o parte apare o linie în spirală (fig. 5/4). Ultima fusaiolă, păstrată numai pe jumătate, este de formă aproximativ sferică şi ornamentată cu şănţuleţe verticale în felul unor coaste (fig. 5/6).

În aşezarea de la sfîrşitul epocii bronzului de la Vultureşti s-au găsit de asemenea trei fragmente de figurine antropomorfe de lut, lucrate din pastă fină. Ele au suprafaţa puternic corodată, de culoare variind între cărămiziu-castaniu şi negru-cenuşiu. Prima reprezintă partea superioară a unei figurine de tipul caracteristic culturii Gîrla Mare, dar neornamentată (fig. 5/1). A doua figurină este de un tip deosebit. Se păstrează numai partea inferioară cu picioarele schiţate numai la partea de jos (fig. 5/2). Deşi are suprafaţa puternic corodată, se mai poate observa parţial ornamentarea care constă în linii şi puncte adînci. A treia figurină este asemănătoare ca tip cu a doua, dar mai neglijent modelată şi lipsită de simetrie (Muz. Slatina).

Un celt de bronz de tip transilvănean provine, după cîte sîntem informaţi, din zona aşezării (fig. 5/7). Din bordura găurii de înmănuşare, uşor reliefată, porneşte o tortiţă bine păstrată. Pe tortiţă se vede urma ciotului de la turnare, rupt şi ciocănit. Tăişul este drept şi poartă urme de folosire îndelungată. Din aceeaşi cauză marginea găurii de înmănuşare este plesnită. Feţele mari ale celtului sînt plane, secţiunea hexagonală,

Fig. 5. Vulturești. 1—2 statuete antropomorfe; 3—6 fusaiole; 7 celt de bronz de la Vulturești, 8 celt de bronz de la Copăcelu.

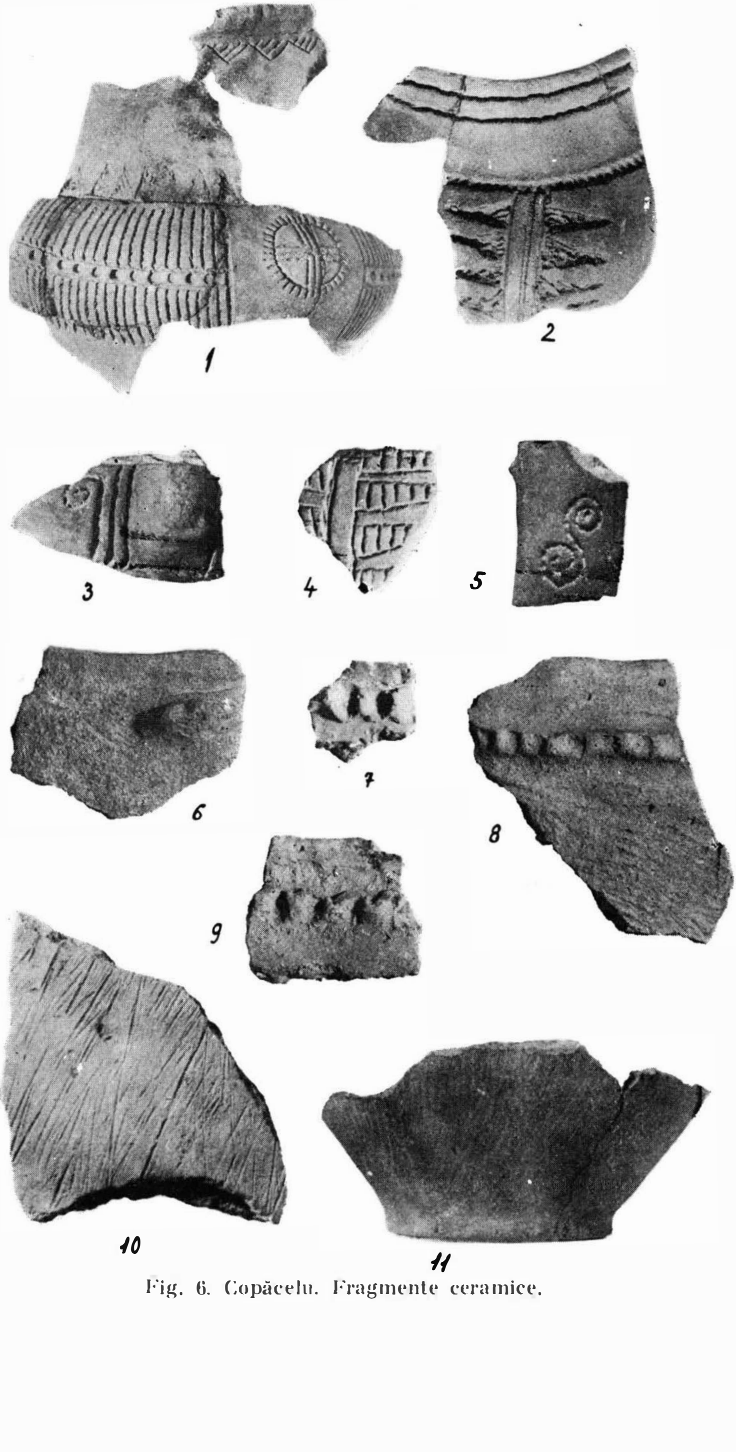

Fig. 6. Copăcelu. Fragmente ceramice.

Fig. 7. Fragmente de vase. 1 Ocnița; 2–3 Cărpiniș; 4–5 Căzănești; 6–7 Fărcașul de Sus.

Fig. 8. Vase. 1 Slatina (Crişan II); 2 Fărcaşul de Sus.

patina de culoare verde închis. Are lungimea de 0,097 m şi greutatea de 210 g. Conform clasificării făcute de Mircea Rusu, piesa aparţine tipului transilvănean, varianta C 1 [7].

Copăcelu (fost Valea Răii, municipiul Rîmnicu Vîlcea). În urma unor lucrări de interes public, s-a întreprins în 1969 executarea unor cercetări de salvare [8]. Pe lîngă stratul de cultură Criş, s-au găsit urme ale unei aşezări de tip Verbicioara. A fost degajată parţial o colibă de formă ovală cu vatră în interior. Pe vatră şi în jurul vetrei s-au găsit fragmente ceramice, mari suporturi de vatră şi un celt de bronz (fig. 5/8).

Ceramica se caracterizează în special prin pasta frămîntată în amestec cu nisip mai mult sau mai puţin fin sau chiar cu pietricele. În funcţie de degresantul folosit se deosebesc două categorii ceramice. O categorie din lut cu nisip fin, căreia îi aparţin căni, ceşti ori castroane, avînd suprafaţa bine netezită şi adesea bogat ornamentată şi o altă categorie din lut cu pietricele, căreia îi aparţin vasele borcan, avînd zona superioară încinsă cu un brîu alveolar, suprafaţa mai neglijent netezită sau uneori acoperită cu barbotină (fig. 6/6—11).

Materialul arheologic descoperit în săpăturile de salvare de la Copăcelu, deşi redus cantitativ, prezintă totuşi elemente specifice cu privire la evoluţia tîrzie a culturii Verbicioara. Se remarcă în mod special cîteva fragmente de vase pe care le prezentăm în cele ce urmează.

— Un fragment provine dintr-un vas cu corpul bombat, gît relativ înalt, cilindric cu marginea uşor îndoită şi îngroşată spre exterior (fig. 4/5=6/1). Sub marginea delimitată printr-o linie incizată se află un şir de unghiuri largi, cu vîrful în jos, avînd interiorul haşurat cu linii oblice, paralele. Alte două linii paralele apropiate delimitează gîtul de corpul vasului. Deasupra acestor linii se află un şir de triunghiuri alungite, cu vîrful cel mai ascuţit în sus. Suprafaţa triunghiurilor a fost scobită cu un vîrf ascuţit pentru a menţine pasta incrustată. Corpul poartă un decor complex, din linii paralele verticale, realizate prin împunsături, probabil cu un instrument special cu mai multe vîrfuri alăturate. Suprafeţele acoperite de aceste linii au pe mijloc o bandă formată din două linii orizontale ce încadrează un şir de adîncituri circulare. Între două zone cu ornamentul descris apare motivul „solar", cercul cu raze scurte, iar în interior crucea avînd braţele formate din cîte trei linii paralele. Modul de realizare al motivului „solar" este tot în tehnica împunsăturilor succesive. Este probabil că acest motiv apărea de două ori pe corpul vasului şi anume pe direcţia opusă torţilor vasului. Deşi nu s-a păstrat nici un rest de toartă, observăm că la extremitatea din stînga fragmentului, corpul vasului este mai gros, indicînd locul unde era plasată una dintre torţi.

— Al doilea fragment indică o formă cu profilul corpului bombat, gîtul înclinat spre interior (fig. 4/6 = 6/2). Sub margine apar două benzi-şanţuri, orizontale şi paralele realizate prin împunsături oblice. Pe linia de demarcaţie dintre corp şi gît apare o bandă-şanţ făcută cu un instrument cu unul sau mai multe lame (dălţiţe) care prin imprimare repetată dau un şanţ cu fundul zimţat. Pe corpul vasului, de o parte şi de alta a unei linii

[7] Mircea Rusu, Sargetia, 4, 1966, p. 17 şi urm, fig. 3.

[8] La care au participat şi Sergiu Purice şi Mariana Constantinescu-Iasifaru. Cercetarea a fost efectuată în cadrul colaborării între Institutul de arheologie din Bucureşti şi Muzeul din Rm. Vîlcea.

verticale adîncite, apare cîte un şir de triunghiuri aşezate orizontal, avînd suprafaţa adînc excizată prin scobire cu un instrument ascuţit.

— Mai remarcăm un fragment de toartă de vas ornamentat cu un motiv spiralic asemănător literei S, executat prin împunsături (fig. 7/5).

Celtul de bronz găsit în locuinţă este un exemplar masiv, cu gaura de înmănuşare ovală, avînd o bordură în relief, de la care porneşte o tortiţă. Tăişul drept are colţurile rupte din vechime (fig. 5/8). Suprafeţele mari sînt plane. Pe suprafeţele laterale sînt schiţate, la partea superioară, pe ambele părţi, cîte două triunghiuri. Are înălţimea de 10,9 cm. Prin forma sa, celtul descoperit la Copăcelu aparţine variantei A 2 în clasificarea făcută de Mircea Rusu [9].

3. *Ocniţa* (Ocnele mari, jud. Vîlcea). În cursul săpăturilor efectuate în anii 1968—1975 s-au descoperit şi fragmente ceramice din fazele tîrzii ale culturii Verbicioara, dintre care menţionăm pe cele mai caracteristice.

— Cîteva fragmente provin din corpul unui vas de dimensiuni mari, lucrat din pastă fină, bine frămîntată, cu nisip, avînd suprafaţa exterioară cu slip lustruit, de culoare castaniu-cenuşiu (fig. 4/9 = 7/1). Corpul vasului era bombat. O bandă orizontală, puternic reliefată, împarte suprafaţa vasului într-o zonă inferioară neornamentată şi alta superioară bogat ornamentată. Imediat deasupra benzii orizontale în relief se află o bandă din trei şiruri paralele de împunsături succesive, fiecare avînd un aspect aparte. Deasupra acestei benzi se află un şir de unghiuri cu vîrful în sus şi acestea realizate în aceeaşi tehnică. Pe restul suprafeţei superioare a fragmentului se desfăşoară oblic un motiv din spirale largi continui, realizate cu multă îndemînare, în tehnica împunsăturilor succesive, probabil cu un instrument special, cu mai multe vîrfuri.

— Un alt fragment de vas provine din pîntecul uşor bombat al unui vas de dimensiuni relativ mari (fig. 4/8) din pastă fină, avînd suprafaţa tratată cu slip foarte fin de culoare castanie deschis, uşor roşcată, în care sclipesc paiete foarte fine de mică. Corpul acestui vas este ornamentat la partea superioară cu o bandă orizontală, în interiorul căreia se află un şir de romburi haşurate. Mai jos, pe pîntec, se poate urmări numai în parte o bandă de trei linii dispuse în zig-zag. Una din laturile care formează unghiurile de la partea superioară a zig-zagului se continuă lateral cu o mică prelungire aproximativ semicirculară. Ornamentele descrise au fost executate în tehnica împunsăturilor succesive, cu observaţia că pe banda în formă de zig-zag se văd clar împunsăturile oblice, regulate, foarte apropiate, realizate desigur cu un instrument cu mai multe vîrfuri ascuţite.

— Mai amintim un fragment din toarta unei ceşti, caracteristică prin formă şi ornamentare fazei III a culturii Verbicioara (fig. 4/7). Se termină cu o prelungire relativ conică, avînd suprafaţa superioară decorată cu şiruri de puncte adîncite, cărora li se alătură linii fin incizate.

4. *Cărpiniş* (Ocnele Mari, jud. Vîlcea). Cu prilejul săpăturilor unei cărămidării s-au găsit cîteva fragmente ceramice din etapa finală a epocii bronzului, dintre care unele au aspect hallstattian timpuriu. Se remarcă un fragment de vas lucrat din pastă fină, compactă, avînd suprafaţa cu slip negru lustruit (fig. 7/2). Pe acest fragment apare un motiv format din două triunghiuri opuse la unul din vîrfuri. Interiorul triunghiurilor este haşurat

---

[9] Mircea Rusu, *op. cit.*, fig. 1.

cu linii adînci incizate ca şi laturile triunghiurilor. În interiorul inciziilor se observă şi împunsături. În unghiurile laterale formate din alăturarea celor două triunghiuri se formează din linii frînte un motiv aproximativ spiralic, realizat, de asemenea, prin incizii şi împunsături.

Un alt fragment de ceaşcă sau de castronaş (fig. 7/3) lucrat din pastă fină, cu suprafaţa bine netezită, are sub margine o bandă uşor oblică, din trei şănţuleţe uşor adîncite. Acest fragment de vas este specific ceramicii hallstattiene timpurii, atît prin ornamentare, cît şi prin tehnică.

5. *Căzăneşti* (Rîmnicu Vîlcea, jud. Vîlcea). De pe teritoriul satului provin două fragmente de ceşti specifice perioadei de sfîrşit a epocii bronzului. Ambele sînt din pastă nisipoasă cu suprafaţa de culoare neagră cu nuanţe castanii. Pe primul fragment apare un ornament format din două benzi orizontale şi altele verticale (fig. 7/4). Al doilea fragment de ceaşcă păstrează şi o tortiţă (fig. 7/5), fiind ornamentat cu benzi-şanţuri realizate, ca şi la primul fragment de vas, cu o dăltiţă, ceea ce dă benzilor un aspect zimţat.

6. *Slatina* (jud. Olt). În cartierul denumit Crişan II[10] s-au găsit două ceşti de formă aproximativ globulară, cu cîte două torţi supraînălţate şi cu fund inelar. Ambele vase sînt de bună factură. Asemănătoare în ceea ce priveşte tehnica şi forma, cele două ceşti au ornamentarea deosebită. Corpul primului vas (fig. 3/2) este decorat cu două benzi de linii duble paralele, dispuse în zig-zag. Al doilea vas este (fig. 8/1) ornamentat cu triunghiuri ce formează două motive deosebite, ce se succed între cele două torţi ; triunghiuri haşurate opuse la vîrf, avînd lateral două spirale, triunghiuri cu interiorul cu puncte adîncite, dispuse, de asemenea, faţă în faţă în interiorul unei benzi verticale. Ornamentele ce împodobesc corpul celor două ceşti sînt mărginite la partea inferioară prin benzi de linii paralele. Linii asemănătoare apar şi sub marginile celor două vase.

7. *Fărcaşul de Sus* (com. Hotărani, jud. Olt). În vecinătatea şcolii[11] s-au găsit mai multe fragmente ceramice caracteristice sfîrşitului epocii bronzului din Oltenia. Se remarcă în mod deosebit ceştile cu corpul relativ globular, gît scurt şi două torţi supraînălţate cu secţiunea ovală sau triunghiulară, avînd în unele cazuri la partea superioară un buton (fig. 7/7). O ceaşcă aproape întreagă are picior inelar, iar gura de formă uşor ovală (fig. 8/2). Două asemenea exemplare cu suprafaţa neagră cenuşie uşor lustruită sînt lipsite de ornament. O ceaşcă fragmentară, de aceeaşi formă, cu torţi triunghiulare în secţiune şi cu buton are sub margine un şir de triunghiuri mici şi adîncite. Pe linia dintre corp şi gît apare o bandă-şănţuleţ făcută prin împungerea repetată cu un instrument în formă de dăltiţă, ceea ce dă benzii aspect de zimţi. Din ornamentul vasului se poate distinge doar o porţiune dintr-o bandă scurtă verticală, haşurată prin incizie, bandă care se întîlnea, se pare, formînd unghi drept, cu o altă bandă orizontală.

Alte fragmente ceramice indică vase cu deschiderea largă, cu corpul mai mult sau mai puţin bombat, cu marginea uşor răsfrîntă, avînd pe umăr o toartă. Asemenea vase au avut probabil cîte două torţi. Fragmentele sînt acoperite cu slip lustruit, de culoare neagră-brună cu nuanţe cenuşii.

---

[10] Cercetările Muzeului din Slatina (M. Butoi).

[11] Cercetări făcute de Marin Nica. Alte cercetări de pe teritoriul satului au fost întreprinse de noi.

Ornamentarea constă din triunghiuri haşurate. Triunghiurile au în partea de jos puncte adîncite. Corpul vasului este ornamentat cu o succesiune de şiruri verticale, formate din romburi, alternînd cu benzi-şiruri de spirale înlănţuite, asemănătoare literei S. Romburile sînt realizate prin incizii adînci, avînd interiorul haşurat. La colţurile romburilor se află adîncituri mici circulare. Benzile spiralice sînt formate din linii apropiate, paralele, făcute prin împunsături succesive. La baza torţii apare un romb executat la fel ca şi cele ce compun şirurile. Suprafaţa ornamentată, aşa cum am arătat, este delimitată la partea inferioară de o bandă orizontală, avînd interiorul haşurat cu incizii. Motivele descrise au fost incrustate cu obişnuita substanţă albă.

8. *Hotărani* (com. Fărcaşele, jud. Olt). Cu prilejul cercetărilor întreprinse pe teritoriul satului s-a găsit un fragment de vas (fig. 4/2) cu deschiderea largă, cu corpul uşor bombat, ornamentat cu două linii executate prin împunsături succesive şi cu două triunghiuri larg deschise, haşurate prin incizii.

Descoperirile expuse mai sus prezintă în ansamblu acele trăsături ce definesc perioada tîrzie şi finală a culturii Verbicioara şi respectiv sfîrşitul epocii bronzului din Oltenia şi vestul Munteniei. Materiale caracteristice perioadelor menţionate se mai cunosc la Rm. Vîlcea [12], Govora-sat, Vlădeşti, Işalniţa, Slatina, Sălcuţa, Orodel, Gătegeşti etc.

Revenim asupra principalelor trăsături ale materialelor prezentate:

Se evidenţiază în mod deosebit vasele cu corpul globular şi torţi supraînălţate, fund profilat în formă de piedestal sau inelar. Forma lor poate fi derivată tipologic din ceştile fazei Verbicioara III. Ele se aseamănă însă uneori pînă la identitate cu ceştile din faza Tei IV, toate la rîndul lor asemănîndu-se cu cele din cultura Zimnicea—Plovdiv.

Ornamentele derivă în parte din faza Verbicioara III, dar apar şi elemente noi : cercul „solar", meandrul şi diverse combinaţii de triunghiuri.

Îmbinarea elementelor menţionate — care dezvăluie tradiţii Verbicioara III, dar în mod indiscutabil şi strînse legături cu culturile Tei, Zimnicea — Plovdiv, Gîrla Mare, cît şi unele influenţe Wietenberg — defineşte faza Verbicioara IV.

Alte observaţii ne arată :

1. O generalizare a ceramicii, cu mult nisip, avînd culoarea brună — castanie negricioasă ;

2. O ornamentare în tehnica împunsăturilor prin care se realizează benzi-şănţuleţe ;

3. Vase cu contur pătrat, frecvente în cultura Gîrla Mare ;

4. Sporirea motivisticii spiralice ;

5. Apariţia unor vase de aspect hallstattian timpuriu (forme şi ornamente).

Aceste elemente oglindesc o evoluţie particulară a culturii din faza Verbicioara V, în care pe fondul fazei anterioare se înmulţesc elementele

[12] D. Berciu, Buridava, 1, 1972, p. 15, pl. III/1—2.

de tip Gîrla Mare tîrzie. În structura acestei faze poate fi separată o subfază Verbicioara V *a*, în care se îmbină elementele Verbicioara şi Gîrla Mare şi o subfază V *b*, care, pe lîngă elementele proprii subfazei anterioare, se caracterizează în special prin vasele pătrate, idolii „en cloche", cît şi prin apariţia ceramicii hallstattiene, ceea ce marchează un element nou. Dacă limita exactă de delimitare a fazelor şi subfazelor perioadei Verbicioara tîrzie este greu de trasat, putem spune totuşi că descoperirile de la Govora-sat şi Slatina (Crişan II) ilustrează faza IV, cele de la Copăcelu şi parte din cele de la Vultureşti, subfaza V a, iar cele de la Işalniţa, Cărpiniş şi în parte de la Vultureşti, subfaza V *b*. Descoperirile de la Fărcaşu ar fi intermediare între subfazele V *a* şi V *b*.

Celtul de bronz de la Copăcelu, cît şi cel de la Vultureşti, tipice seriei Uriu-Domăneşti arată că materialele de la Copăcelu şi un orizont de la Vultureşti (respectiv faza Verbicioara V *a*) pot fi datate în faza Bronz D (Reinecke), secolul al XIII-lea î.e.n., Faza V *b* continuă aceeaşi cultură, făcînd trecerea organică spre primul orizont hallstattian. Faza Verbicioara IV, în care se menţin încă bune elemente de tradiţie Verbicioara III, în raport cu Zimnicea, ar putea fi datată începînd din secolul al XIV-lea î.e.n.

Motivul decorativ cu păsări de apă (gîşte, lebede?) este interesant prin persistenţa acestui element de cult din bronzul mijlociu şi pînă în hallstattul mijlociu. Avem în vedere nu numai carele votive de la Dupljaja (R.S.F. Iugoslavia), dar şi destul de numeroasele reprezentări de păsări, protome sau uneori chiar vase întregi aparţinînd culturii Gîrla Mare. Dăinuirea acestui cult solar în lumea tracică din hallstattul timpuriu şi mijlociu este încă o dată documentată de splendidul car de cult (bronz şi fier) de la Bujoru [13], jud. Teleorman. Continuitatea de care vorbim e reflectată de evoluţia culturilor materiale începînd cu orizontul Žuto Brdo — Gîrla Mare — Cruceni I, urmat de orizontul Gîrla Mare finală — Işalniţa — Cruceni II, prin orizontul hallstattian timpuriu Susani — Vîrtop — Insula Banului pînă la orizontul hallstattian mijlociu, ilustrat de cultura Basarabi.

Materialul arheologic documentează în mod limpede cele afirmate mai sus pentru întreg spaţiul ce cuprinde ambele maluri ale Dunării, aproximativ din regiunea oraşului Belgrad şi pînă în valea rîului Vedea, iar spre nord pînă în Subcarpaţii meridionali.

Pe de altă parte trebuie să subliniem că evoluţia corespunzătoare fazelor tîrzii ale culturii Verbicioara se integrează în schimbările sesizate în evoluţia culturală din sud-estul Europei, fiind în strînsă legătură cu culturile Tei, Zimnicea—Plovdiv şi chiar cu bronzul tîrziu macedonean. Perioada la care ne referim corespunde etapelor timpurii ale aşa-numitei „mari migraţii egeene". Elemente culturale proprii culturilor carpato-dunărene descoperite în Grecia şi nord-vestul Asiei Mici documentează participarea populaţiilor din aceste regiuni la „marea migraţie egeeană".

13 Gh. David, Magazin istoric, 9, 1975, 8, fig. de la p. 52.

NOUVELLES DONNÉES CONCERNANT LA FIN DE LA CULTURE VERBICIOARA

RÉSUMÉ

Localisée pour la première fois en 1949, les investigations effectuées par la suite ont permis de préciser le contenu, la diffusion et le développement de la culture Verbicioara. De nos jours, il est avéré que cette culture, dont l'évolution comporte cinq phases (du Bronze moyen et final), couvrait — exceptant la zone danubienne du Sud-Ouest — la Petite Valachie toute entière. Les dernières fouilles ont mis au jour quantité d'autres documents mettant en évidence le contenu des deux dernières phases de cette culture (IV et V). L'agglomération de Vultureşti a fourni des fragments céramiques, des figurines et une hache à douille de type Uriul-Domăneşti. Ces figurines anthropomorphes de même que la céramique indiquent la pénétration de certains éléments spécifiques de la culture Gîrla Mare. L'un des vases est orné d'oiseaux palmipèdes (oies, cygnes?). A Copăcelu (département de Vîlcea), l'exploration d'une habitation a mis au jour une céramique de tradition locale, marquée par l'influence de la culture Gîrla Mare. Au même endroit, on a trouvé aussi une hache à douille, en bronze. D'autres trouvailles ont été faites à Ocniţa, Cărpiniş, Căzăneşti (département de Vîlcea), Slatina, Fărcaşul de Sus et Hotărani (département d'Olt), Sălcuţa (département de Dolj) offre elle aussi de nouvelles données sur les deux phases susmentionnées.

Tous ces documents archéologiques constituent l'évidence du développement de la culture Verbicioara depuis sa phase III jusqu'au premier horizon hallstattien. Il est clair que les éléments de la phase précédente (III) se poursuivent pendant la phase Verbicioara IV, tout en montrant aussi certaines analogies morphologiques avec les vases des cultures Tei (phase IV), Zimnicea-Plovdiv et Gîrla Mare. On constate, pendant la phase V, la grande affluence des éléments de type Gîrla Mare. Le fait que chez une partie des complexes spécifiques de la phase V on a pu relever des éléments hallstattiens précoces revêt une double signification. D'une part ils servent à délimiter les sous-phases Va et Vb, et d'autre part ils soulignent l'étroitesse des liens entre le Bronze thracique et le premier âge du Fer. Enfin, la présentation plastique anthropomorphe de l'horizon mixte Gîrla Mare — Verbicioara (fig. 5/1—2) indique un mouvement partant de la vallée du Danube en direction de la Grèce.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Carte des localités mentionnées dans l'étude ci-dessus: 1 Vultureşti (Olt); 2 Copăcelu (Vîlcea); 3 Ocniţa (Ocnele Mari-Vîlcea) 4 Cărpiniş (Vîlcea); 5 Căzăneşti (Vîlcea); 6 Slatina; 7 Fărcaşul de Sus (Olt); 8 Hotărani (Olt).

Fig. 2. Fragments céramiques découverts à Vultureşti.

Fig. 3. Vases. 1 Vultureşti; 2 Slatina (Crişan II).

Fig. 4. Fragments céramiques. 1, 3—4 Vultureşti; 2 Hotărani; 5—6 Copăcelu; 7—9 Ocniţa.

Fig. 5. Vultureşti. 1—2 Figurines en terre cuite anthropomorphes; 3—6 fusaïoles; 7 hache à douille en bronze de Vultureşti, 8 Hache à douille de Copăcelu.

Fig. 6. Copăcelu. Fragments céramiques.

Fig. 7. Fragments céramiques. 1 Ocniţa; 2—3 Cărpiniş; 4—5 Căzăneşti; 6—7 Fărcaşul de Sus.

Fig. 8. Vases. 1 Slatina (Crişan II); 2 Fărcaşul de Sus.

TIPURI DE OBICEIURI DIN MORMINTELE PRINCIARE HALLSTATT FINALE ŞI LATÈNE TIMPURII DIN VESTUL R. F. GERMANIA ŞI RĂSĂRITUL FRANŢEI[1]

DE

RADU HARHOIU

Grupa de morminte care ne atrage atenţia se concentrează din punct de vedere geografic, în două zone distincte.

O primă zonă se află în vestul R.F. Germania şi este delimitată de Rin la răsărit şi nord şi de Mosela la apus.

Mormintele care aparţin celei de-a doua zone geografice se grupează mai ales pe cursul superior al Senei şi Marnei (fig. 1).

Aceste morminte, caracterizate printr-un inventar fastuos, printr-un rit şi ritual de înmormîntare deosebit de complex, oglindesc fără îndoială pătura socială de frunte a acelei epoci, de unde şi denumirea de morminte princiare[2]. Ele ne oferă o cantitate impresionantă de date (fig. 2), pe baza cărora se poate trece la o analiză complexă a acestei epoci. În studiul nostru nu vom aborda nici probleme legate de cronologia acestor morminte şi nici probleme de influenţă culturală[3]. Vom încerca să analizăm o problemă la fel de interesantă, mai bine-zis probleme la fel de interesante legate de obiceiurile ce pot fi surprinse în aceste morminte.

Am încercat să grupăm aceste obiceiuri în trei mari categorii. Prima categorie se referă la rituri şi la unele elemente ale ritualurilor de înmormîntare, a doua categorie cuprinde obiceiurile legate de depunerea ofrande-

---

[1] Prezentul articol a fost susţinut într-o primă formă ca referat la seminarul: „*Fürstengräber und Fürstensitze in Ostfrankreich und Westdeutschland zur Hallstatt- und Latènezeit*" la Institut für Vor- und Frühgeschichte und Vorderasiatische Archäologie al Universităţii din Saarbrücken, sub conducerea prof. Rolf Hachmann, care a dirijat tot programul meu de cercetare din cadrul bursei acordate de fundaţia Alexander von Humboldt. Aducem cu această ocazie mulţumirile noastre atît fundaţiei Alexander von Humboldt cît şi prof. Rolf Hachmann, coordonatorul şi îndrumătorul ştiinţific al acestui program.

[2] Termenul desemnează un fenomen care a apărut odată cu prima epocă a fierului şi s-a născut, în plin curent romantic, sub influenţa spectaculoaselor descoperiri făcute de Schliemann.

[3] Pentru probleme de cronologie vezi: O. H. Frey, Germania, 35, 1957, p. 229 şi urm.; A. Hafner, *Die westlische Hunsrück-Eifelkultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Späthallstatt- und Frühlatènezeit*, Saarbrücken, 1967 (teză de doctorat consultată în manuscris); R. Joffroy, *Les sépultures à char du premier âge du fer en France*, Paris, 1958; R. Joffroy, D. Bretz-Mahler, Gallia, 17, 1959, 1, p. 5 şi urm.; U. Schaaf, *Festschrift Wolfgang Dehn*, în Beiheft zu Fundberichte aus Hessen, 1, 1969; pentru probleme de influenţă culturală sau de artă vezi: P. Jacobsthal, A. Langsdorf, *Die Bronzeschnabelkanne. Ein Beitrag zur Geschichte des vorrömischen Imports nördlich der Alpen*, Berlin, 1929; P. Jacobsthal, *Early celtic art*, Londra, 1969.

SCIVA, tomul 27, nr. 2, Bucureşti, aprilie–iunie 1976, p. 181–202

lor în morminte [4] şi în sfîrşit a treia categorie este definită de regulile de port. Metoda folosită este aceea a statisticii combinatorice. În acest proces metodologic se păstrează numai elementele ale căror asocieri sînt relevante pentru conturarea cronologică, etnică sau culturală a fenomenului arheologic care interesează.

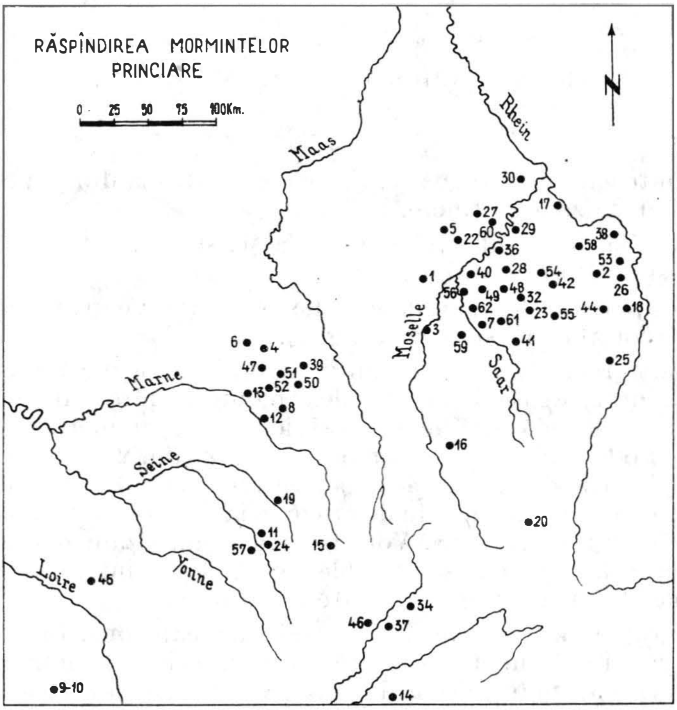

Fig. 1. Răspîndirea geografică a mormintelor princiare.

Se va încerca mai departe, pe baza analizei acestor asocieri, stabilirea unor tipuri de obiceiuri pentru ca apoi să se urmărească semnificaţia acestor tipuri (cronologică, culturală, socială etc.).

În acelaşi timp compararea dinamicii evoluţiei elementelor enunţate mai sus poate duce la concluzii interesante.

A. ***Rituri şi unele ritualuri de înmormîntare.*** Majoritatea acestor morminte sînt morminte tumulare. Excepţie de la această regulă o fac mormintele de pe cursul superior al Senei şi al Marnei. Nu putem afirma

---

[4] Se cuvine a face o precizare a acestei împărţiri, care ar putea părea neîntemeiată la prima vedere. Această împărţire însă mi se pare mai logică decît împărţirea tradiţională din literatura noastră de specialitate — rituri şi ritualuri de înmormîntare — ea reflectînd mai pregnant sferele credinţelor funerare. Astfel prima categorie (*Bestattungssitten*), în care includem atît ceea ce se înţelege prin rituri cît şi o parte a ritualurilor de înmormîntare, cuprinde pe de o parte modul de depunere a corpului uman în groapa funerară (incinerat, înhumat, felul în care este orientat, poziţia scheletului etc.), iar pe de altă parte modul de amenajare a gropii funerare (plană, în trepte, acoperită, tumul etc.). Categoria a doua (*Beigabensitten*), în care includem numai o parte a ceea ce se înţelege prin ritualuri de înmormîntare, se referă la depunerea ofrandelor de toate felurile în groapă, poziţia acestora, numărul lor etc.

NR. CATALOG		RIT						ELEMENTE DE OFRANDĂ																					ELEMENTE DE PORT													
		INCINERAȚIE	ÎNHUMAȚIE	TUMUL	MANTA, PIATRĂ	CAMERĂ MORTUARĂ	GROAPĂ AMENAJATĂ	CANĂ CU CIOC	VASE BRONZ	STAMNOI	SITULĂ	TREPIED	CAZAN MARE	CASTRON AG.	CUTII LEMN	PAHAR LEMN	OGLINDĂ	CERAMICĂ INDIGENĂ	CERAMICĂ GREACĂ	SABIE	CUȚIT DE LOVIT	LANCE MARE	LANCE MICĂ	COIF	SCUT	PIESE HARNAȘAMENT	CAR 4 ROȚI	CAR 2 ROȚI	DIADEMĂ	CERCEI	COLIER	MĂRGELE	PANDANTIVI	BRĂȚĂRI	INEL DEGET	INEL PICIOR	INEL, LANȚ, BRÎU	CÎRLIG CENTURĂ	PLĂCI CENTURĂ	1 FIBULĂ	2 FIBULE	M.M. FIBULE
1	ALTRIER	X		X		X				X										X														X						X		
2	ARMSHEIM		X	X	X			X	X				X									X						X														
3	BASSE YUTZ	?	?																																							
4	BEINE		X				X											X		X	X					X		X			X			X						X	X	
5	BERSCHWEILER	?	?																																							
6	BERRU		X	X		X	X											X			X					X		X						X						X		
7	BESSERINGEN	X		X		X		X																				X			X											
8	BUSSY LE CHÂTEAU		X						X									X		X		X			X	X		X														
9	BOURGE	X								X																																
10	BOURGE	X								X																																
11	LA BUTTE		X	X	X	X												X								X				X				X								
12	CUPERLY		X																						X																	
13	CHÂLONS SUR MARNE		X	X		X	X											X		X	X	X		X		X		X						X						X		
14	CONLIÈGE	X			X					X																						X									X	
15	COURCELLE	X		X	X	X				X									X	X																						
16	DIARVILLE	X		X					X							?		X		X				X				X														
17	DORTH	?	?					X	X							?		X									X							X	X							
18	DÜRKHEIM		X	X	X	X		X		X		X					X														X	X		X								
19	ECURY SUR COOLE		X	X			X													X		X		X		X		X														
20	ENSISHEIM	?	?	X																		X							X		X			X	X				X	X		
21	FELLBACH	?	?																																							
22	FERSCHWEILER	?	?	X					X																																	
23	FREISEN	?	?	X		X												X		X	X	X				X		X														
24	LA GARENNE	?	?	X	X							X	X														X															X
25	HATTEN	?	?	X				X	X													X					X		X													
26	HERRNSHEIM		X	X		X		X																										X	X	X	X	X	X	X		
27	HILLESHEIM	X		X	X	X		X							X			?				X						X						X	X			X				
28	HOPPSTÄDTEN		X	X		X		X	X		X				X			X		X	X	X	X					X						X				X	?	X		
29	HUNDHEIM	X		X	X	X					X																	X														
30-1	KÄRLICH		X	?		X		X			X											X						X														
30-2	KÄRLICH		X																																							
30-3	KÄRLICH		X	?		?		X								X						X						X				X										
31	MARNA	?	?						X		X																															
32	MARPINGEN		X	X	X	X		X										X				X																	X			
33	MARPINGEN		X																																							
34	MERCEY SUR SAÔNE		X	X				X																					X					X								
35	MEULAN	?	?																																							
36	MORBACH	?	?																																							
37	LA MOTTE		X	X		X			X											X							X		X	X		X										
38	NIERSTEIN	?	?	X																X																		X		X		
39	PERNANT		X						X		X																?	?			X											
40-1	RASCHEID	X		X					X											X	X	X												X								
40-2	RASCHEID	X		X		X		X	X											X	X	X																X		X		
41	REINHEIM		X	X		X		X	X						X	X	X														X	X	X	X	X		X					X
42	REMMESWEILER			X	X	X		X												X		X																X				
43	RHEINHESSEN	?	?																																							
44	RODENBACH		X	X	X	X		X	X										X												X			X	X							
45	SAINT GENEVIÈVE	X		X	X					X																			X		X			X	X							
46	SAVOYEUX		X	X	X																						X				X	X		X								
47	SEPTSAULX		X				X	X													X			X		X		X							X							
48	SIESBACH		X	X		X		X												X	X	X	X																X	X		
49	SITZERATH		X																																							
50	SOMME-BIONNE		X			X	X	X										X	X	X	X	X				X		X						X			X	X	X			
51	SOMME TOURBE G.M.		X			X	X	X										X			X	X		X		X		X						X						X		
52	SOMME TOURBE L.B.		X			X	X		X									X			X	X		X		X		X						X							X	
53-1	SCHWABSBURG	?	?																	X	X																	X	X	X		
53-2	SCHWABSBURG	?	?																																			X			X	
54-1	SCHWARZENBACH	X		X		X		X		X					X														X													
54-2	SCHWARZENBACH	X		X				X												X		X	X											X								
55	THELEY		X	X		X		X														X						X						X	X							
56	THOMM	?	?	X		X			X												X																	X		X		
57	VIX		X	X	X	X		X	X	X				X					X								X		X		X	X		X			X					X
58	WALDALGESHEIM		X	X	X			X			X																															
59	WALLERFANGEN		X	?																												X	X	X		X	X					
60	WALLSCHEID	X		X		X			X						X								X																			
61-1	WEISKIRCHEN	?	?	X	X			X												X	X	X																X	X	X		
61-2	WEISKIRCHEN	?	?	X	X	X		X		X						X				X																						
62	ZERF	?	?			?		X	X																									X	X					X		

Fig. 2. Tabelul general al inventarului mormintelor princiare.

categoric că aici lipsesc mormintele tumulare. Din datele care le avem în momentul de față, aceasta pare să fie situația. Trebuie să ținem seama însă că majoritatea acestora au fost săpate cu ajutorul unor metode astăzi depășite. Pentru existența unor tumuli ar putea să pledeze adîncimea relativ mică a unora din aceste morminte, ca de exemplu mormîntul de la Somme-Bionne (catalog nr. 50), care ar putea fi un indiciu al existenței unui tumul. Pînă la noi și concludente dovezi, aceste elemente nu sînt suficiente pentru susținerea existenței mormintelor tumulare în această zonă. Totuși un semn de mormînt trebuie să fi existat. Lucrul acesta decurge din faptul că majoritatea mormintelor sînt jefuite sau parțial jefuite, ceea ce denotă că jefuitorii trebuie să fi avut în mod necesar un punct de reper pentru realizarea acțiunii lor.

Trecînd la analiza ritului propriu zis, constatăm că din acest punct de vedere în grupul de morminte de care ne ocupăm se pot distinge două categorii de morminte : morminte de incinerație și morminte de înhumație.

Mormintele de incinerație. Din punct de vedere geografic, aceste morminte se concentrează cu precădere în zona Moselei și a Rinului. Izolat apar la est de Mosela. Lipsesc cu desăvîrșire în grupul de morminte din bazinul superior al Marnei. Toate mormintele de incinerație analizate sînt morminte de incinerație în urnă.

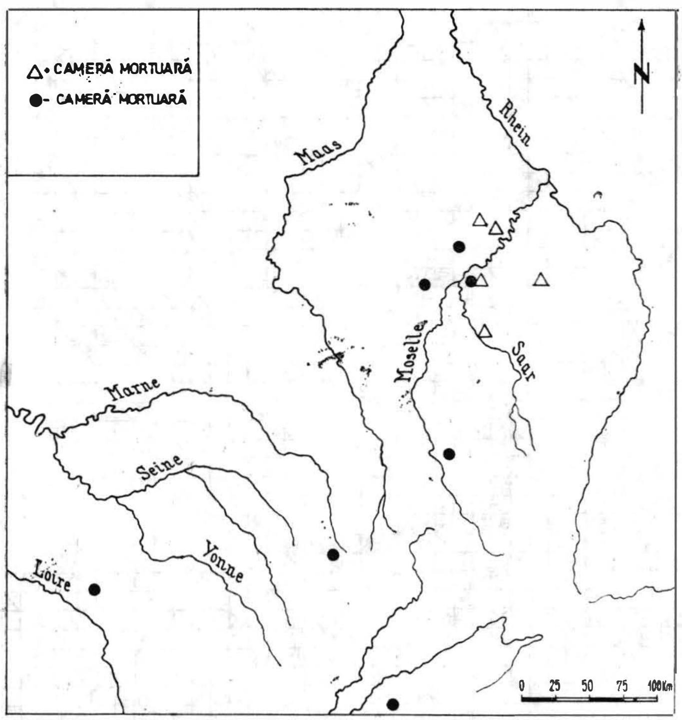

Fig. 3. Răspîndirea geografică a camerelor mortuare.

Un prim tip în cadrul mormintelor de incinerație este definit prin următoarele elemente : existența tumulului și a unei cutii de lemn în care era așezată urna și care este împrejmuită de pietre, ca de exemplu la

Sainte Geneviève des Bois (dép. Loiret) (catalog nr. 45) sau Altrier (Luxemburg) (catalog nr. 1). Mormintele de la Conliège (catalog nr. 14) sau Courcelle en Montagne (catalog nr. 15) posedă manta de piatră, în schimb cutia de lemn nu este menţionată, poate şi din cauza neatenţiei descoperitorilor.

Acest tip nu are o răspîndire limitată geografic. Se poate totuşi constata o frecvenţă mai mare în afara regiunii cuprinsă de Mosela şi de Rin (fig. 3).

Celui de-al doilea tip în cadrul mormintelor de incineraţie i-am atribuit mormintele care sînt definite prin următoarele elemente caracteristice: tumul, incineraţie, cameră mortuară. Mormintele care aparţin acestui tip pot, dar nu este necesar, să aibă o manta de piatră. Ca exemple caracteristice pot fi citate mormintele cu car de la Besseringen (catalog nr. 7) sau Hillesheim (catalog nr. 27), mormîntul 1 de la Rascheid (catalog nr. 40), 13 de la Schwarzenbach (catalog nr. 54). Peste camera mortuară, puţin adîncită în solul antic, a fost construită mantaua de piatră, pentru ca apoi să fie construit tumulul. Urna, de exemplu, la Besseringen o cană cu cioc, se afla pe car, pe care erau aşezate şi celelalte ofrande, cum ar fi un colier de aur la Besseringen sau o brăţară de aur la Hillesheim.

Din punct de vedere geografic aceste morminte se concentrează exclusiv în zona dintre Rin şi Mosela (fig. 3).

Cronologic toate aceste morminte aparţin începutului epocii Latène, ceea ce denotă că deosebirile dintre cele două tipuri au semnificaţie culturală, poate şi etnică, dar nu cronologică.

Mormintele de înhumaţie au, din punct de vedere geografic, o răspîndire uniformă în întregul teritoriu luat în discuţie (fig. 4).

Analiza atentă a elementelor de ritual permite stabilirea a două tipuri.

Tipul 1 din cadrul mormintelor de înhumaţie este definit de următoarele elemente caracteristice: toate aceste morminte sînt morminte tumulare, majoritatea lor posedă o cameră mortuară. Cînd aceasta lipseşte, mortul împreună cu ofrandele este aşezat într-un sicriu de lemn ca de ex. la Thomm (catalog nr. 56) sau Wallerfangen (catalog nr. 59). Un element care apare şi la acest tip este mantaua de piatră, ce poate să lipsească, cum se şi întîmplă de exemplu la cele două morminte menţionate mai sus.

Camera mortuară. Ca şi la mormintele de incineraţie, camera mortuară este puţin adîncită în solul antic. Unele adîncimi sînt sugestive în acest sens : Hundheim (catalog nr. 29) — 0,15 cm de la solul antic, Marpingen „Hinter dem Gehem" (catalog nr. 32) — 1,05 m de la solul actual. Peste această cameră se ridica apoi tumulul. Camerele mortuare posedă de obicei stîlpi de susţinere în colţuri ca de exemplu la Reinheim (catalog nr. 41), Vix (catalog nr. 57), Theley (catalog nr. 55), Hoppstädten (morm. 2) (catalog nr. 28). Uneori se obişnuia şi îmbrăcarea camerei cu stofe, cum este cazul la Hoppstädten, mormîntul 2, Siesbach (catalog nr. 48) şi Vix.

Poziţia scheletului. Scheletul se află de obicei în poziţie întinsă, orientat nord-sud. Există însă şi deosebiri de orientare care din punct de vedere cultural, geografic sau cronologic nu sînt evidente. În cele mai

multe cazuri, mortul era așezat fie pe car fie direct pe fundul gropii. Excepție de la regulă o face mormîntul 3 de la Kärlich (catalog nr. 30) unde scheletul a fost găsit așezat sub car. În mormintele care conțineau un car cu două roți, acesta era depus nedemontat în mormînt. În mormintele care conțineau un car cu patru roți, carul era depus demontat, cutia carului în centrul mormîntului iar roțile pe marginea lui: Vix (catalog nr. 57), La Butte à Sainte Colombe (catalog nr. 11).

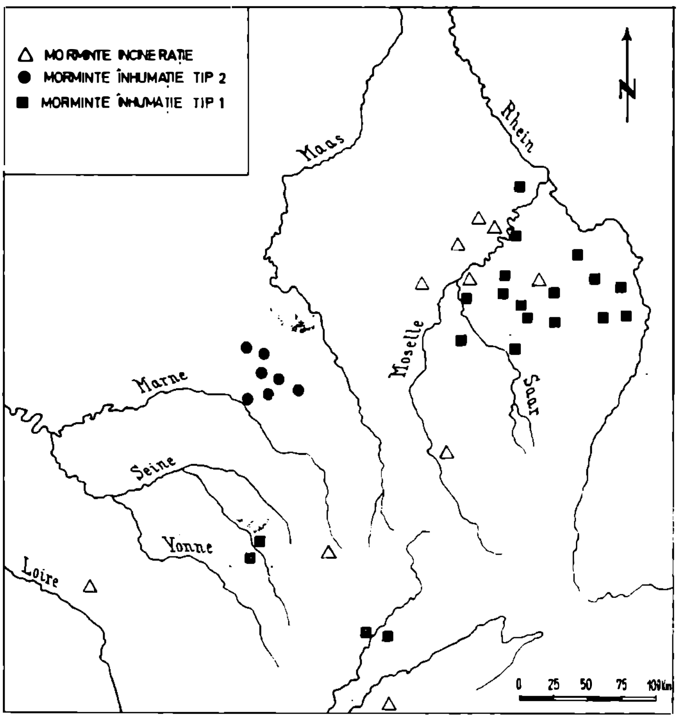

Fig. 4. Răspîndirea geografică a tipurilor de morminte după modul de depunere a corpului în groapa mortuară.

Din punct de vedere geografic, mormintele care aparțin acestui tip se concentrează cu precădere între Rin și Mosela. Ele lipsesc cu desăvîrșire în grupul de morminte din bazinul superior al Senei și al Marnei (fig. 4).

Din punct de vedere cronologic aceste morminte aparțin fie Hallstattului final (Vix — catalog nr. 57, La Butte à Sainte Colombe — catalog nr. 11, La Motte à Apremont — catalog nr. 37, Savoyeux — catalog nr. 46), fie începutului epocii Latène (Waldalgesheim — catalog nr. 58, Reinheim — catalog nr. 41, Dürkheim — catalog nr. 18, Siesbach — catalog nr. 48, Rodenbach — catalog nr. 44 etc.).

Reiese din cele spuse mai sus că acest tip de înmormîntare este documentat pentru prima dată în Hallstattul final, dar el continuă și în decursul epocii următoare. În același timp trebuie subliniată împrejurarea că mormintele de epocă hallstattiană caracterizate prin acest obicei de înmormîntare se situează toate la vest de Mosela. Abia la începutul Latènului

tipul stabilit mai sus este documentat între Mosela și Rin, ceea ce ar denota o deplasare etnică sau cel puțin o influență culturală de la vest spre est.

Tipul 2 din cadrul mormintelor de înhumație este definit mai ales printr-o anumită groapă funerară. Groapa săpată în solul antic este special amenajată pentru depunerea carului. Astfel, pe cele două laturi ale gropii au fost săpate două gropițe pentru roțile carului, pe mijlocul gropii un șănțuleț pentru ruda carului, iar perpendicular pe acesta un alt șănțuleț pentru piesele de harnașament (Somme Bionne — catalog nr. 50, Châlons sur Marne — catalog nr. 15). Uneori șănțulețul pentru rudă sau pentru piesele de harnașament poate să lipsească. Atunci ofrandele sînt depuse pe un fel de treaptă cruțată în pămînt. Un exemplu ilustrativ în acest sens este mormîntul princiar de la Somme-Tourbe-Gorges Meillet (catalog nr. 51). Există, este adevărat că foarte rar, și cazuri cînd lîngă colțul de est al gropii este săpată o altă groapă care adăpostește scheletul calului, de exemplu la Châlons sur Marne (catalog nr. 13). Existența acestui tip special de groapă exclude după părerea noastră prezența unei camere mortuare cum ar fi cea sesizată la tipul analizat mai sus.

De asemenea, lipsesc orice fel de indicații referitoare la prezența unui tumul. Nici adîncimea relativ mică a unora din aceste morminte și nici mormîntul tumular de la Berru, singurul caz dealtfel, nu pot constitui un argument pentru presupunerea tumulilor la aceste morminte. La aceste deosebiri se mai adaugă și lipsa totală a mantalei de piatră.

Mortul era așezat pe spate în poziție întinsă, cu mîinile de-a lungul corpului și era depus pe car împreună cu ofrandele.

Geografic, mormintele se concentrează numai pe cursul superior al Marnei (fig. 4). Cronologic aparțin începutului epocii Latène.

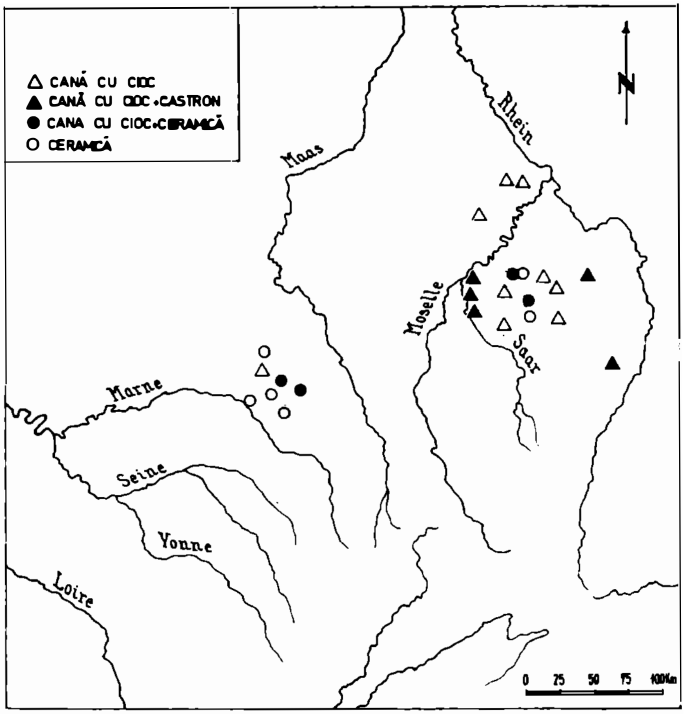
Rezultă din cele afirmate mai sus că la același nivel cronologic există din punct de vedere al obiceiurilor de înmormîntare deosebiri substanțiale între cele două regiuni geografice : zona Marnei și zona dintre Mosela și Rin, deosebiri exprimate prin aceste două tipuri. O sintetizare a rezultatelor de mai sus este oglindită în tabelul de la fig. 5, care cuprinde, grupate pe tipuri, cu elementele lor caracteristice, toate mormintele analizate.

	tumul	incinerație	cutie lemn	manta piatră	cameră mortuară	inhumație	sicriu lemn	groapă amenajată pentru car
40 - 1	●	●						
16	●	●						
22	●	●	●					
1	●	●	●					
45	●	●	●	●				
14	●	●		●				
15	●	●		●				
27	●	●		●	●			
40 - 2	●	●			●			
54 - 1	●	●			●			
60	●	●			●			
7	●	●			●			
58	●			●	●	●		
2	●			●	●	●		
46	●			●	●	●		
44	●			●	●	●		
42	●			●	●	●		
18	●			●	●	●		
29	●			●	●	●		
57	●			●	●	●		
32	●			●	●	●		
11	●				●	●		
30 - 3	●				●	●		
30 - 1	●				●	●		
41	●				●	●		
48	●				●	●		
23	●				●	●		
37	●				●	●		
26	●				●	●		
55	●				●	●		
28 - 1	●				●	●		
28 - 2	●				●	●		
56	●					●	●	
59	●					●	●	
6	●					●		●
50						●		●
13						●		●
4						●		●
51						●		●
52						●		●
47						●		●

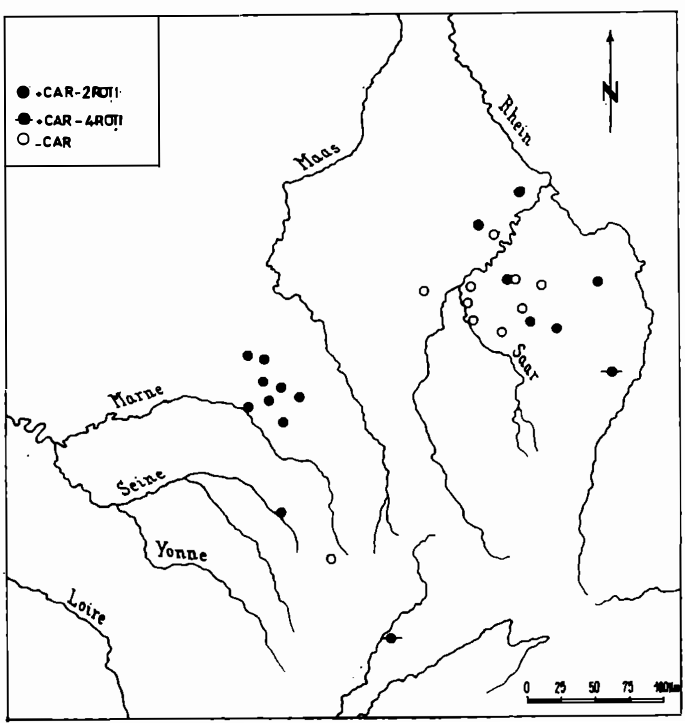
Fig. 5. Tabelul combinatoriu al tipurilor de morminte după modul de depunere a mortului în groapa mortuară.

B. Tipuri și obiceiuri legate de depunerea ofrandelor.

Analiza acestor obiceiuri trebuie în mod necesar să se bazeze pe tratarea

1

2

Fig. 6.1 Răspîndirea geografică a unor recipiente de metal sau ceramică; 2 Răspîndirea geografică a mormintelor cu car.

separată a mormintelor de bărbaţi şi a mormintelor de femei. Identificarea celor două categorii de morminte s-a bazat, pe lîngă criterii antropologice, menţionate în unele cazuri (Vix — catalog nr. 57, Reinheim — catalog nr. 41), pe prezenţa în morminte a unor piese specifice femeii (obiecte de toaletă) sau bărbatului (arme). Înainte de a stabili tipurile sau subtipurile care decurg din analiza obiceiurilor legate de depunerea ofrandelor în morminte, se cuvine a face o scurtă prezentare a principalelor elemente care pot defini aceste tipuri. O primă categorie este alcătuită de vasele de bronz. În cadrul acestei categorii distingem mai multe tipuri:

Un vas foarte des întîlnit este cana de bronz cu cioc. Acest obiect apare atît în mormintele de bărbaţi cît şi în cele de femei. Din punct de vedere geografic, tipul este prezent în zona dintre Mosela şi Rin, cît şi în regiunea Marnei (fig. 6/1). Asemănătoare cu cănile cu cioc sînt cănile cu cioc tubular, ca cele descoperite la Reinheim (catalog. nr. 41) sau Waldalgesheim (catalog. nr. 58). Uneori cana cu cioc era învăluită într-o pînză (Hoppstädten, mormîntul 1, catalog nr. 28), alteori era ornamentată cu o bandă de aur (Somme-Bionne — catalog nr. 50).

Foarte frecvent apare în morminte ligheanul de bronz, fie cu torţi (Thomm — catalog nr. 56), fie fără (Armsheim — catalog nr. 2). Deseori sînt depuse două lighene (Hatten — catalog nr. 25, Pernant — catalog nr. 39, Armsheim) sau chiar trei (Rodenbach — catalog nr. 44). În mormintele de pe cursul superior al Senei şi Marnei acest obiect de ofrandă nu apare.

Farfuriile de bronz (Reinheim — catalog nr. 41), fructierele (Hatten — catalog nr. 25) sau strecurătorile (Hoppstädten, mormîntul 2 — catalog nr. 28) fac şi ele parte din categoria acestor obiecte.

Uneori se întîlnesc cratere, amfore de bronz (Vix — catalog nr. 57, Schwarzenbach — catalog nr. 54) sau *stamnoi* (Weisskirchen — catalog nr. 61, Dürkheim — catalog nr. 18, Courcelle en Montagne — catalog nr. 15, Altrier — catalog nr. 1).

Nu este rar cazul cînd apar şi căldări de bronz sau situle (Waldalgesheim — catalog nr. 58, Pernant — catalog nr. 39, Kärlich, mormîntul 1 — catalog nr. 30, Hundheim, mormîntul 1 — catalog nr. 29).

În legătură cu aceste recipiente de bronz trebuie puse şi trepiedele de la Dürkheim (catalog nr. 18) sau la Garenne à Sainte Colombe (catalog nr. 24), folosite la susţinerea lor.

Dintre celelalte recipiente care mai apar în morminte menţionăm: vase de argint (Vix — catalog nr. 57), cornuri pentru băut, cum o demonstrează aplicele de la Weisskirchen (catalog nr. 61) sau Reinheim (catalog nr. 41). În două cazuri sînt documentate şi cutiuţe sau obiecte de toaletă (Reinheim — catalog nr. 41, Hillesheim — catalog nr. 27).

Numai în mormintele de femei sînt atestate oglinzile de metal (Dürkheim — catalog nr. 18, Reinheim — catalog nr. 41).

O altă categorie a obiectelor de ofrandă este alcătuită din vasele din lut. Spre deosebire de ceramica grecească, ce apare atît în mormintele de bărbaţi, cît şi în cele de femei, ceramica indigenă este prezentă, cu o singură excepţie (La Butte à Sainte Colombe — catalog nr. 11), numai în mormintele de bărbaţi.

Tot limitate numai la mormintele de bărbaţi sînt armele: săbii, vîrfuri de lance, cuţite de lovit şi, după cît se pare, oasele de animale.

considerăm nesemnificativ pentru definirea unui tip, deoarece, cum bine se ştie, tipul este definit numai de elemente a căror frecvenţă este suficientă pentru a oferi o relaţie combinatorie sau, altfel exprimat, o imagine combinatorie caracteristică.

Mormintele de femei. Elementele caracteristice folosite de noi pentru definirea tipurilor de obiceiuri legate de depunerea ofrandelor sînt : carele cu două sau patru roţi, trepiedele, castroanele, amforele sau craterele de bronz [5], oglinzile.

Încercarea de a stabili pe baza acestor elemente tipuri de combinaţii caracteristice nu dă, în acest caz, un rezultat pozitiv. După cum reiese din tabelul de la fig. 7/1 în mormintele de femei, spre deosebire de cele de bărbaţi, nu se pot stabili tipuri de obiceiuri distincte. Aceasta înseamnă că din acest punct de vedere, mormintele princiare feminine sînt insensibile atît cronologic cît şi geografic. Din această cauză există paralele între mormîntul hallstattian final de la Vix şi cel de la începutul epocii Latène, de la Reinheim, fapt ilustrat de vasele depuse pe o latură a camerei mortuare sau combinaţia dintre căni şi vase de bronz.

Există însă şi deosebiri, de exemplu : mormîntul de la Vix este un mormînt cu car, cel de la Reinheim nu are car. Carul cu patru roţi este un element caracteristic al mormintelor hallstattiene tîrzii, pe cînd carul cu două roţi apare numai în mormintele de la începutul Latène-ului. Obiceiul de a depune carul în mormînt este documentat însă în ambele perioade.

Mormintele de bărbaţi. Elementele caracteristice folosite pentru stabilirea tipurilor de obiceiuri legate de depunerea ofrandelor sînt : carul, castronul de bronz, cana cu cioc, lancea, sabia, stamnoi, vîrfurile mici de lance, cuţitul de lovit, ceramica indigenă, piesele de harnaşament, coiful de metal.

Aceste elemente prezintă o anumită relaţie combinatorie ilustrată grafic prin tabelul de la fig. 7/2. Pe baza acestor relaţii (combinatorice) se pot stabili mai multe tipuri de obiceiuri.

Tipul 1 este caracterizat de combinaţia dintre carul cu patru roţi şi ligheanul de bronz. În asocierile acestui tip apare şi cana cu cioc sau vîrful de lance, elemente ce vor apare într-o frecvenţă impresionantă la celelalte tipuri.

În zona cercetată, tipul este documentat numai în două morminte : La Motte à Apremont (catalog nr. 37) şi Hatten (catalog nr. 25). Ambele morminte aparţin Hallstattului final, ceea ce ne face să-l considerăm un tip de obicei determinat cronologic. Această combinaţie (car cu patru roţi — castron de bronz), considerată de noi caracteristică, nu se mai întîlneşte la celelalte morminte (fig. 7/3).

Tipul 2 este documentat într-un număr relativ mare de morminte şi anume în mormintele cu următoarele combinaţii caracteristice : lighean de bronz, cană cu cioc (elemente ce apăruseră şi la primul tip), cărora li se adaugă acum sabia, stamnoi, vîrfurile mici de lance. În combinaţia acestui tip mai pot să apară şi cuţite de lovit sau ceramica indigenă. Caracteristica principală a acestor morminte este lipsa carului. Cu o singură excepţie

---

[5] În tabelul de la fig. 5 aceste recipiente au fost înglobate în aceeaşi categorie : amfore de bronz.

(Courcelle en Montagne — catalog nr. 15) mormintele ce aparţin acestui tip se grupează toate în zona Moselei şi Rinului (fig. 8). Cronologic, ele aparţin Latène-ului de început. Deosebirea dintre primul tip şi acest al doilea tip este cronologică. Principala deosebire dintre cele două tipuri constă, aşa cum reiese dealtfel din tabelul de la fig. 7/2, în lipsa carului şi apariţia elementelor noi amintite mai sus.

Tipul 3 de obiceiuri legat de depunerea ofrandelor în morminte este reprezentat de mormintele al căror inventar caracteristic este alcătuit din castron de bronz, cană cu cioc, lance şi car cu două roţi, prezent în toată aria cercetată (fig. 6/2). În tabloul combinativ al acestui tip mai apar, este adevărat într-o frecvenţă mult mai mică, săbiile (de două ori), cuţitul de lovit (o dată), ceramica indigenă (de două ori), situla (de două ori). Din punct de vedere geografic, mormintele caracterizate prin acest tip de obicei se grupează cu precădere între Rin şi Mosela (fig. 8).

Deosebirea dintre tipul 2 şi tipul 3 o considerăm evidentă. Pe lîngă elementele asemănătoare (combinaţia cană cu cioc-castron de bronz sau vîrfurile mari de lance) există deosebiri, dintre care cele mai concludente ni se par : prezenţa carului şi absenţa vîrfurilor de lance mică şi a stamnoilor. De asemenea acest tip cunoaşte într-o frecvenţă mult mai mică sabia.

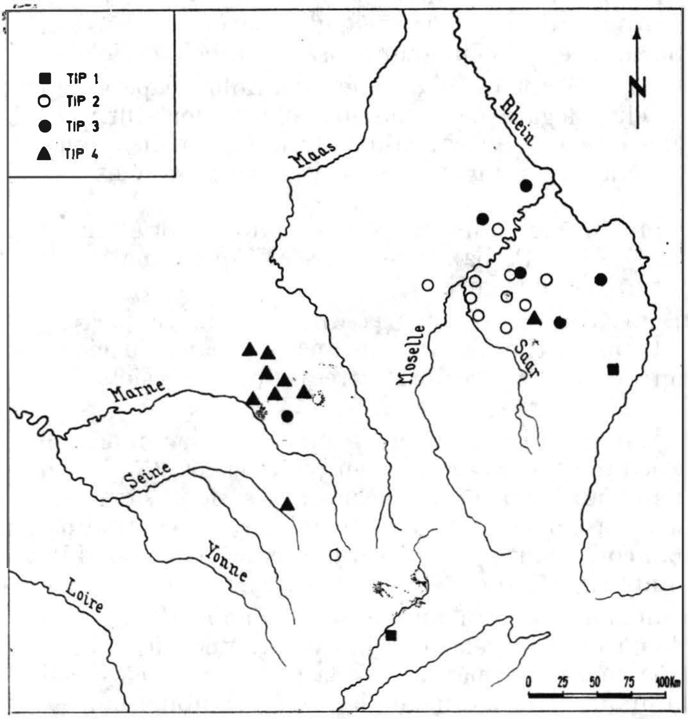

Fig. 8. Răspîndirea geografică a tipurilor de obiceiuri legate de depunerea ofrandelor în mormintele de bărbaţi.

Geografic, ambele tipuri se grupează în regiunea dintre Rin şi Mosela, tipul 2 mai ales în partea de sud-vest, tipul 3 în partea de nord-est. Existenţa celor două tipuri în aceeaşi regiune şi la acelaşi nivel cronologic (Latène timpuriu) ne duce cu gîndul la influenţe culturale deosebite ale căror origini nu intră în preocupările noastre imediate.

Tipul 4 este atestat în mormintele ale căror obiecte de ofrandă au următoarele asocieri : carul cu două roţi, ceramica indigenă, cuţitul de lovit, sabia, lancea, cana cu cioc. Pe lîngă aceste elemente care apar şi în celelalte grupuri de asocieri, dintre care unele într-o frecvenţă mult mai mare, cum ar fi ceramica-indigenă, cuţitul de lovit sau chiar săbiile, în acest nou grup apar elemente noi care ne îndreptăţesc că considerăm tipul 4 ca un tip aparte.

Dintre aceste elemente se cuvine a fi menţionate piesele de harnaşament (zăbale, falere) şi coifurile de metal. Un alt element diferit faţă de celălalt tip constă şi în lipsa ligheanului de bronz. Toate mormintele caracterizate prin subtipul 4 aparţin Latènului timpuriu. În acelaşi timp trebuie subliniată aria lor de răspîndire deosebit de strînsă. Cu o singură excepţie (Freisen — catalog nr. 23), răspîndirea se limitează la cursul superior al Marnei (fig. 8).

Se repetă deci împrejurarea constatată la analiza obiceiurilor de înmormîntare. Şi acum, ca şi atunci, se constată la acelaşi nivel cronologic o deosebire destul de netă între mormintele de pe cursul superior al Marnei şi cele din zona cuprinsă de Rin şi Mosela. O sintetizare a rezultatelor analizei obiceiurilor legate de depunerea ofrandelor în morminte este ilustrată de tabelul de la fig. 7/2 în care sînt prezentate tipurile stabilite cu elementele lor caracteristice.

Nu am folosit în analiza întreprinsă poziţia sau numărul obiectelor depuse ca ofrandă. Nu există, din acest punct de vedere o regulă care ne-ar putea ajuta într-un fel sau altul la definirea mai strînsă a acestor tipuri.

C. ***Reguli de port.*** Vom încerca în această ultimă parte a analizei noastre să vedem în ce măsură elementele care definesc regulile de port pot ajuta la stabilirea unei tipologii. Înainte de aceasta se cuvine să facem o scurtă prezentare a elementelor de port luate în considerare.

Podoabe ale capului. Un element foarte important al podoabei capului este reprezentat de diademele de aur. Fiind răspîndite mai ales în sudul zonei cercetate (fig. 9/1) diademele reprezintă şi un reper cronologic, datorită prezenţei lor exclusiv în mormintele hallstattiene tîrzii.

În unele cazuri o bandă de aur completează podoaba capului (Ensisheim — catalog nr. 20). Dintre podoabele capului fac parte şi cerceii de aur, care, documentaţi de două ori, apar numai în morminte hallstattiene tîrzii (La Motte d'Apremont — catalog nr. 37, La Butte à Sainte Colombe — catalog nr. 11).

Obiectele menţionate mai sus apar atît în mormintele de bărbaţi cît şi în cele de femei. Ele lipsesc în mormintele dintre Rin şi Mosela sau în cele de pe cursul superior al Marnei.

Podoabe ale gîtului sînt reprezentate de colierele de bronz sau de aur a căror răspîndire cuprinde toată zona cercetată. Apar atît în mormintele de bărbaţi cît şi în cele de femei.

O situaţie asemănătoare prezintă perlele de chihlimbar. Le întîlnim atît la Vix (catalog nr. 57) (Hallstatt final) cît şi la Reinheim (catalog nr. 47) (Latène timpuriu) dar şi la Conliège (catalog nr. 14) (Hallstatt final) sau la Kärlich — mormîntul 3 (catalog nr. 307) (Latène timpuriu), ceea ce oferă un indiciu asupra duratei lor de folosire atît în mormintele de bărbaţi cît şi în cele de femei.

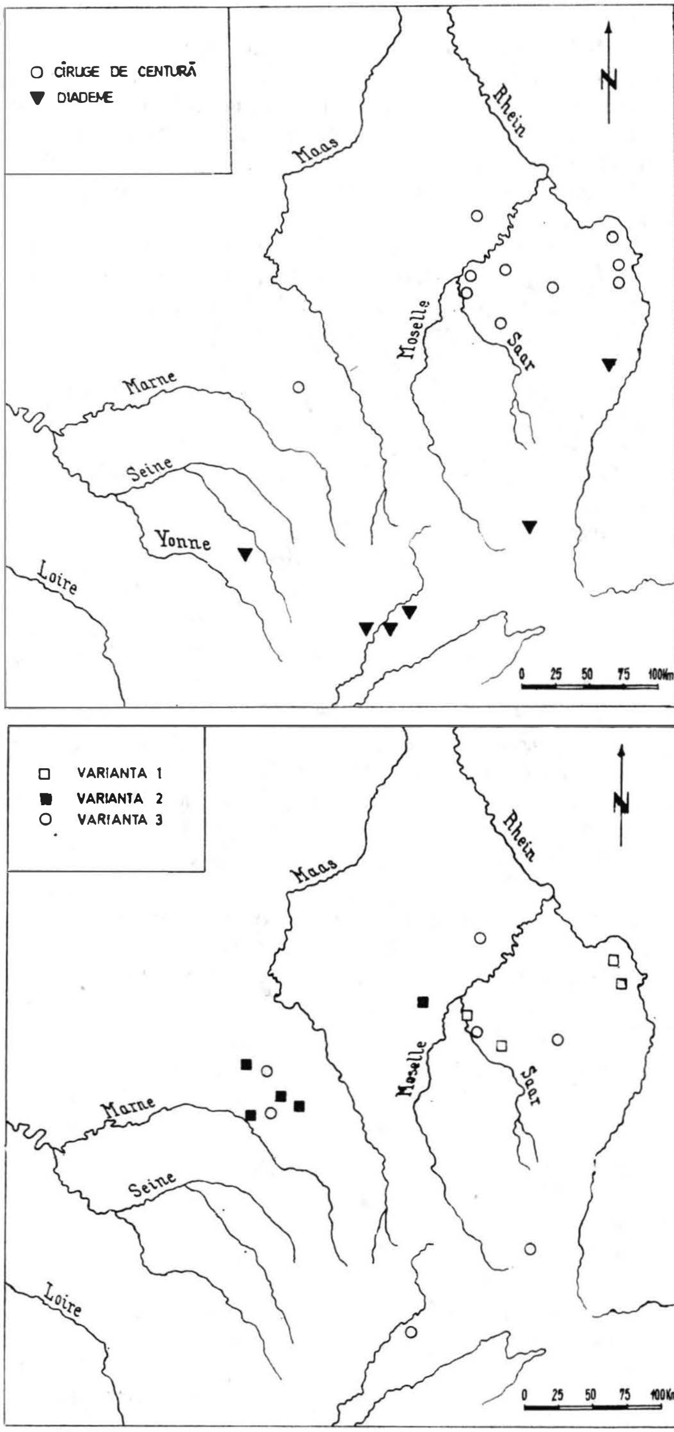

Fig. 9. Răspîndirea diademelor și cîrligelor de centură ; 2 Răspîndirea variantelor regulilor de port din mormintele de bărbați.

Mărgelele de sticlă sînt documentate numai în mormintele de femei, atît în cele hallstattiene tîrzii cît şi în cele Latène timpurii (Savoyeux — catalog nr. 46, Reinheim — catalog nr. 41, Wallerfangen — catalog nr. 59).

Tot podoabelor gîtului le aparţine şi pandantivul antropomorf documentat numai o singură dată la Reinheim (catalog nr. 41) sau pandantivul în formă de cub de la Wallerfangen (catalog nr. 59).

Podoabe ale braţelor. Elementul cel mai important al acestor podoabe este reprezentat de brăţări care, răspîndite în toată zona de lucru, apar atît în mormintele de bărbaţi cît şi în cele de femei. De obicei sînt lucrate din aur sau bronz şi numai într-un singur caz din fier (Beine — catalog nr. 41). Sînt purtate fie cîte una, fie perechi (Herrensheim-Worms — catalog nr. 26, Vix — catalog nr. 57). De două ori apar împreună cu brăţări de ardezie (Reinheim — catalog nr. 41, Vix — catalog nr. 57). O dată sînt documentate şi brăţări de sticlă (Reinheim).

Inelele apar atît în mormintele de bărbaţi, cît şi în cele de femei. Sînt confecţionate din aur sau bronz şi erau purtate cîte unul, cîte două sau chiar mai multe la aceeaşi mînă (Sainte Geneviève des Bois — catalog nr. 45). Combinaţia inel de aur şi inel de bronz este documentată o singură dată (Reinheim — catalog nr. 41).

Podoabe ale picioarelor sînt documentate de două ori prin verigile de bronz de la Wallerfangen (catalog nr. 59) şi Herrensheim-Worms (catalog nr. 26).

Piese de centură. Indicii ne sînt oferite de brîul lucrat din inele de bronz de la Somme Bionne (catalog nr. 50), de inelele (***Hüftringe***) de la Vix (catalog nr. 57), Wallerfangen (catalog nr. 59), Herrensheim-Worms (catalog nr. 26), de aşa numitele „*Stangengliederketten*" de la Reinheim (catalog nr. 41) şi Herrensheim-Worms (catalog nr. 26), toate provenite din morminte de femei.

Elementul cel mai important al pieselor de centură este reprezentat de cîrligele de centură, care apar atît în mormintele de bărbaţi cît şi în cele de femei. În ceea ce priveşte răspîndirea lor trebuie subliniat faptul că, cu o singură excepţie (Somme-Bionne — catalog nr. 50), ele apar numai în zona dintre Rin şi Mosela, constituind astfel un element caracteristic al acestui spaţiu geografic (fig. 9/1).

Din cînd în cînd se mai întîlnesc şi plăci de centură cum sînt cele de la Hoppstädten — mormîntul 2 (catalog nr. 28), Marpingen „Hinter dem Gehem" (catalog nr. 32) sau Weisskirchen — mormîntul 1 (catalog nr. 61).

Portul fibulelor. Obiceiul de a purta o singură fibulă este documentat în toată zona cercetată. Cu o singură excepţie (Herrensheim-Worms — catalog nr. 26), obiceiul este documentat numai în mormintele de bărbaţi, fiind probabil o caracteristică a acestui port.

Obiceiul de a purta două fibule este documentat mai ales în mormintele de bărbaţi ; limitat la portul feminin este obiceiul de a purta mai mult decît două fibule (Vix — 8 piese — catalog nr. 57, La Garenne à Sainte Colombe — 3 piese — catalog nr. 24, Reinheim — 3 piese — catalog nr. 41).

Mormintele de femei. Încercarea de a stabili, pe baza combinaţiei elementelor prezente în mormintele de femei, o anumită regulă de port, determinată cronologic sau geografic, are, aşa cum reiese din tabelul de la

fig. 10/2 un rezultat negativ. Aceasta înseamnă că elementele de port din mormintele de femei care ne stau la dispoziție nu sînt sensibile nici din punct de vedere cronologic și nici din punct de vedere geografic, cu excepția, se pare, a diademelor ce apar numai în mormintele hallstattiene tîrzii.

	1 fibulă	cîrlig de centură	brățară	inel	diademă	colan	2 fibule
56	●	●					
53-2	●	●					
38	●	●					
61-1	●	●					
50		●	●				
6	●		●				
1	●		●				
51	●		●				
13	●		●				
27		●	●	●			
55			●	●			
62	●		●	●			
34			●		●		
20	●		●		●	●	
4			●			●	●
52			●				●

1

	brățară	colan	mărgele chihlimb.	diademă	mărgele sticlă	m.m. fibule	inel brîu	inel picior	lanț	inel deget
18	●	●	●							
46	●	●	●	●	●					
57	●	●	●	●		●	●			
59	●		●		●		●	●		
41	●	●	●		●	●			●	●
26	●						●	●	●	●
44	●	●	●							●
45	●	●								●

2

Fig. 10. Tabele combinatorii ale regulilor de port în morminte: 1 Morminte de bărbați; 2 Morminte de femei.

Mormintele de bărbați. Și la această categorie de morminte este dificil a stabili anumite reguli specifice de port. Așa cum reiese din tabelul de la fig. 10/2, elementele caracteristice de port din aceste morminte sînt destul de puține la număr, pentru a ne permite alcătuirea unor reguli de port. Totuși, cu oarecare îngăduință, se pot stabili trei variante de reguli de port dintre care primele două au o răspîndire geografică limitată.

Atribuim *primei variante* mormintele care sînt caracterizate prin combinația o singură fibulă — cîrlig de centură. Mormintele aparținînd acestui tip se grupează toate în zona dintre Rin și Mosela (fig. 9/2) și aparțin toate Laténului timpuriu.

Mormintele care aparțin celei de-a *doua variante* sînt caracterizate prin combinația o singură fibulă-brățări. Cu o singură excepție (Altrier), toate mormintele de acest gen se grupează pe cursul superior al Marnei (fig. 9/2) și aparțin tot Latène-ului timpuriu. Putem astfel stabili, la același nivel cronologic, deosebiri între cele două zone geografice în ceea ce privește regulile de port.

A treia variantă este mai puțin uniformă, atît din punct de vedere geografic, cît și cultural. Pe lîngă elemente caracteristice primului tip (cîrlig de centură) apar și elemente caracteristice celui de-al doilea tip (brățări) ca și alte elemente (coliere, două fibule, inele etc.). Aceste morminte care sînt răspîndite în toată zona cercetată aparțin fie Hallstattului final (Mercey sur Saône catalog nr. 34), fie Latène-ului timpuriu (Hillesheim, Theley, Somme Tourbe — Le Bouvandeau).

★

Recapitulînd rezultatele investigației noastre, trebuie să arătăm că analiza tipologică a obiceiurilor surprinse în mormintele princiare din

zona de lucru dă din punct de vedere cronologic puţine soluţii noi. Cu excepţia tipurilor de obiceiuri legate de depunerea ofrandelor în morminte unde s-a putut face o demarcaţie cronologică (între tipul 1 — Hallstatt final şi tipurile 2—4 — Latène timpuriu), celelalte obiceiuri nu sînt sensibile din punct de vedere cronologic. Aceasta înseamnă că au o durată în timp mai mare, sînt cu alte cuvinte mai conservatoare decît schimbările tipologice ale obiectelor de inventar, pe a căror evoluţie şi asocieri se bazează de fapt tot sistemul de cronologie relativă.

Rezultatul cel mai important al analizei făcute constă însă în cristalizarea unor tipuri de obiceiuri specifice. S-au putut astfel defini atît tipuri de obiceiuri caracteristice de înmormîntare cît şi tipuri caracteristice de obiceiuri legate de depunerea ofrandelor în morminte (fig. 5 şi fig. 7).

Concluzii interesante decurg şi din analiza dinamicii evoluţiei acestor obiceiuri în mormintele de femei şi, prin comparaţie, în cele de bărbaţi. Concluzia la care se ajunge, surprinzătoare pentru mentalitatea noastră, arată însă că atît în ceea ce priveşte obiceiurile legate de depunerea ofrandelor în morminte, cît şi din punctul de vedere al unor elemente ale regulilor de port, mormintele princiare de bărbaţi oglindesc o mai mare diversitate cu o explicaţie regională în cele mai multe cazuri.

Astfel, deosebirilor de rit li se adaugă deosebiri de ritual care separă destul de net cele două zone geografice principale ale regiunii noastre de investigaţie : zona dintre Rin şi Mosela şi zona de pe cursul superior al Senei şi Marnei.

Aceste deosebiri puternice definesc, chiar dacă fenomenul este sesizabil mai mult în mormintele de bărbaţi, purtători etnici diferiţi, a căror identificare istorică depăşeşte cadrul preocupărilor noastre imediate.

Această reliefare pregnantă a obiceiurilor caracteristice, această tipologie de obiceiuri şi determinare a zonelor în care se manifestă ne permit o cunoaştere mai profundă a fenomenelor cultural-istorice şi etnice de la sfîrşitul Hallstattului şi începutul Latène-ului în vestul R. F. Germania şi în estul Franţei.

CATALOGUL ALFABETIC AL MORMINTELOR ANALIZATE

1. *Altrier*, Luxemburg : mormînt de incineraţie.
   G. Thill, Hémecht, Zeitschrift für Luxemburger Geschichte, 24, 1972, 4, p. 487 şi urm.

2. *Armsheim*, Rheinhessen : mormînt de înhumaţie.
   G. Behrens, *Bodenurkunden aus Rheinhessen*, Bilderheft zur Vor- und Frühgeschichte Rheinhessens, 1 (Die Vorrömische Zeit), Mainz, 1927, p. 48 : 170.

3. *Basse Yutz*, dép. Moselle : probabil dintr-un mormînt (descoperire întîmplătoare).
   R. A. Smith, *Celtics bronzes from Lorrain*, Archaeologia, 79, 1929, p. 1 şi urm.

4. *Beine*, Montéqueux, dép. Marne : mormînt înhumaţie dublu.
   Ch. Coyon, Bulletin de la Société archéologique champenoise, 1924, p. 31 şi urm.

5. *Berschweiler* sau Niederhosenbach, Kr. Birkenfeld : probabil din mormînt.
   A. Hafner, *Die westliche Hunsrück-Eifel-Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Späthallstatt- und Frühlatènezeit*, Saarbrücken, 1967 (teză de doctorat nepublicată). Baldes, *Hügelgräber im Fürstentum Birkenfeld*, Birkenfeld 1905, p. 5/23.

6. *Berru*, dép. Marne: mormînt de înhumaţie.
E. de Barthélémy, Mémoires de la Société nationale des antiquitaires de France, 4, 1974, ser. 5 (35), p. 92 şi urm.

7. *Besseringen*, Kr. Merzig-Wadern: mormînt incineraţie.
Hafner, *op. cit.*, p. 2 şi urm.

8. *Bussy le Château*, dép. Marne: mormînt înhumaţie.
R. Joffroy, Denise Bretz-Mahler, *Les tombes à char de La Tène dans l'Est de la France*, Gallia, 17, 1959, 1, p. 5 şi urm.

9. *Bourge-Rue de Dun*, dép. Cher: mormînt incineraţie.
U. Schaaff, în *Festschrift Wolfgang Dehn*, Bonn, 1969, p. 201 şi urm.

10. *Bourges „Aux Fond-Gaidons"*, dép. Cher: mormînt incineraţie.
U. Schaaff, *op. cit.*

11. *La Butte*, à Sainte Colombe, canton Châtillon sur Seine, dép. Côte d'Or: mormînt înhumaţie.
R. Joffroy, *Les sépultures à char du premier âge du fer en France*, Paris, 1958, p. 71 şi urm.

12. *Cuperly*, dép. Marne: mormînt înhumaţie.
M. Déchelette, *Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine*, Paris, 1914, apendicele VI, nr. 315.

13. *Châlons sur Marne*, dép. Marne: mormînt înhumaţie.
R. Joffroy, Denise Bretz-Mahler, *op. cit.*, p. 25, fig. 21/3.

14. *Conliège*, arrondissement de Louis de Saumier, dép. Jura: mormînt incineraţie.
J. Déchelette, *op. cit.*, p. 555, P. Millotte, *Annales Universitaires de Besançon*, 59, 1963, p. 284, pl. 59/2—3.

15. *Courcelle en Montagne* (La Motte Saint-Valentin), dép. Haute Marne: mormînt incineraţie.
J. Déchelette, *La collection Millon, Antiquités préhistoriques et gallo-romaines*, Paris, 1913, p. 101 şi urm.

16. *Diarville*, dép. Meurthe et Moselles: mormînt incineraţie.
C. Gyot, Journal de la Soc. d'arch. lorraine 1888, p. 115 şi urm.; Revue celtique, 10, 1889, p. 233 şi urm.

17. *Dörth*, Kreis St. Goar: mormînt, rit necunoscut.
P. Jakobstahl, A. Langsdorf, *Die Bronzeschnabelkannen. Ein Beitrag zur Geschichte des vorrömischen Imports nördlich der Alpen.* Berlin-Wilmersdorf, 1929, p. 22 şi urm.

18. *Dürkheim*, Kr. Dürkheim: mormînt înhumaţie.
L. Lindenschmidt, Die Altertümer unserer heidnischen Vorzeit, 2, 1873, p. 2, pl. 2.

19. *Ecury sur Coole*, dép. Marne: mormînt înhumaţie.
A. Thiérot, Bulletin de la Société archeólogique champenoise, 1931, p. 45 şi urm.

20. *Ensisheim*, Kr. Gebweiler: mormînt incineraţie (?).
A. W. Naue, *Die Denkmäler der vorrömischen Metallzeit in Elsass*, Strassburg, 1905, p. 436 şi urm.

21. *Fellbach*, Kr. Waiblingen: mormînt (?).
U. Schaaff, *op. cit.*, p. 195. W. Dehn, Triererz, 20, 1951, p. 42 şi urm.

22. *Ferschweiler*, Kr. Bittburg: mormînt incineraţie (?).
P. Steiner în *Festschrift Schuhmacher*, Mainz, 1930, p. 166 şi urm.
A. Hafner, *op. cit.*, p. 7 şi urm.

23. *Freisen*, Kr. St. Wedel: mormînt incineraţie.
W. Dehn, Germania, 20, 1936, p. 53. A. Hafner, *op. cit.*, p. 9 şi urm.

24. *La Garenne*, Sainte-Colombe, canton de Châtillon sur Seine, dép. Côte d'Or: mormînt înhumaţie (?).
R. Joffroy, *op. cit.*, p. 57 şi urm.

25. *Hatten*, lîngă Weissenburg (Alsacia): mormînt incineraţie (?), înhumaţie (?).
Otto-Hermann Frey, Germania, 35, 1957, p. 229 şi urm.

26. *Herrensheim-Worms*: mormînt înhumaţie.
U. Schaaff, Archäologisches Korrespondenzblatt, 1 (1971), 2, p. 107 şi urm.

27. *Hillesheim*, Kr. Daun : mormînt incineraţie.
A. Hafner, *op. cit.*, p. 11 şi urm. P. Steiner, Fortschritte und Forschungen, 6, 1930 p. 245 şi urm.

28. *Hoppstädten*, Kr. Birkenfeld : 2 morminte înhumaţie.
A. Hafner, *op. cit.*, p. 16 şi urm. L. Kilian, TriererZ, 24—26, 1956/58, p. 59 şi urm.

29. *Hundheim*, Kr. Bernkastel : mormînt incineraţie.
A. Hafner, *op. cit.*, p. 22 şi urm. W. Kimming, TriererZ, 13, 1938, p. 21 şi urm.

30. *Kärlich*, lîngă Koblenz : 3 morminte înhumaţie.
C. Koenen, Bonner Jahrbücher, 114—115, 1906, p. 330 şi urm. A. Günther, Mannus, 22, 1930, p. 97 şi urm. Idem, Germania, 18, 1934, p. 8 şi urm.

31. *Marne* : condiţii de descoperire necunoscute.
U. Schaaff, *op. cit.*, p. 201.

32. *Marpingen*-,,Hinter'm Gehem'', Kr. St. Wendel : mormînt înhumaţie.
R. Schindler, Germania, 39, 1961, p. 469 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p. 26 şi urm.

33. *Marpingen*, ,,Auf'm Gehem'', Kr. St. Wendel : mormînt înhumaţie.
R. Schindler, *op. cit.*, p. 468 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p. 29 şi urm.

34. *Mercey sur Sâone*, dép. Haute Sâone : mormînt înhumaţie.
E. Perron, RA, N.S., 43, 1882, p. 65 şi urm.

35. *Meulan*, dép. Stein-et-Oise : condiţii de descoperire necunoscute.
U. Schaaff, *op. cit.*

36. *Morbach*, Kr. Bernkastel : condiţii de descoperire necunoscute.
E. Krüger, Trierer Jahresbericht, 13, 1921 (1923), p. 23. A. Hafner, *op. cit.*, p. 32.

37. ,,*La Motte*'' Apremont, canton de Gray, dép. Haute-Sâone : mormînt înhumaţie.
R. Joffroy, *op. cit.*, p. 32 şi urm.

38. *Nierstein*, lîngă Rheinland-Pfals, Kr. Oppenhaim : mormînt. L. Lindenschmidt, *op. cit.*, 1, 1872, 4, pl. 3, fig. 1, 2, 4, pl. fig. 1.

39. *Pernant*, dép. Aisne : mormînt de înhumaţie.
R. Joffroy, Gallia, 21, 1963, p. 1 şi urm.

40. *Rascheidt/Geissfeld*, Kr. Trier : 2 morminte incineraţie.
H. Lehner, Jahresbericht der Gesellschaft für nützliche Forschungen, 1882—1893, 1, 1894, p. 27 şi urm. W. Dehn, TriererZ, 20, 1951, p. 1 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p. 32 şi urm.

41. *Reinheim*, Kr. St. Ingbert : mormînt înhumaţie.
J. Kller, *Das keltische Fürstengrab von Rheinheim*, Mainz, 1965.

42. *Remmnesweiler*, Kr. St. Wendel : mormînt înhumaţie.
Bericht für Erforschung und Sammlung von Altertümer in den Kreisen St. Wendel und Ottweiler 1838, Ottweiler, 1838, pl. 2/5, 17. A. Hafner, op. cit., p. 40 şi urm.

43. *Rheinhessen* : descoperiri întîmplătoare din morminte.
L. Lindenschmidt, *op. cit.*, 3, 1881, pl. 2/5, 7. U. Schaaff, *Führer zu vor- und frühgeschichtlichen Denkmälern*, 12, 1969, p. 31 şi urm.

44. *Rodenbach*, Kr. Kaiserslautern : mormînt înhumaţie.
L. Lindenschmidt, *op. cit.*, 3, 1881, 5, pl. 1.

45. *Sainte-Geneviève des Bois*, dép. Loiret ; mormînt incineraţie.
M. Dauvois, RA EstCentre-Est, 11, 1960, p. 183 şi urm.

46. *Savoyeux*, dep. Haute Sâone : mormînt înhumaţie.
R. Joffroy, *Les sépultures à char du premier âge du fer en France*, Paris, 1958, p. 45 şi urm.

47. *Septsaulx*, dép. Marne : mormînt înhumaţie.
Nicaise, *Bulletin de la Société d'anthropologie de Paris*, Paris, 1884, p. 286 şi urm. ; R. Joffroy, Denise Bretz-Mahler, *op. cit.*,

48. *Siesbach*, Kr. Birkenfeld : mormînt înhumaţie.
Baldes, *op. cit.*, pl. 5/20—21. H. Baldes, G. Behrens, *Birkenfeld, Sammlung des Vereins für Altertumskunde im Fürstentum Birkenfeld*, Frankfurt, 1914, pl. 9/5—6. A. Hafter, *op. cit.*, p. 48 şi urm.

49. *Sitzerath*, Kr. Otzenhausen : mormînt înhumaţie.
Informaţie G. Gerlach — Saarbrücken.

50. *Somme-Bionne*, dép. Marne : mormînt înhumaţie.
E. Morel, *Champagne souterraine*, Paris, 1898, p. 23 şi urm. J. Dechelette *Manuel...*, fig. 524/1 ; fig. 385/1 ; fig. 511/1 ; fig. 640/2 ; fig. 506/1—2.

51. *Somme-Tourbe* — Gorges Meillet, dép. Marne : mormînt înhumaţie.
E. Foudrignier, *Double sépulture gauloise à char de la Georges-Meillet, territoire de Somme-Tourbe (Marne)*, Paris, 1878.

52. *Somme-Tourbe* Le Bouvandau, dép. Marne : mormînt înhumaţie.
M. E. Flouest, *Mémoires de la Société des Antiquaires de France*, 46, 1885, p. 99 şi urm.

53. *Schwabsburg*, Kr. Oppenheim : 2 morminte ; condiţii de descoperire neclare.
G. Behrens, *op. cit.*, p. 49 : 171 ; p. 49 : 172.

54. *Schwarzenbach*, Kr. St. Wendel : 2 morminte incineraţie ; al doilea condiţii neclare.
H. Baldes, G. Behrens, *op. cit.*, p. 51 şi urm. BonnerJahrb, 23, 1856, p. 13 şi urm ; p. 194 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p. 43 şi urm.

55. *Theley*, Kr. St. Wendel : mormînt înhumaţie.
A. Hafner, *op. cit.*, p. 49 şi urm.

56. *Thomm*, Kr. Trier ; mormînt incineraţie (?).
W. Dehn, TriererZ, 15, 1940, p. 35 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p. 57 şi urm.

57. *Vix*, canton de Châtillon sur Seine, dép. Côte d'Or : mormînt înhumaţie.
R. Joffroy, *Le trésor de Vix (Côte d'Or)*, Paris, 1954.

58. *Waldalgesheim*, Kr. Kreuznach: mormînt dublu de înhumaţie.
W. Dehn, *Kreuznach, Urgeschichte des Kreises*, I— II, 1941.

59. *Wallerfangen*, Kr. Saarlouis : mormînt înhumaţie.
F. Hettner, Jahresbericht der Gesellschaft für nützliche Forschungen, 1894—1899, Trier, 1899, p. 24 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p. 59 şi urm.

60. *Wallscheid*, Kr. Wittlich : mormînt incineraţie.
F. Hettner, BonnerJahrb, 64, 1878, p. 107 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p. 65 şi urm.

61. *Weisskirchen*, Kr. Merzig-Wadern : 2 morminte înhumaţie (?).
L. Lindenschmidt, *op. cit.*, 1, 1872, 2, pl. 3/1 ; 2, 4, pl. 2/7 ; 2, 2, pl. 1/6 ; 2, 8, pl. 3/1—5 ; 1, 4, pl. 3/3. L. Lohde, BonnerJahrb, 43, 1867, p. 123 şi urm. A. Hafner, *op. cit.*, p.67 şi urm.

62. *Zerf*, Kr. Saarburg : mormînt condiţii de descoperire neclare. A. Hafner, *op. cit.*, p. 74 şi urm.

SITTENTYPEN IN DEN SPÄTHALLSTATTZEITLICHEN UND FRÜHLATÈNEZEITLICHEN FÜRSTENGRÄBERN AUS WESTDEUTSCHLAND UND OSTFRANKREICH

ZUSAMMENFASSUNG

Die Analyse der kennzeichnenden Kombinationsbilder der Bestattungen, der in den Fürstengräbern des Arbeitsgebietes vorkommenden Sittenelemente, führte zur Heraussonderung bestimmter Sittentypen.

Bestattungssitten (Abb. 4—5). Im Rahmen der Brandgräber lassen sich zwei Typen unterscheiden. Der erste Typ ist durch folgende Elemente definiert : Hügelgrab, Holzkiste und Steinsetzung. Dieser Typ ist häufiger im Rhein-Mosel-Raum vertreten.

Der zweite Typ ist seinerseits durch folgende Elemente definiert : Hügel und Grabkammer. Seine Verbreitung beschränkt sich *ausschließlich* auf den Rhein-Mosel-Raum.

Da beide Typen der Hallstattzeit angehören, kann ihre Anwesenheit im Arbeitsgebiet nicht durch chronologische sondern nur durch kulturelle oder ethnische Ursachen begründet werden.

Im Rahmen der *Skelettgräber* lassen sich zwei Typen unterscheiden. Typ 1 ist durch die Kombination Hügel-Steinsetzung-Grabkammer definiert. Sein Verbreitungsgebiet beschränkt sich ausschließlich auf das Rhein-Mosel-Gebiet.

Typ 2 ist durch eine besondere für die Beisetzung des Wagens gebaute Grabkammer gekennzeichnet. Seine Verbreitung beschränkt sich ausschließlich auf das Marne-Gebiet.

Beide Typen gehören der Frühlatènezeit an. Vergleichend mit den Brandgräbern, läß tsich sagen, daß man während der Frühlatènezeit, in der Gruppe der Fürstengräber, auf die Brandbestattung verzichtet hat.

Beigabensitten (Abb. 7/1—2; 8)

a) *Frauengräber*. Die Analyse der Beigabensittenelemente der Frauengräber erwies sich als negativ. Es ließen sich keine typischen Kombinationsbilder heraussondern, was auf eine gewisse Einförmigkeit der Beigabensitte der Frauengräber im Arbeitsgebiet schließen läßt.

b) *Männergräber*. Die Analyse der Beigabensittenelemente der Männergräber führte dagegen zur Aufstellung vier typischer Kombinationsbilder, die, meiner Meinung nach, vier besondere Sittentypen widerspiegeln.

Typ 1 wird durch die Kombination Vierradwagen-Bronzebecken definiert. Nur zweimal im Arbeitsgebiet vertreten, scheint er ein Charakteristikum der Hallstattzeit darzustellen. Die andern drei Typen gehören alle der Frühlatènezeit an.

Typ 2 ist durch die Kombination Bronzebecken-Schnabelkanne Schwert-Stamnoi-kleine Lanzenspitze-Tierknochen-Hiebmesser-Keramik definiert. Mit einer enzigen Ausnahme (Courcelle en Montagne, Katalog Nr. 15), ist er nur im Rhein-Mosel-Raum vertreten.

Typ 3 ist vor allem durch die Kombination Bronzebecken-Schnabelkanne-große Lanzenspitze und als neues, entscheidendes Element Zweiradwagen definiert. Recht selten treten in seinem Kombinationsbild auch die, beim Typ 2 so häufigen, Schwerter und Hiebmesser auf. Auch Typ 3 ist vornehmlich im Rhein-Mosel-Raum vertreten, wobei aber Typ 2 eine mehr süd-westliche, Typ 3 eine mehr nord-östliche Verbreitung aufweist, eine Tatsache die auf verschiedenartige kulturelle Einflüsse beruhen könnte.

Typ 4 ist durch die Kombination Schnabelkanne (auffallend seltener vertreten) — Lanzenspitze-Schwert-Hiebmesser-Keramik-Zweiradwagen-Trensen-Phalären und Helm definiert. Mit einer einzigen Ausnahme (Freisen, Katalog Nr. 23) ist er nur im Marne-Gebiet vertreten.

Trachtsitten (Abb. 9—10). Der Versuch eine Trachtsittentypologie aufzustellen erwies sich als negativ, wobei man zeigen muß, daß während die Frauengräber sich überhaupt nicht gliedern ließen, man bei den Männergräbern drei sogenannte Varianten aufstellen konnte. Da sie aber durch ungenügend Elemente definiert sind, seien sie hier nur kurz erwähnt.

Variante 1 wird durch die Kombination Einfibeltracht-Gürtelhaken, Variante 2 Einfibeltracht-Armring, Variante 3 Einfibeltracht-Arm-

ring, Fingerring-Diadem-Halsring veranschaulicht. Während Variante 3 eine allgemeine Verbreitung im Arbeitsgebiet aufweist, beschränkt sich das Verbreitungsbild der Variante 1 *ausschließlich* auf das Rhein-Mosel-Gebiet und das der Variante 2 *vornehmlich* auf das Marne-Gebiet.

Diese auffälligen Sittenunterschiede zwischen dem Rhein-Mosel und dem Seine-Marne-Raum können, meiner Meinung nach, nur durch eine verschiedenartige ethnische Zugehörigkeit gedeutet werden.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

RELAȚIILE DINTRE SARMAȚI ȘI GETO-DACI PÎNĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI I e.n.

DE

GH. BICHIR

Primul contact dintre sarmaţi şi neamurile traco-getice a avut loc în stepele nord-pontice, aşa cum arată onomastica, toponimia, unele ştiri literare şi date arheologice care îi atestă pe traco-geţi în această regiune destul de timpuriu [1]. Urmele traco-geţilor se întîlnesc atît în zona dintre Prut şi Nistru şi cît şi la est de acest fluviu. Judecînd după materialul onomastic [2], cele mai multe elemente trace de pe ţărmul nordic al Pontului Euxin se află la est de Nipru, în Crimeea de răsărit, adică în centrul vechiului regat al Bosporului, în primul rînd în capitala acestui stat, la Panticapaion (Kerci). Aici elementul tracic a avut de timpuriu şi importantul rol politic de factor conducător al statului prin cunoscuta dinastie a Spartochizilor, care prin fondatorul ei oferă şi cea mai veche atestare de nume trace în Bospor, din secolul al V-lea î.e.n.

În legătură cu prezenţa onomasticii traco-getice în această regiune s-au emis păreri diferite care, aşa cum remarca I. I. Russu, pot fi grupate în jurul a trei ipoteze mai importante [3] : 1) simplu import de nume personale trace de către dinastia bosporană (de neam iranian) a Spartochizilor, după A. Boeckh ; 2) emigrare de traci, în formaţii militare de mercenari, începînd din secolul al V-lea î.e.n. sau prin deplasări paşnice ale populaţiei pe uscat ori pe mare (G. Perrot, Geyer, G. G. Mateescu etc.) ; 3) vechime mai mare, un fel de ,,autohtonie'' a acestor traci, descendenţi ai cimerienilor sau ai altor seminţii de spiţă tracă (E. H. Minns ; M. I. Rostovtzev etc.).

Dintre aceste ipoteze, prima (emisă de A. Boeckh în 1843) a fost de mult abandonată, după ce s-a constatat că nu numai dinastia Spartochizilor, ci şi elemente populare de rînd în regatul bosporan poartă nume de cea mai pregnantă şi autentică factură tracică [4].

Desigur că în stadiul actual al cercetărilor, a emite o nouă ipoteză care să explice prezenţa numelor trace în această regiune nu ar rezolva problema, dar nici admiterea integrală a uneia din ipotezele emise nu este obligatorie.

Important ni se pare faptul că urme arheologice sigure, aparţinînd traco-geţilor, au apărut în unele aşezări din sud-vestul Uniunii Sovietice

---

[1] Cf. Gh. Bichir, Peuce, 2, 1971, p. 138.

[2] E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 38 şi urm. ; M. I. Rostovtzev, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 13, 68, 156, 168, 180 ; idem, CAH, 8, 1930, p. 564—565, 584 ; G. G. Mateescu, ED, 2, 1924, p. 223—238 ; V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, Bucureşti, 1926, p. 243—247 ; I. I. Russu, SCIV, 9, 1958, 2, p. 303—335.

[3] Vezi I. I. Russu, *op. cit.*, p. 305 şi urm.

[4] *Ibidem.*

SCIVA, tomul 27, nr. 2, Bucureşti, aprilie—iunie 1976, p. 203—214

pînă la Nipru [5]. Cum au ajuns aceşti traco-geţi aici nu putem da un răspuns precis. Sigur este însă că aşezările de pe cursul inferior al Niprului, în care apar elemente traco-getice, sînt mai vechi decît epoca lui Burebista, aşa încît ipoteza conform căreia urmele traco-getice din stepele nord-pontice trebuie puse pe seama stăpînirii lui Burebista [6] nu reflectă rezultatele ultimelor cercetări. Amintim că aşezările de la Gavrilovka, Zolotaia Balka, Znamenskoe etc. în care apare ceramică şi alte obiecte de autentică factură getică [7] pot fi datate în secolele III—I î.e.n. sau chiar din secolul al IV-lea î.e.n. Aşa încît se poate spune că populaţia traco-getică dintre Nistru şi Nipru, existentă aici dinaintea lui Burebista, a fost consolidată prin noi elemente în timpul puternicului rege.

În funcţie de materialul arheologic descoperit de cercetătorii sovietici la Gavrilovka, Zolotaia Balka, Znamenskoe, Cozîrka, Olbia etc. [8], trebuie să admitem că atunci cînd sarmaţii au pătruns la vest de Nipru au dat aici nu numai de sciţi, cum se consideră în mod obişnuit, ci şi de unele seminţii traco-getice, sarmaţii asumîndu-şi rolul de factor dominant, atît din punct de vedere politic, cît şi militar.

Venind din regiunile uralo-caspice, sarmaţii au pătruns spre vest în valuri succesive şi în secolele III î.e.n. — I e.n. ei au ocupat în întregime stepele nord-pontice, înlăturînd astfel dominaţia sciţilor din această regiune. Lucrul este confirmat atît de izvoarele scrise antice cît şi de numeroase descoperiri arheologice. Astfel, Strabon, în Geografia sa [9] scrisă în vremea lui Augustus şi Tiberius, dar redînd, după cît se pare, evenimente din jurul anului 100 î.e.n., arată că în nordul Mării Negre, între Istru (Dunăre) şi Boristhenes (Nipru), se afla mai întîi „pustia geţilor" (Bugeacul), apoi tirageţii (geţii de la Tyras-Nistru), iar dincolo de aceştia sarmaţii iazigi şi cei numiţi „regali".

Descoperirile arheologice arată că nu se cunosc morminte sarmatice anterioare secolului I e.n. la vest de Nistru.

În lumina acestor date, ipoteza existenţei unui „imperiu sarmatic" [10] care s-ar fi întins între anii 125—61 î.e.n. din regiunea Donului pînă în nord-vestul Bulgariei, incluzînd zona extracarpatică a României (Moldova, Muntenia, Oltenia şi Dobrogea) şi sud-estul Transilvaniei se dovedeşte a nu fi conformă cu realitatea, căci împotriva ei pledează atît descoperirile arheologice cît şi documentele literare şi epigrafice, corect datate şi interpretate [11].

---

[5] Cf. T. D. Zlatkovskaia, VDI, 52, 1955, 2, p. 89—91; A. V. Burakov, ArhPam, 11, 1962, p. 71, fig. 23 şi pl. IV/4; A. I. Meliukova, MIA, 64, 1958, p. 76—102; idem, MIA, 150, 1969, p. 61—80; N. N. Pogrebova, MIA, 64, 1958, p. 103—247; N. I. Viazmitina, MIA, 150, 1969, p. 119—134.

[6] T. D. Zlatkovskaia, *op. cit.*, p. 89—91.

[7] N. N. Pogrebova, *op. cit.*, p. 130 şi urm.; M. I. Viazmitina, *op. cit.*, p. 119—134; Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Bucureşti, 1973, p. 144.

[8] Cf. *supra* n. 5.

[9] Strabon, VII, 3, 17.

[10] J. Harmatta, *Studies in the History and Language of the Sarmatians*, ActaAntArch, 13, 1970, p. 26—40 (se va cita în continuare *Studies.*)

[11] Vezi Gh. Bichir, *Les Sarmates sur le territoire de la Roumanie*, în *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, I, Belgrad, 1971, p. 275—285 (se va cita în continuare *Les Sarmates*); idem, Pontica, 5, 1972, p. 137—176 şi D. M. Pippidi, StCl, 14, 1972, p. 213—220.

După J. Harmatta presupusul „imperiu sarmatic" era compus dintr-o confederaţie de triburi de sub conducerea sarmaţilor „regali" şi a fost distrus de Burebista. Limitele lui au fost fixate în funcţie de unele piese de argint, considerate sarmatice, cum sînt falerele [12].

Discurile de argint (*phalerae*), decorate cu busturi umane, cu protome de animale sau alte motive (geometrice sau vegetale), descoperite în teritoriul geto-dacic, la Surcea, Herăstrău-Bucureşti şi Galiče (14 exemplare) [13], care au fost puse în legătură cu amintitul „imperiu sarmatic", reflectă doar o influenţă iraniană, transmisă în arta geto-dacică prin intermediul sarmaţilor [14] şi nu atestă prezenţa sarmaţilor în aceste regiuni, aşa cum s-a spus. Dealtfel nu trebuie să uităm că nici în sud-estul Transilvaniei şi nici în nord-vestul Bulgariei nu s-au descoperit nici pentru vremea mai tîrzie urme ale sarmaţilor [15]. De asemenea să nu pierdem din vedere faptul că în nici un mormînt sarmatic din Cîmpia Ungară nu s-au descoperit asemenea piese socotite a fi caracteristice sarmaţilor. Notăm de asemenea că falerele sînt cunoscute pe o arie destul de întinsă, începînd din India pînă în Tracia şi nu lipsesc părerile care susţin că originea lor (prototipul) trebuie căutată în arta grecească [16].

Referindu-ne la falerele din teritoriul geto-dacic trebuie spus că ele au putut fi lucrate în ateliere locale, după modele iraniano-pontice. Dar chiar dacă am admite teza conform căreia falerele de la Surcea, Herăstrău şi Galiče au putut fi lucrate într-un atelier elenistic care a funcţionat într-un oraş nord-pontic (Olbia) [17], trebuie să admitem ca sigură teza conform căreia falerele-fibule de la Coada Malului, Bălăneşti şi cea din Transilvania (fără loc de descoperire), concepute de la început ca fibule, au fost lucrate în ateliere locale [18]. Şi tot meşterii geto-daci au transformat falera din argint aurit de la Herăstrău în fibulă. Nu trebuie să uităm că prelucrarea argintului de către geto-daci în secolele II î.e.n. — I e.n. este un lucru dovedit arheologic [19] şi un astfel de centru a putut exista în sud-estul Transilvaniei, chiar la Surcea, unde s-au descoperit

---

[12] J. Harmatta, *Studies*, p. 37 şi urm.

[13] În legătură cu falerele a se vedea : M. Rostovtzeff, în Recuil-Kondakov, Prague, 1926, p. 239—258 ; N. Fettich, ActaArhHung, 3, 1953, 1—4, 128—149 şi pl. XVI—XX ; J. Harmatta, *op. cit.*, p. 34—39 ; idem, ActaArhHung, 2, 1952, 4, p. 355—358 ; D. Popescu, Dacia, 11—12, 1948, p. 35 şi urm. ; idem, *Studii şi referate*, 1, 1954, p. 89—104 ; idem, InvArch, Roumanie, 5, 1968, R 20 a şi R 22 a.

[14] Cf. Gh. Bichir, Peuce, 2, 1971, p. 138.

[15] Idem, *Les Sarmates*, p. 275—285.

[16] Vezi D. Popescu, *Studii şi referate*, 1, 1954, p. 98.

[17] Teze susţinute de N. Fettich şi J. Harmatta, vezi lucrările citate *supra*, n. 13. Ambii cercetători socotesc falerele ca produse ale unor ateliere olbiene.

[18] Cf. D. Popescu, *op. cit.*, p. 100. Pentru Bălăneşti cf. Eugenia Popescu, RevMuz, 2, 1965, nr. special, p. 428 ; idem, SCŞMI, I, Bucureşti, 1971, p. 300, fig. 1, 2 ; R. Florescu, *L'art des Daces*, Bucureşti, 1968, p. 44—45. Pentru fibula din Transilvania, cf. N. Fettich, *op. cit.*, p. 147, fig. 17.

[19] Cf. D. Popescu în lucrările citate *supra* la nota 13 ; idem, Dacia, N. S., 2, 1958, p. 157—206 ; idem, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, Bucureşti, 1960, p. 447—453 ; O. Floca, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice*, Bucureşti, 1956, p. 7—36 ; C. Preda, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 117—120 ; Z. Székely, SCIV, 16, 1965, 1, p. 51—66 ; R. Florescu, *op. cit.* ; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 177—180 ; D. Berciu, *Contribution à l'étude de l'art Thraco-Gète*, Bucureşti, 1974 ; P. Alexandrescu, Dacia, N. S., 18, 1974, p. 273—281 ; K. Horedt, Dacia, N. S., 17, 1973, p. 127—167, pentru tipologia pieselor de argint dacice.

falerele amintite împreună cu o bară de argint şi şase mici nicovale de fier, a căror fineţe arată că ele au fost folosite la orfevrărie şi nu la confecţionarea unor arme sau unelte [20].

Fettich însă consideră că falerele constituiau în depozitul de la Surcea materia primă a meşterului giuvaergiu şi nu că au fost lucrate pe loc. El consideră că tezaurul de la Surcea a putut fi ascuns în timpul luptelor dintre daci şi romani din vremea lui Traian şi că falerele sînt mai vechi şi au fost aduse aici de sarmaţi. Meşterul le-a achiziţionat şi păstrat cu intenţia de a le transforma. Desigur că ipoteza lui Fettich este emisă în scopul de a-şi susţine teza sa. Fettich face şi observaţia justă că între falere şi tezaurele dacice din Transilvania sînt o serie de trăsături comune atît stilistic cît şi în ceea ce priveşte procedeele tehnice folosite pentru realizarea lor. Dar acest lucru îl face pe reputatul savant să creadă nu că falerele ar fi putut fi lucrate într-un atelier local, după un model străin (iraniano-pontic), ci că şi piesele dacice şi falerele au fost lucrate la Olbia. Deci ele n-au putut fi lucrate în Dacia unde existau bogate zăcăminte de argint şi unde s-au descoperit indicii despre existenţa unor centre de orfevrerie [21], aşa cum este cazul şi la Surcea, unde s-a găsit şi materia primă (bara de argint) şi nu una, ci şase nicovale [22]. Însă dacă cunoscutul savant maghiar admitea ipoteza lucrării obiectelor din tezaurele dacice în mediul dacic (unde exista şi argintul), nu se mai putea vorbi de sarmaţi pe teritoriul României în Transilvania şi Muntenia ca şi în NV Bulgariei într-o vreme aşa de timpurie. Noi nu excludem posibilitatea ca în centrele de orfevrărie dacice să fi lucrat şi meşteri greci veniţi din oraşele nord-pontice sau din alte centre din sud de la care meşterii locali au avut ce învăţa (şi-au perfecţionat meseria) şi că asemenea centre au putut exista şi în oraşele nord-pontice. Dealtfel nu trebuie să uităm că şi alţi reputaţi savanţi au considerat ca sarmatice rythonul de la Poroina (jud. Mehedinţi) [23] şi coiful de aur de la Poiana-Coţofeneşti (jud. Prahova) [24], piese ce pînă la urmă s-a dovedit că au aparţinut unor şefi locali geţi din secolul al IV-lea î.e.n. şi nu sarmaţilor [25], care, la această dată, nu trecuseră la vest de Don. Dealtfel, A. Alföldi specifica faptul că coiful de la Poiana-Coţofeneşti aparţine roxolanilor. Dacă acceptăm această atribuire etnică ar trebui să vorbim de roxolani în Muntenia din secolul al IV-lea î.e.n.

Descoperirile arheologice arată că în epoca de maximă dezvoltare a culturii geto-dace (secolele I î.e.n. — I e.n.), aşezările autohtone mai importante de la est şi sud de Carpaţi (Poiana-Tecuci, Răcătău etc.) au întreţinut relaţii de schimb cu sarmaţii şi centrele meşteşugăreşti (elenistice) de pe ţărmul de nord al Mării Negre [26].

Atragem atenţia de la început că prezenţa unor elemente sarmatice sau greco-pontice vehiculate de sarmaţi în mediu geto-dacic nu trebuie confundată cu prezenţa etnică a unor sarmaţi în Dacia, în epoca de maximă

[20] Vezi N. Fettich, *op. cit.*, p. 128—144, 176—178 şi pl. XVI—XX.

[21] Cf. *supra* n. 19.

[22] Cf. N. Fettich, *op. cit.*, p. 131—132 şi pl. XVI/7—13.

[23] M. I. Rostovtzev, *Iranians and Greeks in South Russia*, p. 232.

[24] A. Alföldi, *Die Roxolanen in der Walachei*, în *Bericht über den VI. Internationalen Kongres für Archäologie*, Berlin, 1940, p. 537, pl. 60 (se va cita mai departe *Die Roxolanen*).

[25] Cf. D. Berciu, *op. cit.*, p. 92, 174—178; P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 281.

[26] Cf. Gh. Bichir, Muzeul naţional, 1, 1974, p. 31.

dezvoltare a culturii şi puterii geto-dacice. Ele sînt rezultatul schimburilor intertribale fireşti, a influenţelor şi conflictelor sau alianţelor dintre cele două seminţii.

Din rîndul materialelor publicate amintim cazanul de bronz din aşezarea de la Piatra Şoimului (Calu), localitate situată la poalele munţilor Tarcău, zonă unde sarmaţii n-au ajuns niciodată.

Cazanul de tip sarmatic de la Piatra Şoimului [27] (fig. 1) a putut ajunge aici, atît pe calea schimbului intertribal, cît şi ca pradă de război luată de către geto-daci în timpul expediţiilor din vremea lui Burebista [28].

Pe teritoriul Moldovei s-a mai descoperit un alt cazan de tip sarmatic la Avrămeni, jud. Botoşani [29], dar acesta se datează probabil ceva mai tîrziu, fapt pentru care nu insistăm asupra lui în lucrarea de faţă [30].

Din vremea care ne interesează amintim, de asemenea, oglinzile discoidale, fără mîner şi tamga, lucrate dintr-un aliaj de metal alb, descoperite la Poiana-Tecuci, Piatra Şoimului (Calu), Tiseşti, Popeşti şi Tinosu [31] şi care îşi găsesc bune analogii în necropolele sarmatice din sudul Uniunii Sovietice, fiind datate în secolele I î.e.n. — I e.n. [32]. Oglinzi de acest tip s-au descoperit şi în morminte sarmatice din România, la Ştefăneşti pe Prut şi Poiana-Tecuci (M. 26), ambele morminte putînd fi datate la începutul secolului al II-lea

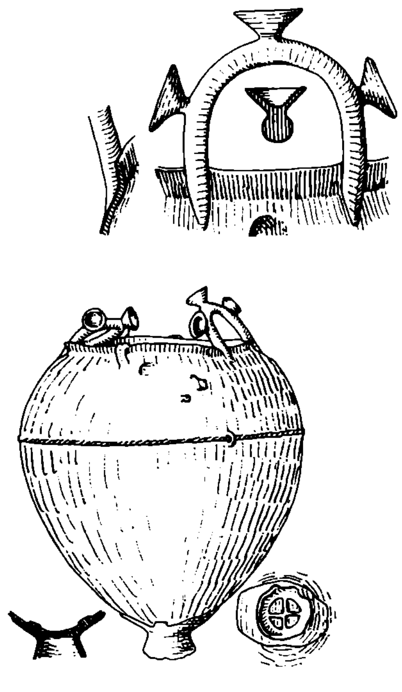

Fig. 1. Piatra Şoimului (Calu). Cazanul de tip sarmatic (după R. Vulpe).

[27] Vezi R. Vulpe, Dacia, 7—8, 1941, p. 50, fig. 42 şi 43. Aşezarea de la Piatra Şoimului (Calu) se datează în secolele II î.e.n. — I. e.n. (cf. Gh. Bichir, StComSibiu, 14, 1970, p. 145 şi n. 18) şi nu în secolele I—III e.n. (R. Vulpe, *op. cit.*, p. 66—67).

[28] Cf. Gh. Bichir, *Les Sarmates*, p. 281 şi 285 cu nota 41 ; I. H. Crişan, *Burebista şi epoca sa*, Bucureşti, 1975, p. 246, optează pentru a doua ipoteză.

[29] A. Niţu, Materiale, 1, 1953, p. 9—11, fig. 4.

[30] Autorul intenţionează să publice o monografie despre sarmaţi, unde va discuta pe larg toate descoperirile de tip sarmatic făcute pe teritoriul României. De notat că A. Niţu se gîndea tot la o datare tîrzie a cazanului, în secolele I— IV e.n. (vezi Materiale, 1, 1953, p. 11).

[31] Gh. Bichir, *Les Sarmates*, p. 280 ; idem, Pontica, 5, 1972, p. 166. Ele nu sînt importuri meridionale aparţinînd lumii romane aşa cum credeau unii cercetători (vezi R. şi E. Vulpe, Dacia, 3—4, 1933, p. 334 ; E. Vulpe, Dacia, 5—6, 1938, p. 163—164. Pentru detalii cu privire la locul descoperirii oglinzilor, vezi R. şi E. Vulpe, *op. cit.*, p. 334, fig. 113/33, 40—44, 46—48 ; E. Vulpe, *op. cit.*, p. 164, fig. 15/11—13 (Poiana-Tecuci). La Poiana s-au găsit în ultimele două straturi de cultură ; idem, Dacia, I, 1924, p. 217, fig. 47/1—2 şi fig. 48/8 (Tinosu) ; R. Vulpe, Dacia, 7—8, 1941, p. 57, fig. 41/14, (Piatra Şoimului-Calu) ; idem, SCIV, 6, 1955, 1—2, p. 247 (Popeşti) ; A. Niţu şi M. Zamoşteanu, Materiale, 6, 1959, p. 378, fig. 4/3 (Tiseşti).

[32] Cf. K. F. Smirnov, MIA, 60, 1959, p. 252, fig. 18/4 ; V. P. Şilov, acelaşi volum, p. 464, 466, fig. 52/10, 13 ; Gh. Bichir, *Les Sarmates*, p. 280.

e.n. [33] sau chiar la sfîrşitul secolului I e.n. [34]. Pixidele de os (Poiana-Tecuci) [35], scarabeul descoperit la Poiana- Tecuci [36] şi fragmentul de alabastron de la Bîtca Doamnei [37] sînt materiale ce au ajuns probabil la geto-daci prin intermediul sarmaţilor. Tot de sarmaţi a putut fi vehiculat şi clopoţelul descoperit la Poiana-Tecuci [38]. E drept că unele dintre piesele de la Poiana-Tecuci ar putea aparţine şi secolelor II-III e.n., nivel de locuire identificat de noi pe baza materialului publicat şi a unor observaţii făcute pe teren [39].

În legătură cu sarmaţii pot fi puse şi o serie de semne întîlnite pe unele fragmente ceramice la Poiana-Tecuci [40], Răcătău [41] şi Dumbrava-Iaşi [42]. La Răcătău s-au găsit asemenea semne şi pe ceramica lucrată cu mîna [43]. De notat că toate aceste semne îşi găsesc bune analogii în mediu sarmatic, uneori ele fiind identice cu tamgalele de pe oglinzi. Notăm că unul din semnele de la Dumbrava-Iaşi îşi găseşte analogie pe oglinda descoperită într-un mormînt sarmatic la Holboca-Iaşi [44]. Putem da analogii şi pentru descoperirile de la Răcătău, dar ele fiind inedite ne oprim aici. În mediul sarmatic asemenea semne se întîlnesc şi pe alte categorii de obiecte [45].

Influenţa sarmatică în cultura materială a geto-dacilor se accentuează odată cu pătrunderea sarmaţilor în teritoriul dacic.

Campaniile lui Burebista în răsărit, soldate şi cu ocuparea Olbiei, au stăvilit pentru un timp expansiunea sarmatică la vest de Nistru.

La aproximativ o jumătate de veac după dispariţia marelui conducător al geto-dacilor, unele grupuri de sarmaţi s-au deplasat spre apus, în teritoriul locuit de geto-daci.

---

[33] Cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 280 şi fig. 1; idem, Pontica, 5, 1972, p. 166, 172 şi pl. VI/9. Pentru condiţiile de găsire, vezi N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *Aşezări din Moldova* ..., Bucureşti, 1970, p. 281, pl. 148/23; E. Vulpe, *op. cit.*, p. 155, 163, fig. 15/14. Mormîntul cu oglindă descoperit la Poiana în cadrul necropolei din epoca bronzului aparţine sarmaţilor.

[34] Datare susţinută de autor în raportul prezentat la colocviul: Istoria şi cultura geto-dacilor (sec. III î.e.n.— I e.n.) de la Dromichaites la Decebal, Bucureşti, 2—4, XII 1975. Pentru detalii cf. *supra* n. 30.

[35] Cf. R. şi E. Vulpe, *op. cit.*, p. 322, fig. 108/18, fig. 129/23—24, 32—33; idem, SCIV, 2, 1951, 1, p. 215, fig. 29/7. Pentru prezenţa lor la sarmaţi, cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 112.

[36] R. Vulpe, *op. cit.*, p. 205, fig. 23/3.

[37] S. Sanie, SCIV, 24, 1973, 3, p. 430, fig. 14/4, unde sînt menţionate şi analogii — la Olbia şi Panticapaion.

[38] R. şi E. Vulpe, *op. cit.*, p. 344, fig. 126/10. A făcut parte din colecţia lui M. Dumitriu.

[39] Cf. Gh. Bichir, StComSibiu, 14, 1970, p. 151, n. 42. Aşezarea getică de la Poiana încetează către sfîrşitul secolului I e.n., ultimele monede sînt bătute în anul 71 e.n. (cf. B. Mitrea, SCIV, 8, 1957, 1—4, p. 165—179). După o scurtă perioadă de întrerupere viaţa se reia în vremea carpilor.

[40] Material inedit; un fragment ilustrat de R. Vulpe, SCIV, 3, 1952, p. 204, fig. 20/2.

[41] Material inedit. V. Căpitanu a avut amabilitatea de a ne trimite o schiţă a lor prin intermediul lui D. V. Rosetti, căruia îi mulţumim şi pe această cale.

[42] Silviu Sanie, Şeiva Sanie, Cercetări istorice, Iaşi, 1973, p. 75, fig. 12/11, 13 şi p. 90.

[43] Informaţii D. V. Rosetti.

[44] Compară semnele reproduse în Cercetări istorice, Iaşi, p. 5, fig. 12/11; SCIV, 3, 1952, 1, p. 107, fig. 13; IstRom, I, p, 677, fig. 169/2.

[45] E. I. Solomonik, *Sarmatskie znaki severnovo Pricernomorria*, Kiev, 1959, p. 18 şi urm.

În timpul exilului său la Tomis (anii 9—17 e.n.), poetul Ovidius îi amintește adesea pe sarmați alături de geți, în ale sale *Tristia* și *Epistulae ex Ponto.* Astfel poetul se plînge că se află într-o regiune înspăimîntătoare *inter Sauromatas ... Getasque* [46] și se întreabă dacă sarmații și geții îi vor citi vreodată poeziile [47]. În alte versuri el spune că a învățat limba geților și a sarmaților : *Nam didici Getice Sarmatice que loqui* [48]. Ovidiu amintește pe sarmați și în jurul Tomisului [49].

Din exemplele citate ca și din alte versuri ale poetului reiese că în acea vreme pătrunseseră în Dobrogea unele grupuri de sarmați care coabitau cu geții pe același teritoriu, deși pînă în prezent nu s-au descoperit morminte sarmatice din această vreme [50].

V. Pârvan spune că, pe vremea lui Ovidiu, Dobrogea a devenit o țară tot atît de mult sarmată, pe cît fusese și era getică[51]. Că lucrurile nu sînt așa ne spune însă Ovidiu însuși, lăsîndu-ne să înțelegem că nu erau sarmați atît de mulți în Dobrogea cînd vorbește despre incursiunile prădalnice ale sarmaților care locuiau dincolo de Istru (Dunăre) și ale căror atacuri fulgerătoare erau de așteptat în orice moment al anului, dar mai ales iarna cînd Dunărea îngheța [52].

În timpul domniei lui Tiberius (cca anul 20) iazigii pătrund în număr mare în cîmpia dintre Dunăre și Tisa, teritoriu locuit de daci [53].

În ce măsură vin aici din proprie inițiativă sau sînt aduși de romani pentru a-i interpune între daci și imperiu, pentru a feri Pannonia de puternicele atacuri ale dacilor [54], este un lucru mai greu de precizat.

În vremea lui Claudius (cca anul 50 e.n.) iazigii se aflau deja stabiliți între Dunăre și Tisa, interpuși între suebi și daci, așa cum ne informează Plinius cel Bătrîn și Tacitus [55]. Plinius cel Bătrîn ne spune că dacii au fost împinși de sarmați din zona de cîmpie în munți pînă la rîul Tisa (Pathissus) [56]. Notăm că și Ptolemeu dă ca graniță de vest a Daciei (libere, nu a celei romane) tot rîul Tisa [57].

Descoperirile arheologice și unele detalii consemnate de Plinius cel Bătrîn și Tacitus arată că iazigii s-au stabilit inițial în partea de nord a cîmpiei dintre Tisa și Dunăre [58]. Din zona ocupată inițial, iazigii au

---

[46] *Tristia*, III, 3, 6.

[47] *Tristia*, IV, 1, 94.

[48] *Tristia*, V, 12, 58 ; *Epistulae ex Ponto*, III, 2, 40.

[49] *Tristia*, V, 7, 13.

[50] Cf. Gh. Bichir, Peuce, 2, 1972, p. 139—141.

[51] V. Pârvan, *op. cit.*, p. 93. Părerea lui R. Vulpe că Ovidiu confundă pe sarmați cu sciții nu ni se pare întemeiată (vezi *Din istoria Dobrogei*, II, București, 1960, p. 39). Menționăm că Ovidiu îi amintește pe sarmați de nouă ori, iar pe sciți numai de trei ori (cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 139 și nota 26). Credem că cercetările viitoare îi vor atesta și arheologic pe sarmați în Dobrogea în vremea lui Ovidiu.

[52] *Tristia*, III, 10, 51—66.

[53] Cf. Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 141.

[54] A. Alföldi, Magyar Szemle, 35, 1939, 1 (137), p. 29 ; C. Daicoviciu, IstRom, I, p. 264, 292.

[55] Plinius cel Bătrîn, *Naturalis historia*, IV, 80—81 ; P. Cornelius Tacitus, *Annales*, XII, 29, 5 și 30, 1.

[56] Plinius cel Bătrîn, *op. cit.*, IV, 80.

[57] Ptolemeu, III, 8, 1, cf. N. Vulič, RE, IX, col. 1 189. Numai că geograful antic confundă Tisa cu rîul Tibiscos (vezi și *Izvoare privind istoria României*, 1, 1964, p. 541, nota 39).

[58] Cf. C. Daicoviciu, Apulum, 1, 1942, p. 99 și urm ; idem, IstRom, I, p. 292 ; E. Dörner, Apulum, 9, 1971, p. 683, 689—690.

început să se extindă atît în sudul cîmpiei, cît şi la est de Tisa, încurajaţi în special de înfrîngerea dacilor de către romani şi crearea provinciei romane Dacia.

Venirea iazigilor în cîmpia dintre Dunăre şi Tisa nu înseamnă dispariţia dacilor din această regiune; în munţi îi atestă sigur Plinius cel Bătrîn [59]. Descoperirile arheologice făcute în Cîmpia ungară arată că la venirea lor în Alföld, iazigii n-au împins întreaga populaţie dacică spre est, ci o bună parte din ea a rămas pe loc şi a continuat să trăiască alături de noii veniţi, atît în stînga cît şi în dreapta Tisei. Învăţatul maghiar M. Párducz nota în 1956, 28 puncte în care s-au descoperit materiale dacice [60]. Dovadă de netăgăduit a prezenţei dacilor în cîmpia ungară, dominată de sarmaţi, o constituie cimitirul de la Jánosszállás, din dreapta Tisei, care în funcţie de materialul ceramic descoperit poate fi atribuit dacilor [61]. În lumina acestor date, ştirea lui Plinius cel Bătrîn care spune că dacii au fost împinşi din zona de cîmpie pînă la Tisa nu trebuie interpretată în sensul că întreaga populaţie dacică a fost dislocată din regiune [62], ci în sensul că după instalarea sarmaţilor aici, zona de cîmpie pînă la Tisa a intrat sub dominaţia (politică şi militară) sarmaţilor şi o bună parte dintre daci au continuat să trăiască alături de noii veniţi, aşa cum arată descoperirile arheologice şi, în primul rînd, cimitirul de la Jánosszállás.

Iazigii, ca şi roxolanii mai tîrziu, au pătruns spre vest prin nordul Daciei, urcînd pe Nistru şi Prut şi apoi prin pasurile Carpaţilor au ajuns în Cîmpia ungară, aşa cum indică descoperirile arheologice făcute pe cursul mijlociu şi superior al rîurilor Nistru şi Prut, la Mărcăuţi în nordul Basarabiei (R. S. S. Moldovenească), Lencăuţi şi Kiselev în regiunea Cernăuţi, la Ostriveţ şi Pîsari, în regiunea Ivan Frankovskaia şi la Bolotnoe şi Zvinigorod lîngă Lvov (toate în R. S. S. Ucraineană), descoperiri datînd din secolele I—III e.n. [63]. În sprijinul acestei teze pledează şi prezenţa elementelor de tip sarmatic din cadrul culturilor Lipiţa şi Przeworsk [64]. Prezenţa lor în această regiune şi lipsa mormintelor şi a elementelor de tip sarmatic în Oltenia şi partea de sud-est a Banatului infirmă ipoteza conform căreia iazigii şi mai tîrziu roxolanii au pătruns spre Cîmpia ungară prin Muntenia, Oltenia şi Banat, respectiv pe valea Dunării [65]. Dealtfel am amintit deja că unele detalii consemnate de Plinius cel Bătrîn permit să presupunem că iniţial iazigii s-au stabilit în partea de nord a Cîmpiei ungare [66].

---

59 Plinius cel Bătrîn, *op. cit.*, IV, 80.

60 M. Párducz, Evkönyve-Széged, 1956, p. 20, nota 1 cu harta de la p. 19, fig. 2.

61 *Ibidem*, p. 18—30.

62 Teză susţinută de aproape toţi cercetătorii care s-au ocupat de această problemă.

63 Vezi întreaga documentaţie cu privire la această problemă la Gh. Bichir, *Les Sarmates*, p. 281—282.

64 *Ibidem*.

65 A. Alföldi, *Die Roxolanen*, p. 532—534; idem, *Daci e romani in Transilvania*, Budapest, 1940, p. 14; J. Harmatta, *op. cit.*, 41—42, 51—52; M. Párducz, DissPann, seria II, 11, 1939, p. 321 şi urm.; idem, în *Actes du VIIIe Congrès International des sciences préhistoriques et protohistoriques*, I, Belgrad, 1971, p. 268—269; Tezele susţinute de A. Alföldi în cele două lucrări citate au fost combătute la vremea lor de C. Daicoviciu, în Dacia, 7—8, 1941, p. 456—463. Noi argumente şi observaţii arheologice în combaterea tezelor savanţilor amintiţi sînt aduse de noi (Cf. *Les Sarmates*, p. 275—285 şi harta de la fig. 1; idem, Pontica, 5, 1972, p. 137—176).

66 Cf. *supra* n. 55 şi 58.

După plecarea iazigilor în Cîmpia ungară, locul (în stepele nord-pontice) și rolul lor politic și militar la Dunărea de Jos a fost preluat de către roxolani, dar aceștia n-au pătruns la vest de Prut mai timpuriu de începutul secolului al II-lea e.n. sau sfîrșitul secolului I e.n. De aici, din teritoriul de la est de Dacia, vor face incursiuni prădalnice în Moesia. Așa trebuie interpretate informațiile pe care ni le dă Tacitus [67], cu privire la expedițiile de jaf ale roxolanilor din vremea lui Otho și nu în sensul că în această vreme roxolanii se aflau în Cîmpia română [68] și de aici atacau imperiul.

Tot în acest sens trebuie interpretată și știrea transmisă de Florus, care spune că „Lentulus (Cn. Cornelius Lentulus) după ce i-a alungat pe daci pe malul de dincolo" (al Dunării) [69] i-a oprit și pe sarmați la Dunăre [70]. Din textul lui Florus nu reiese că sarmații erau stabiliți la Dunărea de Jos, ci că atacul lor a fost oprit la Dunăre (*prohibere Danubio satis fuit*).

Faptul că la începutul secolului I e.n., punînd în practică politica *spațiului de siguranță* inițiată de Augustus, Sext. Aelius Catus a transplantat în imperiu 50 000 de geți [71], iar la mijlocul aceluiași secol, în vremea lui Nero (cca anii 57—67 e.n.), Tiberius Plautius Silvanus Aelianus a strămutat în Moesia peste 100 000 de „transdanubieni", cum menționează inscripția tiburtină [72], a făcut pe A. Alföldi și alți cercetători să tragă concluzii greșite asupra situației geților din sudul țării noastre [73].

Aparent, în lipsă de alte dovezi, ipoteza lui A. Alföldi părea tentantă și reputatul savant își exprima speranța, la cel de al VI-lea Congres internațional de arheologie care a avut loc la Berlin în 1939, că cercetările arheologice o vor confirma [74]. Într-adevăr, cercetările arheologice au început să lămurească această problemă, dar nu în sensul dorit de A. Alföldi, ci în sensul că în Cîmpia română și respectiv în Muntenia nu se cunosc morminte sarmatice anterioare secolului al II-lea e.n. [75], iar populația getică a continuat să trăiască în zona subcarpatică, așa cum arată descoperirile arheologice de la Drajna de Sus [76] Tîrgșor [77], Cetățeni [78], Tîrgoviște [79] etc.

---

[67] *Historiae*, I. 79.

[68] A. Alföldi, *Die Roxolanen*, p. 528—538.

[69] Florus, *Bellum Dacicum*, II, 28 (IV, 12), 18.

[70] Idem, *Bellum Sarmaticum*, II, 29 (IV, 12), 20 ; iată textul : *Sarmatae patentibus campis inequitant ; et hos per eundem Lentulum prohibere Danubio satis fuit. Nihil praeter nives pruinasque et silvan habent. Tanta barbaria est, ut nec intellegant pacem.*

[71] Strabon, *Geographia*, VII, 3, 10.

[72] CIL, XIV, 3 608 ; Dessau, ILS, 986. În legătură cu această problemă vezi discuția la D. M. Pippidi, *Contribuții lă istoria veche a României*, București, 1967, p. 287—328.

[73] A. Alföldi, *op. cit.*, p. 528—530 ; idem, *Zu den Schicksalen Seibenbilrgens im Altertum*, Budapest, 1944, p. 70 și urm.

[74] Cf. *supra* n. 68.

[75] Cf. Gh. Bichir, *Les Sarmates*, p. 275—285 ; idem, Pontica, 5, 1972, p. 137—176 ; idem, Peuce, 2, 1971, p. 135—145.

[76] Cf. Gh. Ștefan, Dacia, 11—12, 1948, p. 115—144.

[77] Material inedit. Săpături Gh. Diaconu.

[78] Material inedit. Săpături Dinu V. Rosetti.

[79] Material inedit în Muzeul din Tîrgoviște ; unele din materiale provin din cercetările Lucianei Oancea.

Se confirmă astfel arheologic că romanii n-au transplantat în imperiu decît populaţie din cîmpie, în regiunea colinară viaţa şi-a continuat cursul normal. Abia înfrîngerea dacilor de către romani, în anii 105—106, a favorizat deplasarea unor grupuri de sarmaţi la vest de Prut, în timp ce în Muntenia ei nu vor pătrunde decît după anii 117—118, respectiv după părăsirea de către romani a castrelor din regiunea subcarpatică [80].

Pînă în prezent nici în zona extracarpatică a României nici în Bulgaria nu s-au descoperit morminte sarmatice care să poată fi puse pe seama iazigilor.

Cu prilejul unei călătorii de studii făcute în Bulgaria în 1973, am identificat pentru prima dată material sarmatic pe teritoriul acestei ţări (ceramică şi alte obiecte, printre care şi o sabie de fier cu inel la mîner), material, considerat tracic de colegii din ţara vecină. Întrucît el este inedit nu putem insista asupra lui, ci doar să spunem că aparţine roxolanilor şi se datează în secolele II—III e.n. (cel văzut de noi). El se află în Muzeul din Varna şi a fost găsit în unele morminte de înhumaţie din cadrul necropolei romane de la Varna (Odessos). Unele materiale sarmatice au fost descoperite şi la Novae [81], dar acestea trebuie puse probabil pe seama unor mercenari sarmaţi din cadrul armatei romane, aşa cum este cazul şi la Romula (Reşca) unde s-a identificat un mormînt de înhumaţie cu craniul deformat [82].

Descoperirile arheologice făcute pînă în prezent, atît în România, cît şi în Bulgaria, infirmă ştirea (neclară şi mult controversată) transmisă de Strabo [83] cu privire la prezenţa sarmaţilor la nord şi sud de Dunăre în secolele II—I î.e.n., pe care Harmatta a căutat să o valorifice în favoarea ipotezei sale [84], dar fără succes după părerea noastră, ţinînd seama de faptul că nici descoperirile arheologice nu o susţin şi nici alte izvoare literare nu o confirmă [85].

Însă dacă nu sîntem de acord cu Harmatta în ceea ce priveşte interpretarea subiectivă a unor izvoare literare şi antichităţi „sarmatice", făcută cu scopul de a-şi susţine ipoteza existenţei „imperiului sarmatic" mai sus amintit, sîntem de acord cu reputatul savant atunci cînd respinge teza pătrunderii timpurii a sarmaţilor alani la Dunărea de Jos [86].

După ce analizează izvoarele literare care vorbesc de alani la vest de Don în secolele I—II e.n., Harmatta conchide că aceste informaţii sînt „rezultatul unor reproiectări în urmă a unor vremuri mai tîrzii", căci pe drept cuvînt învăţatul maghiar se întreabă de ce Dio Cassius (bine documentat) vorbeşte de relaţiile dintre iazigi şi roxolani [87] şi nu de cele dintre iazigi şi alani. Este ştiut de asemenea că la venirea goţilor în stepele nord pontice ei au dat aici de roxolani şi nu de alani. Harmatta încearcă să aducă în sprijinul acestei teze şi unele dovezi de ordin lingvistic (onomastic).

---

[80] Cf. Gh. Bichir, *Les Sarmates*, p. 280; idem, Muzeul naţional, 1, 1974, p. 32.
[81] Material văzut graţie amabilităţii Mariei Čičikova şi B. Sultov.
[82] M. Babeş, Dacia, N. S., 14, 1970, p. 176, n. 23.
[83] Strabon, VII, 3, 2 (C. 296).
[84] J. Harmatta, *op. cit.*, p. 27—29.
[85] Cf. *supra*, n. 11.
[86] J. Harmatta, *op. cit.*, p. 42, 48—49, 52; idem, AÉ, 77, 1950, 1, p. 10—18.
[87] Dio Cassius, LXX, 19, 1.

Descoperirile arheologice arată că alanii sînt ultimul val sarmatic venit la Dunărea de Jos (secolul al IV-lea e.n.) [88], așa încît, ipoteze conform cărora alanii au atins Dunărea de Jos încă de la mijlocul secolului I e.n. [89] sau în timpul lui Marcus Aurelius [90] n-au nici un sprijin, nici în izvoare istorice de prim ordin, nici în documentele arheologice.

Antichități alanice din această vreme (secolele I—II e.n.) nu s-au descoperit nicăieri în spațiul de la vest de Don.

Început în stepele nord-pontice, contactul dintre sarmați și geto-daci s-a amplificat pe multiple planuri, odată cu pătrunderea sarmaților pe teritoriul Daciei propriu-zise, dar asupra acestei probleme nu putem insista aici, deoarece am făcut-o cu alt prilej cînd am discutat relațiile dintre sarmați și dacii liberi din secolele II—IV e.n. [91].

Chipurile acestor călăreți ai stepei, buni luptători și pricepuți crescători de vite, care au fost în repetate rînduri tovarăși de luptă ai geto-dacilor, dar și dușmani [92], au rămas dăltuite în piatră pe monumentul de la Adamclisi și Columna lui Traian de la Roma.

Aceste monumente triumfale, care preamăresc în ultimă instanță și pe învingători și pe învinși, pentru eroismul cu care au luptat, au consemnat în piatră alianța dintre daci și sarmați într-un moment de răscruce al istoriei regiunilor carpato-danubiene.

LES RELATIONS ENTRE LES SARMATES ET LES GÉTO-DACES JUSQU'À LA FIN DU Ier SIÈCLE DE NOTRE ÈRE

RÉSUMÉ

L'auteur montre que les premiers contacts des Sarmates avec les populations thraco-gétiques eurent lieu dans les steppes nord-pontiques, si l'on juge d'après l'onomastique, la toponymie, ainsi que d'après certaines données littéraires et archéologiques, attestant la présence des Thraco-Gètes dans cette région. A la lumière des données archéologiques et des sources littéraires antiques, l'auteur examine ensuite la pénétration sarmatique dans la région du Bas-Danube et du Moyen-Danube. Arrivés là, les Sarmates rencontrèrent les Gèto-Daces. D'ailleurs, les découvertes archéologiques attestent des rapports entre ces diverses populations antérieurs à l'arrivée des Sarmates dans le territoire géto-dacique. En effet, des objets de type sarmatique ou sortis des ateliers nord-pontiques ont été trouvés dans les sites gétiques de la Moldavie et de la Valachie, véhiculés là par l'intermédiaire des Sarmates.

---

[88] Cf. Gh. Bichir, Peuce, 2, 1971, p. 144. Pentru istoria europeană a alanilor vezi Lucian Musset, *Les invasions*, în Nouvelle Clio, 12, Paris, 1965, p. 78—79.

[89] Seneca, *Thyestes*, 629—630; Dionysius Periegetul, *Periegesis*, 305.

[90] M. Ebert, *Südrussland im Altertum*, Bonn-Leipzig, 1921, p. 376; M. Rostovtzeff, CAH, 11, 1936, p. 95; Fr. Altheim, *Die Kriese der alten Welt*, I, Berlin-Dahlem, 1943, p. 97.

[91] Cf. Gh. Bichir, *Relations between the Sarmatians and the Free Dacians*, BHR, 16, 1975, p. 55—65.

[92] Semnificativă în acest sens este epoca lui Decebal, cînd dacii și sarmații au fost cînd aliați, cînd dușmani (cf. Dio Cassius, LV, 30, 4; LXVIII, 10, 3).

Les premiers groupes sarmatiques, arrivés sur le Bas-Danube, sont entrés en Dobroudja à l'aube du Ier siècle de n.è., compte tenu des renseignements fournis par Ovide. Ils devaient atteindre le cours moyen du fleuve à l'époque de Tibère. Ce n'est qu'au commencement du IIe siècle de n.è., après la défaite des Daces par les Romains en 105—106, qu'ils entreront en Moldavie et en Valachie, ainsi que l'archéologie l'atteste. Toutefois, même après cette date, la population majoritaire de ces régions sera toujours formée par les autochtones.

Suivant les données archéologiques corroborées par certaines informations littéraires, Sarmates et Daces se seraient influencés mutuellement, cohabitant le même territoire. La présente étude s'occupe d'approfondir la recherche des rapports entretenus par ces deux populations, qui furent, selon le cas, ennemies ou alliées, et qui attaquèrent de concert à maintes reprises l'Empire romain.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Piatra Șoimului (Calu). Le chaudron de type sarmatique (d'après R. Vulpe).

MONEDELE BIZANTINE DINTR-O COLECȚIE FORMATĂ LA CONSTANȚA

DE

GH. POENARU BORDEA și AL. POPEEA

Izvoare de primă importanţă nu numai pentru istoria economică a Dobrogei antice, ci şi pentru istoria ei politică, monedele bizantine au început în ultimii ani să atragă tot mai mult atenţia cercetătorilor, fie ei numismaţi sau nu. Cum am schiţat nu demult un istoric sumar al acestor preocupări [1], vom sublinia aici doar deosebirea de nivel între strădaniile de altădată, mai mult exprimări de bune intenţii sau prezentări de ansamblu pe baza unor impresii dinainte de studiu, fără publicarea materialului, și cercetarea actuală, în care accentul cade tocmai pe cunoaşterea adîncită a monedelor, care să justifice apoi încheieri istorice sau măcar ipoteze de lucru, însă pe o bază mai solidă. În studiile moderne, elementele de statistică matematică ce se aplică în vederea unei înţelegeri mai nuanţate a fenomenului monetar fac necesară o publicare cît mai exactă a unui număr cît mai mare de materiale noi, în scopul îmbogăţirii informaţiei şi al unor comparaţii a datelor existente cu cele noi. În cele ce urmează încercăm să aducem o contribuţie pe această linie.

În 1967, Vasile Barbu a avut amabilitatea să ne informeze de existenţa la Constanţa a unei mari colecţii numismatice în care, aşa cum avusese prilejul să constate cu ocazia unei examinări fugare a ei făcută cu cîţiva ani înainte, se aflau numeroase monede bizantine. Colecţia fusese formată de Pandelis Ermides, tăietor de lemne la Constanţa, în decursul unei vieţi. Murind colecţionarul, a fost nevoie de o cercetare anume pentru a redescoperi monedele, cercetare întreprinsă şi dusă la bun sfîrşit în 1968 [2].

Iată în cele ce urmează catalogul acestei colecţii cu toate datele tehnice necesare :

CATALOGUL MONEDELOR

Anastasius

Perioada I, cu flan mic

1*. AE ↙ 3,64 g; 15,9 mm. K; Constantinopol.
Wroth, I, p. 6, nr. 49 (pl. I, 13). DOW, I, p. 13–14, nr. 18,1–18,7.

Perioada II

2. AE ↓ 7,80 g; 21,6 mm. M; CON; ϵ.
Wroth, I, p. 6, nr. 40. DOW, I, p. 16, nr. 20 f, 1–2.

---

[1] Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3, p. 51 ; C. Preda, SCIV, 23, 1972, 3, p. 375–376.

[2] Al. Popeea are meritul de a fi recuperat monedele, care au intrat în colecţia Muzeului de arheologie din Constanţa.

S C I V A, tomul 27, nr. 2. Bucureşti, aprilie–iulie 1976, p. 215 – 229

6 – c. 1135

3. AE↙4,31 g; 20,2 mm. K; Constantinopol.
Wroth, I, p. 5 (pl. V, 10). DOW, I, p. 16—17, nr. 21a—21e.

Perioada III

4*. AE↑6,50 g; 26,2 mm. K; Constantinopol; A.
Wroth, I, —; vezi p. 5. DOW, I, p. 23, nr. 24a.

5. AE↗6,48 g; 28,2 mm. K; Constantinopol; B.
Wroth, I, p. 5, nr. 30. DOW, I, p. 23, nr. 24b.

Iustin I

6. AE↘16,05 g; 31,2 mm. Surfrapată. M; CON; A.
Wroth, I, p. 14, nr. 20. DOW, I, p. 39, nr. 8a, 1—2.

7. AE↓10,22 g; 31,5 mm. M; CON; A.
Wroth, I, p. 14, nr. 20. DOW, I, p. 39, nr. 8a3.

8—9*. AE↓7,39 g; 23,7 mm.
AE↙7,13 g; 25,6 mm. K; Constantinopol, Γ.
Wroth, I, —; vezi p. 15. DOW, I, p. 43, nr. 15c, 1—2.

10*—11. AE↙8,60 g; 27,3 mm.
AE↓6,68 g; 24,7 mm. K; Constantinopol; ϵ.
Wroth, I, p. 15, nr. 35. DOW, I, p. 43, nr. 15e.

12. AE↓14,77 g; 28,1 mm. M; NIKM; B.
Wroth, I, p. 17, nr. 58. DOW, I, p. 49, nr. 33b, 1—3.

13. AE↙6,38 g; 26,8 mm. K; NI; A.
Wroth, I, —; vezi p. 18. DOW, I, p. 50, nr. 34a, 1—2.

14*—15. AE↙8,34 g; 24,2 mm.
AE↙6,07 g; 24,2 mm. K; NI; B.
Wroth, I, p. 18, nr. 60. DOW, I, p. 50, nr. 34b, 1—3.

16. AE↑7,94 g; 26,7 mm. K; A—N/Θ—X; Δ?
Wroth, I, —; vezi p. 19, nr. 69. DOW, I, p. 54, nr. 50b, dar nu cu Θ.

17. AE↗8,47 g; 26,8 mm. K; neprecizat.

Iustinian — înainte de 538

18. AE↙13,38 g; 30,3 mm. M; CON; A.
Wroth, I, p. 29, nr. 28. DOW, I, p. 78, nr. 28a, 1—3.

19. AE↓14,66 g; 33,5 mm. M; CON; B.
Wroth, I, p. 29, nr. 29. DOW, I, p. 78, nr. 28b, 1—5.

20. AE↑16,56 g; 32 mm. M; [C]O[N]; Δ.
Wroth, I, p. 30, nr. 32. DOW, I, p. 79, nr. 28d, 1—5.

21*. AE↑9,73 g; 26 mm. K: Constantinopol; A.
Wroth, I, p. 35, nr. 102. DOW, I, p. 81, nr. (33a).

22. AE↓9,75 g; 26,3 mm. K; Constantinopol; Γ.
Wroth, I, —; vezi p. 34. DOW, I, p. 81, nr. 33b, 1—2.

23—25. AE↓4,25 g; 21,5 mm. AE↙4,20 g; 21,1 mm. AE↑1,92 g; 17,9 mm. I; CON.
Wroth, I, p. 37, nr. 120 (pl. VI, 1). DOW, I, p. 82, nr. 34, 1.

26. AE 1,07 g; 14,1 mm. ϵ; Constantinopol?
Wroth, I, p. 39—40. DOW, I, p. 102 şi urm.

27*. AE↑6,86 g; 26,9 mm. K; T—H/ϵ—Ч/O/P; Γ.
Wroth, I, p. 58, nr. 314. DOW, I, p. 137, nr. 208, 1—6.

Iustinian — după 538

28*. AE↙2,50 g; 19,2 mm. I; CON; X/V/II = 543/4.
Wroth, I, —; vezi, p. 38. DOW, I, —; vezi p. 98. Morrison, I —; vezi p. 82.

29. AE↑3,44 g; 17 mm. I; CON; X/X = 546/7.
Wroth, I, —; vezi p. 38. DOW, I, p. 98, nr. 80, 2.
Pare surfrapat. Pe av. nesigur [.]N FOC...

30—31. AE↑4,23 g; 16,6 mm. AE↖2,85 g; 16 mm. I; CON; X/X/II? = 548/9?
Wroth, I, —; vezi p. 38. DOW, I, p. 99, nr. 82, 2.

32. AE↙4,26 g; 16 mm. I; CON; X/X/VI = 552/3.
Wroth, I, p. 38, nr. 133—134. DOW, I, p. 100, nr. 86, 2 dar X/X/Ϛ.

33—34. AE↓3,85 g; 14,4 mm. AE↓3,26 g; 16,5 mm. I; CON; X/X/X = 556/7.
Wroth, I, p. 39, nr. 135—136. DOW, I, p. 101, nr. (89).

35. AE↓2,75 g; 16,9 mm. I; CON; X/X/XI? = 557/8?
Wroth, I, —; vezi p. 39. DOW, I, —; vezi p. 101.

36. AE↑3,02 g; 16,2 mm. I; CON; X/XI/X sau şi ? = 557/8? sau mai tîrziu.
Wroth, I, —; vezi p. 39. DOW, I, —; vezi p. 101.

37. AE↖? 2,94 g; 19,9 mm. I; CON; X/X/XIV? = 560/1?
Wroth, I, —; vezi p. 39. DOW, I, —; vezi p. 101. Morrisson, I, —; vezi p. 82.

38. AE 3, 17 g; 17,1 mm. I; CON; X/XX/V = 561/2.
Wroth, I, —; vezi p. 39. DOW, I, p. 101, nr. 93.

39*. AE ↓ 4,30 g; 22 mm. Surfrapată. I; NIK; XX/Ч/III = 554/5.
Wroth, I, —; vezi p. 49. DOW, I, —; vezi p. 122. Morrisson, I, —; vezi p. 88.

40. AE ↙ 3,41 g; 16 mm. I; NIK; XXX = 556/7.
Wroth, I, p. 49, nr. 228. DOW, I, p. 122, nr. 156, 1—5.

41. AE ↑ 2,90 g; 14,8 mm. I; NIK; X/XX/XX/L? = 559/60?
Wroth, I. —; vezi p. 49. DOW, I, —; vezi p. 123. Morrisson, I, —; vezi p. 88.

42*. AE ↑ 2,43 g; 15,5 mm. I; NIK; X/XX/III/1 = 560/1.
Wroth, I, —; vezi p. 49. DOW, I, p. 123, nr. 158, dar X/X/X/IIII.

43. AE ↑ 2,90 g; 16,7 mm. I; NIK; X/XX/ς = 562/3.
Wroth, I, —; vezi p. 49. DOW, I, p. 124, nr. 160, 1—2.

44. AE ↓ 3,89 g; 15,8 mm. I; NIK; X/XX/ςI = 563/4.
Wroth, I, p. 49. nr. 232. DOW, I, p. 124, nr. 161, 1—2.

Iustin al II-lea

45. AE ↗ 13,60 g; 29,6 mm. M; CON; ∊ Ч = 569/70.
Wroth, I, p. 79, nr. 45. DOW, I, p. 206, nr. 26d, 1—2.

46. AE ↓ 12,40 g; 30,6 mm. M; CON; Γ; ςI = 571/2.
Wroth, I, p. 80, nr. 57.DOW, I, p. 209, nr. 32c.

47. AE ↓ 12,10 g; 26,4 mm. M; CON; A; ς/II = 572/3.
Wroth, I, —; vezi p. 81. DOW, I, p. 209, nr. 34a.

48. AE ↑ 9,60 g; 29,5 mm. M; CON; A; neprecizat.

49. AE ↑ 6,79 g; 24,5 mm. K; Constantinopol; Δ; ς = 570/1.
Wroth, I, p. 83, nr. 89. DOW, I, p. 215, nr. 49c.

50. AE ↙ 5,69 g; 24,5 mm. K; Constantinopol; Γ; ςI = 571/2.
Wroth, I, p. 83, nr. 91. DOW, I, p. 216, nr. (51b).

51. AE ↙ 1,43 g; 14,9 mm. ∊; Constantinopol; A.
Wroth, I, p. 72, nr. 416. DOW, I, p. 218, nr. 60a, 1—5.

52—53. AE ↑ 1,89 g; 16 mm. AE ↙ 1,15 g; 14,4 mm. ∊; Constantinopol; B.
Wroth, I, p. 72, nr. 418. DOW, I, p. 218—219, nr. 60b, 1—5.

54. AE ↑ 1,91 g; 15,5 mm. ∊; Constantinopol; Γ.
Wroth, I, p. 72, nr. 419—420. DOW, I, p. 219, nr. 600, 1—8.

55—56. AE ↓ 2,93 g; 18 mm. AE ↓ 1,93 g; 16 mm. ∊; Constantinopol; Δ.
Wroth, I, p. 72—73, nr. 421—422. DOW, I, p. 219, nr. 60d, 1—6.

57. AE ← 1,75 g; 14,5 mm. ∊; Constantinopol;
Wroth, I, p. 73, nr. 430. DOW, I, p. 219—220, nr. 60 e, 1—5.

58—59. AE ↗ 1,98 g; 14,9 mm. AE 0,96 g; 13 mm. ∊; Constantinopol; ✢ .
Wroth, I, p. 73, nr. 428—429. DOW ca mai sus; cf. p. 250, notă Antiohia.

60. AE ↑ 4,53 g; 20,2 mm. K; TES; II = = 566/7.
Wroth, I, —; vezi p. 84. DOW, I, p. 220, nr. 62, 1—2.

61—62. AE ↓ 6,55 g; 22 mm. AE 4,67 g; 21,5 mm. K; TES; III = 567/8.
Wroth, I, p. 84, nr. 102. DOW, I, p. 221, nr. 63, 1.

63—66. AE ↓ 6,47 g; 22 mm. AE ↓ 5,27 g; 21,1 mm. AE ↓ 4,62 g; 20,8 mm. AE ↓ 3,65 g; 21 mm. K; TES; Δ = 568/9.
Wroth, I, p. 84, nr. 105—107. DOW, I, p. 221, nr. 64, 1.

67. AE ↘ 5,54 g; 21 mm. K; TES; ∊ = 569/70.
Wroth, I, —; vezi p. 84. DOW, I, p. 221—2, nr. 66, 1—3.

68—69. AE ↓ 4,21 g; 21,2 mm. AE ↓ 4,10 g; 21,7 mm. K; TES; ∊ = 569/70.
Wroth, I, p. 85, nr. 108—109. DOW, I, p. 222, nr. 67, 1.

70*. AE ↓ 5,33 g; 23,3 mm. K; TES; S = 570/1.
Wroth, I, — vezi p. 85. DOW, I, —; vezi p. 222, nr. 69, sus ✢ ; la noi clar ΘKS. Morrisson, 5/Th/AE/11, p. 134.

71. AE 5,67 g; 21,2 mm. K; TES; Z = 571/2.
Wroth, I, p. 85, nr. 112. DOW, I, p. 222, nr. (71) cel din Wroth.

72—73. AE ↓ 5,60 g; 21,9 mm. AE ↓ 5,09 g; 20,7 mm. K; TES; X = 574/5.
Wroth, I, p. 85, nr. 117—118. DOW, I, p. 223, nr. 78, 1.

74*. AE ↓ 4,60 g; 21 mm. K; TES; X = 574/5.
Wroth, I, — ; vezi p. 85. DOW, I, — ; vezi p. 223—4, nr. 78, 1—81. Morrisson, I, — ; vezi p. 134, la noi sus clar Φ+C.

75. AE ↓ 4,09 g; 21,7 mm. K; TES; XI/II = 577/8.
Wroth, I, p. 86, nr. 124. DOW, I, p. 225, nr. 85, 1—3.

76. AE ↓ 5,24 g; 22,3 mm. K; TES; neprecizat.

77. AE ↙ 4,85 g; 23,6 mm. K; NI; Ч = 569/70.
Wroth, I, — ; vezi p. 89, nr. 161. DOW, I, p. 232, nr. 107, 1—3.

78. AE ↑ 6,28 g; 27,9 mm. K; NI; ϛ = 570/1.
Wroth, I, p. 89, nr. 161. DOW, I, p. 232, nr. 108, 1—2.

79. AE ↙ 5,53 g; 24,2 mm. K; NI?; ϛI? = 571/2?
Wroth, I, p. 89, nr. 162—163. DOW, I, p. 233, nr. 109, 1—2.

80. AE ↙ 7,40 g; 26,9 mm. K; NI? X? = 574/5?
Wroth, I, p. 89, nr. 166. DOW, I, p. 233, nr. 112, 1—2.

81. AE ↘ 4,74 g; 24 mm. K; KYZ?; ϛ/III = 573/4.
Wroth, I, — ; vezi p. 91. DOW, I, — ; cf. p. 238, nr. 132, 1—2. Morrisson, I, — ; vezi p. 139.

82. AE ↓ 6,44 g; 21,6 mm. K; KYZ; X = 574/5.
Wroth, I, p. 91, nr. 188—189. DOW, I, p. 239, nr. 133, 4—6.

83*. AE ↑ 2,68 g; 17 mm. I; KYZ; I = 565/6.
Wroth, I, —. DOW, I, — ; vezi p. 239, nr. 136, dar sus ✱ ; la noi clar + .
Morrisson, I, p. 139, „I surmonté d'une croix", însă trimiterea se face la (D.O.136).

84. AE ↓ 4,14 g; 21,8 mm. K; neprecizat.

Tiberiu al II-lea Constantin

85*. AE ↙ 1,87 g; 18,4 mm. I; CON; A.
Wroth, I, — ; vezi p. 111. DOW, I, — ; vezi p. 274. Morrisson, I, — ; vezi p. 163—164.

86*—87. AE ↑ 4,68 g; 23,6 mm. AE ↓ 4,68 g; 23,6 mm. XX; NIKO; B.
Wroth, I, — ; vezi p. 114. DOW, I, p. 280, nr. 33b, 1—3.

88. AE ↙ 10,69 g; 28,9 mm. M; CON; ϵ; X = 591/2.
Wroth, I, p. 232, nr. 55. DOW, I, p. 307, nr. 33e, 1.

89. AE 4,22 g; 21,8 mm. K; Constantinopol, II = 583/4.
Wroth, I — ; vezi p. 134—135. DOW, I, p. 311, nr. (47a) — c.

90. AE ↓ 3,70 g; 23 mm. K; Constantinopol, III = 584/5.
Wroth, I, p. 135, nr. 71. DOW, I, p. 311, nr. (48).

91*. AE ↓ 5,11 g; 24 mm. K; Constantinopol; A; 4 = 586/7.
Wroth, I, — ; vezi p. 135. DOW, I, — ; vezi p. 312, nr. 50a; cu alte *officinae.* Morrisson, I, — ; vezi p. 187.

92*—93. AE ↗ 4,76 g; 21,6 mm. AE ↑ 4,47 g; 21,5 mm. K; Constantinopol; B; Ч = = 586/7.
Wroth, I, p. 135, nr. 75. DOW, I, p. 312, nr. 50a, 1—2.

94—96. AE ↓ 5,24 g; 23,1 mm. AE 4,90 g; 19,4 mm. AE 4,73 g; 19,3 mm. K; Constantinopol; X = 591/2.
Wroth, I, p. 135, nr. 85. DOW, I, p. 314, nr. 55a—(55o).

97. AE ↙ 4,49 g; 22,8 mm. K; Constantinopol; B; XI = 592/3.
Wroth, I, p. 136, nr. 89—93. DOW, I, p. 314, nr. 56b, 1—2.

98*. AE ↙ 4,10 g; 20,7 mm. K; Constantinopol; B; X/ϛ III=600/601.
Wroth, I,— ; vezi p. 137. DOW, I,— ; vezi p. 315 nr. (62), exemplarul Wroth, cu off. Δ. Morrisson, I, — ; vezi p. 186—188.

99. AE ↗ 3,10 g; 21 mm. I; CON; Δ.
Wroth, I, p. 137, nr. 105. DOW, I, p. 317, nr. (65d), exemplarul Wroth.

100—101*. AE ↑ 2,77 g; 21,1 mm. AE ↓ 2,34 g; 18 mm. I; CON; ϵ.
Wroth, I, p. 137, nr. 106. DOW, I, p. 318, nr. 66d. Morrisson, I, — ; vezi p. 163—164.

102. AE ↓ 5,00 g; 20,1 mm. K; TES; I = 582/3.
Wroth, I, — ; vezi p. 138—139. DOW, I, p. 320, nr. (70) = Wroth, I, p. 112, nr. 59 (Tiberius).

103. AE ↓ 4,26 g; 23,7 mm. K; TES; ς = 586/7.
Wroth, I, — ; vezi p. 138. DOW, I, p. 321, nr. 77, 1—4.

104—105. AE ↓ 5,83 g; 23,1 mm. AE ↓ 4,50 g; 22,7 mm. K; TES; X? = 591/2?
Wroth, I, p. 139, nr. 119. DOW, I, p. 322, nr. 82, 1—2.

106. AE ↓ 4,09 g; 21,4 mm. K; TES; XI = 592/3.
Wroth, I, — ; vezi p. 159. DOW, I, p. 322, nr. 83.

107. AE ↓ 4,90 g; 22 mm. K; TES; XЦ = 596/7.
Wroth, I, p. 139, nr. 120. DOW, I, p. 323, nr. (86), exemplarul Wroth.

108. AE ↓ 4,96 g; 23,3 mm. K; TES; XV/IIII = 600/1.
Wroth, I, p. 139, nr. 121. DOW I, p. 323, nr. 88.

109. AE ↓ 10,37 g; 29,1 mm. M; CYZ; Γ; X/II/I = 594/5.
Wroth, I, — ; vezi p. 124. DOW, I, — ; vezi p. 332. Morrisson, I, — ; vezi p. 193.

110. AE↗ 2,90 g; 16,1 mm. I; CYZ; B.
Wroth, I, p. 143, nr. 166. DOW, I, p. 336, nr. 147b.

111. AE 4,90 g; 25,1 mm. M; neprecizat.

112. AE ↓ 4,53 g; 20,8 mm. K; neprecizat.

Focas

113. AE↙ 6,26 g; 30,2 mm. XXXX; CON; Δ; II = 603/604.
Wroth, I, — ; vezi, p. 166. DOW, II, 1, p. 163, nr. (26c).

114*—116. AE ↓ 6,48 g; 23,4 mm. AE↙ 5,74 g; 26,7 mm. AE 4,65 g; 22,5 mm. XX; CON; Δ.
Wroth, I, p. 167, nr. 53, dar sus cruce. DOW, II, 1, p. 168, nr. 37d.

117—118. AE ↓ 5,67 g; 25 mm. AE↙ 5,18 g; 23,4 mm. XX; CON; є.
Wroth, I, p. 167, nr. 54. DOW, II, 1, p. 168, nr. 37e, 1—4.

119. AE ↑ 4,43 g; 22 mm. XX; CON; tip Focas şi Leontia. Wroth, I, p. 167. DOW, II, 1, p. 167, nr. 35a—35(c).

120*—121. AE↙ 2,36 g; 22,5 mm. AE ↓ 1,28 g; 16 mm. X; Constantinopol.
Wroth, I, p. 168, nr. 55—57 (Pl. XX, 13). DOW, II, 1, p. 169—170.

122—123*—124*. AE ↓ 5,93 g; 23,2 mm. AE ↙ 4,68 g; 24,4 mm. AE ↓ 3,87 g; 24,7 mm. XX; TES; tip Focas şi Leontia.
Wroth, I, p. 169, nr. 62, 63 (Pl. XXI, 1). DOW, II, 1, p. 175, nr. 51—1—7.

125*. AE↙ 10,74 g; 31 mm. Perforată şi surfrapată. XXXX; NIKO; B. Wroth I, p. 171. DOW, II, 1, p. 177, nr. (55) şi urm.

126*. AE↙ 5,20 g; 23 mm. XX; NIKO; A; V/II = 608/9. Wroth, I, — ; vezi p. 172, nr. 80. DOW, II, 1, — ; vezi p. 180, nr. (68). Morrisson, 8/Ni/AE/06, p. 231.

127*. AE↗ 4,95 g; 26,5 mm. XX; KYZ; B; III? = 604/5? Wroth, I, — ; vezi p. 174. DOW, II, 1, — ; vezi p. 185. Morrisson, 8/CY/AE/10, p. 233.

Heraclius

128. AE ↓ 7,67 g; 28,2 mm. M; CON; A; II? = 611/2?
Wroth, I, p. 196, nr. 109 şi urm. DOW, II, 1, p. 275, nr. 70a.

129. AE↙ 5,25 g; 30 mm. Surfrapată. M; CON; B.
DOW, II, 1, p. 274—277, anii 610/11—612/3.

130*. AE↙ 9,04 g; 29,5 mm. Surfrapată. M; CON; tip Heraclius cu Heraclius Constantin.
DOW, II, 1, p. 278—286, anii 613/16.

131*. AE↙ 4,96 g; 24,1 mm. K; Constantinopol; A.
Wroth, I, p. 211. DOW, II, 1, p. 277.

132*. AE← 5,27 g; 25,4 mm. K; Nicomedia? A; II = 611/2.
Wroth, I, p. 211, nr. 204. DOW, II, 1, p. 316, nr. 156a.

Constantin al IX-lea

133*—134. AE ↓ 6,73 g; 30 mm. AE ↓ 4,99 g; 28,5 mm.
Wroth, II, p. 516, nr. 10 (Constantin X). Thompson, tip D.

Mihail al VII-lea

135. AE ↓ 7,94 g; 25,6 mm.
Wroth, II, p. 533, nr. 24.

Nicefor al III-lea

136*. AE ↓ 5,32 g; 28,1 mm. Surfrapată. Thompson, tip I.

La această colecţie mai adăugăm următoarele monede:

Constanţa

Iustin I

1. AE ↓ 13,29 g; 31 mm. M; CON; A. Wroth, I, p. 14, nr. 20. DOW, I, p. 39, nr. 8a, 3—5.
2. AE ↙ 14,60 g; 32 mm. M; NIKM; B. Wroth, I, p. 17, nr. 57—58. DOW, I, p. 49, nr. 33b, 1—3.

Iustinian

3. AE ↓ 16,50 g; 33 mm. M; CON; A; X/X/II = 548/9. Wroth, I, — ; vezi p. 33, nr. 85. DOW, II, p. 92, nr. 47a.

Mauriciu Tiberiu

4. AE ↙ 4,81 g; 24 mm. K; Constantinopol; A; IIII = 585/586. Wroth, I, — ; vezi p. 135, nr. 72—74. DOW, I, — ; vezi p. 313, nr. 49a, cu cruce; la noi clar hrismon; Cf. p. 328, nr. 111, Nicomedia, cu hrismon, dar anul III.

Palazu Mare

Iustinian

5. AE ↑ 8,81 g; 26 mm. K; Constantinopol; B. Wroth, I, p. 29, nr. 29. DOW, I, p. 78, nr. 28b, 1—5.

Mihail al IV-lea

6. AE ↓ 7,97 g; 29,3 mm. Surfrapată. Wroth, II, p. 507, nr. 6 (Theodora). Thompson, tip. C. Descoperită în via I.A.S., lîngă calea ferată.

Grădina, jud. Constanţa

Iustin I

7. AE ↙ 16,31 g; 23 mm. M; CON; B. Wroth, I, p. 14, nr. 21. DOW, I, p. 39, nr. 8b, 1—2.

Roman al III-lea

8. AE ↓ 7,55 g; 29,2 mm. Surfrapată. Wroth, II, p. 497, nr. 6 (Mihail IV). Thompson, tip B.

O primă problemă pe care ne-o punem în legătură cu lotul de monede publicat mai sus este aceea a provenienţei sale. Informaţiile primite despre cel care a alcătuit colecţia, din partea familiei sale, în concordanţă deplină cu ocupaţia şi mijloacele sale modeste, ne îndeamnă către ideea unei formări locale, pe teritoriul Constanţei de astăzi adică, acolo unde P. Ermides şi-a exercitat meseria. Nu e poate inutil să punem în lumină, pentru cei mai puţin cunoscători ai realităţilor arheologice din acest oraş, că preferăm intenţionat să ne referim la Constanţa actuală şi nu numai la anticul Tomis, mai restrîns ca suprafaţă, chiar dacă de aici a provenit majoritatea monedelor. Măcar aparent foarte clară în sine, această problemă a provenienţei lotului de mai sus are nevoie de un corectiv important în ce priveşte chestiunea dacă este şi în ce măsură este reprezentativ, fără de care însăşi provenienţa ar deveni, avem impresia, suspectă.

Îndoielile mai întîi, care metodologic sînt întotdeauna fireşti şi chiar necesare în cazul monedelor din colecţii, ne-au venit din examinarea structurii lotului al cărui catalog l-am alcătuit, după care am ajuns la o explicaţie a lor, cu consecinţe interesante pentru interpretare. Într-adevăr, examinînd structura lotului pe împăraţi ajungem la următoarele cifre: Anastasius = 5 exemplare; Iustin I = 12 exemplare; Iustinian = 27 exemplare; Iustin al II-lea = 40 exemplare; Tiberiu al II-lea Constantin = 3 exemplare; Mauriciu Tiberiu = 24 exemplare; Focas = 16 exemplare; Heraclius = 5 exemplare. Calculînd în procente, raportîndu-ne doar la cele 132 monede de mai sus, aşa cum este firesc, şi nu la întregul lot, obţinem: Anastasius = 3,78%; Iustin I = 9,09%; Iustinian = 20,45%; Iustin al II-lea = 30,30%; Tiberiu al II-lea Constantin = 2,27%; Mauriciu Tiberiu = 18,18%; Focas = 12,12%; Heraclius = 3,78%.

Mult mai semnificativ este coeficientul monedă/an rezultînd din împărţirea numărului total de monede de la un împărat, la numărul anilor de domnie, aşa cum a arătat concludent B. Mitrea, într-o comunicare ţinută în 1966 la Institutul de arheologie [3]. Iată coeficientele obţinute pentru acest lot: Anastasius (491—518) $= \frac{5}{28} = 0,18$; Iustin I (518 — 527) $= \frac{12}{10} = 1,20$; Iustinian (527—565) $= \frac{27}{39} = 0,69$; Iustin al II-lea (565—578) $= \frac{40}{13} = 3,07$; Tiberiu al II-lea Constantin (578—582) $= \frac{3}{5} = 0,60$; Mauriciu Tiberiu (582—602) $= \frac{24}{21} = 1,14$; Focas (602—610) $= \frac{16}{9} = 1,77$; Heraclius (610— 641) $= \frac{5}{32} = 0,16$; pentru a uşura comparaţiile sintetizăm datele de mai sus:

Împăratul	Numărul de monede	Procentajul	Monede/an	Coeficientul monede/an
Anastasius	5	3,78 %	5/28	0,18
Iustin I	12	9,09 %	12/10	1,20
Iustinian	27	20,45 %	27/39	0,69
Iustin al II-lea	40	30,30 %	40/13	3,07
Tiberiu al II-lea Constantin	3	2,07 %	3/5	0,60
Mauriciu Tiberiu	24	18,18 %	24//21	1,14
Focas	16	12,12 %	16/9	1,77
Heraclius	5	3,78 %	5/32	0,16

Pentru colecţia de monede bizantine a Muzeului de arheologie din Constanţa, este vorba de exemplarele intrate în componenţa ei pînă în 1964, am stabilit cu alt prilej o situaţie cifrică [4] alcătuită după principii similare, pe care socotim util s-o reproducem la p. 222.

Alte 16 exemplare care n-au putut fi atribuite precis, reprezentînd 6,58 % sînt de la Iustin I sau Iustinian.

Am stăruit cu alte ocazii asupra împrejurării că situaţia repartizării pe împăraţi a monedelor ca şi, decurgînd nemijlocit din ea, situaţia procentuală pe domnii şi coeficientul monede/an constatate pentru colecţia Muzeului de arheologie din Costanţa coincid, în linii esenţiale, căci evident nu poate fi vorba de coincidenţe absolut perfecte, cu cifrele cal-

---

[3] B. Mitrea, Pontica, 7, 1974, p. 49—53.

[4] Gh. Poenaru Bordea, Al. Popeea, *Monedele bizantine din colecţia Muzeului de arheologie din Constanţa*, mss.; cf. Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 52.

Împăratul	Numărul de monede	Procentajul	Monede/an	Coeficientul monede/an
Anastasius	20	8,23 %	20/28	0,72
Iustin I	30	12,34 %	30/10	3
Iustinian	56	23,04 %	56/39	1,43
Iustin al II-lea	68	27,98 %	68/13	5,23
Tiberiu al II-lea Constantin	9	3,70 %	9/5	1,80
Mauriciu Tiberiu	27	11,11 %	27/21	1,29
Focas	10	4,11 %	10/9	1,11
Heraclius	7	2,88 %	7/32	0,22

culate pentru Dinogetia [5] şi Histria [6]. Colecţia lui P. Ermides are o structură deosebită. Comparînd datele, rezultă că proporţional primele patru domnii sînt cam la fel reprezentate. În partea a doua a tabloului se constată deosebiri în sensul că pentru domniile lui Tiberiu al II-lea Constantin şi Mauriciu Tiberiu coeficientele sînt mai mici decît cel pentru domnia lui Focas, în contradicţie cu colecţia Muzeului de arheologie din Constanţa şi cu ce ştim în general despre materialul dobrogean. Mai mult decît atît, fără a fetişiza cifrele, totalul monedelor de după Iustin al II-lea, comparat cu totalul de pînă la această domnie în ambele loturi pentru care am dat cifrele, ne apare în cazul colecţiei pe care o publicăm acum anormal de mare. Într-adevăr, în colecţia Pandelis Ermides avem 48 de monede după Iustin al II-lea, faţă de 44 pînă la această domnie, în timp ce în colecţia Muzeului de arheologie din Constanţa avem 53 faţă de 106, adică un raport de circa 1/1 faţă de 1/2. Altfel spus, aceasta înseamnă că în cele două etape cronologice diferite monedele sînt aproximativ egale în lotul ce constituie obiectul acestui articol, spre deosebire de ceea ce ne apărea pînă acum normal, anume o reducere cam la jumătate a monedelor în a doua parte a intervalului faţă de prima. Din acest punct de vedere structura colecţiei particulare de la Constanţa apare anormală. Situaţia normală continuăm să avem convingerea că este cea dată de colecţia muzeului constănţean, ea bucurîndu-se pînă acum numai de confirmări deosebit de importante, căci este vorba de monede venind din săpăturile arheologice organizate de la Histria şi Dinogetia.

O altă anomalie importantă, evident considerînd din nou juste observaţiile concordante obţinute pe baza monedelor de la Histria, Dinogetia şi din colecţia numismatică de la Muzeul de arheologie din Constanţa, se constată la analizarea cronologiei emisiunilor de la Iustinian. Este vorba anume de o mai bună reprezentare a monedelor din a doua parte a domniei, decît a celor din prima ei parte, de pînă în 548/549 [7], referin-

[5] B. Mitrea, *op. cit.*, p. 50—52.

[6] C. Preda, H. Nubar, *Histria, III, Descoperirile monetare 1914—1970*, Bucureşti, 1973, p. 78—84 (H. Nubar).

[7] Gh. Poenaru Bordea, în *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines, Bucorest, 6—12 septembre 1971*, vol. III, sub tipar.

du-ne la monedele cu data specificată a căror emitere începe, aşa cum se ştie, în al XII-lea an al ei, 538/539. Din 548/549 pînă în 565 avem nu mai puţin de 15 exemplare faţă de două emise în 543/4 şi 546/7. Conspectul cronologic dobrogean arată un număr de 52 de monede emise între 538/539 şi 547/548, faţă de doar 34 de monede emise între 548/549—565. Ea se datorează prezenţei exclusive a nominalului de 10 *nummia* în colecţia Pandelis Ermides, emis mai frecvent în a doua parte a domniei, cînd dificultăţi asupra cărora nu vom insista aici duc la o scădere a greutăţii *follis*-ului şi la emiterea sa în cantităţi mai reduse [8].

Absenţa celorlalte nominaluri constituie o altă deosebire faţă de situaţia constatată pentru colecţia Muzeului de arheologie din Constanţa, precum şi la Histria şi Dinogetia. Nominalurile mici sînt mai frecvente în Dobrogea doar într-un singur caz, aşezarea de la Izvoarele, fostă Pîrjoaia [9]. Fără a exclude faptul că prezenţa lor masivă s-ar putea eventual explica, credem totuşi că absenţa nominalurilor mari şi raritatea lor în perioada precedentă — în structura colecţiei pe care o analizăm — ne dă, în general, cheia înţelegerii anomaliilor constatate. Credem că nu ne înşelăm considerînd că s-a produs, înainte de intervenţia noastră, o înstrăinare a unei părţi din monede, care a afectat în mod normal piesele mai mari şi mai bine conservate, interesînd colecţionarii fără o pregătire ştiinţifică de specialitate sau măcar general istorică. Această „cremuire" s-a produs firesc mai ales la nivelul domniilor cu *folles* mari, deci Anastasius, Iustin I, Iustinian şi poate Tiberiu al II-lea Constantin! N-am putut stabili dacă cedarea unei părţi a monedelor a fost făcută de cel care le-a colecţionat sau în perioada de după moartea sa, oricum problema este de interes cu totul secundar.

Dacă analiza de mai sus este exactă şi rezultatul la care am ajuns este just, se înţelege că lotul pe care-l publicăm, chiar dacă rămîne de mare interes, nu este pe deplin reprezentativ, neputînd fi considerat ca o secţiune în circulaţia monetară a epocii bizantine timpurii, rezultatele analizei repartiţiei pe domnii nefiind aplicabile nici Dobrogei în general, nici Tomisului, de unde sînt monedele, în special. Cu acest corectiv de esenţă, trecem la interpretarea pentru numismatica şi istoria Dobrogei a colecţiei Pandelis Ermides.

Faţă de progresul pe care l-am realizat reuşind să punem în lumină prezenţa în Dobrogea a unor monede din a doua jumătate a secolului al V-lea [10], s-a făcut un pas important înainte prin publicarea unei mari cantităţii de *minimi* din această perioadă [11], printre care şi monede emise de Zeno (474—475; 476—491), Basiliscus (475—476) şi din prima fază a domniei lui Anastasius (491—498) [12], care au precedat reforma monetară a acestui împărat din 498, toate descoperite la Izvoarele (fostă Pîrjoaia). Colecţia Pandelis Ermides ne dă şi trei monede, un *follis* şi două jumătăţi de *follis* din categoria emisiunilor de modul mic, imediat următoare re-

---

[8] D. M. Metcalf, NC, seria 6, 20, 1960, p. 117—219; pentru Dobrogea cf. Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3, p. 53—54; idem, în *Actes* ..., sub tipar; B. Mitrea, *op. cit.*, p. 58—61.

[9] B. Mitrea, SCIV, 17, 1966, 2, p. 426, nr. 61 = Dacia, N.S., 10, 1966, p. 413—414.

[10] Gh. Poenaru Bordea, Pontica, 4, 1971, p. 324—326.

[11] V. Culică, Pontica, 5, 1972, p. 267—298.

[12] *Ibidem*, p. 288—289.

formei [13]. În legătură cu aceste monede trebuie să consemnăm aici că recent, pe baza studiului difuziunii lor, s-a ajuns la încheierea că ele sînt abundente în Orientul Apropiat şi la Dunărea de Jos, fiind legate de activitatea militară de pe *limes* [14]. Lotul de monede pe care-l publicăm confirmă deci prezenţa acestor monede în Dobrogea, imediat după reforma lui Anastasius şi poate nu greşim dacă ne gîndim că ele s-ar putea lega de stăvilirea incursiunilor bulgarilor în Tracia, din 499 şi 502 [15].

Materialul numismatic pe care-l publicăm aici nu aduce elemente noi pentru domnia lui Iustin I, în schimb pentru domnia lui Iustinian aduce cîteva monede, este drept că nu întotdeauna de lectură absolut sigură, care reprezintă noutăţi faţă de cataloagele de monede bizantine actualmente în uz [16]. Dacă n-am greşit în interpretarea dată cifrelor privind repartiţia pe domnii şi repartiţia monedelor în cadrul domniei lui Iustinian, la care raportul ne apare anormal, considerăm clar faptul că introducerea acestui material — pe care-l bănuim incomplet mai ales în ce priveşte exemplarele mari, *folles* şi *demifolles*, vitregind prima parte a domniei, în care dealtfel circulaţia monetară e mai densă — în schema generală a circulaţiei pe fiecare an în parte, pe care am realizat-o cu alt prilej [17], n-ar face decît s-o vicieze. E poate totuşi cazul să arătăm că monedele aici publicate atestă că în partea a doua a domniei este vorba de o rarefiere a monedelor şi de prezenţa mai ales a nominalului *decanummion* şi nu de o lipsă absolută a materialului monetar, chiar după atacul din 559, care a dus la arderea Dinogetiei. De asemenea, ni se pare util să arătăm că lipsa monedelor emise în anul al XXXVIII-lea şi în anul al XXXIX-lea al domniei, pe care am constatat-o înainte, nu este nici acum infirmată.

În încercările noastre precedente de a contribui la mai buna cunoaştere a circulaţiei monedei bizantine timpurii în Dobrogea, ne-am străduit să explicăm marele aflux de monede din timpul domniei lui Iustin al II-lea [18]. Acest fenomen este confirmat şi de colecţia Pandelis Ermides în care tocmai aceste monede sînt cele mai numeroase (40 de exemplare, adică 30,30 %) prezentînd şi coeficientul cel mai ridicat monede/an. Se constată imediat apoi, fapt şi el confirmat acum, o mare scădere a cantităţii de monede pătrunsă în Dobrogea. Cum la al XIV-lea Congres internaţional de studii bizantine am prezentat şi am comentat repartiţia pe ani a exemplarelor ce ne erau atunci cunoscute pentru domniile lui Iustinian şi Mauriciu Tiberiu, socotim util s-o completăm acum cu o analiză similară pentru monedele de la Iustin al II-lea şi urmaşul său (vezi tabelul). Am folosit în analiza noastră pe lîngă monedele din colecţia Muzeului de arheologie din Constanţa şi pe cele pe care le-am publicat acum, monedele

---

[13] În catalog nr. 1—3.

[14] D. M. Metcalf, *The Origins of the Anastasian Currency Reform*, Amsterdam, 1969; cf. Cécile Morrisson, RN, seria 6, 11, 1969, p. 325.

[15] I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, Bucureşti, 1968, p. 410—411.

[16] În catalog nr. 28, 35, 37, 39, 41; vezi şi nr. 74, 81, 83 (Iustin al II-lea); nr. 85, 91, 98 şi 109 (Tiberiu al II-lea Constantin); cf. W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini, I. Von Anastasius bis Justinianus I (491—565)*, Viena, 1973.

[17] Gh. Poenaru Bordea, *Actes* ..., sub tipar; cf. B. Mitrea, Pontica, 7, 1974, p. 60, tabelul nr. 4.

[18] Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3, p. 54—55; C. Preda, *op. cit.*, p. 378, 380 şi 385—386.

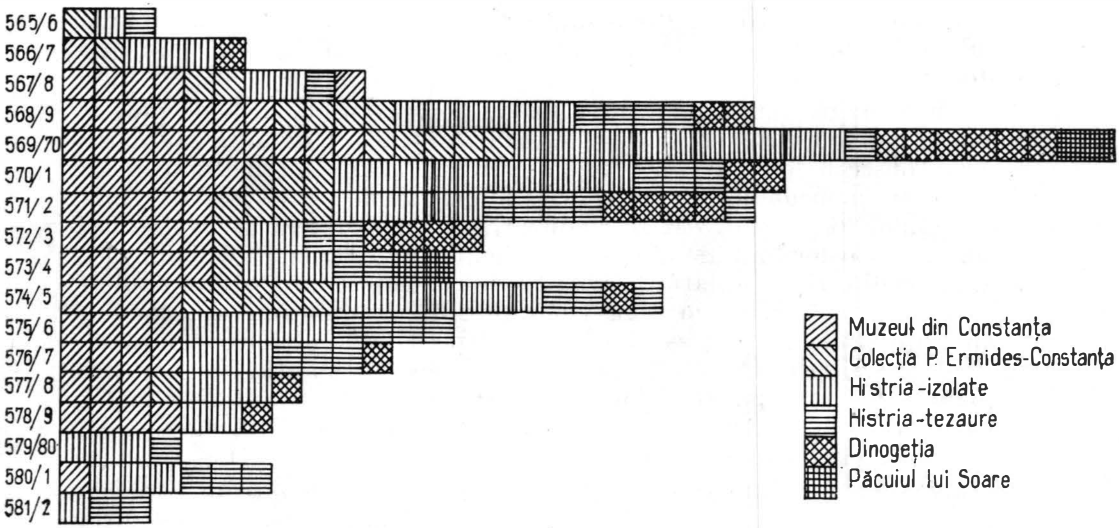

Fig. 1. Tabel analitic al monedelor de la Iustin al II-lea şi Tiberius al II-lea Constantin descoperite în Dobrogea pe ani de domnie.

descoperite la Histria, atît cele izolate cît şi cele din tezaure [19] — fiind de presupus că acestea din urmă au putut circula pe piaţa locală, înainte de tezaurizare — monedele descoperite la Dinogetia [20] şi pe cele publicate în monografia Păcuiul lui Soare [21]. Evident, ne-am oprit la monedele care au anul de domnie înscris pe reversul lor, atunci cînd acesta a putut fi citit. Semnele de întrebare au dispărut, fireşte, dar coeficientul de eroare posibilă pe care-l dau monedele cu ani de lectură îndoielnică din cauza conservării precare este, credem, neglijabil. Analiza tabelului ne arată că restabilirea situaţiei economice şi politice, după ce un moment stăpînirea Imperiului pe linia Dunării cunoscuse momente foarte critice, restabilire pe care o subliniam altă dată ca petrecîndu-se în vremea domniei lui Iustin al II-lea, are loc mai ales la nivelul emisiunilor monetare dintre 567/8 şi 576/7.

Începutul domniei dă însă o cantitate foarte mică de monedă. În mod mai general această situaţie ni se pare potrivit s-o înţelegem ca o continuare firească a situaţiei de la sfîrşitul domniei precedente, consecinţă a acordului dezastruos cu avarii lui Baian, care ceruseră în 561—562 pămînt în Imperiu [22], a împrejurării că acest acord ca şi altele similare făceau ca vistieria lui Iustinian să ajungă să plătească în 565 o sumă fabuloasă, apreciată ca reprezentînd 3 000 de livre aur, pe toate frontierele [23] (absenţa monedelor de la Iustinian din anii al XXXVIII-lea şi al XXXIX-lea apare în acest context foarte firească). Raritatea monedelor din primii doi ani de domnie ai lui Iustin al II-lea are însă, ni se pare că

[19] H. Nubar, *Histria*, III, p. 209—215, 228—232.

[20] B. Mitrea, *op. cit.*, p. 66—68.

[21] Idem, în monografia P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, I, Bucureşti, 1972, p. 189.

[22] I. Barnea, *op. cit.*, p. 430—431.

[23] L. Bréhier, *Vie et mort de Byzance*, Paris, 1969 (= *L'évolution de l'Humanité*, XXXII, 1946, p. 43 şi n. 165, p. 441.

sîntem îndreptățiți s-o presupunem, și o explicație mai directă, anume atacul dezlănțuit în imperiu de avari în 566, tocmai din zona Dunării de Jos [24].

Virtuțile barometrului constituit de conspectul monedelor pe ani domnie și implicit încrederea pe care e cazul să i-o acordăm, ni se par foarte elocvent ilustrate de un mic recul, o pulsație în nivelul înalt atins de numărul de monede în răstimpul restabilirii situației 567/8—576/7, la nivelul anilor 572/3 și 573/4. Într-adevăr, pentru anul 573 se cunosc noi pustiiri ale avarilor lui Baian în provinciile dunărene [25]. După ce la nivelul emisiunilor din 574/5 situația pare să se restabilească, înregistrăm scăderi mai întîi ușoare, care devin la nivelul anilor 577/8 — ultimul din domnia lui Iustin al II-lea, care-l asociase din 574 pe Tiberiu al II-lea Constantin — și 578/9, primul al lui Tiberiu al II-lea Constantin singur, mai accentuate, atingînd puncte de minim în anii 579/80 și în 581/2. Situația continuă parcă să se agraveze în 582/3 și 583/4 [26], ca abia apoi să se constate un oarecare reviriment.

Evenimentele bine cunoscute de la circa 580, începute în 578 [27] și continuate apoi pînă în 583—584, au lăsat urme nu numai în circulația monetară dunăreană, dar pînă departe în Grecia [28]. Scăderea în circulație constatată la vremea emisiunilor din 577/8 și 578/9, este primul moment al unui fenomen care are ca rezultantă procentele tot mai scăzute constatate în încercările statistice făcute pentru perioada de timp cuprinsă între reforma monetară a lui Anastasius și sfîrșitul domniei lui Heraclius. Abia dacă mai trebuie s-o spunem și în cazul sfîrșitului domniei lui Iustin al II-lea și al domniei lui Tiberiu al II-lea Constantin analiza repartiției monedelor pe fiecare an al domniei în parte reflectă evenimentele istorice și ajută prin comparație cu alte perioade, pe această cale posibile, să se ajungă la o mai deplină evaluare și înțelegere a lor.

În acest sens ni se pare că analiza distribuției pe ani a monedelor emise de Mauriciu Tiberiu descoperite în Dobrogea arată că momentul din 587 a fost mai puțin greu decît s-a crezut multă vreme [29] și s-a reafirmat mai de curînd [30]. Monedele pe care le publicăm acum, în ordine cronologică din 582/3, 583/4, 584/5, 586/7 (4 ex.), 591/2 (6 ex.), 592/3 (3 ex.), 594/5, 596/7 și 600/1 (2 ex.), nu schimbă cu nimic esențial datele problemei, nefiind de natură să modifice încheierile noastre expuse în amănunt cu alt prilej [31], chiar dacă în acest lot lipsesc monedele emise între 587/8 și 590/1. Într-adevăr, analizînd materialul dobrogean constatăm că anii de la 584/5 și pînă la 590/1, am adăuga acum și anii 591/2 și chiar 592/3 măcar la Tomis, sînt foarte bine reprezentați. Oricum,

[24] I. Barnea, *op. cit.*, p. 431.

[25] *Ibidem.*

[26] Gh. Poenaru Bordea, *Actes* ..., sub tipar.

[27] L. Bréhier, *op. cit.*, p. 47—48; I. Barnea, *op. cit.*, p. 432; cf. Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3, p, 54, nota 37.

[28] D. M. Metcalf, Hesperia, 31, 1962, p. 134—157; S. Hood, BSA, 65, 1970, p. 37—45; R. L. Hohefelder, în *XIVe Congrès international des études byzantines, Bucarest, 6—12 septembre 1971, résumés — communications*, București, 1971, p. 246—247.

[29] V. Pârvan, BCMI, 4, 1911, 16, p. 175, 189—191; Ist. Rom. I, p. 604 (Gh. Ștefan, I. Barnea), p. 719 (K. Horedt), cf. p. 664 (D. Tudor).

[30] M. Sâmpetru, SCIV, 22, 1971, 2, p. 218—224.

[31] Gh. Poenaru Bordea, *Actes* ..., sub tipar.

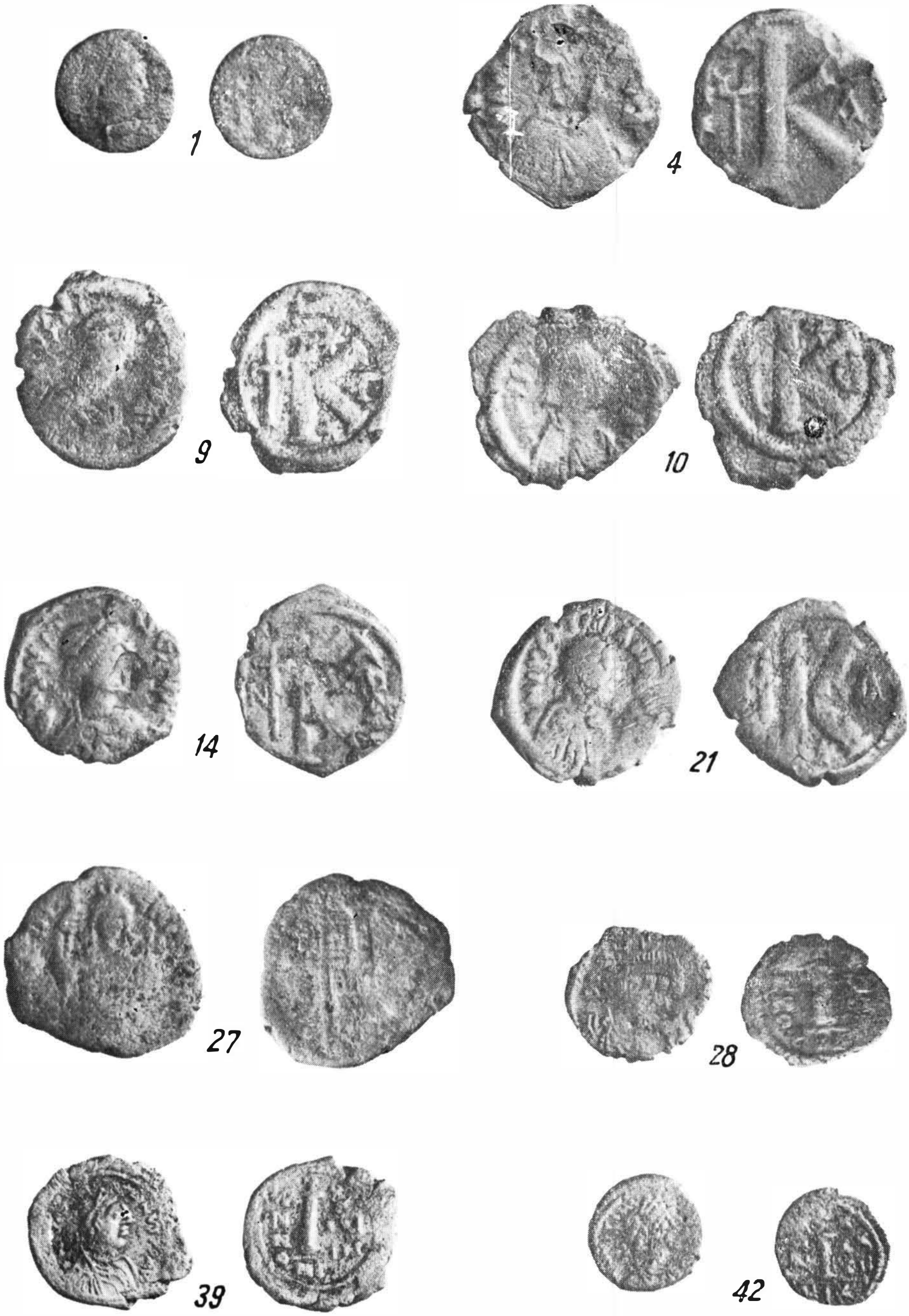

Fig. 2. Monede bizantine din colecția P. Ermides: Anastasius-Iustinian.

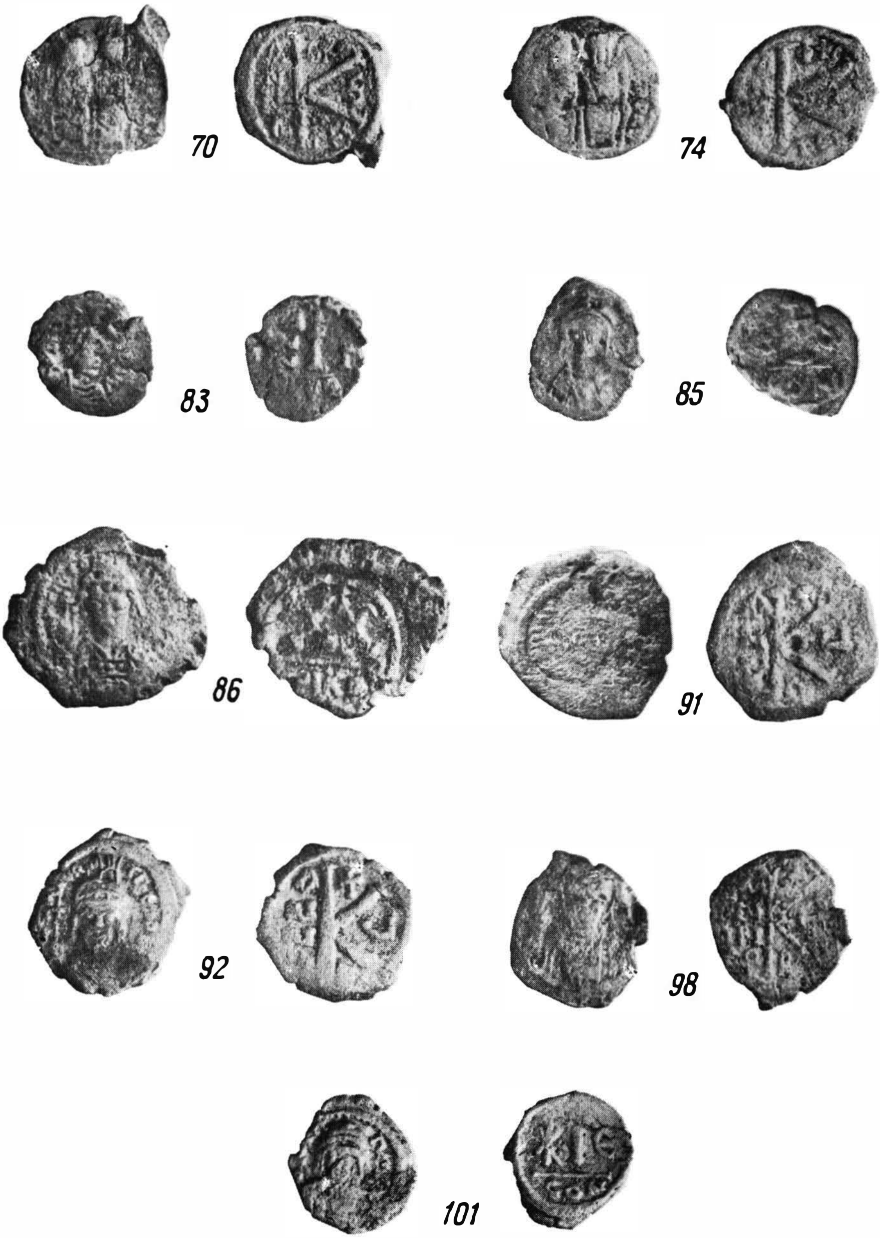

Fig. 3. Monede bizantine din colecția P. Ermides: Iustin al II-lea Mauriciu Tiberiu.

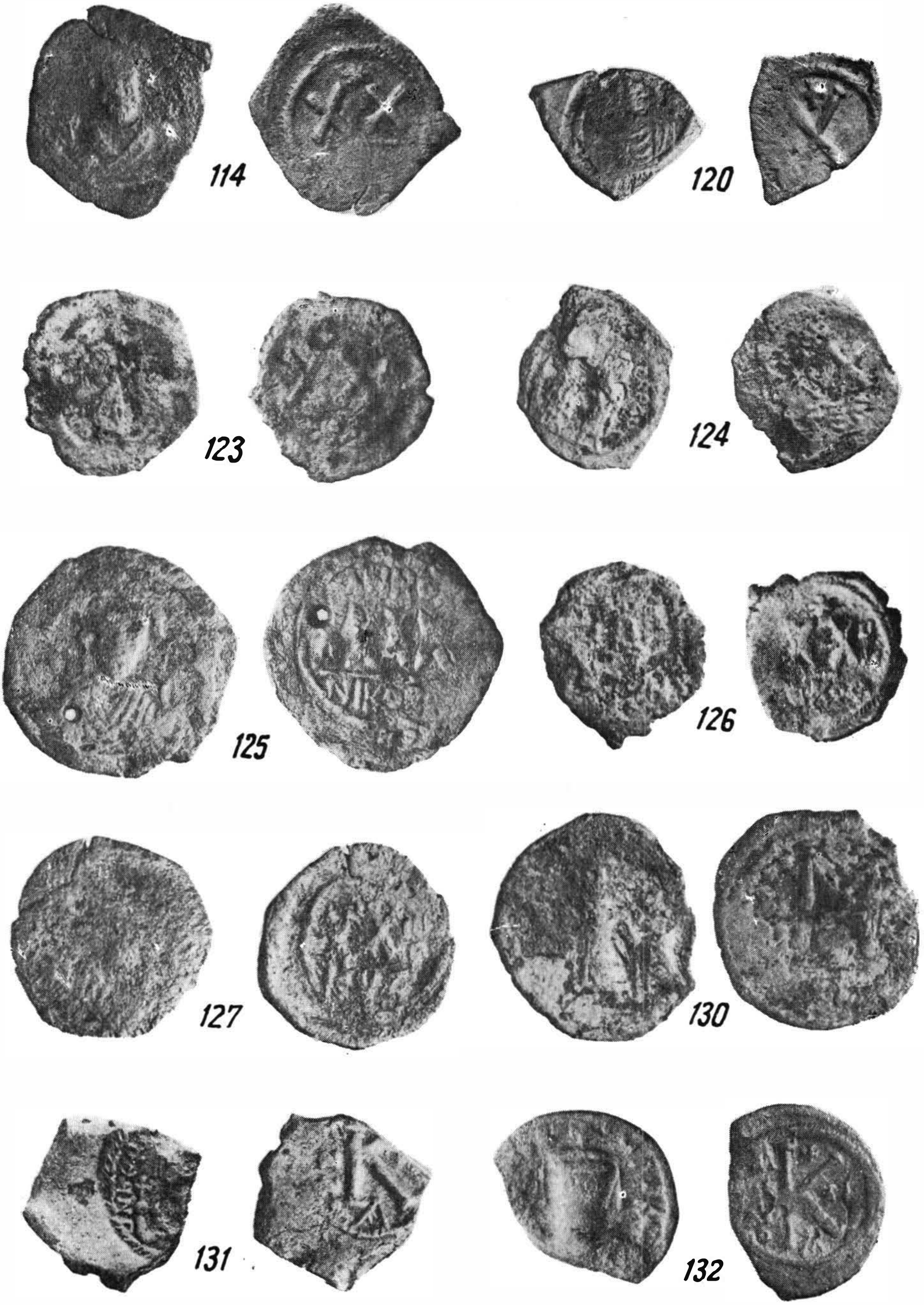

Fig. 4. Monede bizantine din colecţia P. Ermides : Focas-Heraclius.

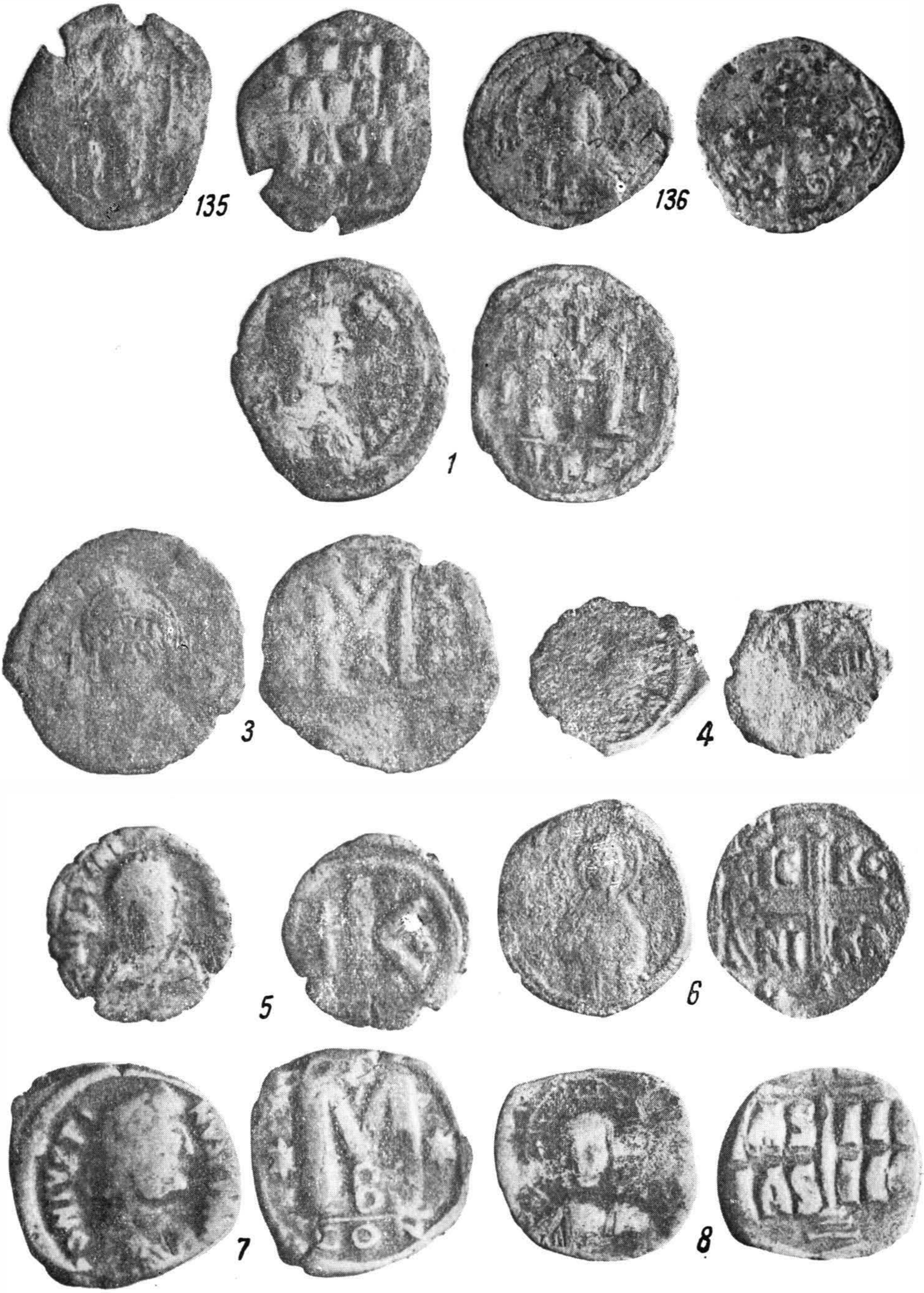

Fig. 5. Monede bizantine din colecția P. Ermides: Constantin al IX lea-Nicefor al III-lea 1—4 Constanța; 5—6 Palazu Mare; 7—8 Grădina.

pe baza acestor analize cuprinzînd şi tezaurele de la Histria [32] se poate considera ca aproape sigur că oraşul n-a fost distrus în 587. Evenimentele nu par să fi afectat decît sudul Dobrogei şi chiar la Adamclisi viaţa s-a reluat foarte curînd [33].

În orice caz, situaţia din anii 582/3 şi 583/4, continuînd o stare de fapt care-şi are începuturile în 578, şi situaţia din ultima parte a domniei, din vremea războaielor aproape continue dintre 592 şi 602, asupra reflexului numismatic al căreia am stăruit într-o altă contribuţie a noastră [34], au fost mult mai grav resimţite pe ansamblul Dobrogei. Cele două exemplare din 600/1 pe care le publicăm acum avem impresia că întăresc punctul de vedere după care prăbuşirea limesului s-a petrecut în 602/3. Moneda din 600/1 de la Histria, chiar dacă lotul de monede respectiv nu este un tezaur şi chiar dacă acolo situaţia devine extrem de dificilă după 596/7, ar putea fi considerată acum reprezentativă pentru discuţia datei de distrugere a cetăţii.

Asupra importanţei materialului monetar de la Focas şi Heraclius s-a stăruit destul de mult în anii din urmă şi am făcut-o şi noi în repetate rînduri [35]. Subliniem totuşi că aportul colecţiei Pandelis Ermides este prin mulţimea monedelor de la aceşti doi împăraţi foarte important, iar Tomisul, dacă nu ne-am înşelat considerînd că materialul vine mai ales din acest oraş, a jucat în vremea respectivă un rol considerabil.

O ultimă problemă importantă pentru circulaţia monetară este repartiţia materialului pe ateliere. Ca de obicei o dăm ca număr de exemplare şi în procente :
Constantinopol = 75 exemplare = 57,7 % ; Thessalonic = 27 exemplare = 20,7 % ; Nicomedia = 20 exemplare = 15,4 % ; Cyzic = 6 exemplare = 4,6 % ; Antiohia = 2 exemplare = 1,5 %.

Notînd şi că penetraţia monedelor din diferite ateliere pare a nu se produce într-un ritm regulat la fiecare domnie [36] şi notînd ca şi altă date

[32] Un prim conspect al descoperirilor monetare de la Histria interesînd această vreme la A. Petre, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 319—321 ; o analiză amănunţită a tezaurelor de la Histria, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, sub tipar ; H. Nubar, *Histria*, III, p. 84 şi p. 228—233 ; vezi şi Gh. Poenaru Bordea, Pontica, 4, 1971, p. 333—334, nr. 46—52 ; Al. Suceveanu, C. Scorpan, Pontica, 4, 1971, p. 159 şi 164 ; Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3, p. 55—56 ; C. Scorpan, Pontica, 5, 1972, p. 354—361.

[33] Gh. Poenaru Bordea, Dacia, N.S., 12, 1968, p. 409—411 ; confirmat de o monedă din al XVI-lea an de domnie (597/8) : R. Ocheşeanu, Gh. Papuc, Pontica, 6, 1973, p. 376, nr. 238, anticipată de C. Scorpan, *op. cit.*, p. 354, n. 3 ; vezi acum şi R. Ocheşeanu, SCN, 6, 1975, p. 236, nr. 12, solidus de la Tiberiu al II-lea Constantin, din anii 579—582 ; cf. discuţia lui C. Scorpan, Pontica, 7, 1974, p. 358—362.

[34] Gh. Poenaru Bordea, *Actes*..., sub tipar.

[35] În catalog nr. 113—127 şi 128—132, la care este de adăugat foarte probabil nr. 29 (Focas) ; H. Nubar, SCN, 3, 1960, p. 183—193 ; A. Petre, *op. cit.*, p. 348 ; Gh. Poenaru Bordea, SCN, 4, 1968, p. 402 şi p. 407 ; B. Mitrea, SCIV, 17, 1966, 2, p. 426, nr. 60 = Dacia, N.S., 10, 1966, p. 413 ; Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3, p. 56—57 ; idem, *Actes* ..., sub tipar H. Nubar, *Histria*, III, p. 84 ; cf. C. Scorpan, Pontica, 5, 1972, p. 363—368 ; idem, Pontica, 7, 1974, p. 359—362.

[36] B. Mitrea, Pontica, 7, 1974, p. 53—54 ; în lotul acum publicat situaţia este următoarea : Anastasius, 5 = Constantinopol, 5 ; Iustin I, 11 = Constantinopol, 6 + Nicomedia, 4 + Antiohia, 1 ; Iustinian, ante 538, 10 = Constantinopol, 9 + Antiohia, 1 ; Iustinian, post 538, 17 = Constantinopol, 11 + Nicomedia, 6 ; Iustin al II-lea, 39 = Constantinopol, 15 + Thessalonic, 17 + Nicomedia, 4 + Cyzic, 3 ; Tiberiu al II-lea Constantin, 3 = Constantinopol, 1 = + Nicomedia, 2 ; Mauriciu Tiberiu, 23 = Constantinopol, 14 + Thessalonic, 7 + Cyzic, 2 ; Focas, 15 = Constantinopol, 9 + Thessalonic, 3 + Nicomedia, 2 + Cyzic, 1 şi Heraclius, 6 = Constantinopol, 4 + Nicomedia, 2.

marea preponderență a emisiunilor de la Constantinopol [37], încheiem aici aceste considerații.

Ajunși la sfîrșitul strădaniei noastre credem util să subliniem din nou că publicarea amănunțită a monedelor bizantine din Dobrogea merită să fie întreprinsă, ele putînd aduce aporturi substanțiale la mai buna cunoaștere a istoriei regiunii dintre Dunăre și Mare, în realitatea ei complexă.

MONNAIES BYZANTINES D'UNE COLLECTION FORMÉE À CONSTANȚA

RÉSUMÉ

Les auteurs publient 144 monnaies byzantines, 136 de la collection P. Ermides, formée à Constanța, quatre autres toujours de Constanța, deux de Palazu Mare et encore deux de Grădina.

On discute les problèmes concernant la circulation monétaire en Dobroudja pendant les règnes d'Anastase à Héraclius. En comparant la situation statistique de la collection P. Ermides aux autres données connues pour la même région les auteurs constatent plusieurs différences et quelques anomalies, expliquées par le probable éparpillement d'une partie des monnaies initialement dans la collection, qui s'est produit avant son acquisition.

Quelques problèmes d'interprétation historique ayant déjà fait l'objet d'autres contributions (Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3; idem, *Actes du XIVe Congrès International des Etudes Byzantines* (sous presse), dans l'article on insiste surtout sur l'analyse des monnaies de la Dobroudja aux temps de Justin II et Tibère II Constantin.

Le rétablissement de la situation, difficile à la fin du règne de Justinien, aggravée par une attaque des Avares en 566, s'est produit au niveau des emissions des années 567/8—576/7. Pendant cette période on constate quand-même un petit récul au niveau des emissions de 572/3 et 573/4, mis par les auteurs en connexion avec l'attaque des Avares de Baian de 573.

Après 574/5, quand le nombre des monnaies est assez grand, commencent les abaissements, qui atteignent des points minimaux en 579/80 et 581/2, continués en 582/3 et 583/4. Le petit nombre des monnaies est probablement explicable par les ravages des Slaves, qui pénétrèrent alors loin, jusqu'en Grèce.

---

[37] Gh. Poenaru Bordea, BMI, 40, 1971, 3, p. 57; H. Nubar, *Histria*, III, p. 84 — 85; B. Mitrea, *loc. cit.*; poziția mai bună a Thessalonicului în lotul acum publicat s-ar putea explica, eventual, prin dispariția unei părți din monedele timpurii, inițial în colecție, petrecută înainte de recuperarea sa. Mai subliniem în această notă finală existența în lot a unor monede din secolul al XI-lea, nr. 133—136, destul de rare la Tomis, pînă acum și împrejurarea că monedele bizantine timpurii și anonime de la Palazu Mare și Grădina sînt, după știința noastră, primele care se publică din aceste localități.

Dans la Dobroudja ce moment, tout comme les guerres de 592—602, a été ressenti plus fort que l'attaque de 587, qui a affecté, probablement, surtout le sud de la région, Histria n'étant pas alors détruite, comme nous l'avons montré ailleurs.

Il faut souligner aussi l'existence dans cette collection d'un grand nombre de monnaies de Phocas et Héraclius, ce qui pourrait indiquer le rôle assez important joué par Tomis pendant la période respective.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Tableau analytique des monnaies de Justin II et Tibère II Constantin trouvées en Dobroudja, suivant les années de règne.

Fig. 2. Monnaies byzantines de la collection P. Ermides : Anastase-Justinien.

Fig. 3. Monnaies byzantines de la collection P. Ermides : Justin II-Maurice Tibère.

Fig. 4. Monnaies byzantines de la collection P. Ermides : Phocas-Héraclius.

Fig. 5. Monnaies byzantines de la collection P. Ermides : Constantin IX et Nicéphore III. 1—4 Constanţa ; 5—6 Palazu Mare 7—8 Grădina.

PROBLEMĂ DE TERMINOLOGIE! CUCUTENI A—B SAU CUCUTENI AB?

DE

VLADIMIR DUMITRESCU

Acum cîteva decenii, cînd — în urma primelor săpături sistematice de la Cucuteni — Hubert Schmidt a constatat că, pe lîngă materialele ceramice care se încadrau celor două faze ale culturii Cucuteni cunoscute pînă atunci, reprezentate şi de cele două niveluri (precizate de el) din aşezarea eponimă de pe Cetăţuie, există şi o serie de materiale care constituie o fază intermediară între cele numite A şi B (în special la Dîmbul Morii), el s-a aflat în situaţia de a nu-i putea atribui acestei faze decît o denumire sau o siglă care să indice tocmai poziţia aceasta intermediară din punct de vedere evolutiv-cronologic, şi astfel i-a spus faza A-B.

Cu prilejul publicării rezultatelor primelor noastre campanii de săpături din aşezarea de la Traian-Dealul Fîntînilor, ale cărei materiale se încadrau aproape perfect în această fază intermediară, am folosit şi noi, în chip firesc, termenul „faza A-B", ceea ce dealtfel am făcut şi ulterior în toate studiile şi articolele în care ne-am referit la această fază.

De la un moment dat însă, în loc de *faza A-B*, a început să apară scris *faza AB*, probabil pentru simplificare; deoarece socotesc însă că acest fel de a scrie nu este corespunzător, voi încerca să arăt pe scurt că trebuie totuşi să se renunţe la el şi să se revină la forma folosită de H. Schmidt.

Deşi este un lucru comun, trebuie totuşi să amintesc că, în chip firesc, dacă scriem două litere în continuare, fără nici un semn de punctuaţie etc., intermediar, va trebui să citim aceste litere ***fără nici o pauză***, căci altfel nu respectăm regulile de citire.

Mi se pare deci limpede că, dacă scriem faza Cucuteni AB, aceste două litere vor trebui citite împreună, fără nici o pauză între ele, întocmai cum pronunţăm prepoziţia latină *ab*, ca şi orice alte litere scrise fără nici un semn de pauză sau de punctuaţie între ele.

De aceea, cum nu cred că cineva doreşte ca faza A-B să fie pronunţată întocmai cum pronunţăm prepoziţia amintită, *ab*, şi cum, pe de altă parte, o asemenea lectură nici nu poate fi corectă, din cauză că ceea ce vrem să indicăm atunci cînd spunem „faza A-B" este tocmai faptul că ne referim la ***o fază care se intercalează*** între celelalte două faze A şi B, făcînd legătura evolutiv-cronologică dintre ele, este clar că acea trăsătură de unire este abosolut necesară.

Renunţînd la ea — pe lîngă că sîntem siliţi să pronunţăm *ab* —, s-ar putea înţelege că ne referim la o fază mixtă, conţinînd caracteristici atît ale fazei A cît şi ale fazei B; şi mi se pare că nici unul dintre colegii

S C I V A, tomul 27, nr. 2, Bucureşti, aprilie—iunie 1976, p. 231—232

care au crezut preferabil să scrie *faza Cucuteni AB*, în loc de fireasca fază Cucuteni A-B nu au putut avea această intenţie.

Nădăjduiesc că cele arătate în puţinele rînduri de mai sus vor avea darul să determine pe toţi colegii să revină la formularea iniţială a celui care primul a identificat această fază, formulare corectă atît din punct de vedere arheologic, fiind vorba de o fază intermediară, cît şi din punctul de vedere al citirii corecte a termenului respectiv. S-ar putea să mi se reproşeze că sînt optimist, dacă ţinem seama că, încă de mulţi ani, am arătat că nici un topor preistoric (şi desigur nici unul din zilele noastre !) nu are nevoie să fie... înmănuşat, căci pentru a putea fi folosite, topoarelor nu le trebuie decît cîte o coadă (cuvîntul francez *enmanchement* neputîndu-se, evident, traduce în nici un caz prin înmănuşare !), şi cu toate acestea majoritatea arheologilor români continuă să folosească acest termen cu totul neindicat. Poate că totuşi, de data aceasta, precizările de mai sus vor avea altă soartă.

PROBLÈME DE TERMINOLOGIE ! CUCUTENI A-B OU CUCUTENI AB ?

RÉSUMÉ

Ces dernières années, quelques-uns des archéologues qui traitent de la culture de Cucuteni ont préféré écrire « phase Cucuteni AB » au lieu de « phase Cucuteni A-B », en s'écartant de la terminologie créée par Hubert Schmidt.

L'auteur précise que, si l'on écrit « phase Cucuteni AB », on doit lire AB, exactement comme on lit la préposition latine *ab*, ce qui, évidemment, ne peut pas être correct, du moment qu'il s'agit d'une phase intermédiaire entre la phase A et la phase B de cette culture. Le trait d'union entre A et B indique justement qu'il est question d'une phase qui se situe entre la fin de la phase précédente, A, et le commencement de la phase finale, B. Par conséquent on doit retenir le sigle A-B et renoncer à écrire Cucuteni AB.

DEPOZIT DE OBIECTE DIN EPOCA BRONZULUI DE LA TOMEȘTI, COMUNA POGANA (JUDEȚUL VASLUI)

DE

V. PALADE

În primăvara anului 1973 în colecțiile muzeului din Bîrlad a intrat un depozit format din 32 obiecte de bronz, provenind de pe raza satului Tomești, comuna Pogana (jud. Vaslui). Acestea au fost descoperite de către locuitorul Ion Angheluță din comuna Perieni cu ocazia unor lucrări agricole în punctul numit „La cuibul vulturului" situat la cca 5—700 m spre est de satul Tomești, comuna Pogana. Obiectele, după spusele descoperitorului, se aflau depuse pachet la o adîncime de numai 15—20 cm, în sol, pe panta abruptă a botului de deal (la mijlocul pantei) ce fusese împădurit pînă la acea dată. Terenul defrișat și săpat pentru reîmpădurire a prilejuit descoperirea depozitului de obiecte de bronz, care inițial au fost predate școlii generale din comuna Perieni, ajungînd apoi la muzeul din Bîrlad [1].

O cercetare efectuată la fața locului a confirmat faptul că obiectele au fost îngropate superficial într-un sol de pădure și că probabil nu s-a rătăcit nici unul dintre ele cu ocazia descoperirii.

În imediata apropiere a locului unde au fost depozitate obiectele de bronz nu se află nici un fel de urme de locuire, panta dealului înclinată spre nord fiind foarte abruptă. În schimb, pe coama dealului ce se continuă spre sud transformîndu-se într-o terasă întinsă, la cca 800—900 m depărtare, se găsesc numeroase fragmente ceramice aparținînd primei epoci a fierului.

În privința modului cum au fost depozitate obiectele, după mărturiile celui care le-a ridicat rezultă că secerile întregi au fost depuse așezate una peste alta. Restul obiectelor împreună cu secerile fragmentare se aflau în spațiul din interiorul arcuirii secerilor întregi, tot lotul formînd un grup strîns de obiecte ca și cum acestea ar fi fost legate.

Din inventarul depozitului fac parte 25 de seceri, din care 23 aparțin tipului cu cîrlig (14 întregi și 9 reprezentate prin fragmente provenind de la vîrf sau jumătatea inferioară), una cu buton (fără vîrf) și una cu limbă la mîner (fără vîrf). În afară de seceri în depozit se află un celt, o daltă, o psalie de zăbală, o placă de centură cu cîrlig, o piesă cu buclă de un tip necunoscut, cîteva fragmente de tablă provenind, după toate

[1] Aducem mulțumirile noastre tov. Ioana Angheluță, tov. prof. I. Ciocănel și Gh. Cristian de la Școala generală din comuna Perieni, prof. V. Varlam și M. Bălan, care au contribuit la recuperarea și predarea la muzeu a depozitului de obiecte de bronz în discuție.

probabilităţile, de la o faleră şi o bucată de bronz brut. Întreg depozitul de obiecte cîntăreşte 3,250 kg, iar bucata de bronz brut, 28 grame.

Secerile din acest depozit sînt turnate în forme monovalve acoperite. Cele întregi, toate aparţinînd tipului cu cîrlig, indică folosirea unui mare număr de forme de turnat, aproape fiecare exemplar provenind din alt tipar. Excepţie fac două perechi de seceri şi anume cele din fig. 1/6, 7; 3/b 7, 8 ambele turnate în aceeaşi formă şi cele din fig. 1/8, 9; 3/b 2, 6, ambele turnate de asemenea în acelaşi tipar.

La exemplarele de seceri întregi şi la cele de la care se păstrează jumătatea inferioară se observă ciotul de turnare care în unele cazuri depăşeşte cu mult muchia îngroşată a secerilor, profilîndu-se ca excrescenţe proeminente (fig. 1/6—8, 13). În cele mai numeroase cazuri ciotul rezultat de la turnare, mai mult sau mai puţin dezvoltat, pe muchia îngroşată a spinării, n-a suferit nici un fel de retuşare. Numai la două exemplare urmele de prelingere a metalului din timpul turnării au fost bătute uşor cu ciocanul spre a se nivela asperităţile (fig. 1/2, 23). Ciotul de turnare indică faptul că la cele mai multe seceri metalul a fost turnat în valve printr-o scobitură practicată în dreptul maximei arcuiri a lamei secerii. Doar secerile din figura 1/1, 2; 3/11, 13 prezintă ciotul de la turnare pe spinarea îngroşată imediat deasupra unghiului de îndoire, iar alte două seceri fragmentare au ciotul de turnare sub unghiul de îndoire (fig. 1/18, 22).

Din punct de vedere al arcuirii şi lăţimii lamei, secerile cu cîrlig se împart în cîteva variante distincte. Prima variantă o formează secerile cu lama lată îndoită în unghi ascuţit, avînd partea superioară uşor arcuită spre interior, iar partea inferioară dreaptă şi mult dezvoltată (fig. 1/1, 2, 4; 3/b 10, 11, 14). Varianta a doua o formează secerile cu lama uneori mai lată alteori ceva mai îngustă, îndoită în unghi dar avînd partea superioară mai arcuită, iar partea inferioară mai puţin dezvoltată (fig. 1/3, 5, 8, 9, 10—13; 3/b 1—6, 9, 13). A treia variantă o formează secera cu lama uşor arcuită, unghiul de îndoire fiind abia marcat şi cu partea inferioară foarte puţin dezvoltată (fig. 1/14 şi 3/b 12). Cea de-a patra variantă o formează două seceri cu lama arcuită semicircular avînd pe marginea interioară a lamei, pe faţă cîte o nervură în relief paralelă cu muchia îngroşată a spinării (fig. 1/6—7; 3/b 7, 8). Bucăţile provenind de la partea inferioară a unor seceri se încadrează după toate probabilităţile în varianta a doua şi a treia, avînd în vedere unghiul de arcuire şi lungimea părţii inferioare (fig. 1/18—22; 4).

Cîteva seceri prezintă mici găuri rezultate, după cît se poate observa, ca urmare a unor defecţiuni de la turnare (fig. 1/1, 11, 13; 3/b 1, 3, 14). Aceloraşi cauze li s-ar datora, după opinia noastră, şi zimţii ce se păstrează pe tăişul lamei cîtorva seceri.

În grupa secerilor cu cîrlig, în afara celor întregi, se află şi 9 exemplare reprezentate fie prin partea inferioară a lamei (fig. 1/18—23) fie prin vîrfuri de lamă (fig. 1/15—17; 4). Fragmentele de seceră poartă urme evidente de rupere din vechime. Excepţie face secera din fig. 1/20, al cărei vîrf a fost rupt şi pierdut de descoperitor şi o alta care, deşi ruptă după descoperirea depozitului, se păstrează în două fragmente (fig. 1/14; 3/b 12).

În privinţa tehnicilor de turnare, atît secera cu limbă la mîner cît şi cea cu buton au fost realizate în tipare monovalve acoperite. Ciotul

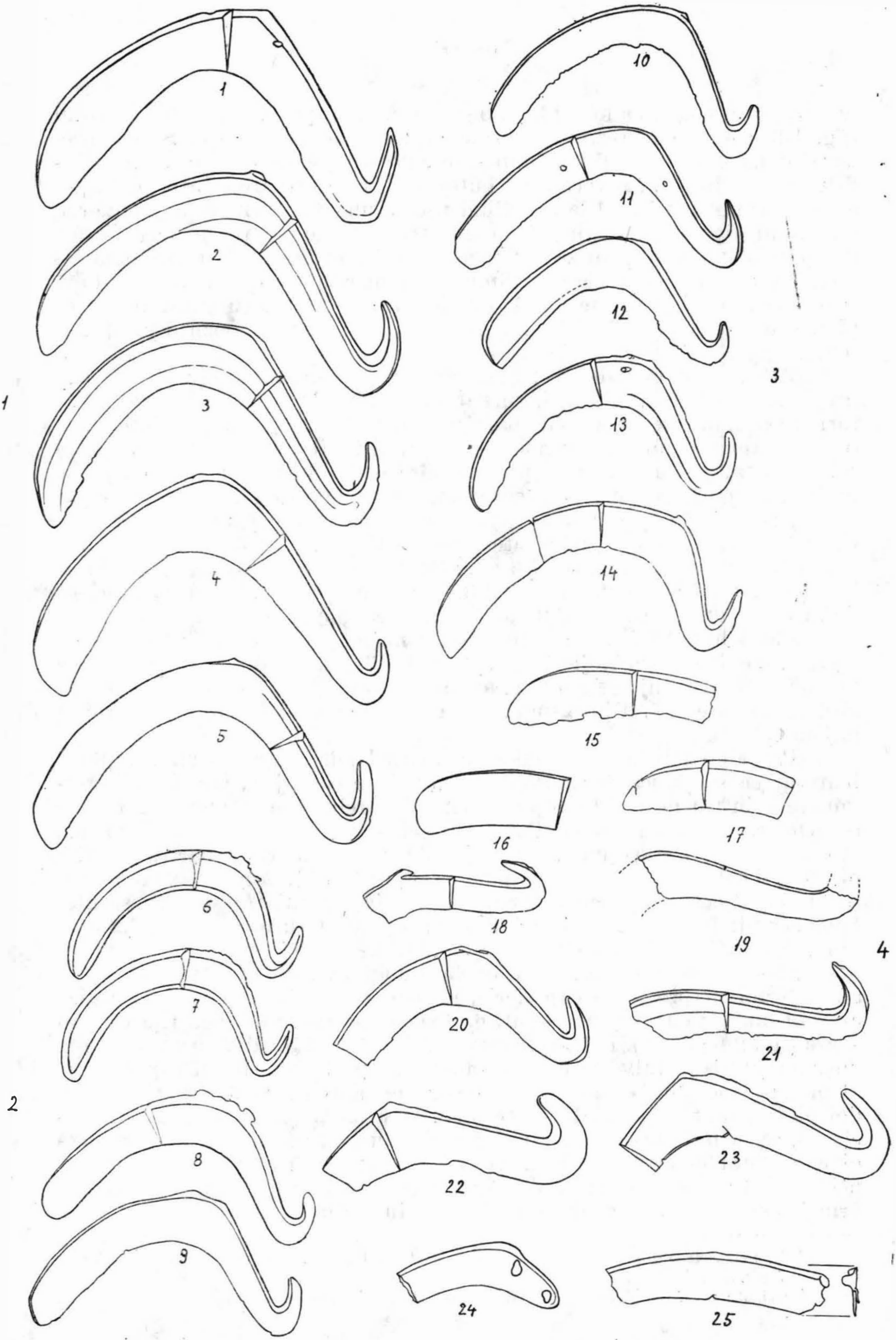

Fig. 1. Tomești. Seceri.

de turnare la secera cu limbă la mîner se află în dreptul îndoiturii mînerului (fig. 1/24; 4) unde prezintă şi urme evidente de zgurificare. Secera prezintă două orificii pe limba mînerului, deformate ca urmare a unei îndelungate utilizări. La secera cu buton ciotul de turnare se află pe mijlocul capătului inferior al lamei, fiind uşor alungit ca urmare a prelingerii metalului (fig. 1/25). Întrucît la aceste seceri nu se păstrează decît bucăţi din partea inferioară, nu se pot face precizări în legătură cu arcuirea lamei. Exemplarul de seceră cu limbă la mîner îşi găseşte analogii, după toate probabilităţile, în secera de la Rîşeşti [2], iar secera cu buton în exemplarele descoperite la Iaşi în Lungul Vîntului [3] şi în depozitul de la Ilişeni [4].

Alte obiecte. Celt de tip transilvănean, uşor oval în secţiune, cu gura dreaptă, de dimensiuni mari, turnat în formă bivalvă, cu dungile de la turnare pronunţate pe laturile înguste şi netezite pe jumătatea inferioară prin ciocănire şi pilire. Marginea se prezintă îngroşată la exterior, iar de sub aceasta, pe ambele feţe pornesc cîte 6 caneluri uşor inegale, ce se prelungesc pînă la jumătatea corpului, unde nervura centrală dintre caneluri, pe ambele feţe, se transformă în bandă în relief lăţindu-se şi formînd în continuare cele două feţe ale tăişului (fig. 2/7; 3/a 2).

Dimensiuni. Lungime 11,6 cm; lăţimea la mijloc 3,1 cm; grosimea la mijloc 2,9 cm; deschiderea gurii 3,4 cm la exterior, 2,4 cm la interior; lăţimea tăişului pe coardă 3,9 cm; adîncimea golului interior 7 cm.

Daltă lucrată dintr-o bară de bronz în patru muchii; prezintă o îngroşare evidentă la mijloc, (fig. 2/5; 3/a 3). Capătul opus tăişului are muchiile uşor rotunjite pe o lungime de 2,5 m; spre tăiş bara se subţiază fără să se lăţească. Dimensiuni. Lungime 10,9 cm; lăţimea (latura) la mijloc 0,6 cm.

Psalie de zăbală cu corpul arcuit, circular în secţiune avînd mijlocul îngroşat cu secţiunea rectangulară şi muchiile rotunjite, iar capetele terminate printr-o uşoară îngroşare, avînd în prelungire la unul din capete o terminaţie plată romboidală, iar la cel opus o terminaţie cruciformă, circular-turtită în secţiune. La mijloc, perpendicular pe partea arcuită dispune de un orificiu rectangular (fig. 2/1; 3/a 5). Ambele extremităţi, în principal cea cruciformă prezintă urme de zgurificare şi efervescenţă. Dimensiuni. Lungimea pe arc 10,6 cm; lăţimea laturii la mijloc 1,2 cm; lungimea orificiului rectangular 2,3 cm, lăţimea sa 0,5 cm.

Piesă turnată în formă de buclă alungită avînd un capăt arcuit în afară terminat printr-un cap sferic, iar capătul opus prelungit şi subţiat are doi pinteni cu vîrfurile ascuţite, dispuşi lateral paralel cu tija cu cap sferic (fig. 2/6; 3/a 1). Piesa a fost turnată în formă bivalvă, urmele dungii de împreunare a valvelor observîndu-se în special pe tija şi capul sferic al piesei şi pe părţile laterale ale celor doi pinteni. Bara corpului şi cei doi pinteni sînt romboidali în secţiune. Destinaţia piesei nu poate fi precizată, ea negăsindu-şi analogii mai mult sau mai puţin apropiate printre obiectele din epoca bronzului. Totuşi se poate afirma că a fost intens utilizată, deoarece pe partea din interiorul buclei bara este atît de roasă, prin frecare, încît a devenit triunghiulară în secţiune.

---

[2] M. Petrescu-Dîmboviţa, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 462, fig. 10/6.
[3] *Ibidem*, p. 456, fig. 6.
[4] Grigore Foit, ArhMold, 2—3, 1964, p. 463, fig. 1/4, 5.

Dimensiunile secerilor (în milimetri şi grame)

Nr. crt.	Nr. de inventar	Greutatea	Lungimea		Lăţimea maximă a spinării	Grosimea maximă a spinării	Lungimea mînerului	Lungimea maximă a cîrligului	Lăţimea maximă a cîrligului	Grosimea nervurii de pe marginea lamei	Observaţii
			Pe arc	Pe coardă							
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	3467	250,8	390	225	47	5	155	47	13	—	fig. 1/4 ; 3/b 10
2	3483	280,7	390	225	47	4	145	43	13	—	fig. 1/1 ; 3/b 14
3	3479	223,8	372	235	45	4	150	65	18	—	fig. 1/2 ; 3/b 11
4	3482	217,0	370	210	44	4	125	62	13	—	fig.1/3 ; 3/b 13
5	3480	171,0	235	210	35	5	120	61	14	—	fig.1/5 ; 3/b 4
6	3470	84,5	295	175	32	3	90	40	12	—	fig. 1/10 ; 3/b 5
7	3481	88,0	292	175	36	3	85	46	12	—	fig. 1/14 ; 3/b 12
8	3468	117,0	280	185	36	4	95	44	14	—	fig. 1/4 ; 3/b 6
9	3469	111,0	280	185	36	4	95	42	13	—	fig. 1/5 ; 3/b 2
10	3466	97,0	270	185	34	3	92	48	13	—	fig. 1/4 ; 3/b 1
11	3478	102,5	270	160	35	4	92	42	12	—	fig. 1/13 ; 3/b 3
12	3477	89,5	255	135	30	5	72	40	12	4	fig. 1/7 ; 3/b 7
13	3475	98,0	255	135	30	5	72	40	22	3	fig. 1/6 ; 3/b 8
14	3473	86,0	250	150	33	4	86	28	9	—	fig. 1/13 ; 3/b 9
					Minere de seceri cu cîrlig						
1	3465	133,0	—	—	43	3	140	60	16	—	fig. 1/23
2	3471	135,3	—	—	41	5	118	58	30	—	fig. 1/22
3	3474	93,2	—	—	38	4	85	44	13	—	fig. 1/20
4	3485	67,0	—	—	30	5	140	46	15	—	fig. 1/21
5	3489	42,0	—	—	15	3	90	34	8	—	fig. 1/18
6	3490	66,5	—	—	32	4	125	—	—	—	fig. 1/19
					Vîrfuri de seceri cu cîrlig						
1	3476	70,0	—	—	32	5	—	—	—	—	fig. 1/15
2	3487	29,6	—	—	29	4	—	—	—	—	fig. 1/17
3	3488	65,8	—	—	37	4	—	—	—	—	fig. 1/16
					Seceri cu buton						
1	3484	86,5	—	—	31	5	—	—	—	—	fig. 1/25
					Seceri cu limbă la mîner						
1	3472	52	—	—	32	6	50	—	—	—	fig. 1/24

Tocirea muchiei interioare numai pe porţiunea de pe curbura buclei indică poziţia în care s-a aflat piesa faţă de forţa de acţiune care a provocat roaderea. Dimensiuni. Pe axul longitudinal 9,9 cm; lăţimea buclei la exterior 3,5 cm; lăţimea laturii romboidale a barei la mijlocul axei longitudinale 0,7 cm; diametrul capului sferic 1,1 cm.

Placă de centură cu cîrlig, turnată în formă monovalvă, acoperită, compusă din trei părţi şi anume : o placă trapezoidală de care se sprijină, pe baza mică, un cerc. Din mijlocul bazei mici a plăcii porneşte o bară care împarte cercul în două şi se prelungeşte în afara acestuia îndoindu-se în formă de cîrlig rotunjit, cu vîrful subţiat. Pe partea superioară a barei din interiorul cercului, pe ambele laturi se află două prelungiri semicirculare cu vîrful în jos (fig. 2/2; 3/a 4). Cîrligul este pătrat în secţiune, iar cercul împreună cu bara de pe mijloc şi cele două prelungiri semicirculare au secţiunea triunghiulară, în timp ce placa trapezoidală se prezintă ca o tablă relativ plină ce se subţiază în profil spre baza mare, unde se află trei găuri dispuse la distanţă egală între ele. Ca elemente decorative, în afara celor două prelungiri semicirculare prinse pe bara din interiorul cercului, pe placa trapezoidală se află două rînduri de proeminenţe dispuse în diagonală, realizate prin presiune de pe spatele plăcii cu un instrument cu vîrful bont. Dimensiuni. Lungimea 12,7 m; lăţimea plăcii la baza mare 5 cm, grosimea la partea superioară 0,3 cm.

Fragment de faleră din tablă de bronz avînd marginile uşor îndoite (fig. 2/3; 3/a 6).

Fragment de bronz brut cunoscut sub numele de turtă de bronz, în greutate de 28 g (fig. 2/4; 3/a 6).

Atît fragmentul de bronz brut cît şi o parte din restul obiectelor au suprafaţa acoperită, în unele cazuri, aproape în întregime cu o patină feruginoasă, cu mici pete de culoare verzuie. Alte obiecte sînt acoperite cu o patină verzuie deschis, pe alocuri găsindu-se mici pete de nuanţă maronie ori cenuşie deschis.

Lotul secerilor cu cîrlig din depozitul de bronz de la Tomeşti, prin lama îndoită în unghi şi partea inferioară mult dezvoltată îşi găsesc relativ puţine analogii în descoperirile similare din Moldova. Cele mai apropiate similitudini se întîlnesc în depozitul de obiecte de bronz de la Bozia Nouă, ale cărei seceri sînt identice şi din punct de vedere al arcuirii lamei şi al unghiului de îndoire aproximativ la jumătatea lungimii totale a lamei [5]. Unele corespondenţe se întîlnesc şi în depozitul de obiecte de bronz de la Ruginoasa unde se găsesc seceri cu cîrlig avînd partea inferioară mult mai dezvoltată şi lama puţin arcuită [6], dar unde predomină seceri aparţinînd variantei 2 şi 3 de la Tomeşti cu partea inferioară diminuată [7], asemănătoare celor de la Dresca, Moşna şi Şerbeşti [8].

Oarecare apropieri se observă şi între secerile de la Tomeşti şi cele de la Ilişeni cu toate că acelea au în general cîrligul ceva mai deschis [9]

[5] Marin Dinu şi Ghenuţă Coman, ArhMold, 2—3, 1964, p. 472, fig. 2/2—4.
[6] Minodora Ursache, Carpica, 1968, p. 31, fig. 3/12.
[7] *Ibidem*, fig. 3/7, 8, 10, 11.
[8] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*, p. 461, fig. 8/1—5.
[9] Grigore Foit, *op. cit.*, p. 464, fig. 2/6—9.

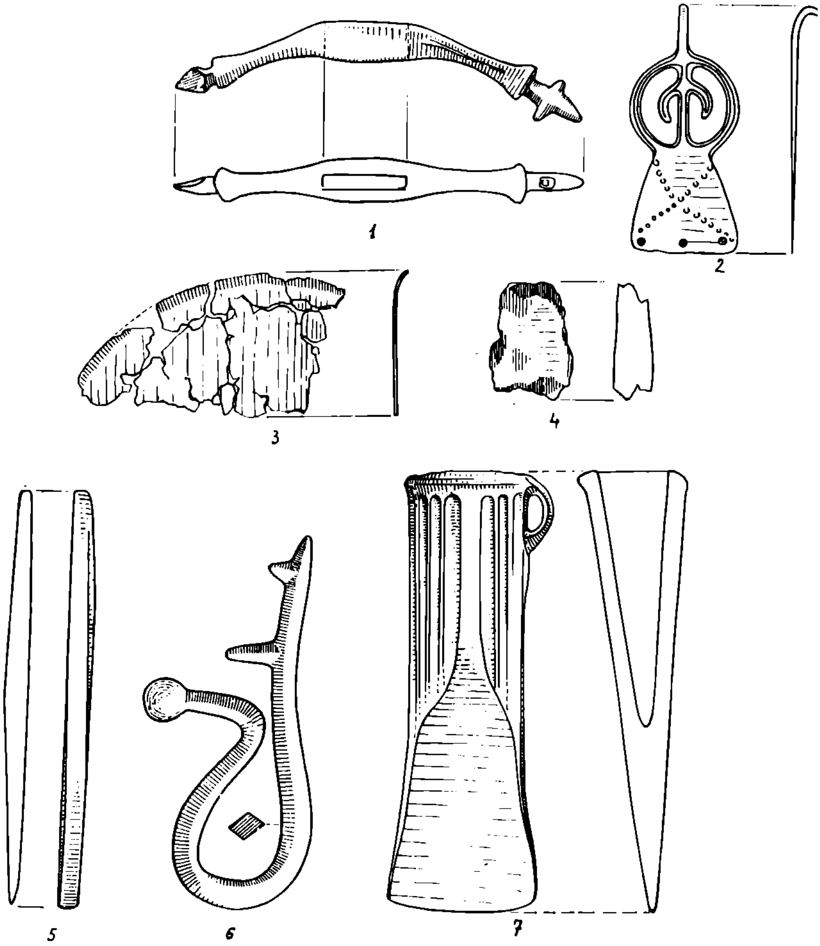

Fig. 2. Tomeşti. 1 psalie; 2 placă de centură cu cîrlig; 3 fragment de faleră; 4 fragment de turtă; 5 daltă; 6 piesă în formă de buclă; 7 celt.

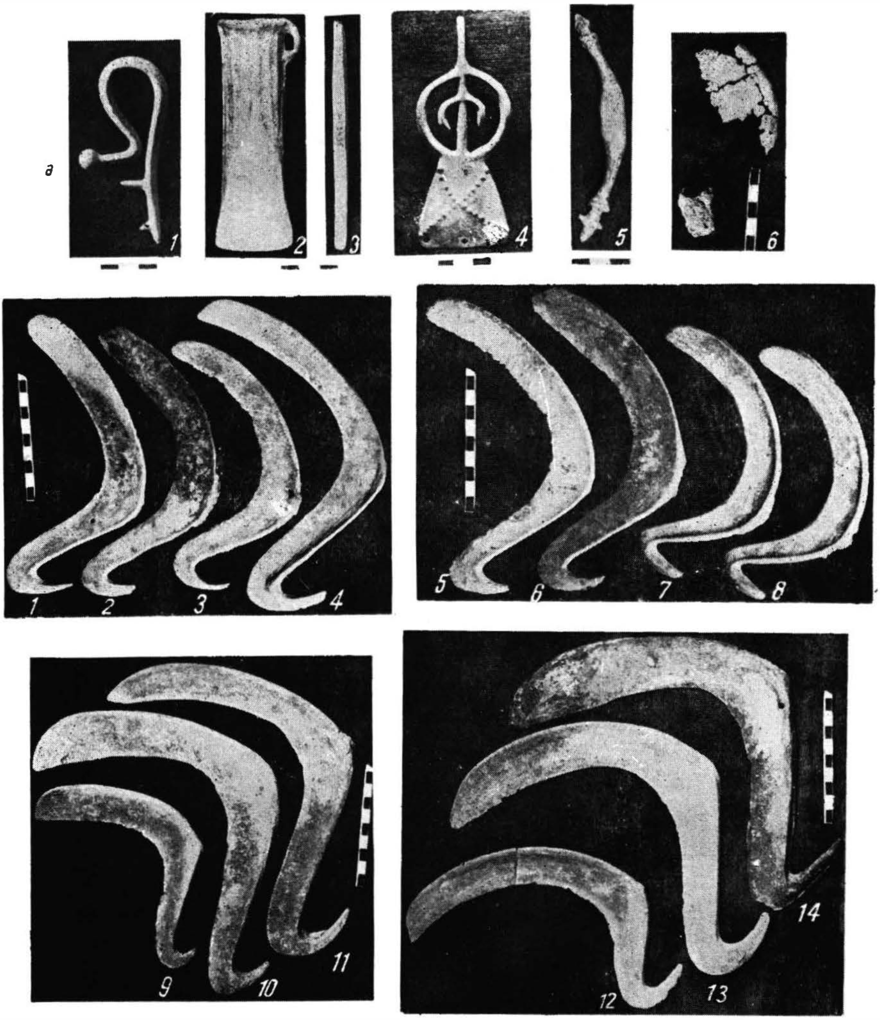

Fig. 3. Tomeşti. a : 1 piesă în formă de buclă ; 2 celt ; 3 daltă ; 4 placă de centură cu cîrlig ; 5 psalie ; 6 fragment de faleră şi turlă ; b : 1—14 seceri.

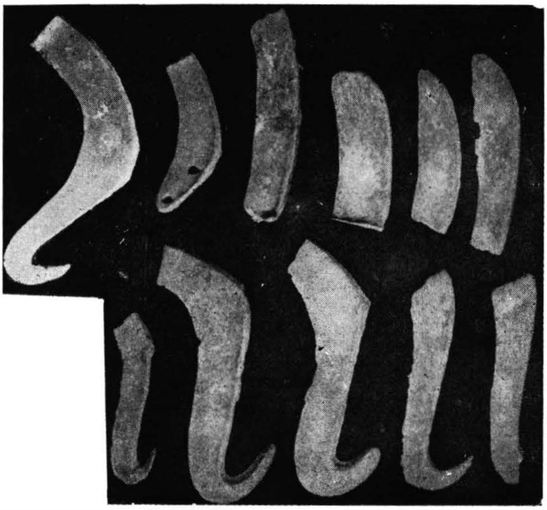

Fig. 4. Tomeşti. Seceri.

ca şi cele din depozitul de obiecte de bronz de la Ciorani [10], ori Tansa [11]. Dacă luăm în consideraţie însă numai caracteristicile de formă ale primei şi celei de-a doua variante de seceră cu cîrlig de la Tomeşti, analogiile cele mai apropiate se reduc, de fapt, la secerile din depozitul de bronz de la Bozia Nouă [12] şi în parte la cele de la Ruginoasa [13].

Dealtfel şi celtul din depozitul de la Tomeşti, deşi se încadrează în tipul transilvănean cu gura dreaptă, ovală în secţiune, îşi găseşte cea mai apropiată corespondentă doar în celtul din depozitul de la Ruginoasa, singurele din Moldova deocamdată, decorate cu caneluri longitudinale, pe jumătatea superioară a corpului [14]. Din acest punct de vedere celtul de la Tomeşti îşi găseşte similitudini în depozitul de bronzuri de la Spălnaca din Transilvania, unde mai multe exemplare sînt decorate cu nervuri verticale [15], de fapt numai aparente după opinia noastră, deoarece sînt obţinute prin adîncirea unor caneluri sub nivelul suprafeţei celturilor ca şi la celtul din depozitul de la Tomeşti.

Dalta, ca unealtă de lucru, îşi găseşte analogii în depozitele de obiecte de bronz de la Ulmi-Liteni [16] şi Ruginoasa [17] deşi este diferită de acestea prin profilul său general.

Dacă secerile cu cîrlig, în general mai numeroase, alături de cele cu buton ori limbă la mîner, împreună cu celturile, nu lipsesc din inventarul principalelor depozite de obiecte de bronz descoperite în Moldova pînă la această dată, depozitul de la Tomeşti nefăcînd excepţie, în schimb în acest depozit apar unele obiecte care nu-şi găsesc analogii în toate descoperirile din Moldova, fie ele izolate, fie în depozite cu obiecte mai mult sau mai puţin numeroase şi variate.

Printre acestea amintim în primul rînd placa de centură cu cîrlig şi piesea cu buclă şi doi pinteni laterali, obiecte care se întîlnesc pentru prima dată în depozite de bronzuri din Moldova. Rar se întîlnesc şi psalii de zăbală.

Psalia de bronz de la Tomeşti, deşi îşi găseşte, în parte, similitudini în descoperiri de acest fel de pe teritoriul transilvănean [18], prezintă totuşi suficiente deosebiri în raport cu acestea. În schimb, ea are foarte multe asemănări cu o psalie lucrată din os, găsită de curînd pe suprafaţa unui cenuşar aparţinînd culturii Noua din apropierea satului Horoiata, comuna Bogdăneşti, jud. Vaslui [19].

---

[10] M. Petrescu-Dîmboviţa, ArhMold, 2—3, 1964, p. 256, fig. 3/3—7.

[11] Idem, SCIV, 4, 1953, 3—4, p. 463, fig. 11/1—3.

[12] Vezi nr. 5.

[13] Minodora Ursache, *op. cit.*

[14] *Ibidem*, p. 29, fig. 2/1.

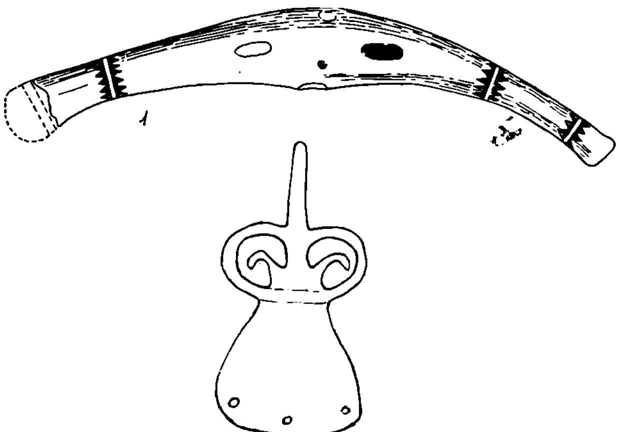
[15] Hortensia Dumitrescu, Dacia, 5—6, 1935—1936, p. 201, 205, 206, fig. 4/3, 7, 8 şi 5/2, 8, 11.

[16] Marilena Florescu, Arh Mold, 1, 1961, p. 118—120, fig. 3/8, 9 şi 4/12, 14.

[17] Minodora Ursache, *op, cit.*, p. 29, 33, fig. 2/3.

[18] Mircea Rusu, Dacia, N.S., 4, 1960, p. 162, fig. 1/11.

[19] Psalia împreună cu un cuţit de bronz, fragmente de vase, omoplate crestate etc. au fost culese de autorul acestei note de pe suprafaţa unuia din grupurile de cenuşare situate în partea de nord a satului Horoiata, comuna Bogdăneşti; materialele apăruseră la suprafaţă în urma unor arături adînci din toamna anului 1972.

1 2

Fig. 5. 1 Horoiata, psalie de os din așezare de tip Noua ; 2 Nicolaev (U.R.S.S.), placă de centură cu cîrlig (după A. M. Tallgren, ESA, II, 1926, p. 152, fig. 80).

Atît psalia de os de la Horoiata cît și cea de bronz de la Tomești au corpul îngroșat la mijloc, cel de os oval turtit, cel de bronz rectangular în secțiune, ambele subțiindu-se spre capete, unde devin rotunde și ușor îngroșate. Din punct de vedere al modelării mijlocului la psalia de bronz, aceasta, se aseamănă cu una din psaliile de os descoperite la Cavadinești [20] într-o așezare Noua. La psalia de os de la Horoiata mai robustă și mai lungă decît cea de bronz de la Tomești se observă ușoara tendință de îngroșare la capete (fig. 5/1), îngroșare mult mai evidentă la psalia de bronz de la Tomești (fig. 2/1 ; 3/a 5). La psalia de os se observă de asemenea o perforație la capătul mai îngroșat (rupt) și pe aceeași direcție o altă perforație exact la mijloc iar perpendicular pe acesta alte trei perforații din care două rectangulare și una circulară, de dimensiuni mici dispuse exact în centru. Psalia de bronz are numai o singură perforație rectangulară, centrală, probabil ca rezultat al unor îndelungi căutări spre perfecționare, așa cum înclină să creadă unii cercetători [21].

Ca motive decorative psalia de os are la capătul mai gros două rînduri de triunghiuri adîncite dispuse cu vîrfurile opuse, sprijinindu-se de o parte și de alta a unui cerc cruțat din suprafața osului, iar la capătul opus alte două registre decorative identice (fig. 5/1). pe cînd psalia de bronz nu dispune de nici un fel de ornamentații pe corp. Aceste deosebiri ornamentale par a fi legate, după toate probabilitățile, de caracterul materiei prime din care au fost lucrate cele două psalii.

Comparînd tipul de psalie de bronz din depozitul de bronzuri de la Tomești cu psalia de os din așezarea Noua de la Horoiata, ne putem lesne da seama de faptul că psalia de os reprezintă prototipul după care a fost realizată cea de bronz, originea acesteia din urmă căutîndu-se fără îndoială în psalia de os, chiar dacă, așa cum se opiniază și pe bună dreptate, se pot surprinde și unele sincronisme în evoluția acestora [22]. Tipologic, este evident că psalia de bronz din depozitul de la Tomești își găsește cele mai

[20] I. T. Dragomir, Materiale, 7, 1961, p. 154, fig. 3/1.
[21] M. Rusu, *op. cit.*, p. 166.
[22] *Ibidem.*

apropiate analogii în psalia de os de la Horoiata, ele fiind cel puţin în parte contemporane în sensul că psalia de os se mai folosea încă în momentul cînd meşterul metalurgist a conceput şi realizat psalia de bronz avînd drept model pe cea de os.

Fragmentul de tablă de bronz indicînd o formă discoidală şi avînd marginile uşor îndoite spre interior pare să indice, după toate probabilităţile o faleră. Bineînţeles că diametrul de cca 12 cm pe catre trebuie să-l fi avut obiectul respectiv ne îngăduie să presupunem eventual şi o altă piesă ce nu poate fi precizată.

Placa de centură cu cîrlig de tipul celei din depozitul de obiecte de bronz de la Tomeşti este singurul exemplar de acest gen cunoscut pe teritoriul ţării noastre pînă la această dată. Ea îşi găseşte o corespondentă apropiată în placa de centură cu cîrlig de la Nicolaev de pe teritoriul U.R.S.S.[23]. Există însă suficiente detalii care deosebesc cele două plăci de centură cu cîrlig în discuţie. Astfel, baza mică a plăcii de centură de la Nicolaev se continuă în interiorul cercului, care la rîndul său este turtit avînd mai curînd o formă de rinichi şi se divide apoi în trei părţi : o bară mediană prelungită în afara cercului şi terminată printr-un cîrlig şi două aripioare laterale arcuite în jos (fig. 5/2). Spre deosebire de placa de la Tomeşti, cea de la Nicolaev nu are nici un fel de ornament în afara celui din interiorul cercului. O placă de centură cu cîrlig, lucrată din bronz dar de alt tip decît cea de la Tomeşti, s-a găsit în obiectele din depozitul de la Spălnaca [24], piesa fiind încadrată cronologic în Hallstattul timpuriu [25]. Tot de pe teritoriul transilvănean cunoaştem o altă placă de centură cu cîrlig, lucrată de data aceasta din os, aparţinînd bronzului mijlociu (cultura Schneckenberg) [26]. Piese din os asemănătoare sau de un tip apropiat au fost descoperite şi pe teritoriul R.S. Cehoslovace [27]. Pe baza analogiilor şi a ariei de răspîndire a ,,cîrligelor de centură'' cum le numeşte cercetătorul cehoslovac L. Hajek, acesta ajunge la concluzia că tipul de cîrlig de centură ,,Gürtelhaken'' din os, îşi are originea fie în regiunea carpatică fie, mai curînd, undeva în sudul Dunării sau în Asia Mică [28]. În această privinţă cercetătorul cehoslovac aminteşte că la Troia în nivelele II-V au apărut cîrlige de centură lucrate din lut ars, asemănătoare cu cîrligele lucrate din os de la Barce (R.S. Cehoslovacă) dar care sînt mai tîrzii [29]. După opinia cercetătorului cehoslovac cîrligul de centură lucrat din lut ars de la Troia este prototipul celui lucrat din os răspîndit în Europa în perioada bronzului mijlociu (Reinecke B). Transpunerea în metal a cîrligelor de centură din os a dus la modificări substanţiale ale formelor aşa încît ni se pare mai corect a fi denumite ,,placă de centură cu cîrlig'' (Gürtelplatte mit Haken) termen folosit de cercetătorul român Dorin Popescu[30] şi nu cîrlig de centură ,,Gürtelhaken'' cum le numeşte cercetătorul cehos-

---

[23] A. M. Tallgren, ESA, 2, 1926, p. 152, fig. 80.

[24] Hortensia Dumitrescu, *op. cit.*, p. 218, fig. 13/1.

[25] *Ibidem*, p. 223.

[26] Dorin Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, Bucureşti, 1944, p. 45, fig. 13/1, 5.

[27] Ladislav Hajek, SlovArch, 7, 1959, 2, p. 290—292, fig. 5.

[28] *Ibidem*, p. 299—300.

[29] *Ibidem*.

[30] Dorin Popescu, *op. cit.*

lovac L. Hajek [31], deoarece cîrligul exemplarelor din metal constituie, de fiecare dată, doar continuarea unei plăci metalice distincte şi de dimensiuni care depăşesc simpla lăţire a părţii opuse cîrligului, spre a se putea face găurile de prindere la un capăt al centurii.

Placa de centură cu cîrlig de tipul celei descoperite la Nicolaev (U.R.S.S.), asemănătoare tipologic cu placa de centură din depozitul de bronz de la Tomeşti reflectă, după cît se pare, preocupări şi realizări locale ale unor meşteri metalurgişti, care crează acest tip de placă de centură cu cîrlig, turnată în forme monovalve acoperite, obiecte care vor fi avut probabil o răspîndire regională şi o durată în timp relativ redusă. Apărută în depozitul de la Tomeşti, împreună cu alte numeroase obiecte de bronz, placa de centură cu cîrlig de acest tip aparţine fără îndoială aceleiaşi perioade ca şi restul obiectelor din acest depozit.

În sfîrşit piesa asupra căreia stăruim mai puţin este aceea a cărei formă şi detalii nu ne permit să-i intuim utilitatea, deşi cu excepţia secerii cu limbă la mîner este singura piesă care a fost utilizată intens înainte de a fi ajuns printre obiectele din depozit. Este vorba de piesa cu buclă avînd spre unul din capete doi pinteni laterali, iar la cel opus un cap asferic. Fără analogii, fie şi mai îndepărtate, în lipsa unei perechi în depozit ori a altei piese cu care să se poată asambla, rămîne ca alte descoperiri viitoare să stabilească identitatea şi utilitatea acestei piese.

Prezenţa în depozit a unor obiecte şi unelte întregi folosite şi nefolosite, alături de bronz brut şi fragmente rebut echivalent cu materie primă, nu poate fi concepută decît în situaţia în care întregul lot de bronzuri a fost îngropat de un meşteşugar în primejdie, la o adîncime nu prea mare de locul atelierelor, avîndu-se în vedere că materia primă urma să fie refolosită. Dealtfel existenţa unor ateliere metalurgice în Moldova, întrevăzute de M. Petrescu Dîmboviţa cu peste 10 ani în urmă [32], pare a se confirma tot mai mult, în ultima vreme. În prezent depozitul de bronz de la Tomeşti, în care se găseşte bronz brut, este al treilea după cel de la Bozia Nouă [33] şi Ruginoasa [34] ceea ce este de natură să impună revizuirea opiniei conform căreia în Moldova lipsa zăcămintelor de aramă n-ar fi permis dezvoltarea unei metalurgii a bronzului.

În acest context este interesant de semnalat nu numai faptul că în cele trei depozite amintite, toate în jumătatea de sud a Moldovei, se găseşte bronz brut, ci şi asemănarea pînă la identitate a tipului de seceră cu cîrlig şi a celturilor existente în depozitele de la Bozia Nouă, Ruginoasa şi Tomeşti, ele reflectînd după toate probabilităţile existenţa unor meşteşugari locali care au creat tiparele de turnat respective, cu anume trăsături în parte comune celor trei depozite în discuţie. Fragmentele de tipare de turnat descoperite în aşezarea Noua de la Holboca [35], şi prezenţa bronzului brut în cele trei depozite amintite, la care se adaugă şi depozitul de obiecte de bronz de la Băleni [36] în care apar piese în curs de prelucrare şi rebuturi

[31] Ladislav Hajek, *op. cit.*, p. 299—300.
[32] M. Petrescu-Dîmboviţa, ArchMold, 2—3, 1964, p. 263.
[33] Dinu Marin şi Ghenuţă Coman, *op. cit.*, p. 473, fig. 1/5, 7.
[34] Minodora Ursache , *op. cit.*, p. 27—32, fig. 2/4.
[35] M. Petrescu-Dîmboviţa, *op. cit.*
[36] I. T. Dragomir, Danubius, 1, 1967, p. 91.

de la turnarea bronzului întăresc supoziţia cu privire la existenţa metalurgiei bronzului în Moldova.

Din punct de vedere cronologic, depozitul de bronz de la Tomeşti aparţine culturii Noua, acesta fiind contemporan cu toate descoperirile de acest fel de pe teritoriul Moldovei, încadrîndu-se în seria de bronzuri Rîşeşti — Băleni [37] din regiunea extracarpatică a României.

Psalia de bronz din depozitul de la Tomeşti cu analogii apropiate în psalia de os din aşezarea Noua de la Horoiata şi în parte cu cea de la Cavadineşti este de natură să ofere un plus de precizie cu privire la sincronismul unor astfel de obiecte, şi odată cu aceasta la apartenenţa depozitului de bronzuri de la Tomeşti la aspectul cultural Noua din Moldova.

Descoperirea depozitului de bronz de la Tomeşti, prin conţinutul său, aduce noi dovezi cu privire la existenţa metalurgiei locale a bronzului şi sporeşte în acelaşi timp numărul depozitelor de bronzuri datînd de la sfîrşitul epocii bronzului pe teritoriul Moldovei.

DAS BRONZEDEPOT VON TOMEŞTI, GEMEINDE POGANA (KREIS VASLUI)

ZUSAMMENFASSUNG

Im Frühling 1973, anläßlich der Feldarbeiten, im Umkreise des Dorfes Tomeşti, Gemeinde Pogana, innerhalb der „La Cuibul Vulturului" (zum Adlernest) genannten Stelle, wurde ein Bronzedepot, welches 32 Bestandteile mit einem Gesamtgewicht von 32,250 Kg. enthielt, entdeckt.

Der paketförmige Fund, wurde bei nur 15—20 cm. unterhalb der jetzigen Erdoberfläche, in dem steilen Rücken eines Hügels gefunden. Die in der Nähe des Depots durchgeführten Forschungen, haben keine archäologischen Spuren, die mit dem Befund in Verbindung gebracht werden konnten, hervorgebracht.

Die im Depot aufgefundenen Gegenstände sind folgende :

a. 23 Sicheln mit Haken : 14 vollständige und 9 Bruchstücke, (6 Unter- und 3 Spitzenteile) ; b. eine Sichel mit Kopf (ohne Spitze) ; c. eine Sichel mit Zinge und Handgriff (nur der Unterteil) ; d. eine Tüllenaxt ; e. eine Meißel ; f. ein Pferdegebißstangenzierstück ; g. eine Gürtelplatte mit Haken ; h. ein einseitig gebogener Teil dessen Bestimmung nicht bezeichnet werden konnte ; i. eine Anuahl von kleinen Bronzeblechstücken, die wahrscheinlich von einer Phalera (Zierflachkopf) herstammen ; j. ein Rohbronzestück.

Die mit Haken vorgesehenen Sicheln, Variante des Transsilvania-Typus, wurden in abgedeckten Einmuschelformen hergestellt. An einigen dieser läßt sich eine bessere Ausarbeitung der unteren Hälfte erkennen, woher die Verwandschaft mit den Sicheln des gleichen Typus, aus anderen zwei Depots der Süd-Moldau, von Bozia Nouă und Ruginoasa abgeleitet wird.

---

[37] M. Petrescu-Dîmboviţa în *Actes du VIIIe Congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques*, I., Belgrad, 1971, p. 177, 184.

Die Verwandschaft mit den zwei Depots begrenzt sich nicht nur am Sicheltypus mit dem gut ausgebildetem Unterteil, zur Zeit nur in diesen Depots gefunden, sondern auch auf die Tatsache, daß in den drei Depots Bronzerohstücke entdeckt wurden, die auf eine örtliche metallurgische Tätigkeit hinweisen. Auch die in den drei Lagern vorhandenen Tüllenäxte-Typen bieten Ähnlichkeiten in der Form und Abmessung dar. Durch die Längsfurchen auf der Oberfläche der aus Ruginoasa und Tomeşti stammenden Äxte, kommt die Verwandschaft dieser Depots besser zum Vorschein.

Was die Verwendung dieser Gußformen anbelangt, wurde in Tomeşti für zwei Sicheln mit Haken, die Herkunft aus einer und derselben Form festgestellt.

Unter den im Lager aufgefundenen Bestandteilen, gebührt eine besondere Beachtung den nichtpaarigen Pferdegebißstangenzierstücken, Einzelstücke dieses Typus gehören dem chronologischen Horizont der Moldau an. Diese zeigen sehr annähernde Analogien mit den aus Knochen hergestellten, dem Ende der Bronzezeit gehörenden, welche in einer Siedlung des Noua-Typus, in der Nähe des Dorfes Horoiată, Gem. Bogdăneşti (Kr. Vaslui) gefunden wurden. Das aus Knochen hergestellte Pferdegebißstangenzierstück, allgemein zeitlich früher als jenes nach dem Knochenmodell aus Bronze hergestelltem Stück, zwingt den Verfasser, anhand der hier beschriebenen auffallenden Ähnlichkeiten zu einer gleichen Zeitstellung.

Die Gürtelplatte mit Haken, die erste dieser Art auf rumänischem Boden, findet annähernde Analogien mit einem ähnlichen Stück, welches in Nicolaev, in der UdSSR, gefunden wurde.

Der einseitig rundgebogene Teil, mit kugelförmig nach außen gebogenem Ende, und das sich verjüngende, Ende mit zwei Sporen, findet bis jetzt keine Ähnlichkeiten. Ausnahme macht der Sichelteil mit Zunge und Handgriff, dessen Öffnungen eine Verwendung bestätigen, der einzige Teil der auf eine starke Benützung hinweist, ist der rundgebogene Teil welcher auf der Innenseite der Rundung bemerkenswerte Aufreibungen aufweist. Im Depot wurde kein anderer zugehöriger Teil welcher einen Hinweis auf eine Verwendung bieten könnte, gefunden.

Chronologisch und typologisch findet die Mehrzahl der in Tomeşti gefundenen Gegenstände strenge Ähnlichkeiten in den Moldova-Bronzedepots aus Bozia Nouă und Ruginoasa, sowie auch in andern Depots und Einzelfunde, insbesondere Sicheln mit Haken aus Transsilvanien, die sich in die Bronzeserien von Rîşeşti-Băleni einfügen, welche zur Noua-Kultur auf dem Gebiete der Moldau, beziehungsweise dem XIII. Jh. v.u. Z. angehörten.

Die Gleichzeitigkeit der Bronzegegenstände aus Tomeşti mit den Siedlungen des Noua-Typus, am Ende der Bronzezeit, ist besonders durch die Formgleichheit der zwei Pferdegebißstangenzierstücke, eins aus Bronze unde das andere aus Knochen, das erste aus einem Depot das zweite aus

dem oberen Teil einer Aschenschicht der Siedlung Horoiata, Gem. Bogdăneşti, in der Nähe des Dorfes Tomeşti bezeugt und unterstrichen.

Auch dieser Umstand spricht, nach der Ansicht des Verfassers, für eine Bronzemetallurgie zu diesem Zeitpunkt in der Moldau.

ERKLÄRUNG DER ABBILDUNGEN

Abb. 1. Tomeşti. Sicheln.

Abb. 2. Tomeşti. 1 Pferdegebißstangenzierstück; 2 Gürtelplatte mit Haken; 3 Bruchstück einer Phalera; 4 Rohbronzestück.; 5 Meißel; 6 einseiting rundgebogener Teil; 7 Tüllenaxt;

Abb. 3. Tomeşti. a: 1 rundgebogener Teil; 2 Tüllenaxt; 3 Meißel; 4 Gürtelplatte mit Haken; 5 Pferdegebißstangenzierstück; 6 Bruchstück einer Phalera und eines Rohbronzestücks; b: 1—14 Sicheln.

Abb. 4 Tomeşti. Sicheln.

Abb. 5. Horoiata, Pferdegebißstangenzierstück aus der Noua-Siedlung; 2 Nicolaev (UdSSR) (UdSSR), Gürtelplatte mit Haken (nach A. M. Tallgren, ESA, II, 1926, S. 152 Abb. 80).

O LOCUINȚĂ FEUDALĂ TIMPURIE DESCOPERITĂ LA DULCEANCA I (JUDEȚUL TELEORMAN)

DE

SUZANA FERCHE

În cursul cercetărilor făcute în zona de nord a așezărilor din secolele III și VI e.n. de la Dulceanca I [1] a apărut un bordei aparținînd probabil unei faze timpurii a culturii Dridu, unicul de acest tip înregistrat în toată suprafața cercetată pentru dezvelirea așezărilor din perioada de trecere la feudalism. Materiale sporadice au mai fost sesizate într-o zonă mai apropiată de marginea terasei joase, fiind vorba doar de cîteva fragmente ceramice găsite într-o groapă.

Observațiile de ordin stratigrafic nu atestă că terasa pe care se aflau așezările din secolele III și VI e.n. a servit ca loc și pentru aglomerările de tip Dridu; bordeiul degajat de noi, care interferează limita nordică a complexelor mai vechi, reprezintă o locuință izolată [2]. Verificările efectuate în teren nu au dus la identificarea unor complexe similare nici în restul suprafețelor care delimitează zonele de nord, est și vest ale terasei joase (la sud, terasa este delimitată de lunca largă, inundabilă, a pîrîului Burdea).

Secțiunea nr. 30, orientată est-vest, a surprins bordeiul aproximativ pe mijloc, pe axul est-vest, conturîndu-se cu claritate profilul stratigrafic (fig. 1/1). Groapa bordeiului fusese săpată la limita inferioară a humusului cenușiu (de unde începe să se diferențieze colorația acestuia spre cărămiziu), conturîndu-se în adîncime pînă în solul galben, conținînd o umplutură negricioasă, cu arsură și bucățele de chirpic ars, iar la partea superioară un strat gros cenușos, afînat, provenind probabil din arderea unui strat gros de stuf ce constituia acoperișul bordeiului. Prăbușirea părții superioare a bordeiului s-a făcut în interiorul acestuia.

În umplutura gropii, puținele urme de pămînt ars, grupate în special în zona cuptorului, provin din bolta acestuia, distrusă pe alocuri.

Pereții gropii bordeiului coboară înclinați oblic spre podea, iar contururile interioare, vizibile în fotografie (fig. 2/1) și desen (fig. 1/2), constituie nivelele de retragere ale gropii spre podea. Probabil că o porțiune mai lată de pe latura de vest să fi constituit o treaptă ce servea de laviță (?).

Forma gropii bordeiului este aproximativ ovală. Latura de nord este blocată aproape în întregime de *cuptorul* construit cu deosebită îngrijire într-un bloc de pămînt cruțat în acest scop. Cavitatea cuptorului a fost scobită pe mijlocul acestei „calote", iar porțiunile de pămînt rămase

[1] Suzana Dolinescu-Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*, București, 1974.

[2] *Ibidem*, vezi planul general, fig. 108.

SCIVA tomul 27, nr. 2, București, aprilie—iunie 1976, p. 247—257

8 — c. 1135

de o parte şi de alta păstrau rolul unor „aripi" care protejau cuptorul pe laturi (fig. 2). Deoarece groapa cuptorului nu era suficient de adîncă şi treapta lăsată pentru amenajarea cuptorului prea scundă pentru a permite realizarea unei cavităţi destul de înalte, vatra cuptorului a fost adîncită în pantă, cu mult faţă de nivelul podelei bordeiului (fig. 1/3).

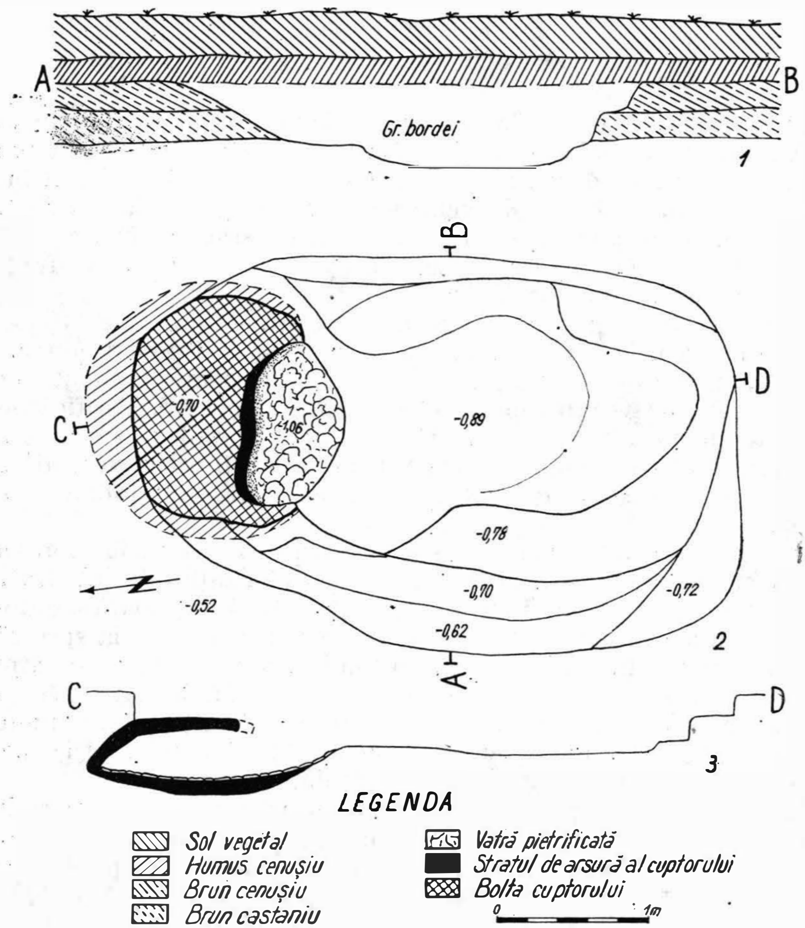
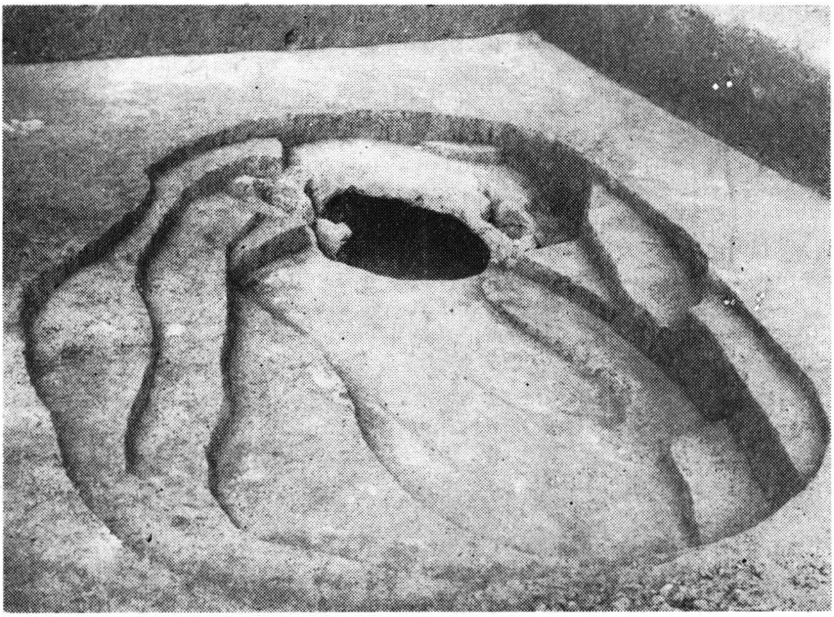

Fig. 1. Dulceanca. Bordei secolele VIII—IX, planul bordeiului şi profile pe axul nord-sud (C—D şi est-vest (A—B).

Încăperea cuptorului depăşeşte în spate conturul nordic al bordeiului (fig. 2/2), (porţiunea puctată din plan). Sub vatra cuptorului, care apare ca o crustă albă, pietrificată, în mozaic, s-a format prin ardere îndelungată un strat gros de pămînt ars la roşu.

La intrarea cuptorului, pe podeaua bordeiului s-a format o adîncitură prin scoaterea repetată a resturilor de foc.

Din punct de vedere al construirii cuptorului se pot stabili analogii între cuptorul de la Dulceanca I şi cuptorul din bordeiul nr. 3 din aşe-

1

2

Fig. 2. Dulceanca. Bordei secolele VIII—IX, 1, fotografie după bordeiul degajat de umplutură; 2, detaliu după cuptorul aceluiași bordei.

zarea bucureşteană de la Băneasa-Sat [3], unde apar şi alte tipuri de cuptoare. Cuptorul din bordeiul nr. 3, de fapt prima etapă de amenajare a acestuia, a fost construit într-o treaptă scundă, dar înălţată prin adîncirea unei gropi în podea, ca şi cuptorul din bordeiul de tip Dridu de la Dulceanca I.

Tipul de cuptor lucrat într-un bloc de pămînt cruţat descoperit în bordeiul descris mai sus reprezintă un element de tradiţie ce poate fi urmărit pe trepte succesive în aşezările rurale din secolele al III-lea şi VI—VII pe teritoriul Munteniei, în care reprezintă un tip cvasigeneralizat (cu excepţia zonei din nord-estul Munteniei unde sînt frecvente cuptoarele de tip „pietrar"). În majoritatea bordeielor de tip Dridu din sud-estul Munteniei şi din Dobrogea sînt frecvente vetrele deschise şi cuptoarele pietrar.

Intrarea în bordei se făcea probabil pe colţul de sud-vest, unde apare o treaptă de pămînt, destul de măcinată. Podeaua şi pereţii bordeiului nu au fost lutuite. De asemenea nu au fost surprinse urme de pari în afara şi în interiorul bordeiului.

În interiorul cuptorului au apărut cîteva fragmente ceramice, dar o mai mare cantitate de ceramică a apărut în umplutura bordeiului şi pe podeaua acestuia.

Materialul ceramic descoperit în bordei este unitar şi aparţine uneia şi aceleiaşi perioade. Alături de ceramică au mai apărut zgură de fier, oase de animale (bou, ovi-caprine, porc), un fragment dintr-un obiect de tablă de bronz, neidentificabil, şi un împungător de os (fig. 5, 14). Planşele ce ilustrează complexul nostru conţin ceramica grupată pe criteriu de decor, pasta fiind comună tuturor formelor cu decor incizat (excepţie făcînd exemplarul din ceramică cenuşie, lustruită).

Formele ceramice indică în exclusivitate oala-borcan, fără toartă, cu buza mai mult sau mai puţin răsfrîntă spre exterior, de dimensiuni medii.

1) Fragmente şi profile de oale din pastă cenuşie cu pete brun-roşcate, aspră la exterior (la interior vasele au, în general, culoarea neagră şi unele din ele au urme de alimente arse). Pasta este amestecată cu nisip destul de fin. Decorul este realizat din linii incizate, grupate în mănunchiuri care formează valuri, trasate la intervale neregulate şi care lasă pe suprafeţa vasului, spaţii neornamentate. Suprafaţa vaselor nu este bine netezită (fig. 3/1—6, 11). În general, decorul acesta nu acoperă pînă la bază pereţii vaselor.

2) Profile şi fragmente de buză cu marginea răsfrîntă brusc în afară (fig. 4/1—2, 5), corpul bombat, modelate într-o pastă densă, aspră, cu nisip fin în compoziţie, gălbuie la exterior, decorate cu linii incizate, orizontale, care acoperă o mare parte din suprafaţa vasului (fig. 4/4, 6, 8, 15). Uneori, între benzile orizontale se intercalează mănunchiuri de linii în val incizate (fig. 4/13); numai la un fragment apare o adîncitură, profund incizată, care suprapune un decor din linii orizontale (fig. 4/14), sau reţea de linii oblice suprapuse peste liniile orizontale incizate (fig. 4/11). Striurile

[3] Margareta Constantiniu şi Panait I. Panait, *O aşezare timpurie de la Băneasa-Sat*, în *Cercetări arheologice în Bucureşti*, II, Bucureşti, 1965, p. 98—140.

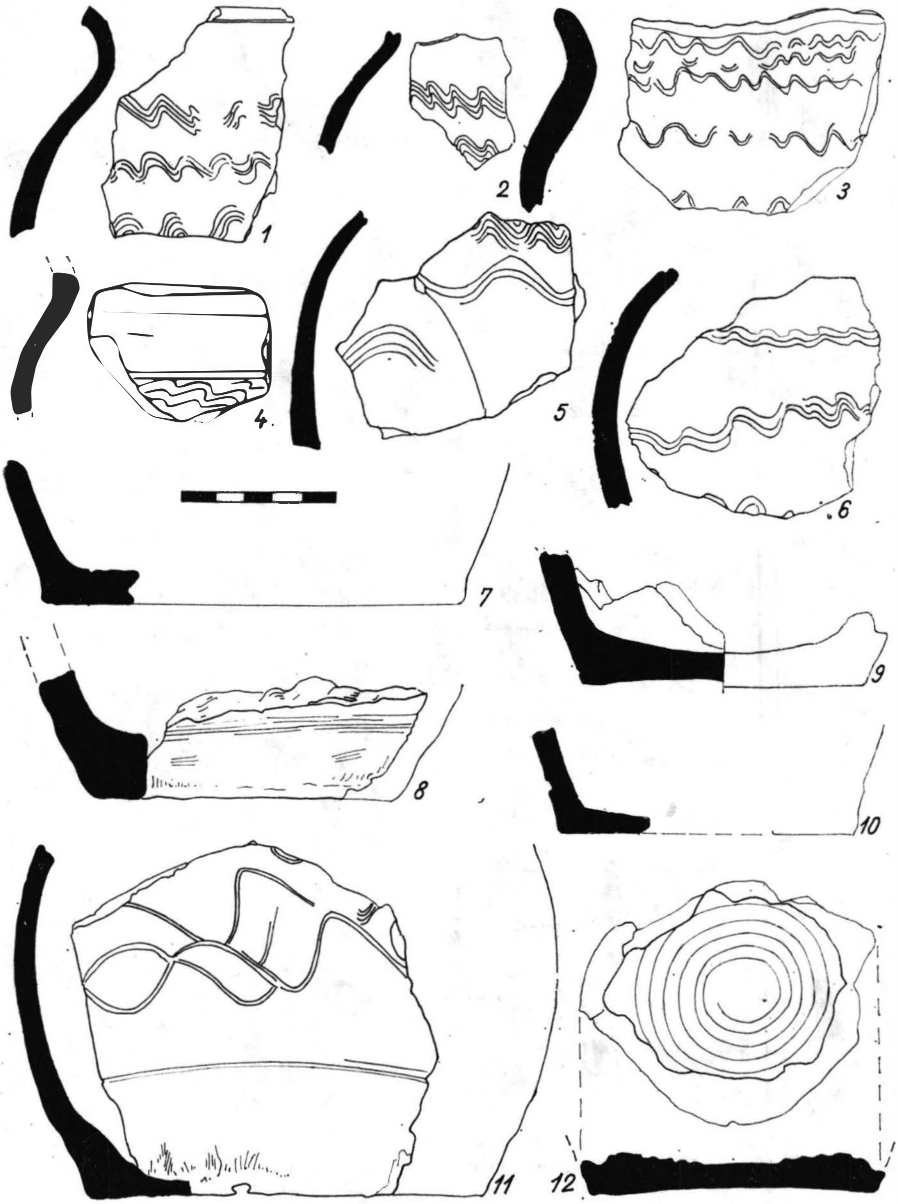

Fig. 3. Dulceanca Ceramică de uz comun cu ornament din linii în val, neregulate.

incizate au fost realizate uneori cu un vîrf bont, alteori cu un vîrf ascuţit. Vasele sînt în general lucrate la roata înceată, afară de fragmentele de buză (fig. 4/1—2, 5), care sînt lucrate la roata rapidă, avînd buza tăiată în muchii şi mai accentuat evazată.

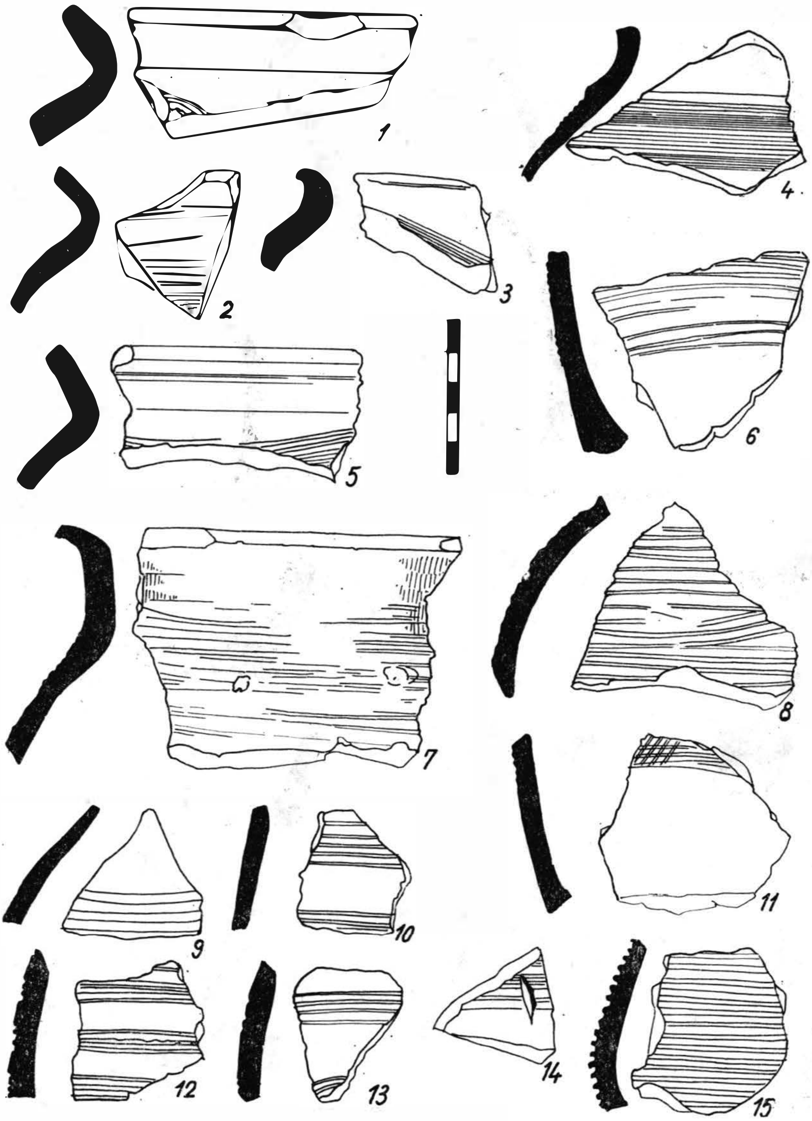

Fig. 4. Dulceanca. Ceramică cu decor din linii orizontale incizate.

3) Profile de oală borcan, din pastă cenuşie închis, aproape neagră, aspră, cu decorul mai complicat, realizat din linii incizate în val, dispuse în rînduri care se întîlnesc formînd suprafeţe ovale, neornamentale (ochiuri). Decorul acesta acoperă aproape tot vasul (fig. 5/1, 4). Un alt decor este format din valuri intercalate între una sau mai multe linii orizontale (fig. 5/5, 2—3, 6, 8).

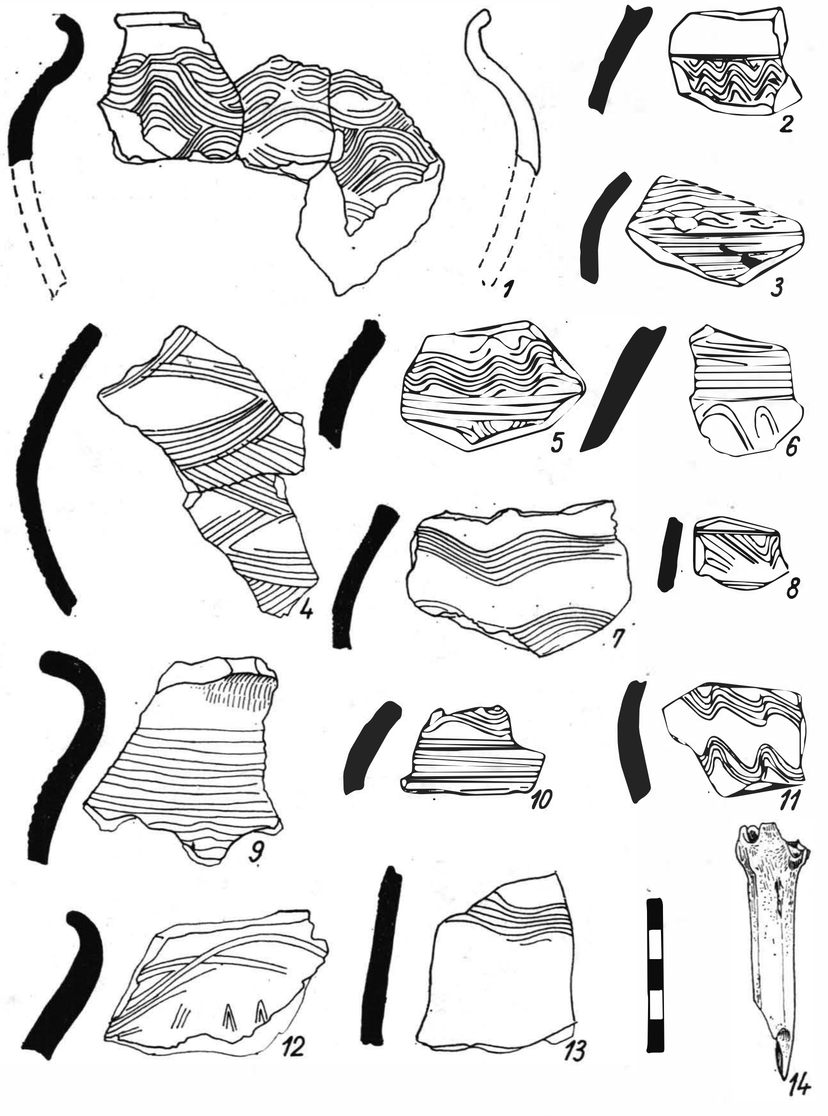

Fig. 5. Dulceanca. Ceramică cu ornament mai complicat din motive în val și orizontale.

Diferitele tipuri de decor de pe ceramica din acest bordei au fost grupate în figura 6.

Funduri fragmentare. Fundurile au în general baza plată sau ușor albiată. Aproape la toate exemplarele, suprafața bazei este rugoasă, lăsînd impresia că vasele în pasta crudă au fost puse pe un strat de nisip. Majoritatea porțiunilor din pereți care s-au păstrat atașate de funduri arată că decorul nu a acoperit suprafața vaselor pînă la bază (fig. 3/8—12). La un singur exemplar apar la interior urmele lăsate de învîrtirea roții (roata înceată) (fig. 3,12). Cîteva linii neregulate, adîncite spre baza unui

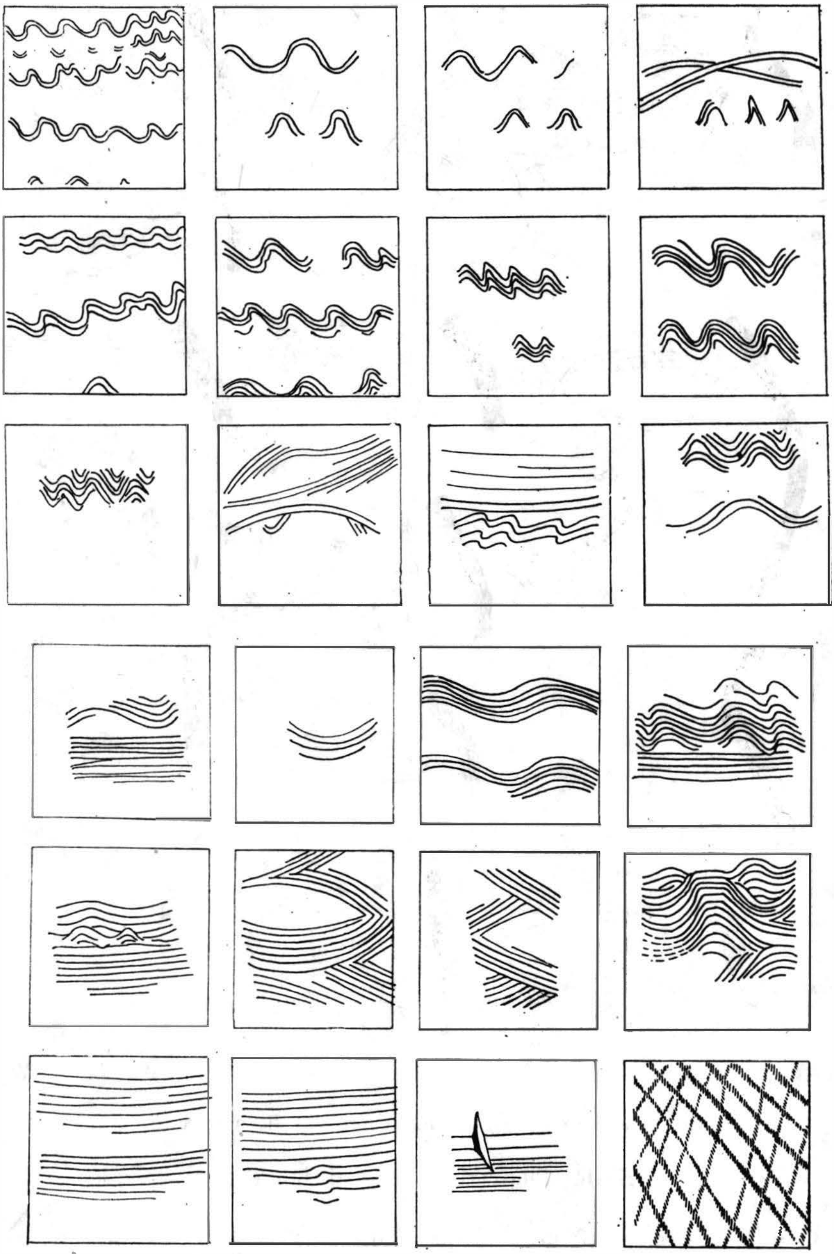

Fig. 6. Dulceanca. Diferite tipuri de decor de pe ceramica găsită în bordei.

vas (fig. 3/8), nu par să fie făcute cu intenţia decorativă, ci sînt lăsate de o scîndurică cu care a fost netezit vasul spre fund.

După diametrele fundurilor, vasele par să fi fost în general de dimensiuni medii.

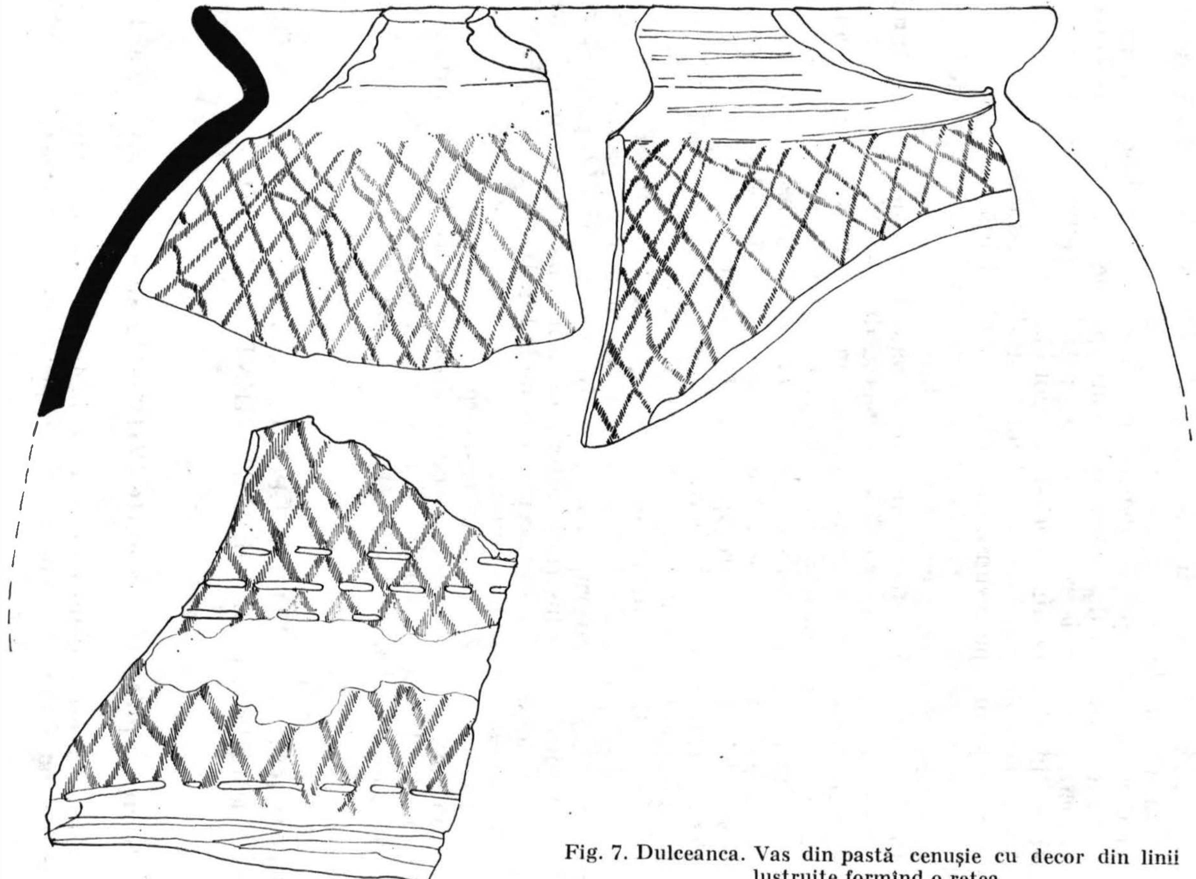

Fig. 7. Dulceanca. Vas din pastă cenușie cu decor din linii lustruite formînd o rețea.

Fundul de la fig. 3/11, provine de la un vas lucrat cu mîna, din pastă gălbuie-cenuşie, uniform arsă, cu baza dreaptă (avînd suprafaţa rugoasă). La interior se văd urmele degetelor adîncite circular, pînă la ridicarea fundului, după care, peretele interior a fost uniform netezit. Decorul este format din linii în val, dispuse neregulat. La 4 cm de bază, două linii incizate, orizontale, delimitează suprafaţa ornamentată de porţiunea nedecorată dinspre bază.

4) Ceramica din pastă cenuşie fină, decorată cu linii lustruite în reţea, este reprezentată de cîteva fragmente (profile din partea superioară şi buză) care au permis reconstituirea parţială a unui vas (precum şi fragmente din alt vas din aceeaşi categorie).

Vasul este de proporţii mari, modelat din pastă fină, fără nisip, cenuşie închis, aproape neagră, de calitate bună, densă. Este decorat cu un ornament în reţea de linii lustruite, uşor adîncite, care au acoperit probabil o mare parte din suprafaţa vasului.

Probabil că vasul a fost muiat într-o baie de lut diluat, care uniformiza suprafaţa şi forma o crustă superficială, după cum se vede cu claritate pe o porţiune în care această crustă, în care era imprimat decorul, a căzut. O suită de linii orizontale, întrerupte din loc în loc, înconjoară circular vasul pe curbura maximă. Trei rînduri sînt grupate pe diametrul maxim, iar trei rînduri mai jos. Aceste linii au fost realizate după executarea decorului în reţea, întrerupînd liniile lustruite ale acestuia (fig. 7).

Ceramica descoperită în bordeiul mai sus menţionat îşi găseşte analogii la Dinogetia [4] şi Dridu [5]. La Dinogetia de exemplu îşi găseşte analogii în grupa I (fig. 87/1—3, 5), în ceea ce priveşte decorul, deoarece la Dinogetia formele ce prezintă acest decor sînt castroanele cu profil în pîlnie, cu grupa II (fig. 94/2), cu grupa a V-a (fig. 116/2), cu grupa VI (fig. 123/4—6). Vasul cu decor din linii lustruite, alternate cu linii incizate drepte şi întrerupte, are analogii la Dinogetia cu vasele de la fig. 103/8, 10, 12. (Figurile citate mai sus se găsesc în volumul *Dinogetia*, citat la nota 4).

Prin prezentarea de faţă noi ne-am propus să evidenţiem un complex închis (bordei), care a permis reconstituirea cu claritate a stratigrafiei, formei bordeiului, a cuptorului şi a tipologiei ceramicii şi care datează din secolul al VIII-lea (al IX-lea?) şi marchează încă un vestigiu al culturii străromâneşti.

HABITATION DE HAUTE ÉPOQUE FÉODALE DÉCOUVERTE À DULCEANCA I (DÉPARTEMENT DE TELEORMAN)

RÉSUMÉ

L'auteur présente une hutte (VIIIe—IXe siècle) découverte à Dulceanca.

La hutte est à demi enfouie dans la terre avec un contour ovale et le four aménagé dans un bloc de glaise spécialement conservé à cet effet.

[4] Gh. Ştefan, I. Barnea, M. Comşa, Eugen Comşa, *Dinogetia I, Aşezarea feudală timpurie de la Bisericuţa - Garvăn*, Bucureşti, 1967.

[5] Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu, Contribuţie la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului român*, Bucureşti, 1967.

La majeure partie des vestiges archéologiques découverts dans la hutte se compose de fragments céramiques modelés à la main et confectionnés au tour lent, ornés de lignes lustrées, qui s'enfoncent légèrement dans la pâte du vase.

Par sa forme ovale, le type du four et une catégorie céramique (voir fig. 3) dont la hutte des VIIIe—IXe siècles, découverte à Dulceanca, se rattache aux anciennes traditions des IIIe—VIe siècles.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Dulceanca. Hutte, VIIIe—IXe siècle. Le plan de la hutte et les profils stratigraphiques de l'axe nord-sud (C—D) et est-ouest (A—B).

Fig. 2. Dulceanca. Hutte, VIIIe—IXe siècle. 1 photo d'après la hutte dégagée; 2 détail d'après le four de la même hutte.

Fig. 3. Dulceanca. Céramique usuelle ornementées de lignes ondulées, irrégulières.

Fig. 4. Dulceanca. Céramique décorée de lignes horizontales incisées.

Fig. 5. Dulceanca. Céramique avec ornement plus compliqué de motifs ondulés et horizontaux.

Fig. 6. Dulceanca. Divers types de décor de la céramique découverte dans la hutte.

Fig. 7. Dulceanca. Vase de pâte grise avec décor de lignes lustrées en forme de réseau.

O IPOTEZĂ PRIVIND SEMNIFICAȚIA UNEI STRECURĂTORI MINIATURALE DIN NEOLITIC

DE
EM. GHEORGHIU

Este bine cunoscut faptul că în cursul săpăturilor arheologice ies la iveală o serie de obiecte a căror determinare sau mod de folosire nu poate fi făcută întotdeauna cu certitudine. Între aceste vestigii un loc aparte îl ocupă unele piese miniaturale, ce imită forma unor obiecte casnice şi care sînt considerate adesea jucării sau obiecte de cult. Despre aceste obiecte nu se poate afirma în toate cazurile că nu aveau întrebuinţare în viaţa de toate zilele a oamenilor care le-au produs.

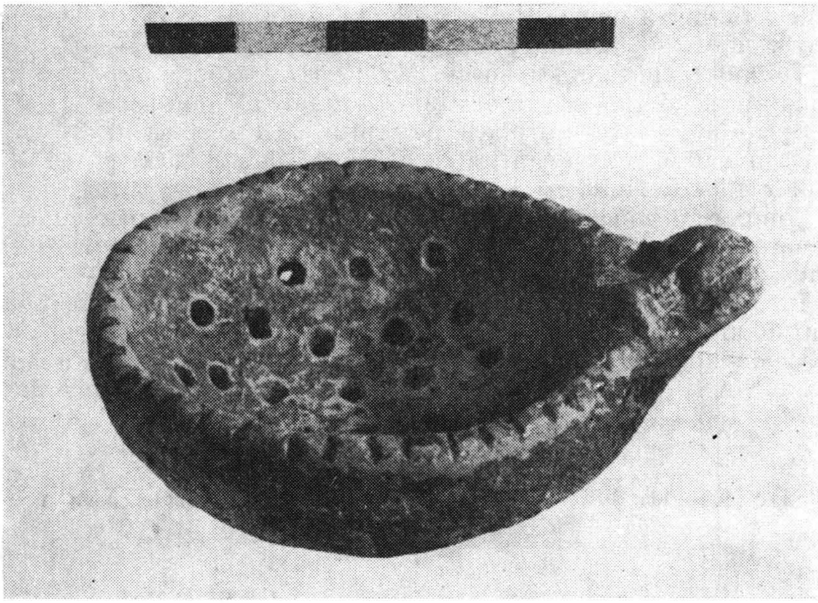

Fig. 1. Traian. jud. Bacău. Strecurătoare miniaturală.

În rîndurile următoare vom încerca să dăm o nouă interpretare unui asemenea obiect existent în Colecţia Institutului de arheologie din Bucureşti la nr. inventar II 862. Este vorba de o strecurătoare miniaturală care a fost descoperită în anul 1957 pe Dealul Fîntînilor, comuna Traian, jud. Bacău, în cadrul unei aşezări precucuteniene [1]. Ea este realizată din lut ars şi are următoarele caracteristici :

— Diametrul 5 cm; Înălţimea calotei sferice 1,5 cm; prelungitor (rest coadă) 1,5 cm ; volum 14—15 cm^3 ; diametrul orificiilor cca 1—2 mm; nr. orificiilor 29.

[1] Hortenisa Dumitrescu şi Vladimir Dumitrescu, Materiale, 6, 1959, p. 171.

Referitor la această strecurătoare, folosind metoda comparaţiei tipologice — încercînd o analogie cu prezentul — emitem ipoteza că ar fi folosit pentru strecurarea unor cantităţi mici de fiertură. Susţinem această ipoteză prin următoarele argumente :

— Faptul că acest obiect servea la separarea unor lichide fierbinţi — respectiv a lichidului-extractiv de materialul de extras — o demonstrează restul de prelungitor (coada) necesară susţinerii obiectului în timpul folosirii.

Dimensiunile reduse ale obiectului conduc către ideea că ar fi servit pentru strecurarea unor cantităţi mici de fiertură. Se ştie că poporul în vorbirea sa curentă, încercînd să aprecieze cantitativ volumele mici de lichid sau cantităţile mici de substanţă, foloseşte expresia ,,de leac''.

Ţinînd seama de cele de mai sus, precum şi de mărimea obiectului, numărul şi dimensiunile orificiilor sale, apreciem că acesta ar fi putut servi la strecurarea — separarea — unor soluţii extractive apoase, obţinute prin fierberea unor organe de plantă — aduse la un grad de mărunţire convenabil — a seminţelor etc.

Volumul lichidului strecurat — respectiv extracţia apoasă — nefiind prea mare, considerăm că era destinată administrării orale.

Sprijinim această afirmaţie pe faptul că randamentul de strecurare al obiectului fiind redus, cantitatea lichidului de strecurat putea să fie de ordinul zecilor de mililitri.

Comparînd dimensiunile strecurătorii de care ne ocupăm cu cele existente azi în uz, asemănarea este izbitoare, aceasta putînd fi utilizată şi în prezent.

În concluzie, emitem ipoteza că acest obiect aflat în depozitele Institutului de arheologie din Bucureşti a servit cîndva la îngrijirea sănătăţii. El poate deschide o pagină de paleofarmacie în România şi ajută la aproximarea vechimii unor forme farmaceutice cunoscute sub numele de soluţii extractive apoase.

UNE HYPOTHÈSE SUR LA SIGNIFICATION D'UN PASSOIRE MINUSCULE DU NÉOLITHIQUE

RÉSUMÉ

Les fouilles archéologiques entreprises dans la commune Traian, district de Bacău ont produit aussi un passoire minuscule, trouvé dans un habitat remontant à la culture Cucuteni.

En utilisant la méthode de la comparaison typologique, l'auteur émet l'hypothèse d'après laquelle l'objet aurait servi pour passer des breuvages guérissants à certaine toxicité, compte tenu des dimensions et respectivement du débit réduit de l'objet. L'hypothèse émise sert à l'approximation de l'ancienneté de certaines formes pharmaceutiques (des extraits liquides aqueux) sur la base d'une preuve matérielle.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Traian, département de Bacău. Passoire minuscule.

NOI DESCOPERIRI DE TOPOARE DE ARAMĂ ÎN JUDEȚUL VÎLCEA

DE

GH. I. PETRE

În luna septembrie 1974 locuitorul Neață Florea din satul Obogeni, com. Stoilești-Vîlcea, a găsit lîngă curtea casei sale, la adîncimea de 1,50 m, un topor de cupru, ce a fost achiziționat de Muzeul din Govora-Băi. Locul descoperirii se află pe panta dealului și pe partea dreaptă a șoselei de intrare în sat, la circa 200 m V de biserică, la aproximativ 14 km distanță de rîul Olt.

Cercetînd zona înconjurătoare nu am identificat nici un fel de materiale arheologice care ar putea să se lege cronologic de toporul amintit. Profilul gropii ne arată, pînă la 0,40 m adîncime un strat de pămînt argilo-nisipos, de culoare alburie, după care urmează un strat de humus negru-gălbui.

Toporul (fig. 1/1), primul descoperit pînă acum în această regiune, este bine conservat și are o patină de culoare verde care a fost în parte ștearsă, prin frecare, de descoperitor. Exemplarul are două brațe dispuse în „cruce" reprezentînd un profil longitudinal ușor curbat în jos. Pe fața superioară a tăișului vertical se observă o nervură paralelă cu axul longitudinal. Tăișurile sînt bine ascuțite și nu prezintă urme vizibile de întrebuințare, piesa fiind folosită probabil numai ca armă. Tubul de înmănușare are un manșon inelar pronunțat în partea inferioară și ușor reliefat în partea opusă, marginile fiind ciocănite. Interiorul tubului nu este finisat și prezintă adîncituri neregulate rămase de la turnare. Are greutatea de 0,875 kg și lungimea totală de 0,230 m.

Toporul de la Obogeni aparține tipului Jászladány din familia topoarelor de cupru cu brațele în „cruce" și se poate încadra în varianta Orșova după A. Vulpe [1]. În lipsa unor observații stratigrafice sigure, o analogie mai apropiată cu exemplarul nostru o găsim, pe dreapta Oltului, la piesa de la Poiana Căzănești (Mehedinți)[2], cu una din piesele de la Coțofenii din Dos (Dolj)[3], cu o piesă din jud. Olt [4], cu toporul de la Pădina-Mare (Mehedinți) [5], și cu cele două piese de la Drobeta Turnu Severin [6]. Pe stînga Oltului, un topor de același tip s-a descoperit întîmplător în județul Argeș, localitatea necunoscută [7].

---

[1] A. Vulpe, SCIV, 24, 1973, 2, p. 224, fig. 2/13; idem, *Die Äxte und Beile in Rumänien*, München, I (1970), II (1975) (de aici înainte *Äxte u. Beile* (cf. vol. II, p. 38).

[2] E. Tudor, SCIV, 23, 1972, 1, p. 26, fig. 1/6.

[3] A. Vulpe, *Äxte u. Beile*, II, nr. 115.

[4] *Ibidem*, nr. 126.

[5] O. Toropu, RevMuz, 2, 1965, p. 167; A. Vulpe. *Äxte u, Beile*, II, nr. 114.

[6] *Ibidem*, nr. 112, 113.

[7] *Ibidem*, nr. 127.

S C I V A, tomul 27, nr. 2, București, aprilie-iunie 1976, p. 261—265

În linii generale, topoarele de aramă cu gaură de înmănuşare transversală de tipul Jászladány, indiferent de varianta lor tipologică, au fost încadrate în perioada eneolitică corespunzătoare culturilor Bodrogkeresztur şi Cucuteni (fazele A-B_2 şi B)[8]. În zona aferentă descoperirii noastre intră în discuţie cultura Sălcuţa III şi IV. Această cultură este documentată în nord-estul Olteniei prin aşezările de la Orleşti [9], Căzăneşti-Cărămidărie şi Ocnele Mari [10], puncte arheologice, care, deşi sînt situate pe dreapta Oltului, nu se află la mare distanţă de punctul descoperirii aici prezentate. În sprijinul acestei încadrări cronologice ne referim la toporul de la Reşca, descoperit în mediu Sălcuţa III [11], precum şi la exemplarul de la Pădina Mare, care ar putea aparţine şi fazei Sălcuţa IV [12]. Nu este exclus însă ca extinderea şi dezvoltarea metalurgiei aramei în zona de dealuri subcarpatice să se datoreze şi triburilor gumelniţene împinse spre deal şi munte de purtătorii culturii Cernavoda [13].

Descoperirea în ultimul timp a încă unui topor de cupru cu braţele dispuse în „cruce”, de tip Jászladány (varianta Bradu) pe teritoriul comunei Dobriceni-Vîlcea [14] dovedeşte că această unealtă sau armă, cea mai desăvîrşită realizare a tehnicii eneolitice, a avut o răspîndire largă şi în culturile zonei subcarpatice.

Studiile din ultima vreme întăresc din ce în ce mai mult părerea că aceste topoare sînt o realizare originală, independentă, a culturilor locale din SE Europei. Ele au reprezentat un punct culminant al activităţii metalurgiei aramei în eneoliticul spaţiului carpato-dunărean [15].

★

În vara anului 1972, în urma unor ploi torenţiale, a fost descoperit un topor de cupru cu gaură transversală de înmănuşare [16] de către locuitorul Radu Gh. Ion, în ruptura unui mal al pîrîului „Bratu” din satul Găujani, com. Boişoara-Vîlcea. În zona descoperirii nu s-a mai găsit alt material arheologic. Locul descoperirii se află la 100—150 m de vărsarea pîrîului amintit, în albia pîrîului Găujanilor. Pe un bot de deal, pe marginea stîngă a drumului ce urcă în satul Boişoara, în locul unde se întretaie valea Boişoara cu pîrîul Găujani, au fost descoperite fragmente ceramice de tip Coţofeni [17]. Pe un teren situat la răsărit de sat, între pîrîul „Valea Lupului”

---

[8] Bibliografie selectivă la A. Vulpe, SCIV, 15, 1964, 4, p. 457—466; idem, *Äxte u Beile* II, p. 45; idem, SCIV, 24, 1973, 2, p. 226 şi urm.; Fr. Schubert, Germania, 43, 1965, 2, p. 274; Ersilia Tudor, SCIV, 23, 1972, 1, p. 19 şi urm.

[9] Gh. Petre, Rev Muz, 2, 1969, p. 257.

[10] Cercetări personale, încă inedite.

[11] A. Vulpe, *Äxte u Beile*, II, nr. 103.

[12] Toporul de la Pădina Mare a fost descoperit într-o arie de răspîndire a fazei Sălcuţa IV, cultură identificată de autor la invitaţia lui C. Miulescu din Corlăţel-Mehedinţi, în punctele de pe terasa pîrîului Cornăţel şi împrejurimi — „la Cişmea”, „Valea Anilor” şi „Stupina lui Micioală”. Aci cultura Coţofeni suprapune unele aşezări ale fazei Sălcuţa IV.

[13] P. Roman, Dacia, N. S., 15, 1971, p. 128 şi urm.

[14] Piesa se află în studiul lui A. Dumitraşcu şi Gh. Manea şi va fi publicată în Buridava II.

[15] A. Vulpe, SCIV, 24, 1973, 2, p. 234.

[16] Toporul a fost achiziţionat de P. Bardaşu din Rîmnicu Vîlcea, care l-a donat Muzeului din Govora-Băi. La redactarea părţii a doua a notei a participat şi F. Bardaşu.

[17] I. Conea, *Ţara Loviştei*, Bucureşti, 1935, p. 138—139, n. 1; P. Roman, *Cercetări arheologice de suprafaţă în Ţara Loviştei*, Craiova, 1968, p. 8.

şi înălţimea ce desparte satul Boişoara de Găujani, s-au găsit două fragmente ceramice ce par a aparţine epocii bronzului [18].

Toporul este masiv (fig. 1/2) şi a fost turnat în formă bivalvă cu partea superioară deschisă; aşa se explică şi secţiunea pentagonală a lamei [19]. Se observă cusăturile rămase de la turnare. Tubul de înmănuşare este cilindric. Muchia este dreaptă, iar lama uşor curbată se lăţeşte spre tăiş. Patina este de culoare verzuie. Suprafaţa toporului este zgrunţuroasă, fapt datorat condiţiilor de conservare; lung: 0,15 m.

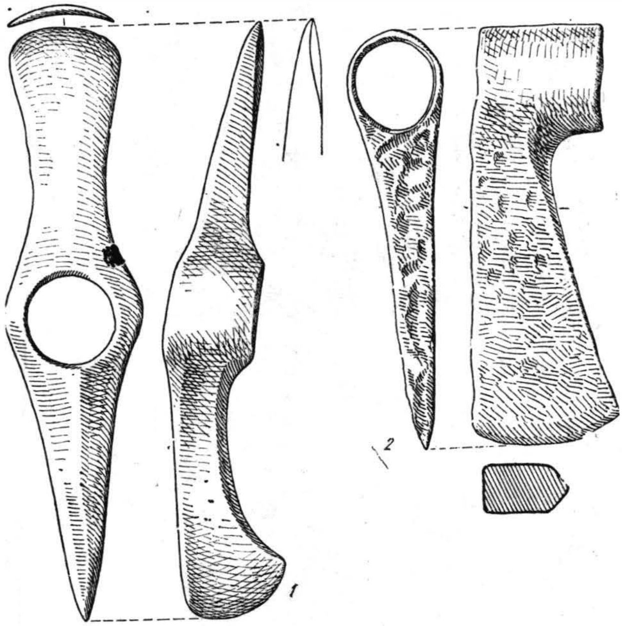

Fig. 1. 1 Obogeni, com. Stoileşti-Vîlcea. Topor de cupru cu braţele dispuse în ,,cruce''; 2 Boişoara-Vîlcea. Topor de cupru cu gaură de înmănuşare transversală.

Caracteristicile enumerate încadrează piesa de la Boişoara în grupa topoarelor de metal cu gaură de înmănuşare transversală, de tipul Dumbrăvioara, şi are analogii în Oltenia la piesele de la Bolboşi-Gorj, Creţeni-Vîlcea, Dobriceni-Olt şi probabil Pietreni-Vîlcea, iar în Transilvania la exemplarele de la Dumbrăvioara şi Mura Mare (Mureş), Căprioara (Cluj), Corneşti (Alba), Ojdula (Covasna), Jimbor (Braşov) şi Sf. Gheorghe [20]. Aria de răspîndire a acestor topoare cunoaşte două variante regionale: una privind zona centrală şi nordică a Olteniei, în care sînt incluse piese cu feţele lamei late şi secţiunea strîmtă, cealaltă în Transilvania, reprezentată de piese ceva mai mici, uneori decorate cu faţete [21].

Din punct de vedere cronologic, A. Vulpe datează topoarele de tip Dumbrăvioara la sfîrşitul bronzului timpuriu [22], pe baza descoperirii de la Sf. Gheorghe (Örkö) a unui exemplar în nivel cultural Schneckenberg B. Descoperirea unor fragmente de tipare de turnat astfel de piese, realizate din lut şi din gresie, la Leliceni (Harghita), în mediu culturii Jigodin, confirmă această datare [23]. Topoarele de tipul Dumbrăvioara descoperite izolat în partea nordică a Olteniei se situează atît în zona de răspîndire a

[18] *Ibidem*.
[19] A. Vulpe, *Äxte u. Beile*, I, p. 31.
[20] *Ibidem*, p. 31.
[21] *Ibidem*, p. 32.
[22] *Ibidem*.
[23] P. Roman, Iános Pál, Horvath Csába, SCIV, 23, 1973, 4. p. 562, fig. 3.

culturii Glina III cît și a fazei ceramicii decorate cu împunsături succesive (a se vedea harta). Evoluția lor însă se explică numai în cadrul acestor culturi cu tradiții locale [24]. Recent, cultura Glina a fost atestată și pe cursul superior al Topologului, la Șuici, jud. Argeș, pe drumul de intrare dinspre SE în Țara Loviștei [25].

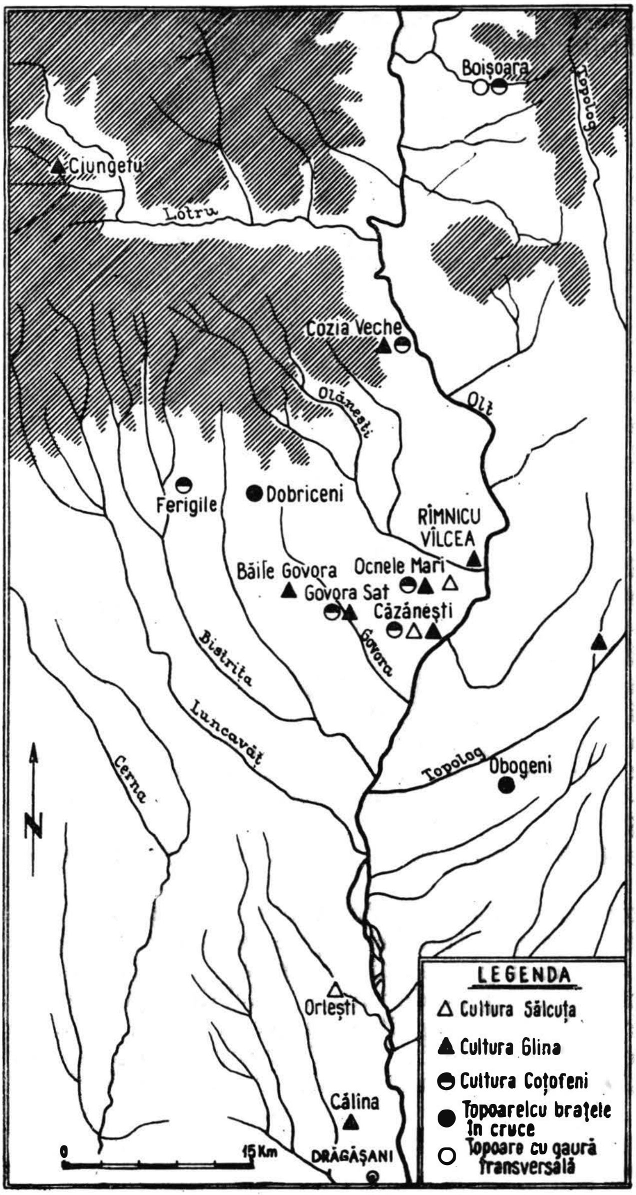

Fig. 2. Descoperiri de topoare cu brațele dispuse în ,,cruce'' și topoare cu gaură de înmânușare transversală.

[24] A. Vulpe și E. Tudor, SCIV, 21, 1970, 3, p. 427.
[25] Săpături inedite efectuate în 1974 de Ersilia Tudor.

NOUVELLES DÉCOUVERTES DE HACHES EN CUIVRE DANS LE DÉPARTEMENT DE VÎLCEA

RÉSUMÉ

L'auteur publie la découverte de quelques haches en cuivre, mises au jour à plusieurs endroits du Nord-Est du département de Vîlcea, dans des points isolés de tout milieu culturel. Les pièces trouvées à Obogeni (Fig. 1/1) et Dobriceni appartiennent au type Jàszladàny de la famille des haches, les bras disposés en «croix», attribuées à la période énéolithique correspondant aux cultures Bdrogkeresztúr et Cucuteni (phases AB_2 et B) ; pour la zone adjacente de la découverte, ces outils sont à attribuer à la culture Sălcuţa IV, attestée dans la région.

Un exemplaire trouvé à Boişoara (Fig. 1/2) se rattache au groupe des haches métalliques dotées d'un trou d'emmanchement transversal, de type Dumbrăvioara. Il convient de le dater à la fin de la première phase du bronze, le niveau culturel Glina-Schneckenberg-Jigodin.

La présence de ces outils — ou armes — dans les cultures piémontaises des Carpates méridionales marque le point culminant de l'industrie du cuivre pendant l'énéolithique et la fin de la première phase du bronze, dans l'espace carpato-danubien.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1.1 Obogeni, la commune Stoileşti-Vîlcea. Hache en cuivre, les bras disposés en « croix » ; 2 Boişoara-Vîlcea. Hache en cuivre avec le trou d'emmanchement transversal.

Fig. 2. Découvertes de haches les bras disposés en « croix » et de haches avec le trou d'emmanchement transversal.

UN VAS DE BRONZ GĂSIT ÎN JUDEȚUL COVASNA

DE

Z. SZÉKELY

În colecția Muzeului din Sf. Gheorghe, în cursul anilor, au ajuns cîteva depozite de obiecte de bronz și descoperiri răzlețe, găsite în mod întîmplător. În depozite au fost găsite uneori și fragmente de vase de bronz. În următoarele rînduri vom prezenta un vas de bronz ce aparține depozitului de bronzuri de la Belin.

Depozitul de obiecte de bronz descoperit în anul 1885 la Belin (inventariat sub numărul 79/885) este de mult cunoscut, fiind publicat de mai mulți cercetători [1]. Din obiectele găsite, muzeul fiind evacuat în cursul războiului și materialul transportat distrus, se mai păstrează numai cîteva fragmente de seceri, de brățări și bucățile unui vas din bronz. Obiectele, cu excepția vasului, au fost descrise. Nepublicarea vasului, care este un element important de datare, a fost menționată și de I. Nestor [2]. În urma unei munci asidue, J. Eröss, restauratorul muzeului din Sf. Gheorghe, a reușit să reconstituie vasul din fragmentele păstrate, recuperînd astfel o piesă importantă pentru încadrarea acestui depozit, făcută numai pe baza celorlalte obiecte.

Cercetînd fragmentele de vas s-a putut constata că ele provin din trei vase diferite. Din primul vas s-au păstrat numai trei plăci groase de 0,1—0,3 cm, toate acoperite cu o patină verde. Pe două sînt găuri, urme de perforări ulterioare. Cele șapte fragmente păstrate din vasul al doilea sînt fără patină și groase de 0,1 cm. O bucată are două perforări. S-a păstrat și o bucată din buza dreaptă a vasului, decorată cu un șir de linii oblice, urmat de șase linii paralele și de o linie ondulată formată din semilune incizate. Tot decorul a fost executat cu două ștanțe.

Cel de-al treilea vas reconstituit are corpul bombat și fundul plat; gura foarte largă și marginea răsfrîntă în afară. Două toarte mici, în bandă, pornesc din buza vasului și se sprijină pe umeri. Vasul a fost reparat pe umăr și pe pîntec cu benzi din tablă de bronz prinse cu nituri. Dimensiunile vasului : înalt de 20,5 cm ; diametrul buzei : 9 cm ; al fundului : 6,5 cm. Grosimea peretelui este 0,1 cm. Toartele sînt înalte de 4,5 cm și late de 1,5 cm (fig. 1).

Acest tip de vas este neobișnuit în depozitele din epoca bronzului și din prima vîrstă a fierului în bazinul carpatic. Din cauza dimensiunii mari, nu se poate considera a fi nici ceașcă nici cupă; este un cazan cu corpul oval. Pentru această formă găsim analogii mai mult la vasele de lut în formă de sac, cunoscute din așezări ale primei vîrste a fierului din

[1] Bibliografie la M. Roska, *Repertorium*, I, 1942, 48, 149, fig. 45, 46/2.

[2] I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtforschung in Rumänien*, în BerRGK, 32, 1933, n. 533.

S C I V A, tomul 27, nr. 2, București, aprilie—iunie 1976, p. 267—268

sud-vestul Transilvaniei [3]. M. Rusu încadrează depozitul de obiecte de bronz de la Belin în grupa depozitelor de bronz de tip Moigrad-Tăuteu, cronologic aparţinînd Hallstattului B_1[4]. Luînd în considerare pe lîngă

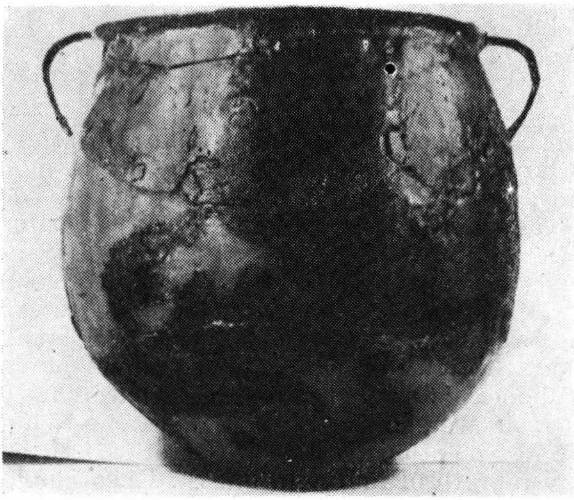

Fig. 1. Belin. Vas de bronz din Hallstatt.

celelalte obiecte şi vasul mai sus prezentat, considerăm că depozitul de la Belin este contemporan cu nivelul I al aşezării de la Reci şi aparţine unei faze mai vechi a primei vîrste a fierului (Hallstatt A_1 sau A_2).

UN VASE EN BRONZE TROUVÉ DANS LE DÉPARTEMENT DE COVASNA

RÉSUMÉ

Entre autres pièces, les collections du Musée de Sf. Gheorghe compte aussi un vase de bronze. Cette pièce fait partie du dépôt des bronzes trouvés à Belin. Il est daté du Hallstatt A_1 ou A_2.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. Belin. Vase de bronze du Hallstatt.

[3] Z. Székely, *Aşezări din prima vîrstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, 1966, pl. III/1, VI/8.

[4] M. Rusu, Dacia, N. S., 7, 1963, p. 208.

PATRU MONUMENTE INEDITE ALE CAVALERILOR DANUBIENI

DE

D. TUDOR şi G. POPILIAN

În ultimii patru ani, corpus-ul de monumente legate de cultul acestor enigmatici zei s-a îmbogăţit cu încă patru descoperiri, dintre care două s-au găsit în timpul unor campanii de săpături arheologice.

1. ROMVLA-MALVA (satul Reşca, com. Dobrosloveni, jud. Olt). Fragment dintr-un relief sculptat în calcar alb-văros, denumit de Vraţa. Măsoară : 0,098 × 0,075 × 0,010 m şi se păstrează acum la Muzeul orăşenesc din Caracal. A fost descoperit în anul 1970, în ruinele unei *villa suburbana* situată în vecinătatea „porţii lui Filip Arabul" (denumită astfel după inscripţia aflată aici, în care se vorbeşte despre construcţia zidului de apărare al oraşului, în anul 248 e.n. ; cf. CIL, III, 8031 = ILS, 510). Săpăturile au stabilit că această *villa* a fost distrusă de invazia carpilor din anii 245—247 e. n. (fig. 1).

Din relief s-a păstrat numai colţul de jos din stînga, ce conţine o parte din scena principală şi din cea inferioară.

a) Din tabloul central mai rămîne numai omul doborît la pămînt, pe pîntece, sub copitele calului Cavalerului danubian din dreapta scenei.

b) Din registrul inferior se mai păstrează, în primul rînd, corpul modelat sumar al unei femei ce se identifică, în acest loc, cu zeiţa Nemesis. În prezenţa ei se desfăşoară cunoscuta scenă a morţii simbolice (*occultatio*). La acest act participă trei personaje : la mijloc *mystes* îngenunchiat, iar pe laturi, doi oameni care ridică un obiect (pielea de berbec) în faţa iniţiatului.

Figurile umane sînt atît de sumar modelate, încît fără îndoială că primiseră unele completări de detaliu cu vopsele, acum dispărute.

2. ROMVLA-MALVA. Tăbliţă de plumb descoperită întîmplător în vara anului 1974. Face parte dintr-o colecţie particulară din Reşca. Măsoară : 0,083 × 0,077 × 0,004 m şi are pierdută o parte a colţului de sus din stînga (fig. 2).

Un exemplar identic cu acesta s-a aflat în aceeaşi localitate, acum 70 de ani, într-o stare de conservare mai modestă şi cu unele reprezentări imprecise [1]. Acestea apar însă mai clare pe noua tăbliţă, fapt ce ne determină a-i prezenta o descriere completă.

Registrele cu diferite scene sînt încadrate de două colonete cu fusul răsucit, terminat cu cîte un capitel corintic şi fixat pe o simplă bază

---

[1] Păstrată în Muzeul regional din Drobeta Turnu Severin. Cf. D. Tudor, ED, 7, 1937, p. 304, nr. 22 ; idem, *Corpus monumentorum religionis Equitum Danuvinorum*, I, Leiden, 1969, p. 19, nr. 34 (citată în continuare CMRED) (în *Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain*, publié par M. J. Vermaseren).

patrulateră. Pe capitele se sprijină două nişe, fiecare alcătuită din cîte patru arce : două liniare şi două perlate. Capetele lor interioare sînt unite printr-o punte de perle dispuse culcat.

a) Deasupra celor două nişe se vede, între ele, o acvilă cu aripile desfăcute pentru zbor, cu capul întors spre stînga şi ţinînd o *corona* în ghiare (element nou). La colţul de sus din dreapta, se observă de profil, un cap bărbos ce suflă într-un corn cilindric. Pe colţul opus exista un al doilea cap, identic cu acesta, acum dispărut (imaginea simbolică a *Vînturilor*).

b) În nişa din stînga se identifică bustul lui *Sol*, îmbrăcat cu o haină drapată, stînd de profil spre dreapta, purtînd o coroană radiantă pe cap şi ducînd în spate un arc cu o tolbă încărcată cu săgeţi. Nişa opusă, din dreapta, este ocupată de bustul zeiţei *Luna*, purtînd o tunică dreaptă, încununată şi ea, cu capul de profil spre stînga. Ea poartă coc pe ceafă, după moda feminină specifică celei de-a doua jumătăţi a secolului al II-lea e. n. (element nou şi de datare a tăbliţei). Pe umerii zeităţii se văd cele două colţuri ale semilunei, iar în faţă apare un mic obiect neclar. Sub baza de legătură a celor două nişe se distinge foarte clar un crater flancat de doi şerpi ce se ridică spre buza vasului (deci, nu capul taurului flancat de doi şerpi, cum greşit s-a identificat pe primul monument).

c) Registrul principal al repertoriului are în centrul lui pe Marea Zeiţă, stînd în picioare pe o bază simplă. Ea poartă o rochie lungă pînă la pămînt şi o tunică pe bust. Capul îl ţine de profil spre dreapta şi poartă părul strîns într-un coc similar cu al Lunei. Zeiţa întinde cîte o mînă sub botul cailor spre a-i hrăni sau mîngîia. Sub baza pe care este aşezată ea, identificăm un pumnal culcat orizontal cu vîrful spre dreapta. Divinitatea este flancată de cei doi Cavaleri danubieni ai căror cai se apropie de ea în pas domol. Cavalerii sînt îmbrăcaţi cu simple tunici şi hlamide fluturînd în vînt. Cavalerul din stînga poartă pe cap un coif (sau o căciulă frigiană?), pe cînd cel din dreapta are capul descoperit. Ambii sînt tineri şi imberbi. Numai la calul primului cavaler se poate identifica un frîu. Fiecare cavaler este urmat de cîte un acolit ce păşeşte domol şi întinde o mînă spre coada calului. Sub copitele cailor stau întinşi, cu pîntecele la pămînt, doi oameni modelaţi foarte sumar.

d) În al patrulea registru se disting foarte clar de la stînga spre dreapta : o stea cu şapte raze (element nou), un leu furios, de profil spre dreapta ; un *cantharos* ; un trepied în faţa zeiţei, ce poartă un peşte (delfin?) cu capul spre dreapta ; un cocoş întors cu ciocul spre trepied ; un personaj ce ţine un obiect în mîna stîngă (pumnalul?) ; o căsuţă de forma unui templu, lucrată din bîrne ce se întretaie şi avînd trei coloane în faţă. Din această căsuţă iese spre stînga capul unui taur (element nou). În interiorul ei, printre grinzi, se observă mici obiecte rotunde.

e) Ultima fîşie a repertoriului ne oferă de la stînga spre dreapta, următoarele reprezentări : un taur ce merge spre dreapta, (deci nu un cîine, greşit identificat pe vechiul monument) ; trei personaje ce se ţin de mînă şi se îndreaptă spre stînga, îmbrăcate (nu nude cum s-a afirmat), dintre care primul poartă barbă ; trei *lucernae* aşezate pe altare de formă cilindrică (deci : nu pîini) ; trei columne simple (triplu candelabru?) ; trei puncte perlate dispuse orizontal, la un nivel mai ridicat (o măciucă? pîini?) şi un cap de berbec aşezat de profil spre stînga.

Fig. 1. Romula-Malva. Fragment dintr-un relief din calcar.

Fig. 2. Romula-Malva. Tăbliță de plumb.

Fig. 3. Sucidava. Tăbliță de plumb.

Fig. 4. Durostorum. Fragment dintr-un medalion din marmură.

3. SVCIDAVA (cartierul Celei, orașul Corabia, jud. Olt). Placă de plumb în formă de *aedicula*, descoperită în 1970, în timpul campaniei de săpături arheologice, la colțul de sud-est al cetățuii romano-bizantine, într-un strat arheologic ce se datează (după monede) din prima jumătate a secolului al IV-lea e. n. Se păstrează în Muzeul orașului Corabia. Măsoară : 0,087 × 0,075 × 0,004 m (fig. 3).

Placa este absolut identică cu alte patru exemplare descoperite în Pannonia inferioară [2]. Ele posedă la partea superioară o curbură centrală și acrotere la colțuri. Exemplarul din Sucidava poartă în plus un orificiu, ceea ce indică fixarea lui pe un perete. Un cadru decorativ, în formă de funie răsucită, închide cele trei registre ale plăcii.

a) Pe frontonul plăcii se profilează în centru un pește flancat de două stele. Alte două stele se observă în acrotere.

b) În mijlocul registrului apare un crater cu capac, din care se scurg două șuvițe de apă. Spre acestea se îndreaptă să bea cîte un șarpe. La stînga se distinge bustul *Lunei*, cu coarnele semilunei pe umeri, iar în dreapta registrului, bustul lui *Sol* care poartă coroana radiantă.

c) Centrul registrului s-a rezervat Marii Zeițe care stă cu fața și în picioare, pe un piedestal; poartă o dublă haină și întinde mîinile sub boturile cailor a doi cavaleri. Cavalerii îmbracă fiecare o tunică și o hlamidă bătută de vînt, iar pe cap poartă cîte o căciulă frigiană. Ei se apropie în goana cailor de zeiță și calcă peste două personaje nude, doborîte pe pîntece la pămînt, cu mîinile întinse. Acolitul cavalerului din dreapta duce mîna la gură (Nemesis), iar al celui din stînga se identifică cu un bărbat ce întinde o mînă spre stăpînul său, în chip de salut.

d) În registrul inferior identificăm următoarele reprezentări : trepiedul pe care sînt două cupe și un obiect rotund (mărul?) ; un candelabru în formă de coloană ce poartă o *lucerna*; un pumnal înfipt în pămînt; un bărbat ce jupoaie un berbec atîrnat de un copac (*criobolium*) ; un *cantharos* cu trei obiecte rotunde deasupra lui (fructe? pîini?) și un cocoș de profil spre stînga ce stă deasupra unui cap de berbec.

4. DVROSTORVUM. Fragment rupt din partea de sus din dreapta a unui medalion de marmură. A fost descoperit în 1970 în așezarea civilă a orașului antic, pe malul românesc al Dunării. Se păstrează la Muzeul din Călărași și ne-a fost comunicat de Nicolae Conovici, muzeograf la Călărași. Măsoară : 0,057 × 0,045 × 0,005 m (fig. 4).

Din repertoriul său iconografic se mai păstrează : Cavalerul din dreapta, care poartă o căciulă conică și ridică mîna stîngă spre a lovi; apoi în fața sa bustul lui Sol. Monumentul fusese completat cu vopsea roșiatică ce se mai păstrează în unele locuri.

★

Toate cele patru reprezentări ale Cavalerilor danubieni descrise mai sus se încadrează în cea de-a doua clasă (B) a acestor monumente, caracteristică prin triada din tabloul central, alcătuită din Marea Zeiță,

[2] CMRED, I, nr. 137, 138, 169 și 170 (Cibalae, Calma și ultimele două de proveniență necunoscută).

flancată de doi zei călare [3]. Cu aceste patru *inedita*, numărul tăbliţelor votive legate de acest cult, în întregul Imperiu roman, se ridică la 232 exemplare. Notăm că provinciile Moesia Inferior şi Superior cataloghează pînă acum 58 descoperiri. În Dacia se cunosc 62 piese, mare parte fiind dintre cele mai vechi (clasa A), ceea ce dovedeşte că tăbliţele Cavalerilor danubieni [4] s-au format iconografic la nord de Dunăre. De fapt catalogul cel mai numeros al acestor monumente îl deţin cele două Pannonii (71 tăbliţe). Dar toate acestea fac parte din seria tăbliţelor cu doi Cavaleri, fiind datate dintr-o epocă în care cultul lor era larg răspîndit şi reliefurile lor de plumb se ,,comercializau'' în serii, turnate cu acelaşi tipar.

Romula-Malva din Dacia inferioară ne-a oferit pînă acum un număr de nouă reliefuri danubiene (din piatră sau plumb), încît ea se situează în fruntea tuturor localităţilor din Dacia [5], cu asemenea descoperiri. Sucidava cunoaşte şi ea patru tăbliţe [6], iar din Durostorum avem numai două piese [7]. De notat că toate aceste oraşe au avut în componenţa lor o numeroasă populaţie geto-dacică, de care, în bună parte, este legată originea şi răspîndirea acestei religii [8].

Noul exemplar descoperit la Romula-Malva (mai sus, nr. 2) dovedeşte încă o dată existenţa unor ateliere ce turnau din plumb asemenea ,,icoane'', care s-au vîndut şi dincolo de Dunăre. Din punct de vedere iconografic, el conţine elemente rar întîlnite (cum este reprezentarea alegorică a *Vînturilor*), sau unice, în felul cuştii ce adăposteşte taurul pe care un om se pregăteşte să-l înjunghie cu un pumnal. Acest amănunt sculptural dovedeşte că în afară de practica crioboliumului, obişnuită în timpul iniţierii, se folosea paralel şi *taurobolium*.

De mare importanţă ca datare şi circulaţie a tăbliţelor de plumb pe valea Dunării, într-o epocă în care cultul Cavalerilor danubieni se găsea în amurg, este descoperirea reliefului de plumb de la Sucidava (nr. 3). El ne dovedeşte că în secolul al IV-lea e. n. religia aceasta încă supravieţuia în sînul garnizoanelor de pe limesul dunărean. Tăbliţa respectivă, turnată probabil în atelierele de la Cibalae, în Pannonia inferioară, a fost transportată pe Dunăre, pentru nevoile religioase ale garnizoanei cetăţuii de la Sucidava. Aceasta se petrece într-o perioadă cînd atelierele de turnat asemenea piese din Romula-Malva îşi încetaseră de mult activitatea în urma părăsirii provinciei Dacia de către oficialităţile romane.

FOUR UNPUBLISHED MONUMENTS BELONGING TO THE CULT OF DANUBIAN RIDER-GODS

ABSTRACT

1. ROMVLA-MALVA. Fragment of a relief carved in limestone. Caracal Museum (Romania).

[3] Pentru toate aceste amănunte iconografice şi interpretative, vezi D. Tudor, CMRED, II (*The Iconography and the Ideology*), ce se află sub tipar în aceeaşi colecţie a prof. M. J. Vermaseren.

[4] CMRED, II, B.

[5] CMRED, I, 33–39; II, 230–231.

[6] CMRED, I, 40–42; II, 208.

[7] CMRED, I, 89; II, 229.

[8] Vezi capitolul de concluzii din CMRED, II.

a) In the principal field, on the right-hand, there survived the man prostrate beneath the horse's hooves.

b) In the bottom register is Nemesis and the scene of the symbolic death (*occultatio*) (fig. 1).

2. ROMVLA-MALVA. Rectangular lead plaque with the top left-hand corner missing. Particular collection at Reşca.

The plaque is identical with *CMRED*, I, no. 34, discovered at Romula-Malva but it offers some new elements (uncertain at no. 34):

a) The eagle holds in its talons a crown.

b) Under the base which unites the two niches is a crater (not a bull's head) into which two serpents are rearing towards it.

d) Above the lion is a seven-rayed star.

e) The first animal is a bull (not a dog). Above the *candelabrum* (?) and the ram's head is a club (?), horizontally disposed.

3. SVCIDAVA. Lead plaque discovered in the Roman-Byzantine city. Corabia Museum (Romania). The plaque is identical with nos. 137, 138, 169, 170, discovered in Pannonia Inferior. In the middle of the curved pediment is a hole.

4. DVROSTORVM. Fragment from the top right-hand of a marble roundel. The relief is completed with painting. Călăraşi Museum (Romania). All that survives is the upper part of the horseman on the right, wearing a conic cap and raising his left hand to strike. In front of him is the bust of *Sol*.

For the interpretation, the iconography and the meaning of the above four described monuments see D. Tudor, *CMRED*, II, passim.

EXPLICATION OF THE FIGURES

Fig. 1. — Romula-Malva. Fragment of a relief carved in limestone.
Fig. 2. — Romula-Malva. Lead plaque.
Fig. 3. — Sucidava. Lead plaque.
Fig. 4. — Durostorum. Fragment of a marble roundel.

PANDANTIVE DIN EPOCA FEUDALĂ TIMPURIE DE LA DINOGETIA

DE

I. BARNEA

În vara anului 1954, cu prilejul săpăturilor arheologice de la Dinogetia, Garvăn, jud. Tulcea, s-au descoperit două mici obiecte de bronz, cărora din cauza condiţiilor neprecise de găsire, a extremei lor rarităţi şi a stării fragmentare de conservare, nu li s-au putut determina datarea şi funcţia, rămînînd inedite pînă în ziua de azi. Descoperirea întîmplătoare, într-un mormînt de pe teritoriul comunei Todireni, jud. Botoşani, a unui pandantiv de bronz întreg, asemănător cu piesele de la Dinogetia [1], lămureşte şi problema acestora din urmă. Ele sînt două pandantive turnate în bronz, asemănîndu-se mult între ele, fără să fie identice unul cu celălalt (fig. 1/1,2).

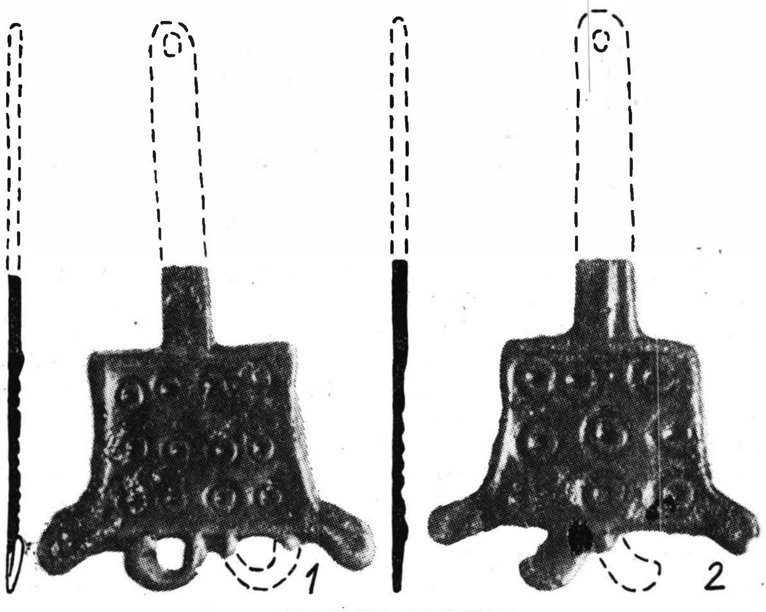

Fig. 1. 1, 2 Dinogetia. Două pandantive din epoca feudală timpurie.

Spre deosebire de exemplarul de la Todireni, fiecare din cele două pandantive de la Dinogetia erau prevăzute în partea de jos cu cîte patru protuberanţe,

[1] Victor Spinei, Dacia, N. S., 17, 1973, p. 278–281.

S C I V A, tomul 27, nr. 2, Bucureşti, aprilie—iunie 1976, p. 275—278

din care s-au păstrat numai trei. De la amîndouă a dispărut mai mult de jumătate din tija de suspensiune ce se înălţa la mijlocul laturii superioare.

Primul pandantiv (fig. 1/1) s-a găsit în pămîntul de umplutură al unei gropi de provizii din secţiunea B 12, în apropierea locului unde s-a descoperit cunoscutul tezaur de monede şi obiecte bizantine din secolele X—XI[2] şi are faţa principală uşor corodată. El se compune dintr-o plăcuţă trapezoidală, groasă de 0,15 cm, cu baza mare de 3 cm, baza mică de 2,6 cm şi înălţimea de 2,5 cm, cele două margini laterale fiind uşor arcuite spre interior. De la mijlocul bazei mici porneşte tija de suspensiune, lată de 0,5—0,6 cm, din care s-a păstrat numai partea inferioară, pe înălţimea de 1 cm. Cele două colţuri inferioare se prelungesc cu cîte o protuberanţă ca un mugur, dispusă oblic, avînd lungimea de 0,6—0,7 cm, lăţimea de 0,4—0,5 cm, cu capul rotunjit şi o mică alveolă pe faţa principală. Alte două proeminenţe, asemănătoare cu nişte frunzuliţe (una ruptă), pornesc din mijlocul laturii inferioare, îngroşîndu-se spre cap şi arcuindu-se de o parte şi de alta pînă ating cu vîrful rotunjit latura de care sînt prinse. Plăcuţa trapezoidală este mărginită de o nervură, care închide ornamentul feţei principale, alcătuit din trei rînduri de cîte patru cerculeţe cu cîte un punct în mijloc — cunoscutul ,,decor în ochi'', întîlnit mai întîi în arta romană şi mult răspîndit mai tîrziu, îndeosebi pe obiecte de corn şi os din secolele XI—XII [3]. Faţa opusă (dosul) este absolut netedă.

Al doilea pandantiv (fig. 1/2) s-a găsit tot în strat de locuire feudal timpuriu, în condiţii neprecise şi prezintă urme de coroziune mai accentuate pe faţa posterioară. El este alcătuit dintr-o plăcuţă trapezoidală, groasă de 0,1—0,15 cm, cu baza mare de circa 3 cm, baza mică şi înălţimea de cîte 2,5 cm. Tija de suspensiune ce porneşte din mijlocul laturii superioare este puţin mai lată decît la primul pandantiv (0,6—0,7 cm), fiind prevăzută cu două mici şănţuiri longitudinale pe faţa principală. Ea s-a păstrat pe înălţimea de 0,9 cm. Cele trei protuberanţe oblice, din patru cîte se aflau în partea inferioară, au lungimea de cîte 0,7 cm şi lăţimea de 0,4—0,5 cm fiecare, fiind lipsite de orice decor. Pe faţa principală, mărginită de un chenar simplu în relief uşor, sînt dispuse cu oarecare neregularitate trei rînduri de cîte trei cerculeţe mai mari decît cele de pe primul pandantiv şi cu cîte un punct adîncit în centru. Ca şi la exemplarul anterior, faţa secundară este netedă, fără nici un ornament.

La prima vedere cele două pandantive amintesc prin forma, decorul şi mai ales prin protuberanţele din partea inferioară nişte fibule cu butoni din secolele VI—VII [4]. Însă lipsa oricărei urme de balama pentru acul de prindere pe dosul plăcii trapezoidale şi faptul că tija din partea superioară, atît cît se păstrează, nu prezintă nici un fel de arcuire, arată că cele două mici obiecte de bronz erau folosite ca pandantive, aşa cum nu există nici o îndoială cu privire la piesa asemănătoare de la Todireni. După cum s-a observat pentru aceasta din urmă, ele atîrnau pe piept, fiind legate cu o

---

[2] Eugen Comşa - Gh. Bichir, SCN, 3, 1960, p. 223—244 ; I. Barnea, *Dinogetia*, I, Bucureşti, 1967, p. 278 şi urm., fig. 167.

[3] Cf. I. Barnea, *op. cit.*, p. 86 şi urm.

[4] Cf. de ex. : Nils Åberg, *Die Goten und Longobarden in Italien*, Uppsala, 1923, p. 70—73 ; G. Müller, *Die gotische Fibel von Gátér in Ungarn*, Mannus, 27, 1935, 1/2, p. 114 şi urm. şi 125, fig. 14/4 ; Nándor Fettich, *Archäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst*, ArchHung, 31, 1951, p. 160, 162 şi 163, pl. XXXI, 5 ; I. Nestor, Dacia, N. S., 5, 1961, p. 445, fig. 4/1.

sfoară de gît şi purtate ca podoabe de către femeile anumitor populaţii nomade (pecenegi, uzi, cumani) din epoca tîrzie a migraţiilor. Revelatoare în acest sens sînt reprezentările de astfel de podoabe pe pieptul unora din statuile cunoscute sub numele de „kamenye baby"[5]. În acest caz trebuie să admitem că prelungirea de la mijlocul laturii superioare a pieselor de la Dinogetia îndeplinea de asemenea funcţia de tijă de suspensie şi că în acest scop ea va fi fost cel puţin încă o dată mai lungă decît se păstrează astăzi şi perforată către capăt, pentru ca micul obiect să poată fi agăţat de gît.

Două piese de corn, de dimensiuni mai mari, în formă de lopăţică circulară, cu coada perforată către extremitatea superioară, una fără nici un ornament, iar cealaltă cu un decor simplu incizat pe faţa principală şi cu un orificiu circular mai mare în centru, descoperite tot în aşezarea feudală timpurie de la Dinogetia[6], au îndeplinit, fără îndoială, aceeaşi funcţie ca şi micile obiecte de bronz prezentate mai sus. Atît unele cît şi celelalte constituie noi dovezi de cultură materială care confirmă ştirile izvoarelor literare despre populaţiile nomade (pecenegi, uzi, cumani) care s-au perindat pe popina Bisericuţa de la Garvăn, în secolele XI—XII ale erei noastre.

PENDENTIFS DE HAUTE ÉPOQUE FÉODALE À DINOGETIA

RÉSUMÉ

L'auteur publie deux pendentifs de bronze trouvés dans l'agglomération de haute époque féodale de *Dinogetia*, Garvăn (département de Tulcea) (fig. 1/1, 2). Bien que ces deux petits objets rappellent par leur forme, par leurs motifs décoratifs, et les protubérances dont ils sont ornés dans la partie inférieure, les fibules à boutons des VIe — VIIe siècles, leur dos pourtant lisse, sans la moïndre trace d'une charnière pour y fixer le pied, de même que la ligne parfaitement droite de la portion de leur tige supérieure, encore conservée, sont autant d'indices qu'il ne peut s'agir d'une fibule. Qui plus est, la mise au jour en Moldavie, à Todireni (département de Botoşani) d'une pièce de bronze, analogue mais, heureusement, entièrement conservée, montre que les exemplaires de Dinogetia étaient utilisés, de même que cette dernière pièce, comme pendentifs. Outre la tige supérieure percée d'un petit trou pour qu'on puisse surpasser un fil, d'autres arguments existent en faveur d'une telle interprétation de l'usage donné à cette sorte de pièces, à savoir, leur représentation sur la poitrine de quelques-unes des statues féminines connues sous le nom de « Kamenye baby », attribuées à quelques populations nomades des steppes méridionales de l'U.R.S.S. de l'étape finale des migrations.

C'est pourquoi, on est en droit de conclure que les deux petits objets de bronze en question, de même que deux autres exemplaires plus grands,

[5] V. Spinei, *op. cit.*, p. 280 şi fig. 3.
[6] I. Barnea, *op. cit.*, p. 94, fig. 44/20 şi 46/10.

exécutés en corne et reproduisant la forme d'une pelle au manche percé d'un trou à son extrémité (*Dinogetia*, I, fig. 44/20 et 46/10) étaient des objets de toilette, utilisés comme pendentifs. Ils servaient de parure aux femmes des nomades à l'étape finale des migrations (Petchenègues, Ouzes Coumans), qui s'étaient emparés à tour de rôle aux XIe — XIIe siècles des ruines de la cité romano-byzantine de Dinogetia.

EXPLICATION DE LA FIGURE

Fig. 1. 1, 2 Deux pendentifs de haute époque féodale de Dinogetia.

AI III-LEA CONGRES DE ARHEOLOGIE SLAVĂ, BRATISLAVA 7 — 14 SEPTEMBRIE 1975

Al III-lea Congres de arheologie slavă s-a desfăşurat la Bratislava între 7—14 septembrie 1975 şi a fost organizat de Academia Slovacă de Ştiinţe, de Institutul de arheologie, cu concursul şi cooperarea UNESCO şi sub auspiciile dr. Lubomír Strougal, preşedintele Guvernului Federal al R.S. Cehoslovacă.

La Congres au participat specialişti din 18 ţări, au fost prezentate 220 de comunicări, dar numărul participanţilor care au fost înscrişi şi au urmărit desfăşurarea lucrărilor a fost de 400.

Din partea Republicii Socialiste România a participat o delegaţie formată din următorii şase specialişti : Kurt Horedt (Cluj-Napoca) şi Dan Teodor (Iaşi), care sînt şi membri ai consiliului permanent UIAS (Uniunea internaţională de arheologie slavă), Ştefan Olteanu (Bucureşti), care a fost propus şi cooptat ca membru al Comitetului executiv UIAS, Petre Diaconu şi Suzana Dolinescu-Ferche (Bucureşti) şi Victor Teodorescu (Ploieşti).

Problemele dezbătute în cadrul congresului au îmbrăţişat o tematică largă ce a înglobat subiecte privind atît epoca arhaică a culturii slave, cît şi perioadele următoare pînă în secolul al XVI-lea, fiecare etapă ocupînd în general un spaţiu echilibrat în ansamblul dezbaterilor. S-a evidenţiat tendinţa de a lărgi tratarea problematicii slave, în raport cu fenomenele desfăşurate paralel, pe un spaţiu mult mai larg, istorie şi etnografie. Au fost dezbătute probleme ale originii culturii slave, ale începuturilor oraşelor slave, probleme privind istoria şi arheologia slavă în raport cu perioada avarică timpurie şi tîrzie, probleme ale raporturilor slavilor de vest cu populaţiile germanice, ale condiţiei populaţiilor slave faţă de Imperiul bizantin şi de populaţiile de la Dunărea de Jos (subiectele referitoare la această temă au ocupat un volum mai redus), problema creştinismului la popoarele slave, aspecte ale arhitecturii religioase slave precum şi problemele circulaţiei monetare în cadrul statelor slave timpurii.

Delegaţia română s-a prezentat cu comunicări ce au abordat o tematică cuprinzătoare, legată de situaţia arheologică, istorică, politică şi social-economică din regiunile nord şi sud dunărene în etapa pătrunderii slavilor. Au fost prezentate comunicările : ,,Cimitirele de incineraţie din grupa Mediaş, în secolele VII-IX în Transilvania" (Kurt Horedt); ,,Slavii în regiunile est carpatice ale României în secolele VI-IX" (Dan Teodor); ,,Data pătrunderii slavilor în sudul Dunării" (Petre Diaconu); ,,Procedee de influenţă slavă pentru reducerea fierului la est de Carpaţi în secolele VI-VII, în contextul tehnologiei tradiţionale a autohtonilor " (Ştefan Olteanu); ,,Contribuţii la problema continuităţii poporului român, raporturile dintre slavi şi autohtoni" (Victor Teodorescu); ,,Raporturile dintre slavi şi autohtoni la Dunărea de Jos, în secolul al VI-lea e.n. în lumina datelor arheologice şi a izvoarelor scrise" (Suzana Ferche).

Comunicările prezentate de specialiştii români, bazate pe recentele rezultate ale cercetărilor, au depăşit contextul strict arheologic, extinzîndu-se la argumente de ordin istoric şi social-economic.

Participanţii la congres au cumulat o bogată informare privind cele mai recente realizări în domeniul arheologiei slave într-un spaţiu larg central şi sud-est european.

Programul de susţinere a comunicărilor a alternat cu şedinţele de lucru ale Comitetelor executiv şi permanent UIAS, în cadrul cărora au fost discutate şi aprobate o serie de propuneri care urmăresc să diversifice şi să îmbogăţească tematica viitorului Congres UIAS ce va avea loc la Sofia.

În acest scop a fost propusă formarea de noi comisii de specialişti care să se întrunească în perioada ce precede cel de al IV-lea Congres de la Sofia, pentru a perfecta lărgirea tematicii prin includerea unor noi probleme ca : Toponimia arheologică, Studiul armamentului ş.a.

Membrii români din Comitetul permanent şi executiv UIAS au propus alcătuirea unei comisii pentru includerea temei ,,Studiul raporturilor dintre slavi şi populaţiile autohtone".

Programul Congresului de la Bratislava a fost completat în mod fericit de o serie de vizite făcute în cunoscutele staţiuni arheologice de la Devin, Breclav, Pohansko, Staré Mesto, Mikul-

cice, Pák, Ducove şi Nitra, unde arheologii slovaci urmăresc degajarea extensivă a unor mari complexe arheologice, *burgwaluri* şi monumente religioase din perioada de trecere la feudalism a slavilor.

Al III-lea Congres UIAS s-a desfăşurat în condiţii excepţionale într-un permanent cadru festiv şi de înaltă ţinută ştiinţifică, pentru care delegaţia română a adus mulţumiri şi felicitări Comitetului de organizare şi tuturor specialiştilor slovaci.

Suzana Dolinescu-Ferche

RĂZVAN THEODORESCU, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești* (*secolele X—XIV*). Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974, 379 p., 52 fig.

Răzvan Theodorescu, cunoscut istoric de artă, ne zugrăvește în această carte un tablou aproape complet al fenomenului cultural românesc din spațiul carpato-danubian în secolele de cristalizare a statelor românești. Întemeindu-se pe un vast material documentar, selectat cu grijă, autorul a înțeles ca, înainte de orice, să definească originile civilizației medievale românești. Pentru a-și atinge țelul el a trebuit să se aplece îndeaproape și în mod egal atît asupra ,,surselor locale" cît și asupra influențelor venite din afară.

Volumul este împărțit în opt capitole. În primul dintre ele, intitulat ,,Începuturile culturii medievale românești în istoriografie", sînt trecute în revistă contribuțiile tuturor specialiștilor români din trecut și din zilele noastre, contribuții privind geneza formelor culturale din evul mediu românesc. În cel de-al doilea capitol, ,,Premisele prefeudale și conceptul de « cultură populară medievală timpurie » la Dunărea de Jos", R. Th. se ocupă de sensul și semnificația ,,civilizației populare din epoca feudală timpurie" la Dunărea de Jos în raport cu civilizațiile europene. În capitolul al treilea, ,,Prezențe bizantine și ecouri balcanice în istoria și cultura secolelor X—XII la Dunărea de Jos", se reliefează coordonatele influenței bizantine asupra regiunilor noastre în secolele IV—XII, care s-au manifestat atît pe planul politic cît și pe cel artistic. Al patrulea capitol se intitulează ,,Împrejurări istorice și creații statale la Dunărea de Jos în secolele XII—XIV". În al cincilea capitol, ,,Misionarism și ierarhie ecleziastică la începuturile bisericii românești (secolele XIII—XIV)", R. Th. se apleacă cu deosebită atenție asupra semnificației, importanței și consecințelor sociale, economice și politice ale creării ierarhiei feudale bisericești și a ceea ce se numește în mod curent ,,ordo monasticus". Capitolul al șaselea ,,Curente și doctrine sud-dunărene în cultura românească a secolelor XIII—XIV" este, în fapt, consecința capitolului precedent.

După o analiză pe cît de amănunțită pe atît de competentă a raporturilor dintre monahismul nord-dunărean și cel balcanic, autorul ajunge la încheierea că la noi în țară, în secolul al XIV-lea, alături de doctrina mistică a ortodoxiei mai apar alte diferite doctrine eretice, care contestă sistemul organizării bisericii oficiale și chiar pe acel al societății feudale. Din rîndul acestor erezii se detașează, în primul rînd, bogomilismul. Este locul să se precizeze că autorul, acordînd o atenție aparte bogomilismului, i-a definit unele trăsături inedite, cu consecințe deosebite pentru înțelegerea vieții ecleziastice și a ,,fenomenului feudal" din țara noastră.

În capitolul al șaptelea ,,Balcani, Bizanț, Occident în arta ținuturilor carpato-dunărene (secolele XIII—XIV)", încercînd să surprindă raporturile dintre evoluția societății românești de la nord de Dunăre în secolele XIII—XIV, precum și structurile și formele artistice ca, de pildă, arhitectura ecleziastică, R. Th. stabilește trei etape ale influențelor exterioare. Prima etapă, corespunzînd cristalizării definitive a unei feudalități laice se plasează în perioada circa 1250 și primele două-trei decade ale veacului al XIV-lea. În această etapă sînt construite unele capele rezidențiale și fortificații cum ar fi de exemplu cele de la Argeș și Drobeta Turnu-Severin. A doua etapă, corespunzînd cristalizării definitive a feudalității bisericești, se plasează în deceniile V—VII ale secolului al XIV-lea. Acum ia naștere Mitropolia Țării Românești. Drept consecință, este zidită biserica Sfîntul Nicolae de la Curtea de Argeș. A treia etapă, corespunzînd cristalizării definitive a monahismului, se plasează la sfîrșitul secolului al XIV-lea. În această etapă sînt construite primele așezăminte mănăstirești: Vodița, Tismana, Cotmeana, Cozia. În partea finală a capitolului, Răzvan Theodorescu trasează condițiile în care au apărut monumentele de cult urbane de la Cîmpulung, Severin, Argeș, Tîrgoviște, Baia etc. legate de catolicismul transalpin. În al optulea capitol « Coridoarele culturale » și începuturile civilizației medievale românești", cel mai important, după opinia noastră, dintre toate capitolele, autorul stabilește căile de pătrundere a influențelor ,,internaționale" care au colaborat la continuarea civilizației medievale din spațiul carpato-dunărean. Într-o primă fază istorică, secolele X—XIV, aceste zone sînt reprezentate, la apus, de Banat, Oltenia și Muntenia vestică, iar la răsărit, de Dobrogea și regiunile de la nord de gurile Dunării. Tocmai

această situaţie explică prioritatea politică şi culturală a amintitelor regiuni, în vremurile date.

Cartea lui R. Th. conţine numeroase interpretări noi, rezultate dintr-o analiză pătrunzătoare a izvoarelor. Dacă noutatea volumului s-ar rezuma numai la ideile conturate în ultimul capitol şi încă am avea suficiente motive de a socoti cartea lui R. Th. o reuşită deplină. Mînuind cu pricepere datele istorice, arheologice, etnografice ş.a., autorul îşi argumentează, de fiecare dată, afirmaţiile.

Fireşte, volumul nu este scutit de anumite inexactităţi. De exemplu, la p. 49 vorbind despre primirea de către Ioan Tzimiskes, în timp ce el se afla la Dristra, în 971, a unor conducători locali (şi *nu* emisari—*n.n.*) autorul socoteşte că ei vin din cetăţile de pe malul drept al Dunării. Din textul lui Skylitzes (ed. Bonn, p. 401) rezultă însă că aceştia vin de la Constantia (poate Constanţa, de pe malul mării) şi din fortificaţiile de dincolo de Dunăre, adică din Muntenia, Oltenia, Moldova şi poate chiar Transilvania.

Luînd în seamă izvoarele ruseşti, R. Th. nu s-a folosit în chip critic de ele. La p. 56, de pildă, d-sa vorbeşte de „menţionarea posadnicilor ruşi, puşi în 1116 în cetăţile bizantine dunărene intrate sub control kievian". O analiză serioasă a pasajului cronicii de la Ipatie, căci despre asta este vorba, ne-ar dovedi că textul respectiv este plin de confuzii, în el amestecîndu-se informaţii privitoare nu la inexistenta prezenţă rusească la Dunărea de Jos din 1116, ci la năvălirile cumane din 1094 şi 1114. La p. 57, R. Th. identifică, ce-i drept cu probabilitate, Dcinul, locul unde au fost învinse drujinile lui Ivanko Rostislavici cu Vicina dunăreană. În realitate, acest Dcin se afla undeva la răsărit de Nistru. Afirmaţia de la p. 83 că „singurul caz din Dobrogea în care ne aflăm în faţa unei adevărate desfăşurări a talentelor arhitecturii bizantine în epoca macedoneană este acela al cetăţii de la Păcuiul lui Soare" nu corespunde realităţii. Asemenea cetăţi au mai fost construite la Rasova şi la Capidava (ambele pe malul drept al Dunării de Jos) în timp ce la Dinogetia, dar poate şi în alte părţi, au fost reparate în 971 vechile cetăţi romane. Afirmaţia de la p. 92 că în rîndul comunităţilor ortodoxe de la Murfatlar (secolul al X-lea) care au folosit bisericuţele rupestre din acel loc ar fi făcut parte şi nomazii (pecenegi) este nefondată. Altă dată, R. Th. îşi însuşeşte puncte de vedere care nu sînt demonstrate. De pildă, la p. 47, vorbind despre transplantarea de către Krum (începutul secolului al IX-lea) a celor 10 000 de adrianopolitani la nord de Dunăre, acceptă cu uşurinţă teza că regiunea în cauză s-ar fi aflat în zonele orientale ale Dunării de Jos, cînd, de fapt, ea trebuie plasată cît mai departe de gurile fluviului. Altfel „transplantaţii" ar fi putut fi readuşi în Bizanţ de flota constantinopolitană mult mai devreme decît anul 836 (citeşte 837—*n.n.*) În sfîrşit, mai există greşeli şi de altă natură. De exemplu, la p. 110, Mesembria este plasată în Dobrogea.

Am mai avea de reproşat autorului faptul că fraza sa este uneori prea lungă, iar alte ori retorică, ceea ce îngreuiază lectura textului şi urmărirea ideilor.

Făcînd aceste observaţii, departe de noi gîndul de a minimaliza seriozitatea argumentării şi justeţea tezelor susţinute în cartea lui R. Th., căci oricum ar fi, volumul de faţă va constitui o carte de referinţă pentru toţi cei ce se ocupă cu cultura medievală românească în secolele X—XIV.

Petre Diaconu

53. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, Verlag Walter de Gruyter et Co., Berlin 1972 (1973), 374 p.

Revista de arheologie germană, publicaţie a binecunoscutei instituţii Römisch-Germanische Kommission din Frankfurt am Main, a apărut cu cel de al 53-lea număr. Cuprinsul ei conţine lucrări cu caracter interesant pentru cercetarea arheologică de pretutindeni şi mai ales a epocii romane. Volumul pe care-l prezentăm conţine, de fapt, două părţi distincte: o primă parte cu lucrări mai mari, de sinteză sau de valorificare a unor săpături arheologice, iar cea de-a doua parte o informare sistematică în legătură cu activitatea membrilor Institutului mai sus amintit.

Numărul prezentat al revistei este deschis de lucrarea dedizertaţie a lui H. U. Nuber de la Universitatea din Frankfurt, intitulată: *Kanne und Griffschale. Ihr Gebrauch im täglichen Leben und die Beigabe in Gräbern der römischen Kaiserzeit.* Ea numără 232 pagini tipărite, 31 planşe, 1 hartă şi 24 de ilustraţii în text. Lucrarea cuprinde cîteva părţi: Introducere (p. 7—10), stadiul cercetărilor (p. 11—28), descrierea materialului şi organizarea lui (p. 29—82), folosirea vaselor (83—95), întrebuinţare şi importanţă (96—189), catalogul vaselor (189—221), indici (p. 221—225). Această lucrare se vrea o sinteză în legătură cu producerea, întrebuinţarea şi răspîndirea vaselor de metal din lumea romană, şi îndeosebi din timpul imperiului. Adunarea unui material imens, apărut pe toată întinderea imperiului. aranjarea lui pe tipuri şi variante, pe locuri de producţie. încercările de datare a lui reprezintă desigur un aport serios la cunoaşterea unui aspect important al producţiei şi vieţii romane. Fără a încerca cu nimic să diminuăm meritele unei astfel de lucrări (mai ales că pentru aceasta ar fi necesară o specializare de domeniu) trebuie însă să recunoaştem că o lucrare de o asemenea anvergură nu poate fi lipsită de unele scăpări, mai ales în ce priveşte posibilitatea de a înregistra materialul în întregime şi condiţiile lui de descoperire. Această scăpare apare dealtfel şi practic. Apar zone, sau provincii din imperiu, pe care autorul pare a nu le cunoaşte. Scăpările sînt mai ales de natură bibliografică, informaţională. Ele ar putea însă influenţa într-o măsură oarecare concluzia. Să ne referim la Dacia. Din harta prezentată de autor cu lista şi răspîndirea vaselor de metal se poate cu uşurinţă vedea că pe teritoriul Daciei astfel de descoperiri lipsesc cu totul! Or, acest lucru nu corespunde deloc adevărului. Produsele romane de acest tip au apărut în Dacia, încă înainte de cucerirea romană. I. Glodariu, care se ocupă mai de mult cu problema importurilor romane în Dacia preromană, a stabilit că fluxul acestor produse spre Dacia începe încă din secolul al II-iea î.e.n. (*Apulum*, 7, 1, 1968, p. 353—366; la pag. 367, rezumat german); problema a fost reluată în lucrarea sa de disertaţie publicată recent sub titlul: *Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană* (*sec. II î.e.n. — I e.n.*). Un control „fugar" prin publicaţiile de specialitate româneşti, dar mai ales prin muzeele noastre i-ar fi permis autorului să constate nu numai că vasele de metal nu lipsesc. ba că dimpotrivă sînt destul de numeroase (Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, Muzeul Alba Iulia. Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, Bucureşti etc.). Mai mult însă ca orice ne miră felul în care apare reprezentată pe hartă Dacia romană. Pentru noi, cercetătorii români, şi pentru cei ce cunosc bine Imperiul roman din secolul al II-lea reprezentarea Daciei fără o parte din Muntenia şi Oltenia apare cu totul inedită, ca să nu spunem originală. Chiar dacă autorul nu cunoaşte limba română, reprezentarea hărţii Daciei trebuia şi putea fi făcută aşa cum este ea acceptată şi recunoscută în lumea ştiinţifică românească deoarece mai bine decît istoricii români nu poate nimeni cunoaşte istoria Daciei şi harta Daciei romane. Lucrările în care Dacia apare corect reprezentată nu lipsesc. Unele au apărut foarte recent, chiar în R. F. Germania: vezi *Römer in Rumänien*, Köln, 1969. Simpla lor consultare putea preveni o astfel de situaţie.

Cea de-a doua lucrare este intitulată *Das Römerkastell Öhringen-West* (*Burgkastell*), p. 233—296 cu 19 ilustraţii în text, 4 schiţe şi planuri. Autorul este Hans Schönberger, cunoscut specialist în istoria militară şi limes roman. Se aduce la cunoştinţă cercetarea unui castru ridicat în timpul lui Antoninus Pius în Germania Superior, deci un castru construit în acelaşi timp cu primele castre cu zid de piatră din Dacia romană. Avem încă o dată prilejul să observăm o metodă sistematică de cercetare (vezi Beilage 1, 2, 3) şi mai ales să constatăm cît de eficace poate fi un „aşa

zis" raport de săpătură, relativ redus ca întindere, dar care valorifică temeinic şi săpătura ca atare şi materialul arheologic. Mai ales ,,exploatarea" ştiinţifică a materialului arheologic, relativ comun pentru întreg imperiul ca aspect şi compoziţie, se dovedeşte de o deosebită valoare şi constituie un bun exemplu. Datările făcute atît în legătură cu contextul istoric, cu mişcările trupelor şi mai ales pe baza materialului arheologic sînt un model de metodă de lucru. De aceea am şi ales prezentarea acestui număr.

Urmează lucrarea autorilor W. Unverzagt şi F. J. Keller, *Neue Ausgrabungen in der Südhälfte des Römerkastells Alzey (Rheinhessen) im Frühjahr 1969*) (p. 297—304) cu 4 planuri -schiţe şi profile. Lucrarea prezintă ultimele săpături ale lui W. Unverzagt în fortificaţia romană tîrzie de la Alzey.

Un amplu şi foarte interesant raport *Archäologie des Merowingerreiches 1972* a fost întocmit de Hermann Ament. Este un vast articol cuprinzînd de fapt stadiul actual al cercetărilor din acest domeniu şi pentru perioada respectivă. Diferitele compartimente ale temei sînt studiate separat (triburi, teritorii ocupate, cultură materială, comerţ etc.). Sînt analizate metodele şi mijloacele ajutătoare cercetării. O lungă (şi probabil exhaustivă) listă de descoperiri din epoca merovingiană făcută pe teritoriul mai multor ţări (Belgia, Olanda, Luxemburg, Republica Federală Germania, Republica Democrată Germană, Elveţia) încheie consideraţiile autorului. La sfîrşit apare un indice de autori.

Volumul se încheie cu un ,,raport anual" de activitate ştiinţifică al membrilor Institutului Römisch-Germanische Kommission.

Nicolaie Gudea

Tarevgrad Tîrnov. Dvoretzăt na bălgarskite tzare prez vtorata bălgarska dărjava, II, Editura Academiei de ştiinţe bulgare, Sofia, 1974. 417 p.

Al doilea volum al monografiei Tîrnovo[1] este semnat de Sonia Gheorghieva şi Ianca Nicolova.

Lucrarea are în aparenţă o economie restrînsă, sumarul prezentînd doar trei capitole; acestea, însă, însumează peste 400 de pagini cuprinzînd la rîndul lor numeroase subcapitole determinate de varietatea materialelor pe care cele două cercetătoare le-au avut de studiat.

Reamintim aici că Tîrnovo devine capitala ţaratului româno-bulgar la sfîrşitul secolului al XII-lea, păstrîndu-şi această poziţie[2] pînă la finele veacului al XIV-lea. Palatul de pe colina Tareveţ a fost construit la începutul secolului al XIII-lea şi a durat pînă la sfîrşitul celui următor. Ca atare şi materialul arheologic provenind din palat acoperă o perioadă de aproximativ 200 de ani, foarte însemnată pentru cunoaşterea culturii materiale de la Dunărea de Jos.

Capitolul I al volumului al II-lea semnat de Sonia Gheorghieva este în fapt prima încercare, din Bulgaria, de sistematizare a întregului material ceramic provenind dintr-o aşezare medievală. Ceramica din palatul Tareveţ a fost împărţită în două mari categorii: uzuală şi smălţuită. În prima categorie sînt studiate tipologic diferitele forme ceramice: oale, urcioare, căni, ceşti, farfurii, străchini, vase de provizii,capace, sfeşnice, opaiţe. În prezentarea celei de-a doua categorii, a ceramicii smălţuite sau artistice, cum o defineşte autoarea, aceasta renunţă la criteriul tipologic folosit anterior şi face o expunere susţinută exclusiv pe criterii ornamentale frustînd astfel pe specialist de unele informaţii de ordin tipologic.

În ceea ce priveşte originea acestei ceramici, cercetătoarea conchide că, spre deosebire de olăria smălţuită din epoca primului ţarat bulgar (secolele VIII—X), confecţionată exclusiv în Preslav, cea aparţinînd veacurilor XIII—XIV este produsul unui număr de ateliere din diferite oraşe ale Bulgariei. În rîndul acestora capitala joacă un rol important fiind nu numai centrul de producţie ceramică cel mai însemnat dar şi o şcoală ale cărei influenţe se resimt pînă în teritoriile vecine.

În mod evident acest lucru este o realitate, dar, după opinia noastră, Sonia Gheorghieva are pentru originalitatea de creaţie a centrelor bulgare o înţelegere oarecum părtinitoare, cîtă vreme denumeşte ceramica medievală a secolelor XIII—XIV, descoperită la Tîr-

[1] *Tzarevgrad Tîrnov. Dvoretzăt na bălgarskite tzare prez vtorata bălgarska dărjava*, I, Sofia, 1973, Editura Academiei de ştiinţe bulgare. Vezi şi Petre Diaconu, SCIVA, 26, 1975, 2, p. 308.

[2] După 1360 tendinţele separatiste din interiorul statului bulgar vor duce la împărţirea ţării în două formaţiuni distincte avînd drept capitale oraşele Vidin şi Tîrnovo. Vezi *Ist. Rom.*, II, p. 221; Şt. Ştefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, Bucureşti, 1971, p. 347.

novo, drept ,,ceramică veche bulgărească". S-ar fi cuvenit ca domnia sa să țină seama de existența unei unități culturale ce se manifestă în spații mai largi decît teritoriul Bulgariei și în care ceramica tîrnoveană ocupă doar un anume loc. În afară de aceasta aportul elementelor bizantine în crearea și dezvoltarea ,,școlii'' de olărie bulgărească pare a fi minimalizat căci autoarea, acceptînd unele forme și elemente decorative ca împrumuturi bizantine din secolele XI—XII, apreciază că acestea se reîntîlnesc foarte puțin în veacurile XIII—XIV. Or, aici nu este vorba decît de evoluția în sine a formelor și motivelor, fapt constatat și la Constantinopol, și nicidecum de absența înrîuririlor bizantine.

Încadrarea cronologică a materialului ceramic în secolele XIII—XIV era oarecum facilitată de descoperirea unui bogat material numismatic ca și de unele date oferite de izvoarele literare. De aceea este regretabil că cercetătoarea bulgară nu a trecut la o prezentare mai puțin globală a ceramicii medievale de la Tirnovo: de pildă, ceramica veacului al XIII-lea se caracterizează printr-o serie de trăsături distincte care ar fi putut fi subliniate, mai ales în ceea ce privește olăria smălțuită.

Considerăm necesar a semnala încă o dată[3] neînțelegerea ce persistă în lucrările arheologilor bulgari cu privire la utilizarea unei anume forme ceramice considerate de cercetătorii români drept capac de oală în timp ce colegii bulgari continuă a o numi sfeșnic. De notat că la Tîrnovo sînt prezente atît opaițele simple cît și sfeșnicele, fie din lut, fie din metal.

Al doilea capitol semnat de Ianca Nicolova și intitulat ,,Viața de familie și armamentul din palatul Tareveț potrivit materialului arheologic'' este cel mai dezvoltat și cuprinde un număr mare de subcapitole alcătuite pe criterii funcționale, dintre care notăm: unelte agricole, unelte pentru prelucrarea metalelor și a lemnului, ustensile casnice, obiecte de toaletă, arme, obiecte de cult, diferite piese de metal, sticlă sau os, accesorii pentru construcții etc. Remarcăm varietatea deosebită a materialelor descoperite, dar în același timp și numărul restrîns al unor categorii, ca, de pildă al obiectelor de cult.

Surprinzător de puțin numeroase sînt podoabele a căror prezentare alcătuiește cel de-al treilea capitol. În legătură cu aceste materiale merită a fi subliniată aici, pentru comparație, bogăția și diversitatea pieselor de cult și a podoabelor de tot felul provenind din așezarea de la Păcuiul lui Soare[4].

Prezentarea tuturor materialelor de la Tirnovo este cît se poate de bine susținută de o ilustrație adecvată. De notat numeroasele planșe color pentru ceramică smălțuită care redau, destul de fidel, culorile reale ale vaselor, greu de imaginat numai pe baza descrierii sau a fotografiei alb-negru. Dealtfel volumul beneficiază în general de condiții grafice speciale. Apreciem mai ales calitatea hîrtiei care asigură, în parte, și calitatea ilustrației. Trebuie să remarcăm de asemenea prezența cataloagelor de piese introduse la sfîrșitul fiecărui capitol, precum și a unei bibliografii largi în care lucrările românești își găsesc un loc important.

Volumul al II-lea al monografiei Tîrnovo este nu numai o carte utilă ci și o carte frumoasă. Ea va constitui un bun instrument de lucru pentru cei ce se ocupă cu arheologia epocii medievale în spațiul balcano-dunărean.

Silvia Baraschi

---

[3] Silvia Baraschi, SCIV, 23, 1972, 4, p. 613—614; idem, SCIV, 24, 1973, 2, p. 349; idem, în *Păcuiul lui Soare*, II, în manuscris.

[4] Petre Diaconu în *Păcuiul lui Soare*, II.

ABREVIERI MAI DES FOLOSITE ÎN REVISTĂ

ActaAntArch	— Acta Antiqua et Archaeologica, Szeged.
ActaArchHung	— Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapesta.
AE	— Archaeologiai Ertesitö, Budapesta.
Apulum	— Apulum. Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
ArchHung	— Archaeologia Hungarica, Budapesta.
ArheologijaSofia	— Arheologija, organ na arh. institut i muzej, Sofia.
ArhMold	— Arheologia Moldovei, Iaşi — Bucureşti.
ArhPam	— Arheologični Pam'jatky URSR, Kiev.
BCMI	— Buletinul Comisiunii monumentelor istorice.
BerRGK	— Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main.
BHR	— Bibliotheca historica Romaniae.
BMI	— Buletinul monumentelor istorice, Bucureşti.
BSA	— *Annual of the British School at Athens.*
CAH	— *Cambridge Ancient History.*
CIL	— *Corpus Inscriptionum Latinarum.*
Dacia	— Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, Bucureşti, I—XII, 1924—1947; N.S.: I, 1957...
DissPann	— Dissertationes Pannonicae.
ED	— *Ephemeris Dacoromana, Annuario della Scuola Romena*, Bucureşti-Roma.
ESA	— Eurasia Septentrionalis Antiqua, Helsinki.
Germania	— Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin.
Hesperia	— Hesperia. Journal of the American School of Clasical Studies at Athens.
ILS	— H. Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*.
InvArch	— *Inventaria archaeologica.*
IstRom	— *Istoria României*, vol. I— II, Bucureşti, 1960—1962.
IzvestijaSofia	— Izvestija na Arheologičeskija Institut, Sofia.
IzvestijaVarna	— Izvestija na Varnenskoto Arheologicesko Druzestvo, Varna.
JahrbRGZM	— *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums*, Mainz.
Materiale	— *Materiale şi Cercetări arheologice*, Bucureşti.
MIA	— Materialy i issledovanija po arheologii SSSR, Moscova.
RA	— Revue Archéologique, Paris.
RE	— Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft.*
Repertorium	— M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma*, I, Cluj, 1942.
RevMuz	— Revista muzeelor, Bucureşti.
Sargetia	— Sargetia. Buletinul Muzeului judeţului Hunedoara.
SCIV = SCIVA	— Studii şi cercetări de istorie veche (începînd din 1974 — Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie), Bucureşti.
SCN	— *Studii şi cercetări de numismatică*, Bucureşti.
SCŞMI	— *Sesiunea de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie*, Bucureşti. 1971.
SlovArch	— Slovenská Archeologia, Nitra.
StCl	— Studii clasice, Bucureşti.
StComSibiu	— Studii şi comunicări, Muzeul Brukental, Sibiu.
TriererZ	— Trierer Zeitschrift. Ur Geschichte und Kunst des trierer Landes und seiner Nachbargebiete, Trier
VDI	— Vestnik Drevnej Istorii, Moskva.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE — CLUJ-NAPOCA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL" — IAŞI
STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
— SÉRIE BEAUX-ARTS
— SÉRIE THÉÂTRE, MUSIQUE, CINÉMA
STUDII CLASICE

La publication „Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie" paraît 4 fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée à „Întreprinderea ILEXIM, Serviciul export-import presă, Calea Griviţei nr. 64—66, P.O.B. 2001, telex 011226, Bucarest, Roumanie. En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur. Pour procurer la revue (directement ou par courrier), vous pouvez vous adresser aussi à PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Bucureşti, Calea Victoriei 125, sectorul 1.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Calea Victoriei 125, sectorul 1, Bucureşti
tel. 50 76 80

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

S C I V A, tomul 27, nr. 2, București, 1976, p. 135—288

I. P. I. c. 1135

Lei 25